

Fransko besede, 26 III 19

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

FRANU RAMOVŠU
ZA ŠESTDESETLETNICO

LJUBLJANA
III. LETNIK, 3-4
1950

FRANU RAMOVŠU ZA ŠESTDESETLETNICO
MELANGES OFFERTS A FRAN RAMOVŠ

VSEBINA — SOMMAIRE

RAZPRAVE — ARTICLES DE FOND

Conspectus gratulantium	221
Anton Ocvirk: <i>Franu Ramovšu za 60-letnico. — Hommage à Fran Ramovš</i>	223
France Bezljaj: <i>Fran Ramovš. Pogled na njegovo delo. — Son oeuvre</i>	225
André Mazon (Paris): <i>Quatre fragments d'évangile de la Macédoine méridionale</i>	237
André Vaillant (Paris): <i>La flexion verbale dans la glagolite croate</i>	248
W. K. Matthews (London): <i>The fonetic value of jat' in old russian</i>	256
Lucien Tesnière (Montpellier): <i>Les voyelles nasales slaves et le parler slovène de Replje</i>	263
Roman Jakobson (New York): <i>О стихотворных реликтах раннего средневековья в чешской литературной традиции</i>	267
Pierre Fouché (Paris): <i>Latin aesculus et ilex ~ elex</i>	274
Richard Ekblom (Uppsala): <i>Drei altslavische Ortsnamen altnordischen Ursprungs</i>	277
Walter Steinhauser (Wien): <i>Die altslavische Landstörzerin sraka</i>	284
Rudolf Aitzetmüller (Graz): <i>Ein baltisch-slavisches Elativsuffix und seine Entsprechungen in den übrigen indogermanischen Sprachen; der griechische Superlativ auf -atos/-tatos</i>	289
Linda Sadnik (Graz): <i>Zur Frage des slavischen -eno-Suffixes</i>	297
Wilhelm Brandenstein (Graz): <i>Haupt- und Nebenfluß</i>	301
Boris O. Unbegaun (Strasbourg): <i>Slovène opâsen et son prototype russe</i>	304
Giovanni Maver (Roma): <i>Kanala. Explication du mot</i>	308
Josef Matl (Graz): <i>Zur Frage der semasiologisch-kulturhistorischen Erforschung der Lehn- und Fremdwörter im Slovenischen</i>	313
Arturo Cronia (Padova): <i>Contributi alla dialettologia slovena</i>	321
Józef Trypućko (Uppsala): <i>O pewnej nie dostrzeżonej funkcji przedrostków czasownikowych w języku rosyjskim</i>	327
Aleksandar Belić (Beograd): <i>Синтаксички, морфолошки и семантички односи у језику и у граматици. — Rapports syntactiques, morphologiques et sémantiques dans la langue et dans la grammaire</i>	343
Petar Skok (Zagreb): <i>Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpskohrvatskom jeziku. — Contribution à la recherche des éléments préromains dans les langues slovène et serbo-croate</i>	350
Henrik Barić (Zagreb): <i>Ime reke Bojane. — Le nom de fleuve Bojana</i>	356
Stjepan Ivšić (Zagreb): <i>O značenju prijedloga съ s akuzativom u slavenskim jezicima. — La signification de la préposition съ avec l'accusatif dans les langues slaves</i>	360
Rajko Nahtigal (Ljubljana): <i>Slovo o potku Igočevč. — Fragments de l'édition slovène</i>	369
Milko Kos (Ljubljana): <i>Pustota. — Explication du terme pustota</i>	397
Stanko Skerlj (Ljubljana): <i>Enunciacija, stavek, predikat. — Enonciation, proposition, prédicat</i>	405

Ramont

CONSPECTUS GRATULANTIUM

RUDOLF AITZETMÜLLER * SANTERI ANKERIA * ANTON BAJEC

HENRIK BARIĆ * ALEKSANDAR BELIC

FRANCE BEZLAJ * ZVONKO BIZJAK * MARJA BORSNIK

REGINALD DE BRAY * WILHELM BRANDENSTEIN

STANKO BUNC * ARTURO CRONIA * ENRICO DAMIANI

ERNST DICKENMANN * RICHARD EKBLÖM * PIERRE FOUCHÉ

IVAN GRAFENAUER * FRANC GRIVEC

MILAN GROSELJ * ALFONZ GSPAN

STJEPAN IVŠIĆ * ROMAN JAKOBSON

JAKOB KELEMINA * ANTHONY KLANČAR

RUDOLF KOLARIČ * MILKO KOS * JANKO KOTNIK

JANEZ LOGAR * TINE LOGAR

FRANC KS. LUKMAN * JOŽA MAHNIČ

JOLANDA MARCHIORI * GIOVANNI MAVER * JOSEF MATL

W. K. MATTHEWS * ANDRÉ MAZON

BORIS MERHAR * RAJKO NAHTIGAL

ANTON OCVIRK * KARL OŠTIR

MIRKO RUPEL * LINDA SADNIK * PETAR SKOK

ANTON SLODNJAK * VIKTOR SMOLEJ

WALTER STEINHAUSER * ADOLF STENDER-PETERSEN

ALEKSANDAR STOJICEVIĆ * STANKO ŠKERLJ

JANKO ŠLEBINGER * JAKOB ŠOLAR * EMIL ŠTAMPAR

LUCIEN TESNIÈRE * FRANCE TOMŠIĆ * JOŽEF TRYPUČKO

BORIS F. UNBEGAUN * ANDRÉ VAILLANT

JOSIP VIDMAR

Anton Ocvirk

FRANU RAMOVŠU ZA ŠESTDESETLETNICO

Profesor Fran Ramovš, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, praznuje 14. septembra svoj šestdeseti rojstni dan. Njegovo znanstveno delo, plod petintridesetletnega raziskovanja, pomeni po tehtnosti dognanj in po svoji celotni zamisli tako dragoceno dejanje v našem kulturnem življenju, da zasluži vsestransko občudovanje in priznanje. Ko posvečajo Inštitut za slovenski jezik in Inštitut za literature na Akademiji ter Slavistično društvo svojemu učitelju in prijatelju za njegov jubilej pričujoči zvezek razprav in študij, mu hočejo z njim izpričati svojo hvaležnost in ljubezen. Vrsta tujih strokovnjakov, ki se je ob tem slovesnem trenutku priključila domačim, da mu izrazi svoja čustva spoštovanja, potrjuje v nas plemenito zavest, da slavimo v njem moža izrednega pomena in mednarodnega slovesa.

Fran Ramovš stoji ob svojem življenjskem prazniku pred nami kot prepričljiv dokaz naše ustvarjalne sile, kakor se je na področju slavistike od Kopitarja in Miklošiča vse do naših dni iz dobe v dobo mogočno uveljavljala in se prav v njegovem delu povzpela do presenetljive sinteze najmodernejše podobe in vsebine. Kar občudujemo pri njem, ni le obsežno znanje, dognanost metode, jasnost in prodornost misli — lastnosti, ki tako značilno uravnavajo njegovo raziskovanje — marveč še prav posebno smisel za strnitev izsledkov v večje enote, nadarjenost za dograditev široko zasnovanih, problemsko v sebi zaključenih stavb. To potrjujeta *Historična gramatika slovenskega jezika* in *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, dve osrednji mojstrovini njegove znanstvene dejavnosti; a o tem govori tudi dolga vrsta študij in razprav, saj podaja vsaka med njimi, pa čeprav v vsebinsko ožje začrtanem krogu, važna sintetična dognanja na temelju dobera pretehtanih analiz in vsaka med njimi se uvršča kot posebna sestavina v veliko zasnovano njegovega celotnega načrta. Nikjer nepotrebne navlake, ki vara oko in vzbuja vtis sumljivega učenjaštva, nikjer tiste nabreklosti v podatkih, ki je posledica onemoglosti in nemoči, da bi se misel prebila skozi kupe gradiva do stvari same in ujela zakonitosti procesov, nikjer odmikov

na stranske poti — beseda prodira za besedo dosledno naravnost v osrčje problema. In vendar je vse, kar je Ramovš napisal, sad temeljite priprave, dolgoletnega ne-utrudnega zbiranja gradiva in vestnega pretehtavanja dejstev. Zato je vsaka njegova razprava korak naprej na poti do višjega spoznanja, a hkrati korak bliže k dokončni razjasnitvi najvažnejših vprašanj našega jezikovnega razvoja.

V delu in miselnosti profesorja Ramovša se živo izražajo tri temeljne sestavine njegove osebnosti: globoka priklenjenost na slovensko zemljo, vera v resnico kot najvišjo vrednoto prave duhovne svobode in plemenit človečanski etos. Vse, kar je dognal kot lingvist, kar je uresničil kot akademski vzgojitelj, a ustvaril tudi kot organizator naših osrednjih kulturnih ustanov, vse se je porodilo iz teh korenin njegovega bistva. Znanost mu ni bila nikoli sama sebi namen, neprodušno pred življenjem zaprt svet čiste abstrakcije, dostopen samo izvoljencem. Že od prvega trenutka, ko je spoznal svojo smer in smoter svojega prizadevanja, se je na moč jasno zavedal, da je jezik, ki ga raziskuje, živ organizem, ne pa mrtva gmota elementov. Zato je z izrednim čutom za najtanjše odtiske pojavov prisluhnil utripom in zvoku pristne govornje besede, da je mogel doumeti njene zakonitosti in svojstva. Tako je z naravnost genialno bistroidnostjo svojega duha prodrl prav do jedra našega jezikovnega ustroja in nam odkril docela nova obzorja. Delo, ki ga je opravil, je tako pomembno, da ga moramo uvrstiti med najčudovitejše plodove naše znanstvene misli. Z njim je dosegel vrh v polstoletnem razvoju slovenske lingvistike.

Duševna podoba profesorja Ramovša pa bi bila nepopolna, če je ne bi osvetlili še z njene človeške plati. Kakor občudujemo veličino njegovih znanstvenih zamisli in ostrino njegovega razuma, tako tudi cenimo plemenitost njegovega srca, moč in pristnost njegove človečnosti. Vsi, ki od blizu poznamo čar njegove osebnosti, vemo, kako je vseskozi nesebičen in dober in kako nenavadno je občutljiv za vse odtiske človeškega čustva, bolečine in trpljenja. In ravno ta zvestoba življenju v njegovih najrazličnejših razgibih, a tudi pripravljenost, da razda samega sebe na vse strani, daje njegovemu bitju tisto polnoto in globino, ki se tako krepko kaže v vseh njegovih človeških odnosih in dejanjih. Zato smo veseli, ko mu poklanjamo ta zbornik razprav, da so se hkrati z nami z navdušenjem oglasili v njem tudi njegovi prijatelji v svetu, da ga počaste kot velikega znanstvenika in človeka.

France Bezlaj

FRAN RAMOVŠ

Pogled na njegovo delo

Prav nič težavnega ni, Franu Ramovšu določiti tisto mesto v znanosti, kakršno zasluži po svojem pomenu. Že najmanj petnajst let ga po svetu prištevajo med največje slaviste naše dobe, čeprav njegovo delo še ni zaključeno in dovršen del še ni v tisku dostopen širši javnosti. Vsaka njegova knjiga, vsaka študija je presenetila strokovnjake z natančnostjo in globino opazovanj, a nič manj ni bila zanimiva tudi po metodah, ki jih je avtor uporabljal pri svojih raziskovanjih. Vse življenje je posvetil slovenščini, toda zajel jo je v tako globino in širino, da se nobeno temeljno delo o slavistiki ne bo moglo v bodoče izogniti rezultatom njegovih opazovanj. Marsikaj pa je v njegovem delu važnega tudi za splošno lingvistiko, vsaj po načinu obdelave, ako že ne po izsledkih. Za nas Slovence pa je Ramovš alfa in omega vsega, kar vemo o svojem jeziku. Doslej ni bilo nikogar, ki bi bil tako globoko posvetil v temo jezikovnega razvoja, on pa nam je tako rekoč iz nič ustvaril sintezo.

Treba je najprej pregledati, v kakšnem stanju je bilo raziskovanje slovenščine v dobi okoli prve svetovne vojne, ko je Ramovš šele nastopil svojo pot. Takrat je bila slovenščina še najmanj preiskan slovanski jezik, o njej so šele začenjali slutiti, da bi utegnila pojasniti marsikaj temnega, kar ne bi bilo brez pomena za splošno slavistiko. Temu pa niso bile vzrok samo zunanje težave, da Slovenci nismo imeli svoje univerze in da doma ni bilo prave spodbude za delo. To niso bile bistvene ovire. Saj smo kljub temu dali slavistiki Kopitarja in Miklošiča in posebno veliki zgled tega utemeljitelja primerjalne slavistike je v zadnjih desetletjih preteklega stoletja sprožil pri nas veliko zanimanje za jezik. Mnogo hujša zapreka je bila v snovi sami. Iz skromnih starejših spomenikov z običajnimi filološkimi metodami ni bilo mogoče rekonstruirati posameznih razvojnih faz slovenščine, kakor je bilo to mogoče pri tistih slovanskih jezikih, ki so se lahko ponašali z bogatim srednjeveškim pismenstvom. Pri tem pa je naša današnja izredna dialektična razčlenjenost še bolj otežkočala pogled in, žal, kar prepogosto odvrčala mlade delavce, da bi se lotevali tako zapletenih vprašanj. Naš za Miklošičem najbolj nadarjeni jezikoslovec Vatroslav Oblak je po lepo začetih obravnavah jezika slovenskih protestantskih pisateljev tratil mlade moči po Makedoniji, da je mogel podpreti dokaze, da je zmotna panonska

teorija, po kateri naj bi bila današnja slovenščina neposredni potomec jezika sv. Cirila in Metoda. Na edini stolici za slovenščino, ki je bila takrat na razpolago na univerzi v Gradcu, se je najprej Krek raje ukvarjal z etnologijo in tudi Štreklja, ki je prišel za njim, je najbolj pritegnila narodna pesem. Od drugih delavcev pa se je najdlje pritipal v svoji samostanski celici pater Stanislav Škrabec, ki je skozi desetletja objavljaj svoje jezikovne drobtine na pisanih platnicah skromnega verskega lista Cvetja z vertov sv. Frančiška. Toda tudi ta si ni upal napisati kaj več sintetičnega kakor samo »Nekaj slovenske slovnice za poskušnjo«. Bila je dobra za svoj čas, boljša kakor Štrekljev fragment slovenske historične gramatike, ki se je ohranil v njegovi zapuščini. Že po prvih objavah mladega Ramovša se je pokazalo, da nobeno obel del ni več sodobno. Škrabec je bil samonikel in preprost, a tudi Štrekelj ni bil slab delavec. V njegovih študijah o tujih izposojenkah v slovenščini je mnogo bistrih in ostrih domislic, ki so s časom ceno samo pridobile. Toda v obširni in zamotani problematiki slovenskega jezikovnega razvoja se je čutil brez moči.

Tako se je zgodilo, da smo bili v času, ko so se pri večjih slovanskih narodih že začeli lotevati velikih sintetičnih del, še vedno zamudniki tudi na tem področju. Kolikor bolj se je približevala prva svetovna vojna, toliko bolj je tudi pri nas začelo pojemati zanimanje za jezik in razen nekaj priložnostnih dialektoloških seminarskih nalog in disertacij na graški ter dunajski univerzi ni bilo o našem jeziku napisanega nič bistveno novega. Ramovš se je ob nastopu znašel na obširnem, neobdelanem področju, kjer je manjkalo še večina potrebnih pripravljalnih študij. In ko je v prvem stavku habilitacije *Slovenische Studien* napovedal slovensko historično gramatiko, se najbrž še ni jasno zavedal vseh težav, katere je moral kasneje premagati.

Res je imel že kot študent za seboj ogromno delo. Sistematično je ekscerpiral protestante, zbiral o počitnicah dialektično gradivo in si kopicil probleme. Kar je bilo ustvarjenega pred njim, ga ni moglo kdo ve kako zaposliti. Bolj izkušenemu in manj drznemu delavcu bi se bilo zdelo, da je pri slovenščini še prezgodaj misliti na sintezo. Pri jeziku vendar ne more veljati olajševalna okolnost, da je pri majhnem narodu tudi manj snovi, katero je treba obdelati. Jezik je živ organizem in za biologa grm ne pomeni nič manjšega kompleksa vprašanj kakor drevo. Ramovševa napoved je bila za tisti čas več kakor drzna in lahko bi trdili, da je bila pri takratnem stanju znanosti še skoro neizvedljiva. Takrat še ni mogel slutiti, v kakšnem tesnem medsebojnem razmerju sta se razvijala slovenski vokalizem in naglas. Šele po svetovni vojni se je slovanska akcentologija prikopala do tiste jasnosti, ki je bila potrebna za rekonstrukcijo slovenskega vokalizma. Na univerzi je Ramovš poslušal še predavanja o naglasnih znamenjih v cerkvenoslovanskih tekstih, za katere je bilo na prvi pogled jasno, da ne morejo imeti nobene zveze z resničnim naglašanjem. Šele kasneje se je Ramovš zavedel, da je to najtežji, osrednji in najzanimivejši problem slovenskega glasovnega in jezikovnega razvoja.

Toda mladi energični delavec je nekako čutil, da prilike za njegov načrt dozorevajo. V zadnjih letih pred svetovno vojno je kriza mladogramatične šole v lingvistikki že prekoračila svoj vrhunec. Znanost devetnajstega stoletja je bila zbrana in razvrščena v obširnih leksikalnih delih. Samo slavistika se je nekoliko zakasnila, kar še danes bridko občutimo. Hkrati pa so se na vseh straneh kazali prvi obrisi novega gledanja na jezik. Takšna obdobja so po navadi silno neplodna v tradicionalni univerzitetni znanosti. Izčrpano je bilo vse, kar se je dalo zanesljivo in varno porabiti za indoevropski genetični princip. Ostalo pa je v jezikih na kupe problemov, ki so terjali drugačnih pogledov na snov in tudi drugačnih posegov vanje. Študent, ki ga je privedla na univerzo zanosna mladostna ljubezen do zapostavljene slovenščine, si je ob prekrasnih germanističnih in romanističnih delih, še zapeljivo novih ob tistem času, lahko kaj kmalu izoblikoval svoj življenjski načrt, razen tega pa ni mogel prezreti tudi vsega, kar je okoli njega nastajalo novega. Vse, kar je slišal in bral, pa je sprejemal skozi prizmo svojih teženj, zato ga ni mogel nihče od njegovih učiteljev vsega potegniti za seboj.

V prvem študijskem letu, ki ga je preživel na Dunaju, sta bila med njegovimi učitelji tudi Meyer-Lübke in Kretschmer. Ta dva sta znala pritegniti po študiju dve leti starejšega Oštirja, da je zapustil Gradec in odšel prav takrat na Dunaj. V prvih, še dokaj nedoločenih obrisih se je takrat začejala oblikovati substratna teorija, za katero je posebno Fick s svojo knjigo o predgrških krajevnih imenih prebudil toliko zanimanja in je avstrijska lingvistika veliko pomenila za njen razvoj. Ramovš je bil že takoj spočetka bleščeč študent tudi v primerjalni lingvistikki, toda iskal je drugih poti. Pri takratnih komparativistih še ni mogel najti tistih pogledov na jezik, ki so se izkazali tvorne za njegove namene. Tudi dunajska slavistika, katero so takrat zastopali Vondrák, Jireček in Rešetar, ga ni mogla zadovoljiti. Naslednje leto je delal Ramovš v Gradcu predvsem pri komparativistu R. Meringerju; tudi njegova smer, najbolj izražena z naslovom časopisa *Wörter und Sachen*, se tu in tam odsvita v Ramovševem kasnejšem delu. Spomnimo se samo na Ramovšev članek *Der steinerne Himmel bei den Slaven* v Jagičevem Arhivu 1917. leta ter na kasnejše Ramovševo zanimanje za etnografijo. Zadnja izmed njegovih knjižnih publikacij pred vojno je bila priredba Šašljeve zbirke *Narodno blago iz Roža*. Veliko je Ramovš pomagal tudi Maroltu pri njegovih etnografskih objavah.

Mnogo več pobud je našel zunaj šole. V Gradcu se je seznanil z upokojenim romanistom Hugom Schuchardtom, ki je bil takrat že malodane pozabljen ter ga je šele kasneje, ko je bil star že osemdeset let, švicarska idealistična smer v lingvistikki dvignila iz pozabe kot najpomembnejšega predhodnika modernih pogledov na jezik. Schuchardt je bil eden izmed prvih jezikoslovcev, ki je ugotovil zakonitosti glasovnih substitucij, in to je bila metoda, katero so z velikim pridom uporabili v romanistikki pri analizi tipov vulgarne latinščine, iz katerih so se razvili današnji romanski jeziki.

Prav v letih Ramovševega študija je Lessiak dognal veliki pomen prevzetih slovenskih krajevnih imen v Alpah za raziskovanje bavarščine. Ramovš je v tej metodi našel ključ za ugotavljanje glasovnega stanja v najstarejših razvojnih fazah slovenščine, za katere imamo premalo pisanih spomenikov. Zato je ves čas skrbno prebiral ne le strokovno literaturo te vrste, ampak se je že zelo zgodaj zagrizel v študij razvoja germanskih in romanskih narečij, ki meje na slovenščino. Ko je končal študije, je bil že temeljito podkovan tudi na tem področju. Sčasoma je to metodo razvil še globlje. Zaradi pomanjkljivosti historičnih zapisov je bil pogosto prisiljen, da je glasoslovne substitucije sledil iz rodu v rod s pomočjo najverjetnejših fonetičnih kombinacij in se je naslanjal pri tem na drugo besedno gradivo. Posebno v svojih kasnejših polemikah z romanistom Petrom Skokom o romanskih substitucijah v slovenščini in srbohrvaščini se je povzpел do takšne preciznosti, kakršna se je zdela poprej popolnoma nemogoča.

Toda niti za Schuchardta niti za katerega koli drugega njegovega učitelja ne moremo reči, da je na Ramovša odločilno vplival. Za veliki načrt, ki se je oblikoval v njem, je od svojih učiteljev sprejemal le tisto, kar se mu je zdelo primerno, in vse, kar je srečal, je pretehtaval samo s stališča uporabnosti za študij slovenščine. Teorija substitucij ga je privedla do poglobljenega študija fonetike. Čeprav je kasneje nastopil proti Sieversovemu »schallanalitičnemu« načinu obravnavanja Brižinskih spomenikov in Kijeviskih listov, je bil vendarle Sievers tisti, ki mu je v začetku še največ pomagal, da se je pritipal skozi probleme kombinatorične fonetike. Brez tega se mu ne bi bilo nikoli posrečilo, da bi bil tako spretno povezal dialektične reflekse s historičnim razvojem, kakor je to storil v svoji najzrelejši in najvažnejši knjigi, v *Kratki zgodovini slovenskega jezika*.

Ni pa samo veliko delal, ampak je pri tem tudi ogromno bral. Posebno francoska lingvistična šola z Meilletom na čelu ga je utrjevala v prepričanju, da more biti samo široko razgledan lingvist kos neštetim lingvističnim problemom. Ker se je sproti stalno zanimal za vse, kar se je pojavilo novega in važnega v primerjalnem jezikoslovju, v romanistiki in germanistiki ter celo v glotologiji, je skoro popolnoma nemogoče ugotoviti, kdaj in kako so se oblikovali njegovi pogledi in nazori o jeziku. Kakor pravi sam, mu je bil po pojmovanju še najbližji Bartoli, bojevnik neolingvistične šole v Italiji. Toda tudi med Bartolijem in Ramovšem je razlika in razen idejnega sorodstva ne bo nihče našel med obema globlje skupnosti. Ko je Ramovšu kmalu po koncu svetovne vojne prišla v roke znana de Saussurova knjiga *Cours de linguistique générale*, mejnik med dvema dobama, je bil Ramovš v jedru že toliko dograjen, da mu pogledov na jezik ni bilo treba več bistveno izpreminjati.

Nekoliko odmaknjenosti med vojsko najbrž ni škodovalo njegovim načrtom, dozorel pa je v tistih letih v človeka. Sredi vojnih grozot je vendarle vedno znova srečeval tudi primere najplemenitejše humanosti in vse to je globlje oblikovalo njegov

odnos do naroda, kakor bi to zmogla katera koli znanstvena struja. Saj ga kasneje ni čakalo samo kabinetno delo, ampak tudi neprestana borba. Brez teh silnih vtisov iz mladosti bi bila morda le kdaj popustila njegova vera v človeka in narod, očiščena vse sentimentalnosti in podedovane navlake, pretopljena v neizčrpno življenjsko dobroto ter prečiščen humanizem, ki ga je vodil skozi desetletja naporov in kriz.

Njegove prve razprave, priobčene v medvojnih številkah Jagičevega Archiva, kažejo že vse značilne kvalitete bodočega velikega delavca. V habilitacijskem spisu *Slovenische Studien* je pod enotnimi vidiki obdelal najmlajši splošno slovenski glasoslovni pojav, moderno vokalno redukcijo. Čeprav so se vsi avtorji, ki so že prej pisali o slovenščini, v večji ali manjši meri ukvarjali s tem problemom, se je šele v Ramovševi osvetlitvi izoblikoval v enoten pojem. Iz medsebojnih kombinacij dialektičnega stanja in načina pisave pri starejših avtorjih je rekonstruiral posamezne stopnje razvoja celotnega pojava in zajel vse posebnosti, porojene iz iste tendence v jeziku. Njegov tanki prirojeni posluš in temeljita fonetična izobrazba pa sta mu omogočila, da je že v tem prvem, začetnem delu uredil še dokaj nejasne pojme prejšnjih avtorjev o kvaliteti slovenskih vokalov in o akcentuaciji v posameznih narečjih. Franc Levstik, ki je prepustil svoje gradivo Brandtu za prvo študijo o slovanskem naglasu, in Matija Valjavec, ki je v osemdesetih letih preteklega stoletja objavil obširni popis slovenskega naglašanja v Radu zagrebške Akademije, sta se pogosto motila in tako je Ramovševa habilitacija tudi od te plati prvo zanesljivo gradivo. Njegov spis je zbudil zasluženo pozornost pri strokovnjakih.

Čeprav je bil najmlajši v učnem osebju nove slovenske univerze, je vendar že takoj spočetka prevzel pomembno mesto. Kot tajnik komisije za ustanovitev univerze si je prizadeval, da bi spravil v Ljubljano najboljše delavce. Treba je bilo šele ustvarjati tisto neizogibno delovno okolje, brez katerega je uspešen razvoj nemogoč. Zanimarjene nacionalne vede so morale vsaj v prvem rodu postati jedro vsega znanstvenega ustvarjanja pri nas in slavistika je bila med njimi najvažnejša. Tukaj so zmagali nazori mladih, ki so izvedli tudi smotrno delitev dela. Ljubljanska univerza je bila med prvimi v slovanskem svetu, ki je ostro ločila med jezikom in literarno zgodovino.

Toda čeprav so se znašli takrat ob začetku v Ljubljani resnični izbranci, je bil Ramovš med njimi vendarle osamel. Njegovo področje je bilo obsežnejše, bolj zapleteno, komaj začeto in lotiti se ga je moral popolnoma sam. Stari delavci, kakor Pintar in Škrabec, so pomrli drug za drugim. Mlajših ni bilo ali pa je Ramovšev nastop tako ohromil njihove načrte, da so se raje umaknili. Anton Breznik se je lotil predvsem praktičnega vzgojnega programa, problemov našega knjižnega jezika in besednega zaklada. Tako širokemu konceptu, kakor je bil Ramovšev, ni bil kos. Sodelovala sta z Ramovšem samo pri Pravopisu 1935. Ako poleg njega omenim še Koštiála, ki je včasih objavljial drobne etimološke doneske, je z njim izčrpano

število domačih slovenistov po prvi svetovni vojni. Pri tem pa Ramovš ni nikoli ljubosumno odklanjal sodelavcev, ker se je dobro zavedal, kako nujno so potrebni. O tem bi vedeli največ povedati tuji slavisti, ki so prihajali k nam iskat snovi za svoje objave. Ramovš jim je vedno dajal na razpolago vse svoje objavljeno in neobjavljeno gradivo. Še več, marsikdaj je tudi finančno omogočil njihovo bivanje pri nas, samo da bi našli, kar bi moglo poglobiti poznanje našega jezika. Pa tudi vsak njegov učenec, ki je pokazal globlje zanimanje za jezik, je bil deležen njegove vsestranske pomoči; ako pri delu ni znal naprej, ako je zašel v finančne težave, skratka pri vseh malenkostih, ki bi utegnile ogrožati delavca ali delo, je bil Ramovš tisti, ki je vse uredil in izgladil.

Bistvenim problemom, ki so Ramovša najbolj vznemirjali, se seveda ni približal nobeden izmed tujih slavistov in Ramovševih učencev. Prav nič ne podcenjujemo slovenistične aktivnosti simpatičnega Tesnière, ki ni bil samo propagator, ampak se je s svojo široko zasnovano študijo o slovenskem dualu in z razpravami o naši izreki in naglašanju uvrstil med najpomembnejše sloveniste. Drugi so nepreiskano slovenščino porabili največkrat samo kot odskočno desko za svojo kariero. Ramovševi domači učenci pa so se le redko povzpeli nad prvo razpravo, ki je zrastle iz njegove pobude. Kolikor bolj je napredovalo Ramovševo delo, toliko jasneje se je kazalo, da je v sebi zaključen sistem, poleg katerega bi komaj moglo na istem področju nastati kaj enako močnega, kar ne bi neposredno zrastle iz njegovega vpliva.

Težko je reči, kaj je bilo na Ramovšu najbolj presenetljivo. Ali podjetna drznost, s katero si je nalagal vedno nova bremena, ali lahkotnost, s katero je reševal problem za problemom. Prvi dve leti ljubljanske univerze je predaval ne le slovensko historično slovnico in splošno fonetiko, ampak tudi primerjalno jezikoslovje. To panogo je potem prepustil Oštirju, ko je ta prišel v Ljubljano, toda kljub obsežni delavnosti je utegnil poseči v področje komparativistike (Sorodstvo sti. *sama* »Sommer, Halb-jahr« v ČJKZ II, 1920). Hkrati pa je v prvih petih letih po vojni objavil polovico vseh razprav, člankov in kritik, kar jih obsega njegova dosedanja bibliografija. Tudi prvo knjigo slovenske historične gramatike, Konzonantizem, je pripravil za tisk v neverjetno kratkem času. Pri tem pa ne smemo pozabiti na njegova predavanja na univerzi, ki so bila vedno bistveni del vseh njegovih prizadevanj. Takoj skraja je začel podajati svojim učencem strnjene sintetične poglede na razvoj jezika. Svoja predavanja je razdelil na cikle, kolikor delov naj bi imela razen sintakse, ki organsko ni bila tako ozko povezana z glasoslovno problematiko, njegova napovedana Historična gramatika. Medtem ko so najboljši izmed novih profesorjev za nacionalne vede, kakor Kidrič in Prijatelj, šele polagoma kamen za kamnom zbirali gradivo za sintetično stavbo, katere niso več utegnili v celoti uresničiti, jo je deset let mlajši Ramovš zidal kar sproti. Njegovo delo je rastle spontano, v širokih zasnovah. Kdor bi hotel v podrobnosti zasledovati Ramovševo rast, se ne bi smel zadovoljiti samo

s tem, kar je Ramovš objavljaj, ampak bi si moral iz najrazličnejših študentovskih zapiskov in skript skrbno rekonstruirati posamezna obdobja njegovih predavanj, preden bi dobil pravo, zaključeno sliko. Njegova predavanja so bila vedno prav tako dognana kakor njegove razprave. Vsako zase je bilo arhitektonska celota in ob izsledkih drugih ni pozabil povedati in z dokazi podpreti svoje mnenje.

Njegov način dela bi bil popolnoma nemogoč, ako ne bi imel neprestano pred očmi jezika kot celote. Vedno se je lahko zanesel na izredne zmožnosti svojega spomina, potreboval je kar se dá malo zapiskov, s suvereno gotovostjo je operiral brez listkov in citatov. Takšna izredna potencia je morala imeti seveda tudi svoje slabe strani. Njegovi študentje so res lahko odhajali z univerze s solidnim in bogatim poznanjem jezikovnega razvoja, toda seminar, ki je duša študija, se pri njim nikoli ni mogel prav razviti. Kmalu je postalo pravilo, da je Ramovš med svojimi seminar-skimi urami govoril izključno sam. Študij jezika je postajal nekam podrejen v primeri z literarno zgodovino. Čeprav je bil vedno užitek poslušati Ramovševa predavanja, se je ob njegovi razgledanosti in znanju le redkokdo upal lotiti jezika.

Ramovš ni oblikoval bistveno novih metod. Takšni učitelji imajo po navadi največ učencev. Pri vseh različnih panogah in metodah v jezikoslovju je iskal sredstev, ki bi mu pomagala uresničiti njegov načrt. Slovenščina je bila trd oreh, ki se je vztrajno upiral. Po eni sami poti se ni dalo priti stvari do živega. S filološkim razborom spomenikov se ni dalo priti daleč. Analiza jezika protestantov je zadostovala samo za novejša razvojna obdobja. Za starejši razvoj pa niso bile dovolj niti komparacije s paralelnim oblikovanjem drugih slovanskih jezikov, niti študij glasovnih substitucij ali prvi zarodki fonetične tipologije poleg mrzličnega iskanja v današnji dialektični razčlenjenosti jezika. Sama po sebi nobena metoda ni mogla privedi do pravih rezultatov in pojasniti vseh nasprotij, ki so se javljala v svojstvenem razvoju slovenskega vokalizma. Prva stopnja Ramovševe delavnosti je bila vendarle še bolj opisna. Sorazmerna konservativnost slovenskega konzonantizma ni povzročala večjih težkoč, zato ga je tudi Ramovš prvega obdelal. Dokončal ga je že leta 1922, toda tisk se je zaradi slabo opremljene tiskarne vlekel skoro dve leti. Vendar pa se je Ramovš tudi kasneje še vračal k problemom konzonantizma. Tako je ostal nerešen problem palatalizacijskih refleksov v slovenščini v dobi naselitve. Pisala sta o tem poleg Oštirja in Skoka kasneje tudi Lessiakova učenca Schwarz in Kranzmeyer, sedaj po vojni v novi smeri tudi Ekblom, toda še vedno ni do kraja pojasnjen. Ramovš je dodatno v Južnoslovanskem filologu VI, 1927 poglobil svoje prejšnje mnenje, toda iz skromnega gradiva, ki ga imamo na razpolago, je težko rekonstruirati nedvomno sliko nekdanjega stanja.

Z ostalimi deli Historične gramatike se pa Ramovšu ni več tako mudilo. Postal je previdnejši in je odlašal s tiskom tudi tistih poglavij, pri katerih se je že v prvem zaletu močno približal definitivni obdelavi. Cim bolj se je poglobljaj v študij

slovenskih dialektov, tem bolj so se mu zamotavali posamezni problemi. Ni se zadovoljil s tem, da bi bil ugotovil samo današnje stanje. Zavedal se je, da mora dialektično gradivo skrivati v sebi mnogo važnih migljajev za pojasnilo starejših razvojnih obdobj. To je bila najtrša naloga, katere dolgo ni mogel rešiti. Sam pripoveduje, kako je taval v vedno večji temi, ko je od vasi do vasi zapisoval glasovne reflekse v narečjih in si jih nizal v tabele. Kar si je zgradil, se mu je sproti podiralo. Ni in ni se mu posrečilo, da bi bil našel vodilne razvojne niti skozi kaos nasprotujočih si dejstev. Že se ga je lotevalo malodušje. Toda nekoč se mu je vendar zasvitalo. Zaslutil je, kako se vse preliva med seboj, refleksi vokalov in naglas, hkrati pa tudi, kako se iz današnjega stanja v narečjih luščijo verjetne starejše razvojne tendence.

To je bilo drugo obdobje v njegovem razvoju. Brez rezko opazljivega prehoda se je njegovo zanimanje vedno bolj zgoščalo okoli vokalizma in naglasa. V tem času se je začel bolj poredkoma oglašati v revijah. Dozorevale pa so v tem času njegove najboljše knjige, katere je začel objavljati po svojem štiridesetem letu. Oglasil se je samo še, kadar je bil izzvan v polemiko ali kadar se ni mogel ogniti sodelovanju v tem ali drugem jubilejnem zborniku.

Najprej je dokončal Dialektološko karto slovenskega jezika. Ta ni samo slučajno izšla prav takrat, ko je nesrečna vladna politika v bivši Jugoslaviji po vzorcu češko-slovaške državne ideje hotela jezikovno unificirati državo. Ramovševa knjiga in Prijateljeva razprava Borba za individualnost slovenskega jezika sta bili prekrasen odgovor temu ponesrečenemu prizadevanju, ki je tako poglobilo notranja nasprotja v državi. Ta Ramovševa knjiga je bila prva klasifikacija slovenskih narečij, ki ni več potrebovala popravkov. Pokazal je v njej, kako se v silni dialektični razčlenjenosti slovenščine kažejo enotne razvojne smernice, zaradi katerih moramo nujno računati z jezikovno kompaktnim ozemljem. Šel je po sledeh naselitve, ugotovil najstarejša jedra, iz katerih se je širila kasnejša kolonizacija; vse to se danes sledi v jeziku. Štiri leta kasneje so izšli Dialekti, sedmi del Historične gramatike. Zanj si je Ramovš izbral ustaljeno metodo jezikovne karakteristike, toda prekoračil je ta okvir, kjer se je le dalo, opozarjal na notranje migracije, o katerih manjkajo pisani viri, in podal hkrati nekakšno socialno zgodovino jezika v duhu neolingvistične šole.

Višek Ramovševe ustvarjalne moči pa pomeni Kratka zgodovina slovenskega jezika, ki je izšla naglo za Dialekti. Ta knjiga je odklbn od njegovega prvotnega koncepta, je pa zanj najbolj značilna od vsega, kar je kdaj napisal. Takšna kombinatorična zmožnost, kakršno je pokazal v tem delu, skoroda nima primere v zgodovini slavistike. Res bi v romanistiki pri Meyer-Lübkeju našli nekakšno zunanjo paralelo takšnega načina obdelave snovi, toda Ramovš je vendarle zajel mnogo globlje. Pri njem se v harmonično celoto preliva staro in novo v lingvistiki. V zgoščenih, strnjenih potezah riše samostojni razvoj slovenščine od najstarejših časov do

današnjih narečij. Z natančnimi fonetičnimi analizami sledi razvoj posameznih glasov iz roda v rod, vse regularne dialeksične spremembe so našle v tem delu svojo smiselno povezavo s celotnim razvojem, prav tako pa tudi svojo relativno kronologijo nastanka. Domačim in tujim poznavalcem je bilo takoj ob izidu knjige jasno, da se do takšne sinteze še ni povzpел noben slovanski jezik. Presenetila pa ni ta knjiga samo z izsledki, ampak morda še bolj po metodi. Že prej je Ramovš v svojih razpravah podajal nenavadno natančne analize nekdanjega izgovora, spomnimo se samo na njegovo obravnavanje izgovora slovanskega ě. V tej knjigi pa se ni zadovoljil z rekonstrukcijami fonetične vrednosti določenega glasu v določenem razvojnem obdobju, ampak je z dokazi zasledoval celotno linijo vsakega glasu in ugotovil, kako in pod kakšnimi pogoji se je izgovor spreminjal. Pokazal je, kakšna naj bo historična dialektologija. Moderna lingvistika je to zahtevo suponorala, izvršil je pa v celoti še ni nobeden pred njim.

Čeprav je bila knjiga napisana v enem dihu na počitnicah, je bila vendar do nje dolga razvojna pot. Klasični vzorec Historične gramatike je postajal zanj pretesen. Moderna prizadevanja v lingvistiki so prinašala marsikaj pozitivnega, kar pa se je, žal, v delu epigonov, ki so hiteli razvijati nove samostojne specializacije, največkrat izpremenilo v reven, gostobeseden balast. Ramovš je bil eden tistih redkih, ki so znali v dejanjih povezati klasično izročilo z novimi prizadevanji, ali bolje z vsem, kar je v njih spoznal vrednega. V tem je jedro njegovega pomena kot lingvista svetovnega formata, čeprav je vse svoje življenje posvetil samo slovenščini, segel v splošno slavistiko samo tam, kjer je bilo to za rekonstrukcijo slovenščine nujno potrebno in naredil v komparativno lingvistiko samo osamljen ekskurz. Žal je današnji položaj v slavistiki takšen, da drug za drugim odmirajo delavci, ki so znali ceniti Ramovševa prizadevanja, najde pa se v svetu še marsikdo, ki se ne bo bal priznati, koliko novih pobud je našel pri Ramovšu, ko je segel po njem, čeprav mu ni bilo neposredno mar jezika malega naroda na jugu Evrope. Kajti s Kratko zgodovino slovenskega jezika se je uvrstil Ramovš med tiste lingviste, ki kažejo smer bodočemu razvoju celotne znanstvene panoge.

V tem sorazmerno kratkem času, ko so nastale druga za drugo omenjene tri knjige, je Ramovš izdal skupaj z zgodovinarjem Kosom tudi Brižinske spomenike, skupaj z Breznikom Slovenski pravopis in tudi priredil Šašljevo etnografsko zbirko za tisk. Takrat smo pričakovali, da bodo ob tej silni delavnosti sledili kmalu tudi ostali deli Historične gramatike in morda tudi napovedani drugi del Kratke zgodovine, čeprav si nismo mogli niti približno predstaviti, kakšen naj bi bil. Toda usoda je hotela drugače. Zgodilo se je, da je Ramovš na vrhu svojega razvoja nenadoma obmolnil. Najprej ga je od dela odtrgala ustanovitev Slovenske akademije znanosti. Ramovš je ves čas veliko delal tudi kot organizator. Po prvi svetovni vojni je postal tajnik Znanstvenega društva za humanistične vede, ki je bilo predhodnik

akademije. Uredil je vse njegove publikacije, hkrati pa je bil tudi sourednik Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino, dokler zaradi finančne krize ni prenehal izhajati. Sodeloval je tudi pri redakciji Južnoslovenskega filologa. Njegove organizatorske zmožnosti so se izkazale posebno v letih naraščajoče gospodarske krize. Navsezadnje je bil vedno on tisti, ki je prevzel na svoja ramena vsa trkanja in dostikrat tudi ponižanja, ki so bila potrebna, da je to ali ono znanstveno delo le izšlo ali da je nova institucija mogla zadihati. Bil je duša desetletnega boja za akademijo in, ko se je načrt nazadnje le začel uresničevati, je bilo treba tudi pripraviti možnosti za njeno delovanje. Pripravljanje statutom in vse drugo delo za akademijo je zahtevalo mnogo časa, zato se dolgo ni oglasil.

Bili so pa za njegov molk tudi drugi, bolj osebni razlogi. Veliko se je boril za druge, zase se mu pa ni zdelo vredno. Za človeka, ki je toliko svojega poleta posvetil organiziranju slovenskega znanstvenega tiska, je bilo popolnoma nemogoče, da bi bil prosjačil, ko so vsepovsod omejevali kreditne možnosti. Imel je dovolj slovesa, da bi bil svoje knjige objavljal tudi v inozemstvu, vsaka slavistična institucija bi jih bila z veseljem prevzela. Tega pa nikakor ni hotel. Ni šlo samo za njegovo Historično gramatiko, poleg nje je bilo še veliko drugih načrtov, ki so morali zaspiti. Našli so se takrat ljudje, ki so omogočili izid Slovenskega pravopisa, zastonj pa se je trudil, da bi bil začel delo za lingvistični atlas, za dialektično krestomatijo ali za etimološki slovar. Nekoč se mu je že posrečilo, da je pridobil za svoj načrt lingvističnega atlasa nekdanje društvo županov. Z neverjetno naglico je takrat Ramovš pripravil obsežen nadrobni načrt za zbiranje gradiva in izvedbo dela, toda kakor vse drugo takrat, je zaspalo tudi to. Vedno hujše splošno mrtvilo je hromilo tudi njegove moči. Vse, kar si je lepega zamislila prva generacija znanstvenikov na ljubljanski univerzi o svobodnem razvoju slovenske kulture, je vedno bolj hiralo in propadalo pod težo razmer. Nato pa se je naglo bližala nova vojna, sledila je italijanska in kasneje nemška okupacija, ki je za vrsto let prekrizala vse načrte. V tem času je dalo dovolj dela, da se je ohranilo vsaj tisto, kar se je dalo rešiti.

Ves čas trajanja vojne je objavil samo v prvi knjigi Letopisa AZU svoj načrt slovenskega etimološkega slovarja, kjer je hkrati podal tudi nekaj strani zgledov, kako si to delo predstavlja. Od prvih slovarskih doneskov iz Trubarjevih del, s katerimi je še v svojih študentovskih letih začel svoje znanstveno publiciranje, se je v njegovih razpravah in v Historični gramatiki nabralo že toliko leksikalnega gradiva, da je bil tudi na tem področju že upravičen misliti na celotno sintezo slovenskega besednega zaklada. Toda od prvih načrtov do uresničitve je dolga pot in med vojno se seveda ni dalo misliti na sistematično zbiranje.

Takoj ob koncu vojne pa je tudi on prispeval svoj delež k našim težnjam za pravično ureditev državne meje (The national frontier between Slovenia and Italy, 1945). Kljub silni vojni opustošenosti pa so se pri nas kmalu našla sredstva, da se

je Ramovš lotil programa, katerega pred vojno ni mogel uresničiti. V okviru Akademije je organiziral Inštitut za slovenski jezik, zbral okoli sebe nekaj izvežbanih delavcev in začelo se je sistematično zbiranje. (Več o tem glej zadaj v življenjepis.) Čeprav je Ramovš do letos tako malo objavljaj, je vendarle tudi v tem obdobju organiziranja opravil veliko delo, katerega rezultate bo pokazala bodočnost. Najmanj en rod slovenistov bo potreben samo za uresničenje njegovih načrtov, da bodo spodobno zaključili tisto, česar ni utegnil opraviti sam.

Inštitut za slovenski jezik je sprejel v svoj program tudi popolno izdajo njegove Historične gramatike. Razen sintakse, katere se do sedaj še ni lotil, bo v tem okviru mogla biti v celoti pripravljena. Sintaksa, kakor se je razvijala v zadnjih desetletjih, se je temu izrazitemu glasoslovcu dozdevala preveč shematična. Trdil je, da je Zubatý edini pravi sintaktik v slavistiki. Toda ta zanimivi češki delavec ni napisal nikake sintakse, ampak samo nekaj svojih misli o njej. Trideset let je molčal, šele potem, ko je odšel v pokoj, je začel objavljati svoje drobne doneske, v katerih mu je iz vsake besede zraslo kup vprašanj. Za sintakso, kakor si jo je zamislil Ramovš, naše poznanje jezika še ni dozorelo in zato je čutil, da še ni prišel čas za njeno obravnavanje. Čutil je, da bi kvarila harmonično zaključenost njegovega dela. Ne smejo pa ostati fragment njegova še neobjavljena poglavja Historične gramatike, tega za slovenistiko in slavistiko nepogrešljivega dela. Hhrati pa nastaja tudi drugi del Kratke zgodovine in vsi želimo, da bi srečno in brez motenj usode dokončal vsaj te svoje načrte, ako ne tudi še kaj drugega. Šele potem, ko bo njegovo delo v celoti dostopno svetu, ga bo mogoče oceniti, kakor zasluži, in šele potem se bomo v polni meri zavedeli, kaj pomeni za slovensko kulturo Fran Ramovš.

*

Fran Ramovš naquit le 14 septembre 1890 à Ljubljana où il accomplit ses études secondaires classiques en 1910. Entre 1910 et 1914, il fit des études brillantes aux universités de Vienne et de Gratz où il acquit des connaissances profondes en linguistique comparée et philologies slave, germanique et romane. Il se proposa dès le début de consacrer tout son savoir aux recherches sur la langue slovène pour lui créer des ouvrages linguistiques fondamentaux. Ayant obtenu, en 1914, le titre de docteur ès lettres, il livra à la presse, la même année, sa thèse d'habilitation en vue d'une chaire de philologie slave. La guerre en empêcha la publication et ce ne fut qu'en 1917 qu'il réussit à soutenir sa thèse et à obtenir l'habilitation. Après la guerre, il obtint la chaire de langue slovène à l'Université de Ljubljana.

Le Professeur Ramovš considérait que son premier devoir était de donner aux Slovènes et aux slavissants une *grammaire historique* de la langue slovène. Il fallait commencer par le commencement: rassembler les matériaux en puisant dans les documents et dans les dialectes, et créer des méthodes pour pénétrer dans les époques dont il ne reste pas de monuments écrits. M. Ramovš ne perdait jamais de vue le complexe entier des problèmes. C'était dans ses cours à l'Université que son œuvre allait mûrissant, bien que ses diverses parties ne croissaient pas à un rythme égal. La première, le «*Consonnantisme*», fut publiée en 1924. Le vocalisme présentait bien des difficultés d'accentuation qu'il ne surmonta que vers 1930. C'est alors qu'il arriva à une classification claire de la diversité des dialectes slovènes à base d'un

abondant matériel linguistique, des faits historiques et de la structure géographique. Le résultat en sont *La Carte dialectologique* (1931) et, un peu plus tard, la classification systématique et la caractéristique des dialectes slovènes publiées dans le tome VII de sa *Grammaire historique* (*Les Dialectes*, 1935). Le *Précis de l'histoire de la langue slovène* (1936) cependant marque l'apogée de la perfection et de la clarté méthodique des œuvres qu'il a publiées jusqu'aujourd'hui. Le *Précis* fut écrit d'un seul trait et représente les résultats d'une dizaine d'années de recherches infatigables sur l'évolution du vocalisme slovène et sur notre passé linguistique, pauvre en documents écrits.

La publication de grands ouvrages s'est arrêtée à cause de nouvelles tâches d'organisation de l'activité scientifique slovène dont il assumait une large part. Il participa à l'organisation de l'*Académie slovène des sciences et des arts* qui commença sa vie en 1938. Depuis, ses meilleures forces lui ont été consacrées. Il fut parmi ses premiers membres, y dirigea la section d'histoire et de philologie, fut son *secrétaire général* depuis 1942 jusqu'à 1950 lorsqu'il est devenu son *président*. En même temps, il dirige l'*Institut de la langue slovène* où il organisa des travaux immenses qui dépasseront les forces de toute une génération, et dont la réalisation ne serait possible sans les bases jetées par ses efforts personnels. C'est de là que doivent sortir les œuvres fondamentales de la philologie slovène: 1. le dictionnaire d'orthographe et d'orthoépique; 2. le dictionnaire de la langue slovène littéraire; 3. la grammaire descriptive de la langue slovène littéraire; 4. la grammaire historique de la langue slovène; 5. le dictionnaire historique et étymologique; 6. le dictionnaire historique onomastique; 7. le dictionnaire historique topographique; 8. l'atlas linguistique; 9. un recueil de textes dialectaux; 10. un recueil de textes historiques; 11. les archives phonographiques des dialectes slovènes. La plupart de ces ouvrages sont déjà sur le chantier. Le dictionnaire d'orthographe et d'orthoépique, rédigé sous la direction du Professeur Ramovš, vient d'être publié (1950). Les matériaux pour les divers dictionnaires s'accumulent; M. Ramovš lui-même prépare un tome nouveau de sa *Grammaire historique* (vocalisme); les travaux préparatoires pour la grammaire descriptive sont déjà commencés. M. Ramovš a élaboré un plan détaillé des travaux préliminaires pour l'atlas linguistique (réseau des localités et liste des formes et des mots figurant sur le questionnaire).

A deux reprises, le Professeur Ramovš fut invité aux grandes universités étrangères: en 1923, on lui offrit la chaire de philologie slave à l'Université de Vienne, illustrée par ses compatriotes J. Kopitar, Fr. Miklošič et V. Jagić, et en 1927, l'Université de Prague lui proposa de succéder au Professeur Pastrnek. Il préféra cependant à sa gloire personnelle la jeune Université de Ljubljana et la tâche qu'il s'était imposée, étant d'avis que la philologie slave ne pouvait être mieux servie que par l'étude approfondie de diverses langues slaves. Miklošič, en son temps, a créé les bases scientifiques de la philologie slave en servant ainsi toutes les langues slaves et tous les linguistes; de nos jours, les grands slavistes travaillent à la même tâche en approfondissant leurs champs de travail particuliers et collaborant ainsi à la grande synthèse future de la philologie slave. Bien que les Slovènes ne soient, par leur nombre, qu'une partie très petite de la grande famille des nations slaves, leur langue est, par certains côtés, très importante, et le Professeur Ramovš s'est classé, par ses travaux sur cette langue, parmi les slavistes contemporains les plus grands et les plus en vue.

André Mazon

QUATRE FRAGMENTS D'ÉVANGILE
DE LA MACÉDOINE MÉRIDIIONALE

Il n'est pas inutile de confronter quatre fragments de l'Évangile de Matthieu (VI, 22-33, et XX, 1-16) dont nous possédons la traduction macédonienne en des parlers différents, ne fût-ce que pour marquer quelques points de repère dans les dialectes de la Macédoine méridionale, et aussi pour illustrer l'histoire d'une langue littéraire qui, depuis le vieux slave classique et les divers slavons, s'est souvent cherchée sous sa forme moderne et proprement macédonienne. Les parlers considérés sont:

G - le parler du village de Gorenci, situé au bord du Popole, à une dizaine de kilomètres au sud-est de Kostur (d'après un texte datant d'une vingtaine d'années que je tiens d'un natif de ce village et qui est publié ici pour la première fois);

BAn - le parler d'un traducteur anonyme, probablement originaire de la région de Nestram, mais ayant habité à Bobošćica, dans l'Albanie du Sud (d'après le manuscrit en écriture grecque, remontant aux années 80 du siècle dernier, que j'ai publié en transcription latine dans les *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud*, Paris, 1936, p. 144);

B - le parler bobostin de l'instituteur Dhimitri Canco et du prêtre Papa Theodor Ikonomo, auteurs de l'Évangélaire de Bobošćica, composé par eux vers la fin des années 70 du siècle dernier et utilisé dans la liturgie locale jusque vers 1909 (d'après le texte publié dans le recueil précité, *ibid.*, pp. 118 et 131);

K - le parler de l'auteur inconnu (Eustathios Kypriadis ou l'un de ses disciples?) de l'Évangélaire du village de Kulakia, situé dans le delta du Bas-Vardar, à 8 kilomètres du Galiko et à 6 kilomètres de la mer (d'après le manuscrit en écriture grecque de 1863 qui a été transcrit en écriture latine et publié, avec une étude comparative approfondie de M. André Vaillant, dans le tome VI de la *Bibliothèque d'études balkaniques*, Paris, 1938: *L'Évang. de Kulakia; un parler slave du Bas-Vardar*).

Ces traductions se présentent toutes comme des documents manuscrits et non point comme des témoignages oraux enregistrés par un phonéticien. Elles sont de valeur inégale: G a le caractère d'une improvisation rapide, avec des tâtonnements et quelques erreurs, et l'accent, d'ailleurs fortement normalisé et d'un type connu (sur la pénultième ou l'antépénultième), n'y est indiqué que par endroits; - BAN est médiocre; - par contre, B et K attestent une grande application de la part de leurs auteurs, sans que pourtant ceux-ci prétendent à une rigueur canonique et bien qu'il leur suffise de mettre à la portée des fidèles le sens essentiel de l'original.

Voici ces quatre fragments de l'Évangile de Matthieu, disposés verset par verset pour qu'il soit possible aux lecteurs de les confronter plus aisément.

MATTHIEU VI, 22-33

- 22 G. *Reče Ristus: ókoto e kandílta na mǎrša. E, ako ókoto ti e pravo (čisto), cela mǎrša ti puli. - BAN. Réče Gospodín Bóg: „Kandílo so sfetlína trupotómu ésti okóto. Sétne áko okóto tǎoe ésti čisto, tógas i vésjo trúpo tǎoj ésti presfétén. - B. Tózi vreáme réče Ristos: „Kondítoto trupotómu ésti okóto, i áko okóto ti e právo, vésjo trup ža ti e so sfellína. - K. Ričé Góspot: „Sfitllo na snágata i ókutu mu. Ókutu áku ti i čisto, sǎta snága ti sfeténa.*
- 23 G. *pa ako ókoto ti e krǎvo (lošo, slepo, kjoro, rasipano), cela mǎrša ke ti bi temnicata (slepa). Pa ako vidello, šo e navǎr tebe, e temnica (potǎmnáto), temnicata keku (treba da bídi)! - BAN. Pa áko okóto tǎoe ésti lošo i kléto, tógas vésjo trúpo tǎoj ésti témno. Da áko sfellináta ščo ésti pri tébe ésti témna, temnicáta télko. - B. A áko okóto ti e krǎvo, vésjo trup ža ti e temníčét. I áko sfellináta ščo ímaš na sébe ésti temníca temnicáta kélko ža e! - K. pa áku ti i ókutu lóšo, sǎta snágata ti i témna. Áku ti i vídelot víki šo i uf tǎb temnino, ádziba témnoto kólko ti i?*
- 24 G. *Níkuj ne bídva da rabota na dva gospodári, zaščo ili na edeno ke go izdušmani i na drugjo ke go zamílova, ili na edeno ke go tǎrpi a na drugjo ke go izdušmani (izgnusi, ne ke go klava na rabuš, ne ke mu dava σημασία). Ne móžite na Gospo da rabotate i na Mamon-ta (z'engínščínta). - BAN. Níkoj ne móži da rabóta na dva gospoíni, ólí edénjo i za go íjti, drúgjo ne za go íjti, edénjo za go slúša, drúgjo ne za go čúvi. Níkoj ne móži da rabóta Gospodín Bógu i vragotómu. - B. Níkoj ne móži da rabóta u dva gospoíni zóščo ili enetégo né ža íjti*

da go navídi, a drugetého ža go íjti, íli enetého ža go stúše, a drugetého né ža íjti da go zneá. Ne možíte da mu rabotáte i Gosputómu i vragutómu (ščo toj vi nagásfi da vi se drage pareáte i dá ste stisnáti za da zaboravíte Bóga). - K. Né móži nékoj da rabóti izmikjár na dvé ági, óti íli idnóto ki sj milúva, i na drúgjut ki gu kaskandísa, íli na idnóto ki mu pumága pa drúgjut ki gu natimísa. Né móžíte da rabólite na Góspot i na Djávolot.

G. Za to vi velja : ne pečalíte za dušta vi, šo ke jajte i šo ke píte, 25 nitu za m̄ršta vi, šo ke se ublečíte. Nali e dušta neščo po skāpo ot jadenjeto i m̄ršta ot rubata? - BAn. Za tós vi vél'am vam : Né se grížejte dušetuj váša ščo da jéte, ščo da pijéte, ni za trúpo vaš ščo da oblečíte; ne e popošćána dušata ot jastjéto, i marsáta ot oblečenjéto? - B. Za sózi vi vél'a : Ne čalastisveájte za dušata ščo ža jeáte i ščo ža pijéte, niti za trúpo ščo ža se ublečíte, óti dušata ésti pogoleáma ot jestjéto, i trúpo ésti pogólem ot rubata. - K. Za tó vi véljam, ním da sj úmati : za dúša vi, šo ki jáditi, íli šo ki piiti; nĭto za snági vi, šo ki mu ublečiti. Ne i póvrédna dúšata uf jadénito, i snágata uf ubléklutu?

Frlíte oko po piliščata na nebeto, šo ne see, nitu žníe, nitu bere 26 na āmbarte, i Gospo vi, šo e na nebeto, i rani. Ne delíte vĭja pov'ke (povjke) ot te? - BAn. Spušćejte očiti na lioliti nebétuj, óti niti sée niti žne, nito sobérve žito vo ambariti, a Tátka vaš nebécki i rani tés. Ne máte vie niščo ferk ot ni? - B. Puglendájte vrapćináta ščo líte, ščo niti poseáve niti žneá, niti sobérve vo ambári, i Tatká vi ščo e na nebeto i rani. Amí vĭje, ščo imáte mnógo povék'e ferk ót nij. - K. Razglidájti áрно pilištĭti na nébito, šo nĭto séjat, nĭto žniat, nĭto bérat uf ambáriti, i Tátka vaš uf nébito i rani; vĭi né stĭ póvrédni ut tía?

G. Koj ut vas šo pečali móži da naklaj (nakladi) ne bojo mu adno 27 endeze? - BAn. a kój ot vás ščo e čalistslĭf móži da priósa vo trúpo tógof nékoj endéze povék'e ot drugiti? - B. i koj ót vas so čalastisfajnéto móži da priósa na trúpo tógof éno endéze povék'e? - K. I kój ut vás móži da sj guliméi snágata idén aršĭn su úmut mu?

G. I za pljački šo se umíte? Vidide arno (lepo) sfetjenišćata na nivata 28 ka raste ne se m̄če (pustave, pečale, rabote) nitu prende. - BAn. I za oblečénje ne májte télko gríža. Razbervéjte ot lulenišćata nivétem ka porástfe bes máka. - B. I za ublečéjne ščo čalastisfite? Razbereájte ka ráste l'uleniščáta niveátem, niti se máče niti preánde. - K. Da sj umúati za ubléklo? Učéjtiste ut cfélicte uf urmánut kak purástat, nĭto sa mĭčat, nĭto prédat.

- 29 G. I vi velja šo nitu Solomon, su cela nejnata slava, se ubleče katu edno ot vija. - B. I vi vél'a óti níti Solomón, so sfáta golemščína togóva ščo imeáše, né se ubleáče télka másno kaj éno ot seázi l'ulenišča. - K. Vi véljam na vás óti níto Σολομὼν su tólko carštína šo imál ut Bóga sĵ razminĵ katú na tĵa idén.
- 30 G. pa aku trevite na nívjata, šo vojden se i utre na furnata i frga, Gospo taka i ublekfa, ne ke ve obleči po lepo na vas, maloverni (ne verni)? - B. I áko treváta i l'uleniščáta niveátem ščo dénes seé (= seá) a útre se isúšfe i ubleákvi táka Góspó, ka ne ža vi ubleáči mnógo povék'e vás, o neveárni? - K. Íli trévata uf číirut, vaden líči, i útri sĵ klal u-fúrnatá, Góspot taká mu jaradisá, da né ĵ póviki na vás, málavérni?
- 31 G. E, da ne se umite i da velite, šo da jajme, ili šo da pime, ili šo da se oblečíme. - B. Tóko némoj da čatastisfite i da velíte : ščo ža jeáme i ščo ža pijeáme, i ščo ža ublečíme. - K. Tukú da ne sĵ umúati, ém da vélíte : šo ki jádimi, ili šo ki piimi, ili šo ki sĵ ublécimi.
- 32 G. Zaščo celi vija idololatríte i sake. Tatko vi, šo e na nebeto, znae šo celi vija vi trebe. - B. Óti seázi sfeáčke i išče tĵa miléti ščo néme Góspó, Tatká vi ščo ésti na nebéto zneá ot sfeáčke seázi vi treábe. - K. Óti síti vía sfétut palále. Ílim Tátko váši a znáĵ só ĵ na nébito šo tribúva ut síti vía.
- 33 G. Tuku sakate napre (naj napre) carstfoto na Gospo i nejnoto pravo, ĵ celi via vi se nadade. - B. Tóko iščeáĵte ponápre carščínáta Gosputómu i pravínáta togóva, ta sétnij ža vi se dáde i sfeáčke seázi. - K. Tukú pišĵin da pálati na Gospodínova carštína i négováta pravína, i síti vii ki i naméstí ón.

MATTHIEU XX, 1-16

- 1 G. Zaščo cárstfoto ne nébeto omjásfa na eden čorbadžĵlja, šo izléze rano rano da fati ergáti za lóžjetó mu. - B. Carščínáta nebniščátam umeázvi so čoveáko gospótn, ščo izléaze ot utrináta da pazárví argáti za vo lóžjéto. - K. Nebésinta carštína umnjása su čovék idén stopán, šo ispadná nógu ránu da fáti argáti gĵundulukčĵi za lóžĵitu.
- 2 G. I ka i pazarépsa za pu edna drahmĵlja na déno, i puščĵi na lóžjetó mu. - B. I ot ka ujdĵsa so argatĵti po sto páre, i puščĵi vo lóžjéto togóvo. - K. I sĵ pazarísá su argátiti na dénut po dvé gróši, i a puščĵl na níh na lóžĵitu.
- 3 G. I ka izleze kamu sáeto tri, vide drugi da stoe na pázaro bes rabóta. - B. Izléaze i na treklo sat víde drúgi ščo sedeáe vo pazáro bes

rabóta. - K. Pa na trítí saáta ispadná, a vidé drúzi šo sédia na pazárut ajl'ák.

G. I na tija mu reče : „Ojte i vija na lózzjeto, i šo e arno ki vi 4 dada.“ - B. I tiam mu reče : „Odeájte i vie vo łozjéto, i ščo da ésti áko, ža vi dám vam.“ - K. I na tti mu rékajl : „Udejti i vija na lózziti, i šo i ákut ki vi gu dádam.“

G. Tija pa ujdóe. Pa ka izléze kamu saeto šes i devet, napráj pa 5 taka. - B. I tía otidóe. Opet izleáze na šest sáto, i na dévet, i stóri pa táka. - K. I ónj utišle. Pak ispadná na šesta saáta, šo a nášal pak i puštíl; i na déve-ta ispadnál, pa taká a čijníl.

G. Pa ka izléze kamu saeto idinájse, naméri drugi da stoe bes ra- 6 bóta, i mu veli na tija : „Šo taka stojte (sednáte) cel den bes rabóta?“ - B. I na idinájse sáto izleáze; nájde drúgi ščo sedeáe bes rabóta, i tiam mu véli : „Zóščo imáte zastanáto túva vesdendéno bes rabóta?“ - K. Nílí na idenájse-ta saáta pak ispadnál, da a najdél drúzi šo sédija ajl'ák, da vélí na njih : „Zašo stóiti túka ajl'ák vizden?“

G. Mu vele na nego, šo níkuj ne na fati. Mu veli na tija : „Ojte 7 i vija na lózzjeto, i šo ke bi arno ke zémite.“ - B. I tía mu rekóe tómu óti : níkoj né ni pazárva nam. Mu reče i tiam : „Odeájte i vie vo łozjéto, i ščo da ésti áko ža zemíte.“ - K. Mu véljat na négu : „Ne nj pazarisá nékoj na nás.“ Vélí na njih : „Udejtisti i vía na lózzitu, i šo i mu ákut, ki gu zémite.“

G. Na večér'ta, mu veli sajbíjata ut lózzjeto na hjájatá mu (na pí- 8 trupo) : „Vikni i na gjundulukčíte i plati mi go gjundulúko, ka ke fatiš ut naj sítníte dur na p̄rvíte.“ - B. Kóga se stémna, mu véli gospoíno łozjetómu vekilutómu tógof : „Vikni argatíti, i plátí mu áko, da zafátíš ot setnítí dur na parvítí.“ - K. Ka umrąkná víki, véli stopánut ut lózzitu na néguvuto pítrup : „Víkaj na argátiti i dáj mu na njih ákut mu, da záfati da plátíš íl pištn ut napukóšnjiti dur na prívnjiti.“

G. I ka dojdóe tija šo ojdóe kamu saeto idinájse, zvee pu edna 9 drahmíja. - B. I ka dojdóe tía ot idinájse sáto, zveáe po stó páre. - K. I kak sj dujdéle tti šo utišle na idinájse-te saátj, sj zéle pu dvé gróšovi.

G. Ka dujdóe pa p̄rvíte mu se mniéše šo ke zeme pov'ke (povjke). 10 I zvee i tija pu edna drahmíja. - B. Ka dojdóe parvítí, mu se semneáše óti ža zéme povék'e, i zveáe i tía po stó páre. - K. Kák sj dujdéle i prívnjiti, umdisále šo ki zemat póviki; i na njih mu dadé pu dvé gróšovi.

G. Pa ka zvee, se plače na sajbíjata. - B. Ot ka zveáe, fatie da 11 murmurísfe na gospoinatogo. - K. Kak i zéle, fatía da sj l'útat na stopánut.

- 12 G. i mu velee : „Šo vija naj sétnite eden saet srobotáe, i tokmu su nas i napráj (mu plati), su nas šo a krenáme težévata na deno i gureščin'ta.“ - B. i velee óti : „sía setníti éden sát rabotáe i i stóri tókmo so nas ščo tarpjme tejčínáta denutómu i goreščináta.“ - K. ém veljále : „Vía pónápukóšnji šo činíle idén saát, i na njih su nás tókmu a činil sj, šo tegláhmi vrukínata i tuvárut vizden.“
- 13 G. Pa voj se vrna i mu veli na eden ut tija : „Arkadaš, ne ti go jada ako. Ne pazarépsa su mene za pu edna drahmija? - B. I toj mu se ótsvi, i mu réče enému ot tía : „Prietéli, ne te adhikísfa; ne se pazárva so meáne po stó páre? - K. I ón pa govori, da riče na idén ut njih : „Prijátíl, né ti sécam ákut; né ti pazarisáh pu dvé gróšovi? ”
- 14 G. Zemi si go ako i torgaj. Pa jas sakam na voj naj setnjo da mu dam kátu i na tebe. - B. Zémi áko tvój i ódi. Ijta da mu dám sómu setnetému kaj tébe. - K. Zémi sj tfójto ákut, i ódi sj. I na vó akú sákam da mu gu dádam tókmu su téb.
- 15 G. Ki ne sum sajbija na mojto imanje da pram šo sakam? Ili ókoto ti e lošo i kaskandísfaš šo sum dobar čovek? - B. Ili né mi e prostváno da stóra tózi ščo ijta vo mojeáte . . . (manque un môt). Ako okóto tvóe ésti stábo, óti jea seá dóbar? - K. Ili né móžam dá čínam katú kak mi sáka dúšata? Áku ti i ókoto tfój lóšo, zaštó sam jas dóbar?
- 16 G. Taka ke bida naj sétnite prvi, i prvite naj setni, zaščo mnogo se kalesani, pa tro otráni.“ - B. Síka ža bándé setníti párovi, i parvíli sétni, óti mnógo sea viknáti, a máto se otráni.“ - K. Étu za tóa nájdólnjiti ki bídat napréžnj, pa napréžnjiti nájdólnji, óti nógu sa šo sa kanéti, ili málcí sa čístj.“

* * *

La lecture de chacun de ces quatre textes appellerait bien des observations. Mais celles qui concernent BAn (celui-ci limité à Mat. VI, 22-28), B et K ont été déjà formulées dans les *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud* et dans *l'Evangélaire de Kulakia*. Il ne s'agit ici que de caractériser le parler de G, non encore étudié, et par la comparaison de déterminer ses rapports avec les parlers de BAn, de B et de K.

Le parler de G présente en gros le même type dialectal que les témoins précédemment enregistrés dans la région de Kostur et plus particulièrement dans les villages du Popole, notamment : à Kostur, par Argir Kuzov (*Izvéstija na Seminara po slavjanska filologija*, IV, 1921,

pp. 118-120; *Makedonski prègled*, I, 3, 1925, pp. 106-109); à Zagoričani, par Kalčo Deljakov (*ibid.*, V, 3, 1929, p. 96); à Manjak, par le très regretté Mieczysław Małecki (*Lud słowiański*, III, 2, 1934, pp. 323-325, conte transcrit en cyrillique par L. Miletič dans le *Makedonski prègled*, X, 1-2, 1936, pp. 149-151); et plus au nord, dans des villages se rattachant au type linguistique de Kostur, à Žerveni, à Višeni et à Mokreni, par moi-même (*Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale*, pp. 130-148). Ce type a été décrit utilement par Kuzov, mais sans indication du où des villages d'où proviennent les formes citées (*article cité*, pp. 86-125). Les résultats de l'enquête de M. Małecki (*Lud słowiański*, III, 2, 1934) apportent à cette description des corrections et des compléments indispensables. Il suffira de relever ici les traits les plus frappants de G, numérotés d'après les versets, en renvoyant les lecteurs, pour les éléments locaux, à la description de Kuzov (Kuz.) et à l'enquête de Małecki (Mał.), et, pour les vues d'ensemble, à l'étude comparative de M. A. Vailant sur l'Évangélique de Kulakia (V.).

PHONÉTIQUE. — Le système vocalique est relativement bien conservé. On n'y constate pourtant d'autre trace de la survivance de *ĳ* qu'à l'initiale syllabique avec le traitement *ja-* du vieux slave (25 *jájte*), et la confusion, par ailleurs, est aussi complète entre *ĳ* et *e* qu'entre *ɰ* et *u*, par ex. 26 *see*, 30 *maloverni*, 1 et 3 *izleze*; 7 *ke bi*. Le texte de G n'offre qu'un seul vestige de nasale ancienne : 28 *prende*, mais le parler du traducteur possède une partie au moins des autres vestiges signalés par Kuzov et par Małecki (Kuz. 98; Mał. 268-274). Le traitement normal des nasales est : *ɰ* > *ě* (25 *ɰo sképo*, 28 *se měče*) ou *ɰ*a (25, 29 *vélja*, 1ère sing. prés.), et *ɰ* > *e* (3, 6 *stóe*, 7 *véle* 3e pl. prés.). Les groupes à consonnes liquides présentent le traitement des jers anciens en > *ɰ* : 25 *měrsa*, 16 *pěrvite*. Un jer secondaire est traité en *a* dans *dóbar*. La fermeture de *o* atone en > *u* ne s'accuse que dans un petit nombre de mots, ainsi : 22 *Rístus*, 24, 7 *níkuj*, 29 *ublěče*, 30 *ublěkfa* (à côté d'*oblěci* dans le même verset et de *omjásfa* d'après *ομοιόζειν*), 28 *pu-stáve*, les prépositions, conjonctions et adverbes comme 3, 5, 6 *kámu*, 27 *kój ut vas*, 2 *zá pu édna drahmíja*, 30 *áku*, 29 *kátu*, 25, 26, 28, 29 *nítu*, 23 *kéku*, 33 *túku* (Kuz. 95, V. 34-37). La fermeture de *e* en *i* n'est attestée qu'accidentellement : 9 *idinájase*, 4 *ki vi dada*. On notera la dissimilation de la diphtongue *-aa-* en > *ae* dans 3 *sáeto* (turc *saat*). Par contre, on notera sous l'accent le passage de *a* à > *ě* dans 26 *ěmbarte* (Kuz. 95) et 14 *kětu*. L'élision d'une voyelle finale est fréquente,

devant l'article en particulier, par ex. : 22 *kandilta* (καυτίλα), 25 *dušta vi, mēršta*, 12 *gureščinta, z'enginščinta*, 23 *videlto*; il y a élision de *-i* final dans *dur* (*dori*, V. 60) et de *e* intérieur dans *pov'ke* < *povek'e*; il y a eu contraction probable dans 16 *tro* < *troa*. La réduction de *toliko* à 33 *túku* est d'un type connu (V. 68) en face de 23 *kéku, téku* (BAn *télko*, B *kélko*), qu'il paraît difficile de séparer du vieux-slave *jelb, jelikъ*.

Le système de l'accent est celui des parlars tendant à accentuer la pénultième ou l'antépénultième. On notera seulement l'accent secondaire tombant sur la dernière syllabe lorsque celle-ci est suivie d'un mot enclitique, par ex. 1 *lózjetó mu*, 8 *kjájatá mu*.

Quant au système consonantique, quelques faits seulement valent d'être constatés. Il s'agit d'abord de l'articulation légèrement avancée, mais non point mouillée, du *k* (< *tj*) de l'auxiliaire du futur *ke* (orthographié ainsi par notre traducteur, et cela en accord avec le témoignage de Kuzov, p. 103, et aussi avec la graphie de Małecki, pp. 323-324 : *k̄* et non pas *k'*). Il s'agit aussi de l'assourdissement constant des groupes où *v* suivant une consonne sourde s'assourdit en > *f* : 30 *ublékfa*, 33 *cárstfoto*, 1 *omjásfa*, 28 *sfetjenščata*, avec réduction de groupe initial *cv-* (< *cvetjenščata*); l'initiale de 30 *férge* „ils jettent“ (de *vřeg-*) est sans doute due à une confusion avec l'usuel *férle*. On remarquera la sincérité de la transcription *vidide* «vous voyez», attestant la sonorisation du *t* intervocalique (< *vidite*). Le *v* intervocalique s'est amuï dans 5, 12 *naprāj* (< *naprávi*), et de même le *d* intervocalique dans 27 *nakláj* (< *nakládi*) avec yodisation du *-i* final. Il y a eu de même amuïssement du *v* par contraction dans 15 *pram* (< *pravam*). La forme 26 *pov'ke* représente un stade intermédiaire entre l'ancien *poveke* et la forme courante du macédonien *pojke*. Le *-h* final est tombé dans 23 *navér* (< *na vřh*); il en a été de même du *-d* final dans 33 *nápre* (< *napred*).

MORPHOLOGIE. — L'adjectif possessif *nejn* (au lieu de *negov*) vaut à la fois pour les trois genres et pour les deux nombres; il est dérivé à la fois du féminin („son, d'elle“) et du pluriel („leur“), et l'emploi polyvalent en a été favorisé par celui du pronom *mu* qui signifie indifféremment „à lui, à elle, à eux“ (V. 126-127) : 33 *Gospo i nejnoto pravo*, 29 *Solomon su cela nejnata slava*. Le superlatif par redoublement que l'on trouve dans 1 *ráno ráno* correspond à un type étudié par Seliščev (R. E. S., V, 1925, pp. 53-57). On notera le futur 23 *ke bi* (au lieu de

ke bidì) et le curieux imperfectif *bidva*, avec un sens d'habitude (*bivati*), dérivé du perfectif *bida*. On notera aussi l'abondance des formes de prétérit à côté de celles d'aoriste (V. pp. 227-229).

SYNTAXE. — Le fait le plus original est celui du régime direct désignant une personne et construit avec la préposition *na* : 24 *na edeno ke go izdušmani i na drugjo ke go zamilva*. Il a déjà été signalé dans plusieurs des parlars du Bas-Vardar, notamment à Kulakia, et dans la région de Kostur : on peut supposer qu'il répond à un besoin de précision tel que celui qui a déterminé la répétition du pronom personnel dans des tours comme *mi vidé na méne* (V. pp. 176-177).

VOCABULAIRE ET PHRASÉOLOGIE. — Le nom des vêtements 26 *rúbata*, moins courant que 28 *pljačkite*, est attesté à *Suho* (Mał. p. 98). Le dérivé 12 *težévata* „la pesanteur“ est à rapprocher de la suffixation de *téžov* de l'Évangélique de Kulakia (n° 147, 1. 7) et de *tégav* du bulgare littéraire (V. p. 162), et aussi de 23 *temníčev* de l'Évangélique de Boboščica. Le *carstfoto* de G, auquel correspondent *carsčínáta* de B et *carštínata* de K, fait l'effet d'un mot savant, peut-être d'un bulgarisme dans cette région de Kostur où les écoles bulgares ont été nombreuses. On notera 28 *ne pustáve*, au sens de „ils ne se fatiguent point, ils ne peinent pas“. On reconnaîtra la valeur adversative de *túku* dans 33 *Túku sakate napre carstfoto na Gospo*, et l'on rendra justice à l'excellente traduction 33 *nadáde* „toutes ces choses vous seront données *par surcroît*“, cette dernière nuance étant négligée par les traducteurs de B et de K. L'emploi de 22 *mérša* „le corps“, enregistré par Małeckí à *Suho* et à *Visoka* (Mał. 69), présente un contraste de vocabulaire frappant avec *trup* de BAn et de B et *snaga* de K; un bon témoin de Nestram m'assurait en 1933 que *múrša* était le seul de ces trois mots qui fût courant dans son village, alors qu'il se souvenait d'avoir entendu *trup* autrefois de la bouche de quelques vieillards et que *snaga* lui était entièrement inconnu. Il semble bien que les deux premiers termes évoquent surtout le corps périssable, en langage populaire la „carcasse“, la „guenille“ des dévotés gens, tandis que *snaga* exprime la force et fait songer à un corps vivant et vigoureux. Il convient d'apprécier l'antiquaille rustique qu'est la périphrase imagée 24 *ne ke go klava na rabuš* „il ne lui fera pas d'entaille sur le bâton des comptes“, c'est-à-dire „il ne tiendra aucun compte de lui, il l'ignorera.“

Les éléments grecs paraissent être moins abondants chez le traducteur de Gorenci que chez ceux de Bobošćica et de Kulakia : le lecteur, pourtant, n'aura pas manqué de noter 1 *ergati* (ἐργάτης), 13 *pazarépsa* „n'as-tu pas fait marché avec moi...?“ (avec une avancée de l'accent par rapport à παζαρέψα), 16 *kalesani* „les appelés“ et la glose 24 *ne ke mu dava σημασία* „il ne lui accordera aucune signification, aucune valeur“. Le cliché 26 *Førlite oko po piliščata* «Jetez les yeux, . . .», que l'on serait tenté de prendre pour un gallicisme, peut avoir été calqué sur le grec moderne où il est courant (ήλιξε τὰ μάτια σου, ou bien μὴ ματῖὰ . . .), mais le fait est qu'il est devenu depuis longtemps formule banale de la chanson populaire, ainsi qu'en témoigne le recueil des Miladinovci, n° 205 : *oči farlia*, et n° 385 : *oči førli*.

Les mots turcs sont plus nombreux : le relatif *ki* devenu particule adverbiale, à peu près „Eh quoi!“, dans 15 *ki ne sum sajbija*; l'appellation familière 13 *arkadaš* „compagnon, camarade“; le terme presque juridique *ak* „droit, salaire dû“ (*hakk*); les titres sociaux 8 *sajbija* „maître, propriétaire (*sahip*); 8 *kjajata mu* „son intendant“ (*kahya*), glosé par le mot grec désignant un gérant de biens d'église; 8 *pitrup* (πίτροπος); 27 *boj* „taille“; 8 *gjundulukette* „les journaliers“ (*gündelikçi*).

* * *

Ces fragments parallèles de quatre traductions de l'Évangile, que j'apporte en modeste hommage au maître de la dialectologie slovène, Fran Ramovš, et à la mémoire de son compatriote Vatroslav Oblak, le fondateur de la dialectologie macédonienne, ne font que confirmer l'existence et indiquer les contours de quatre groupes de parlers dans la Macédoine méridionale et sud-occidentale: le premier, dont l'Évangélaire de Kulakia est le témoin fidèle et scrupuleux, nous donne une image de la forme qu'avait prise le macédonien central à l'extrémité méridionale de son domaine il y a de cela presque un siècle (K); - le second, celui de la région de Kostur et notamment du Popole, caractérisé par G, s'est développé à part du macédonien central et a conservé de nos jours encore certains traits anciens, et en particulier plusieurs vestiges des voyelles nasales; - le troisième, celui des villages de Bobošćica et de Drenovjäne, isolé dans l'Albanie du Sud, a gardé un **k* distinct de *e*, un bon nombre de mots à voyelles nasales, le *l* vélaire (*ll* suivant la graphie albanaise), des éléments importants de flexion nominale, et avec

cela, par plusieurs innovations curieuses en matière d'accent, de morphologie et de vocabulaire, il a pris l'aspect original d'un parler à la fois archaïque et novateur (B), dont l'autonomie ne peut se comparer qu'avec celle de l'îlot montagneux du Bogdansko découvert par Oblak; - enfin le quatrième, dont les Anonymes de certaines parties de l'Évangélaire de Boboščica (BAn) nous permettent seulement d'entrevoir quelques traits, n'a fait l'objet jusqu'à ce jour d'aucune description détaillée: c'est le parler de la région lointaine de Nestram, au sud-ouest de Kostur, que Mačeki, malheureusement, n'a pas eu le temps d'étudier et sur lequel je n'ai réussi à rassembler en 1933 que des données fragmentaires.

Paris (Collège de France), août 1950.

Povzetek

Avtor podaja jezikovno analizo makedonskega govora vasi Gorenci, kakor se nam predstavlja v prevodu domačina iz te vasi; tekst je vzet iz sv. pisma in ga primerja avtor s tremi drugimi prevodi iz drugih narečij. Tekst iz Gorencev (G) še ni bil objavljen in ne analiziran, drugi trije pa so že objavljeni in analizirani; to so teksti in govori: iz okolice Nestrama, a prevajalec je bival v Boboščici v južni Albaniji (BAn); tekst je nastal v letih 1880—90; — evangelistar iz Boboščice (B), ki sta ga priredila v letih 1870—80 učitelj Dhimitri Canco in duhovnik Papa Theodor Ikonomo; — evangelistar vasi Kulakia v delti Dol. Vardarja iz leta 1863 (K).

Govor v Gorencih predstavlja v glavnem narečni tip kakor že obdelani dokumenti iz okolice Kostura ali še posebej v vaseh Popola.

Vokalni sistem je ohranjen razmeroma dobro. Vendar živi *e* samo na začetku (kot *ja-*), drugod se je zžil z *e* tako popolnoma kakor *y* z *i*; nosnik je ohranjen samo enkrat (*prende* 28), drugače je njih razvoj normalen. Pogostno je opuščanje končnega samoglasnika, posebno pred členom. Poudarjanje se nagiblje k pred- in predpredzadnjemu zlogu. Konzonantizem ne kaže posebnosti.

Svoj. z. *neju* se rabi za vse 3 spole v edn. in mn. kakor *mu* za »mu, ji, jim«; zanimiv je še futur *ke bi* namesto *ke bidi* in nedovršnik *bidva* (bivati) od dovršnika *bida*.

Med besedami je zanimiv izraz *nadâde* (33) »vse drugo vam bo dano po vrhu«, raba izraza *m̄rša* (22) za *trup* (BAn in B) in *snaga* (K). Grškega elementa je v besedišču manj, turškega pa več.

Preiskava in primerjava teh prevodov, ki jih avtor objavlja v počastitev mojstra slovenske dialektologije Fr. Ramovša in v spomin njegovega rojaka Vatroslava Oblaka, ustanovitelja makedonske dialektologije, samo potrjujeta obrise štirih narečnih skupin v južni in južno-zahodni Makedoniji.

André Vaillant

LA FLEXION VERBALE
DANS LA GLAGOLITE CROATE

Le souci de chercher des états purs de langue fait trop négliger par les historiens du slave l'étude des slavons, langues artificielles. Mais toutes les langues de civilisation sont des langues artificielles. Le serbo-croate et le slovène littéraires si précieux parce qu'ils sont proches de leurs sources populaires, ne sont plus des langues populaires, ont cessé de l'être dès le moment où elles sont devenues langues littéraires, et Vuk Karadžić lui-même a été obligé d'user des slavonismes qu'il condamnait. Le vieux slave de manuscrits du début du XIe siècle est déjà du slavon: il y faut démêler les formes nouvelles, l'archaïque et le vivant. Les slavons postérieurs conservent beaucoup de formes anciennes, et plus complètement que les trop rares textes de pure rédaction vieux-slave, outre les données, qui ne sont pas moins intéressantes pour l'historien, qu'ils fournissent sur l'évolution des langues et sur les faits étrangers au bulgare-macédonien.

Le slavon croate est particulièrement instructif, parce qu'il est très différent du slavon le mieux connu, le slavon russe, et il faut souhaiter que la publication de ses documents soit activement poursuivie par les disciples de Mgr Josef Vajs, qui a si brillamment repris la tradition de Berčić. En dépouillant rapidement quelques textes édités par Mgr Vajs, j'ai relevé les formes grammaticales qui m'ont paru curieuses, surtout du point de vue du vieux slave. Je donne ici les formes de la flexion verbale: la plupart paraîtront banales aux spécialistes de la glagolite croate, qui ont l'habitude de les rencontrer dans leurs lectures, mais ces spécialistes sont rares, et il convient d'attirer l'attention des autres slavistes sur le fait, essentiel pour la datation et la localisation des textes slavons, que telles formes réputées archaïques en vieux slave sont restées longtemps courantes en slavon croate.

Les textes dépouillés sont ceux de Job, l'Écclésiaste, Ruth, Osée, Joel, Habacuc, Zacharie et Malachie, Sophonie et Aggée, que Mgr Vajs

a publiés dans la collection de l'Académie de Veglia (Krk): *Liber Job* 1903, etc.; ceux qu'il a reproduits dans son livre *Najstariji hrvatsko-glagoški Misal* (Zagreb, 1948), et les citations de missels faites par M. Josef Vašica dans son article *Slovenská liturgie sv. Petra (Byzantino-slavica, VIII, pp. 30-46)*. Ils sont conservés dans des bréviaires et missels des XIe - XVe siècles, mais ils ne sont pas de même origine. Job et l'Ecclésiaste sont traduits du latin, les autres textes du grec. Ces derniers représentent des péricopes, des leçons des Écritures, de provenance vieux-slave, qui doivent remonter à la traduction de Méthode, mais plutôt par un intermédiaire vieux-macédonien que par une tradition pannonienne directe: car l'influence du vieux macédonien sur le slavons croate s'accuse par des vocalisations de ѣ en o et de ѡ en e, du type de правданъ Job X, 15, etc. à côté de правдань, dont les traces se sont maintenues jusqu'au moyen serbo-croate. Le texte s'en retrouve en slavon russe, mais sous une forme moins fidèle et plus ou moins remaniée, et le slavons croate est un meilleur témoin de la traduction primitive, comme M. R. Nahtigal l'a montré dans les *Trudy slavjanskoj Komissii Moskovskogo archeologičeskogo Obščestva*, 1902. De Job, la traduction vieux-slave, conservée intégralement en slavon russe, est représentée dans quelques bréviaires croates par des péricopes ne donnant que le début, jusqu'à IV, 9. D'autres bréviaires croates donnent la traduction complète, mais nouvelle et sur la Vulgate latine. C'est la conséquence du décret d'Innocent IV de 1248 qui approuve les traductions slaves des Écritures pourvu qu'elles soient exactes, ce qui obligeait les catholiques, pour un livre comme Job dont le texte latin diffère profondément du texte grec, à refaire entièrement la traduction (Vajs, *Liber Job*, p. 66). Pour le détail de la bibliographie, il suffit de renvoyer aux éditions de Mgr Vajs.

Il faut donc distinguer ici:

I. — Les textes transmis du vieux slave des IXe - XIe siècles, dont les formes grammaticales anciennes peuvent seulement attester qu'elles étaient encore comprises et admises par les copistes des XIVe - XVe siècles.

II. — Les textes nouveaux qui donnent l'usage du slavons croate, les formes que les traducteurs croates, usant bien entendu d'une langue archaïsante et artificielle, employaient d'eux-mêmes. La traduction de Job sur le latin peut être du XIIIe siècle; celle de l'Ecclésiaste paraît plus récente, et l'on y trouve un de ces curieux tchéquismes, du type de *malžen, manžel* (Vl. Mažuranić, *Prinosi*, p. 627), qui doivent appartenir aux XIVe - XVe siècles: *μωυτκ* „vanité“, subst. fém., usuel dans ce texte

pour v. sl. соуѣта et v. cr. тацадѣ, adj. шоуѣтно VIII, 14, qui est v. tch. *jěšut*, adj. *jěšutný*, en regard de v. sl. ашоуѣтъ „en vain“ (v. r. ошоуѣтъ), qui n'est qu'adverbe.

Le duel.

Régulier, avec 3e pers. en -та, et 1ère pers. en -кѣ: dans I взвратикѣ Ruth I, 10, dans II слншаскѣ Job XXVIII, 22 (voir ci-dessous).

L'impératif.

La 1ère personne du singulier est remplacée par le tour périphrastique, comme ordinairement en vieux slave: да ндоу Ruth II, 2, etc. Mais dans II la forme разкѣдѣкм' Eccl. VII, 26, bien qu'elle ne soit qu'une faute pour sa variante разкѣдѣхъ = *lustravi*, indique sûrement que la 1ère personne du singulier de l'impératif était familière au copiste, et qu'il a compris разкѣдѣкм' всач'скак' срѣцем' монм', да оуѣкѣдѣл бим' „que j'examine toutes choses dans mon coeur, afin de connaître“, au lieu de „j'ai examiné“. Fancev a trouvé trois exemples de хотѣкмъ aux XIVe - XVe siècles, et des formes *umrim*, *budijem* se maintiennent jusqu'au ragusain du XVIe siècle (Rešetar, *Južnoslovenski Filolog*, XI, 1931, p. 1-6).

On a dans I un bon exemple de la 3ème personne du duel, si rarement attestée en vieux slave: очн твои боудѣта на сѣлк' (... и да ходини) Ruth, II, 9, gr. *oi ophthalmoi sou eis ton agrodon (... kai poréōn)*.

La 3ème personne du pluriel apparaît dans II sous sa forme nouvelle de 2e - 3e personne, celle du moyen serbo-croate: обнмнѣ и т'мѣ... помрачнѣ и т'мѣ Job III, 5 (= I да приметъ ю тма... да прндѣтъ на ню), проклинѣ ю Job III, 8 (= I [да] прокленѣтъ ю), глаголи мон не боуднѣ Job XXXIII, 7.

L'imparfait.

On trouve dans I la 3e personne du duel поношашѣта Mat. XXVII, 44 (*Najst. hrv. M.*, p. 151, 1. 5), cf. Zogr. поношашѣте en regard de Mar. поношашѣте, Sav. поношашѣта, avec la variante поношашѣота qui présente la désinence nouvelle *-hota* des Lectionnaires čakaviens, 2e plur. *-hote* du ragusain et du čakavien moderne.

L'acriste.

Les formes des types anciens abondent: .

a) *Type v. sl. ндѣъ*. — On a couramment dans I: 1ère sing. прндѣ Job I, 7, 15, 16, нздѣ Job I, 21, спасъ сѣ Job I, 19, помог' II Cor. VI, 2

(*Najst. hrv. M.*, p. 132, 1. 18), *сврѣтъ* Ruth II, 10, etc.; *оужас' се* Hab. III, 2 (dans la version russe *сжасоухъ са*), *вздеиғ'* Ps. XXIV, 1 (*Najst. hrv. M.*, p. 120, 1. 1), etc.; - 1ère plur. *придоѡ'* (*Najst. hrv. M.*, p. 86); - 2e plur. *изидѣте* Mat. XXVI, 55 (*Najst. hrv. M.*, p. 145, 1. 5), comme *Mar.*, pour *-дѡсте* Zogr. Ass. Sav.; - 3e plur. *придоу* Job I, 6, Ruth I, 2, *изидоу* Zach. I, 21, *свидоу* Job I, 17, *видоу* Agg. I, 14 (et aussi dans la version russe), *падоу* Mat. XVII, 6 (*Najst. hrv. M.*, p. 137, 1. 22), *сврѣктоу* (*Najst. hrv. M.*, p. 86), etc., et *налегоу* Zach. I, 15, confirmation utile de la seule forme attestée en rédaction vieux-slave, *къзлаиғж* Marc VI, 40 dans le *Marianus*; *поденигоу* Zach. I, 15, *прѡзвѣоу* Joel II, 22; - 3e duel *придѣта* Ruth I, 19, et aussi *идѡта* Ruth I, 19, 22, et *вздеиғѡта* Ruth I, 19, avec une forme nouvelle de la désinence.

Mais ces formes se trouvent aussi bien dans II: 1ère sing. *придѣ* Job I, 7, etc., *изидѣ* Job XXXI, 34, *въмогѣ* Job XXXI, 23, *сврѣтъ* Job XXXIII, 24; - 1ère plur. *въмогѡмъ* Job XXXVII, 23 (var. *-гохѡмъ*), *сврѣтомъ* Job XXXII, 13, *изобрѣтомъ* Job V, 27; - 3e plur. *придоу* Job I, 6, XLII, 11, *прѣ(д)идоу* Job XXX, 27, *въмогоу* Job XXXII, 5, *прѣмогоу* Job XXX, 13, *сврѣтоу* Job XXXII, 3, XLII, 15; *погнкоу* Job IV, 9, *прѡтргоу се* Job XXX, 26, *изсахоу* Job XXX, 30, *кън'зоу* „ils s'enfoncèrent“ Job VI, 4. Il ne s'agit pas de traits de la traduction vieux-slave antérieure: *и не изидѣ из вратъ* Job XXXI, 34 répond au latin *nec egressus sum ostium* et diverge complètement du grec *ἀδύνατον ἐξελεῖν θύραν μου*.

Naturellement, les formes nouvelles du type *идоухъ* Ruth I, 21, se rencontrent également dans I, et elles dominent dans II. Mais la large conservation des formes courtes est notable: maintenues en tchèque jusqu'au XIVe siècle, elles ont sûrement disparu plus tôt en croate de la langue parlée, mais en restant admises dans l'usage de la langue écrite au moins jusqu'au XIIIe siècle, et bien plus tard dans les copies de textes anciens. Le slavon serbe les connaît également, dans des copies et dans des textes originaux: il faudrait, comme pour le slavon croate, préciser les dates. Le moyen bulgare les ignore, comme déjà le vieux bulgare (vieux slave oriental), et en slavon russe la présence de ces formes, rares et généralement mal comprises ou altérées, décèle à coup sûr une provenance occidentale des textes, vieux-macédonienne, serbe ou croate.

b) *Type v. sl. икъкъ*. — Dans I, 1ère pers. sing. *к'зккъ* Zach. I, 18, II, 1, outre *р'к'хъ* Ruth I, 12; - 2e plur. *виќете* Agg. I, 6 (altéré dans les mss. russes en *къзастѣ*), Agg. I, 9 (et dans les mss. russes, avec var, *виќестѣ*), *приќете* Mal. I, 13 (*-вѣдѡсте* dans les mss. russes), **къќете*

είσφύροετε (altéré en оуѣкѣи); - 3e plur. нѣкѣ et прииѣкѣ (*Najst. hrv. M.*, p. 86), вѣнѣ Zach. I, 4, вѣкѣ, нѣвѣкѣ, прииѣкѣ et отѣвѣкѣ „ils ouvrirent“ (*Najst. hrv. M.*, p. 86), нициѣ „ils dénombrèrent“ Ps. XXI, 18 (*Najst. hrv. M.*, p. 139, 1. 24); склѣши . . . облѣши Mat. XXVII, 31 (*Najst. hrv. M.*, p. 150, 1. 1), раждаши ἐξέκαυσαν Job III, 17, outre рѣши Zach. I, 6, etc. - 3e duel рѣста Ruth I, 10.

En dehors de рѣхъ, maintenu jusqu'au moyen serbo-croate, et de -нѣкъ, devenu -нѣхъ, qui se continue jusqu'en serbo-croate moderne, ces formes relèvent de la tradition vieux-slave, et elles n'apparaissent pas dans II; mais le slavon croate sait encore les comprendre et les reproduire correctement.

c) *Type v. sl. ѡѣкъ*. — Dans I, 1ère pers. sing. наѣкъ Osée III, 2 (dans les mss. russes наѡхъ), отѣкъ „j'ai enlevé“ Zach. III, 4 avec la forme čakavienne к = ja; - 3e plur. поѣкѣ „ils mangèrent“ Joel I, 4 (3 ex., var. поѣши), II, 25.

Mais dans II кхъ „j'ai mangé“ Job XXXI, 17, 3e plur. ѡише (= *jiše*) Job XLII, 11. Les désinences en -с- ne sont donc plus qu'archaïques, comme dans le type вѣкъ, mais il est notable que les copistes ne se croient pas obligés de les remplacer par -х-, -ш-.

d) *Type v. sl. ѡтъкъ*, 2e - 3e pers. sing. — Dans I, оумрѣтъ Ruth I, 3, проклетъ Job III, 1, взетъ Ruth II, 18, etc., et aussi couramment dans II: пропетъ Job IX, 8, начетъ Job VI, 9, кт' Job XVI, 13, etc.

Dans I: кетъ „il mangea“ Ruth III, 7, покетъ Job I, 16, etc.; et de même dans II: кетъ Job XXXI, 17. Mais au lieu de v. sl. вѣстъ on trouve la forme čakavienne nouvelle 3e sing. вѣси Zach. I, 7, VIII, 9.

La conservation de la désinence v. sl. -тъ est banale non seulement en slavon croate et serbe, mais aussi en moyen bulgare (H. Boissin, *Le Manassès moyen-bulgare*, 1946, p. 98), et elle n'est pas rare non plus en slavon russe. Qu'on n'y voie pas un signe de grande ancienneté dans les textes slavons!

e) *Formes nouvelles des désinences*. — A la 3e personne du duel de l'aoriste, nous avons trouvé ѡдѡта Ruth I, 19, 22, вздѡнѡта Ruth, I, 9: ce n'est qu'un compromis établi par le slavon entre la forme archaïque -ѡта et la forme vivante -ѡста (вздѡнѡста Ruth I, 14).

A la 1ère personne du duel, nous avons dans II слышасѣ *audivimus* Job XXVIII, 22, pour v. sl. -хѡкѣ, d'après 2e - 3e pers. -ста. Ce doit être une innovation de la langue réelle; le vieux tchèque a -*chvě*.

Le conditionnel.

La 1ère personne du singulier de l'auxiliaire est régulièrement **бимь**, qui s'est conservé en čakavien moderne: ainsi dans II **внл' бимь** Job X, 19, **рекал' бимь** Job VII, 13, etc.

La 3e personne du pluriel a dans II la forme **вн** du serbo-croate: **да пришли вн** Job XXXIV, 23, **да вн творили** Eccl. VIII, 14, etc.; mais à côté de **внше**: **да... текли внше** Eccl. I, 7, et **отмѣрили се вн** Job VI, 2, var. **внше**.

Expression du futur.

Le tour périphrastique vieux-slave avec **вѣчати** reste usuel dans II: **привекати вѣчнѣтъ commorab(un)tur** Job VIII, 17, **аштѣ... искати вѣчнѣши си... quaesieris** Job VII, 21, etc.

Le tour périphrastique avec **хотѣти**, en partant de constructions de type vieux-slave comme **ѣже бити хотѣт' quod futurum est** Eccl. I, 9, en vient dans II à fournir au participe un calque du participe futur du latin: **иже... хотѣще бити соут' qui... futuri sunt** Eccl. IV, 16, **ѣгоже видѣти хотѣ есамъ азъ quem visurus sum ego** Job XIX, 27, etc.

Le participe passé.

Dans les verbes du type **носити**, les formes courtes sont bien conservées dans I: **он'хождъ** Job I, 7, etc.; et elles se rencontrent aussi dans II: **вращ' се** Job X, 16. C'est le maintien de cette tradition qui aboutit en čakavien littéraire aux formes très artificielles de Marulić.

On notera l'extension serbo-croate de **-в-** dans **оумрѣшина** Ruth I, 8, **оумрѣшаго** Ruth IV, 5 (2 ex.), et **пѣтрѣв'** „ayant essuyé“ dans le Missel du Vatican du début du XIVe siècle (J. Vašica, *Byzantinoslavica*, VIII, p. 36).

Le participe passif et le substantif verbal.

Dans les verbes en v. sl. **-нѣти**, les formes anciennes sont régulières dans I: **нѣзвѣнню** Soph. I, 15, et **нѣзвѣненне** Mal. I, 3, etc. Les formes nouvelles du serbo-croate deviennent fréquentes dans II: **вдѣхновеннемъ** Job XXXIV, 14, mais **нарнѣнѣтиѣ** Job XXXIX, 16, **вспоменѣтнѣ** Eccl. I, 11, etc.

Les types verbaux.

Les faits à noter seraient assez nombreux, mais ils intéressent surtout l'histoire du serbo-croate. On signalera seulement:

de стрѣци „garder“, les formes impér. стрѣзи Eccl. IV, 17, part. parfait оустрѣлъ Job XXXIX, 1, mais dans II, et I maintient le vocalisme du vieux slave: prés. оустрѣгоу Hab. II, 1;

de рокѣтъ „il rugit“ Job VI, 5, etc., le substantif verbal роутнѣ Job IV, 10;

de искатн, dans I, la conservation du participe présent искоуцихъ Soph. I, 6;

dans le type пнти, les formes п'ѣши Ruth II, 9, et part. prés. п'ѣ Ruth III, 3, разв'ѣт Eccl. XII, 6, кап'ѣтъ Job XXIV, 12, etc., régulières dans I et dans II comme en čakavien ancien;

dans le type à vocalisme alternant de v. sl. зѣдати prés. знждѣ-, les formes почрѣплютъ Ruth II, 9, стрѣжѣтъ Job II, 8;

la 2e personne du singulier хѣць Job XVII, 3, dans II, et dans le Missel du Vatican (J. Vašica, *Byzantinoslavica*, VIII) хѣци (p. 40) et хѣц' (p. 32), établissant la continuité entre le vieux-slave хѣшти (Supr.) et le moyen serbo-croate *hoć*.

* * *

Ces indications sont sommaires, mais elles suffisent pour montrer l'intérêt que présente, à divers points de vue, cette forme originale du slavon qu'est le slavon croate. On doit désirer des éditions complètes, et critiques, des bréviaires et des missels glagolitiques: elles sont dès maintenant possibles, après les patients travaux de Mgr Vajs et ses descriptions minutieuses des manuscrits,

Versailles, juillet 1950.

Povzetek

Zaradi prevelike skrbi v iskanju prvotnih osnov jezika se v zgodovini slovanščine rado zanemarja proučevanje cerkvenoslovanskih jezikov, češ da so umetni. Toda umeten je vsak civilizacijski jezik. Tudi srbski ali hrvatski in slovenski knjižni jezik, kakor sta dragocena zaradi svoje bližine ljudskemu izviru, nista več ljudska in sta nehala to biti v trenutku, ko sta postala knjižna; celo Vuk Karadžić sam je moral uporabljati cerkvenoslovanske besede, čeprav jih je obsojal. Stara cerkvena slovanščina v rokopisih iz začetka XI. stoletja je že cerkvena slovanščina; v nji je treba ločiti stare oblike od novih, mrtve od živih. Kasnejši cerkvenoslovanski teksti hranijo mnogo starih oblik in sicer popolneje kakor le redki čisto starocerkvenoslovanski teksti; poleg tega je v njih še mnogo gradiva, ki je za zgodovino in razvoj jezika zelo zanimivo.

Posebno poučna je hrvatska cerkvena slovanščina, ker je zelo različna od najbolj znane ruske. Zato bi bilo zelo želeto, da bi učenci Mgr. Jos. Vajsa pohiteli z izdajanjem hrvatskih cerkvenoslovanskih spomenikov. Po Vajsovih izdajah podaja

avtor glagolske oblike, ki se zdijo pomembne v primeri s starocerkvenoslovanskimi. Rad bi opozoril slaviste, kako so se v hrvatski cerkveni slovanščini dolgo ohranile oblike, ki veljajo za arhaične v stari cerkveni slovanščini; ta okolnost je bistvena za datiranje in lokalizacijo cerkvenoslovanskih tekstov.

Uporabljeni teksti so svetopisemske knjige po Vajsovih izdajah, Vajsova izdaja Najstariji hrvatskoglagoški Misal (Zagreb 1948) in navedki v članku Jos. Vašica, Slovánská liturgie sv. Petra (Byzantinoslavica VIII, 30—46). Jobova knjiga in Pridigar (Eccl.) sta predstavljena iz latinščine, drugi teksti iz grščine. Svetopisemske perikope iz teh knjig slone na starocerkvenoslovanski osnovi in gredó nazaj na prevod Metoda, toda bolj posredno po stari makedonščini kakor naravnost po panonski tradiciji; vpliv stare makedonščine na hrvatsko cerkveno slovanščino je namreč izpričan po vokalizaciji $\text{ъ} > \text{o}$ in $\text{ѣ} > \text{e}$. Ruska cerkvena slovanščina je ohranila tekste manj zvesto kakor hrvatska in bolj izpričuje prvotni prevod, kakor je pokazal Rajko Nahtigal v Trudy slavj. Kom. Mosk. archeolog. Obščestva 1902.

Treba je ločiti dve kategoriji tekstov:

I. tekste, ki so izšli iz starocerkvenoslovanskih iz IX.—XI. stoletja, katerih stare slovnične oblike samo pričajo, da so jih prepisovalci v XIV.—XV. stoletju še razumeli (v razpravi so označeni z I);

II. nove tekste, ki podajajo hrvatsko cerkveno slovanščino, kakršno so ustvarjali hrvatski prevajalci umetno po vzoru stare cerkvene slovanščine (v razpravi so označeni z II). Prevod Jobove knjige, narejen po latinščini, bi utegnil biti iz XIII. stol.; Pridigar (Eccl.) pa je po prevodu mlajši in ima nekaj čudnih čehizmov verjetno iz dobe XIV.—XV. stoletja.

Nato avtor navaja glagolske oblike dvojine, imperativa, imperfekta, aorista, pogojnika, futurnih izrazov, preteklega participa, pasivnega participa in glagolnika, glagolske posebnosti pa zadevajo bolj zgodovino hrvaščine kakor cerkvene slovanščine. Pri aoristu navaja kratke oblike, in sicer: a) tipa stcslov. *idъ*, a dostavlja, da se daljše oblike *idoxb* v I. tudi srečujejo, v II. pa prevladujejo; pogostna raba teh kratkih oblik da je pomembna: v češčini so se ohranile do XIV. stoletja, v hrvaščini so gotovo izginile prej iz živega jezika, a so jih dopuščali v pismu vsaj do XIII. stoletja, še dlje pa v prepisovanju starocerkvenoslovanskih tekstov. Tudi srbska cerkvena slovanščina jih pozna v prepisih in izvornikih, treba bi jih bilo natančno datirati kakor hrvatske. Srednja bolgarščina jih ne pozna kakor ne stara bolgarščina (vzhodna stcslov.); v ruski cerkveni slovanščini pa so oblike le redke in splošno slabo razumljene ali celo popačene ter z gotovostjo pričajo zahodno provenienenco tekstov; b) tip stcslov. *něsbъ* je v I. ohranjen pod vplivom stcslov. in jih v II. ni; toda hrv. cerkv. slovanščina jih še razume in prav prepisuje; c) tip stcslov. *jesъ* s *-s-* srečujemo v I., a je v II. le še arhaičen, vendar ga prepisovalci še ne zamenjujejo s *-h-* ali *-š-*; č) pri tipu *jetъ* v 2.—3. os. edn. je ohranitev končnice *-t* vsakdanja ne le v hrv. in srbski, marveč tudi v sr. bolg. in ruski cerkv. slov. Ta ni dokaz za starost cerkvenoslovanskih tekstov.

W. K. Matthews

THE PHONETIC VALUE OF *JAT'*
IN OLD RUSSIAN

I

This brief study¹ of a very small subject must be prefaced by a qualification and a delimitation. The first bears on the frequently forgotten difference between conjecture and fact: in dealing with problems of historical phonetics we are obviously never sure that our conjectures, however plausible they may seem, represent the actual state of things, and we should therefore not allow those conjectures to become synonymous in our thinking with facts, which after all are the result of observation and capable of empirical proof. The second attempts to fix our conjectures in place and time. The purpose of this is to limit their application and simultaneously to increase their probability. Here 'Old Russian' then is taken to mean the literary language used all over the East Slavonic territory from the middle of the 11th to the end of the 12th century (1056—1199).

Old Russian, thus defined, was cultivated as a literary language in two more or less divergent forms. The more literary of the two was not widely different from Old Church Slavonic (Old Bulgarian), which had come to Russia with its mainly translated literature in the 10th century; the other used the Old Church Slavonic alphabet to represent the language of affairs as illustrated by treaties, deeds, and other legal documents. It has been stated, notably by S. P. Obnorskij,² that this language of affairs was a purely Russian product uninfluenced by Old Church Slavonic example, but such a view cannot be sustained, because it does less than justice to existing facts. The difference between the literary and non-literary styles is no more than a difference of degree, dependent on the varying proportion of Old Church Slavonic elements, and not of kind, implying an opposition between two distinct literary forms of Slavonic. Such an opposition would have been possible if the literary application of Slavonic had originally had more than one focus. But as

¹ Dedicated as a token of esteem to Professor Fran Ramovš.

² *Očerki po istorii ruskogo literaturnogo jazyka staršego perioda* (Moscow-Leningrad, 1946).

a matter of historical fact the Slavonic literary language, as a stylised form of an Old Bulgarian dialect, had been worked out, in both vocabulary and syntax, long before it became a stimulus and a model to Russian and the other Slavonic languages.

II

The acceptance of the Old Bulgarian (Old Church Slavonic) church books in Russia meant the acceptance of their language and the alphabets devised to represent it. These alphabets — Glagolitic and Cyrillic — were made to fit the broadly analysed phonetic, or phonological system of Macedonian Bulgarian, and the basis of both was the adaptation of the Greek symbols with their Byzantine (in effect largely modern)³ phonetic values to figure the contemporary pronunciation of an adjacent type of Slavonic. We need not discuss here the relations and the relative antiquity of the two alphabets.⁴ Suffice it to say that they agree in having a separate symbol for *jat'* (ѣ). The Glagolitic symbol in its triangular Bulgarian aspect (▲), which does not differ much from its later Croatian variant, resembles one form of the minor *jus* (♫) as it appears, for instance, in the Book of Savva (*Savvina kniga*). The Cyrillic representation of *jat'* (ѣ) shows it to be a letter of the non-Greek series and to resemble the *jery*, viz. ѣ and ѥ in design. In both alphabets *jat'* as a letter is distinct from the other vowel-symbols, but this in itself is not enough to prove that it represented a distinct vowel sound, because we have, following Greek precedent, two distinct letters for the sounds [i] and [o], viz. Cyrillic и/і and о/ω respectively. Proof of its independence as a sound however is forthcoming: *jat'* (ѣ) in the oldest Old Church Slavonic monuments is kept separate, say, from *e* by appearing in words which show it to correspond to I. E. *ē*, *ai* (*āi*), and *oi* (*ōi*) (cf. O. C. S. *ѣкѣа*, *ѣкѣѣ*, *ѣкѣа* with Lat. *sēmen*, Gk *λαίος*, Lat. *poena*), whereas *e* reproduces I. E. *e* (cf. O. C. S. *ѣрѣ* with Gk *φῆρω*).

If we attempt to draw up a scheme of the Old Church Slavonic (here mainly Old Bulgarian) vowel-system we shall find that it assumes the triangular shape pivoting on a single type of *a* which characterises so many phonetic systems.⁵ In this scheme all the Old Bulgarian vowels, oral and nasal, except *jat'*, take their

³ See G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die neugriechische Grammatik* (Leipzig, 1892); H. Pernot, *D'Homère à nos jours. Histoire, écriture, prononciation du grec* (Paris, 1921); A. C. Juret, *Phonétique grecque* (Paris, 1938); R. M. Dawkins, 'The Greek Language in the Byzantine Period' (N. H. Baynes and H. St. L. B. Moss, *Byzantium*, Oxford, 1948, pp. 252—267).

⁴ See my article 'Sources of Old Church Slavonic' (*The Slavonic and East European Review*, XXVIII, 71, London, 1950).

⁵ See my article 'The Old Bulgarian Language-Type' (*Archivum Linguisticum*, I, 2, Glasgow, 1949).

and southern, pronounced ʔ and ɛ identically, and the sound, except between palatalised consonants, was e , as in modern Russian. But there are other interchanges of vowel-letters involving *jat'*, viz. $\text{u}/\text{ʔ}$, $\text{a}/\text{ʔ}$, and u/k . The first two are characteristically Russian, the last is assumed to have existed in Common Slavonic, and occurs in the oldest records of Old Church Slavonic wherever the preceding sound is a palatal or palatalised consonant (e. g. *стоѣти, сѣшати, дрежати, молати*). Russian examples of it occur in the Ostromir Gospels (e. g. *бѣахѹ, идѣашѹ, ѣдѣахѹ*). Examples of the interchange of u/k may be seen in *ѡ* for *ѡк* (Svjatoslav Miscellany, 1076), *вѣдѣти* for *ѣдѣти* (Turov Gospels) and of a/k in *капѣк* for *капѣ* (Ostromir Gospels), *ѣдѣениѣк* for *ѣдѣениѣ* (Svjatoslav Miscellany, 1076). The last interchange indeed is regarded as a correspondence: O. C. S. *ѣ* is paralleled by O. R. ʔ , as in the acc. plur. of the masculine *ja*-type nouns (cf. O. C. S. *коѡѣ* with O. R. *коѡѣк*) or the gen. sing. of feminine *ja*-types (cf. O. C. S. *земѣѣ* with O. R. *земѣѣк*). The parallelism emerges best by comparing the *ѣ*-forms of Old Church Slavonic monuments with the corresponding ʔ -forms of Old Russian legal documents (cf. O. C. S. acc. plur. *моѡѣ* with O. R. *моѣк*, Mstislav Volodimirovič's Deed of Gift, 1130). It occurs exclusively in the nominal paradigms and is absent in the verb, where we find the correlation O. C. S. *ѣ*/O. R. *ѣ* (e. g. *дѣдѣти/дѣдѣти, моѡшиѣ/моѡши, читѣѣѣ/читѣѣѣ*). The adjectives, as a nominal category, run parallel to the nouns in this respect, except that a soft long type like the O. C. S. fem. gen. sing. *сѣнѣѣѣѣ* has the O. R. parallel *сѣнѣѣѣѣ* as well as the more >regular< *сѣнѣѣѣѣѣѣ*. Here again we come up against the phonetic parallelism of $\text{ʔ}/\text{ɛ}$ in Old Russian.

The collation of >pure< Old Church Slavonic on the one hand and Old Church Slavonic in Russian recension on the other yields, as we have noted, the following sporadic ratios, viz. the symbol ʔ occurs as a substitute for *u*, *ɛ*, *a*, and *u*, and may be replaced by any of these symbols. The inference from this may be that the pronunciation of ʔ varied between the phonetic >maxima< of [i] and [a] in Old Russian. We may assume *a priori*, after studying the present-day Russian sound-system, that the phonetic value of ʔ was anything but uniform and tended to vary with dialect and stressing. Some modern Russian dialects of the Northern type still distinguish a closer ɛ from a more open e , and the first generally corresponds to historic ʔ (ɛ), whereas the literary language identifies ʔ (ɛ) and ɛ (e) phonetically. Stress tends to preserve the >unreduced< pronunciation, as in modern Russian, and its absence favours >reduction<, or what, in phonetic terms, is a change of sound. It appears likely that an unstressed ʔ , as in *сѣнѣѣѣѣѣѣ*, would prefer a >raised< vowel, viz. e , while the corresponding stressed symbol, as in *земѣѣѣѣѣѣ*, would incline to be lowered, perhaps, to [æ]. This seems to be supported by the evidence of Polish parallels such as *siano*: *сѣно* and *wodzie*: *воѣѣѣѣѣѣ*. Here the second Polish form, incidentally, shows a shift of stress.

But the evidence of purely Slavonic parallels is not enough. Old Russian was in contact in the early Middle Ages not merely with Old Church Slavonic, but with West Finnic (West Soman), Baltic, Scandinavian, Byzantine Greek, and Arabic, besides a great many other languages of both related and totally alien stocks. Let us consider a number of phonetic correspondences between these languages. West Finnic⁹ offers such examples as Est. *nādal* (cf. O. R. нѣдѣла), *lääva*, *määra* (cf. O. R. члѣкѣ , мѣра), Car. *reühkä* (O. R. рѣчь). The last three examples are paralleled by Latv. *klēvs*, *mērs*, and *grēks*, where *ē* is phonetically [æ]. Later Carelian loans from Russian show *ie* for **k* (cf. *miela* with O. R. мѣла), which may reflect a changed pronunciation of **k* in Russian. This *ie* indeed is generally accepted by Russian scholars as the phonetic equivalent of **k* in the medieval language.¹⁰ Some Russian loans from West Finnic seem to support this (e. g. нѣръ < Finn. *purje*), whereas others, for instance the tribal names Häme and Karjala, figure in Old Russian as Ѡмѣ , Ѡмѣ and Корѣла respectively, which suggests an open value for **k*.¹¹ Old Russian loans from Scandinavian sources prepare us for a closer pronunciation of **k* (cf. the personal names Олкѣ : Óleifr, Рогнкѣ : Ragn(h)eid, Свѣнкѣ : Sveinn, Свѣналдр : Sveinaldr).¹² Byzantine Greek in the 10th century records of Constantine Porphyrogenitus¹³ offers no transcriptions of Russian names with **k*, except possibly $\tau\omega\nu$ $\Sigma\epsilon\phi\beta\lambda\omega\nu$, which is thought to stand for Сѣверомѣ , but here there has been obvious contamination with $\Sigma\epsilon\phi\beta\lambda\alpha$ and $\Sigma\epsilon\phi\beta\lambda\omicron\iota$. On the other hand the much older river-name $\Delta\acute{\alpha}\nu\alpha\lambda\omicron\upsilon\varsigma$ has the O. R. equivalent Дѣнѣрѣ , where **k* seems to be very open. Here Arabic comes to our aid with *Dulabe* and its variants *Dulaba*, *Dulaja*, *Dulana*, *Dulavana*, for O. R. Дулѣкѣ ,¹⁴ if this is the right correlation. But then in Arabic we also have the form *Kujabe* for Кѣмѣ (cf. Constantine's Κιοδβα).

The testimony of non-Slavonic languages which were in contact with Old Russian leads therefore to the same conclusion as that drawn from ancient and

⁹ J. J. Mikkola, *Die ältesten Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch* (Helsinki, 1938).

¹⁰ Cf. A. A. Šachmatov, »Očerki drevnejšego perioda istorii russkogo jazyka« (Enc. Slav. Fil., 11/1, Petrograd, 1915); A. D. Grigor'jev, *Russkij jazyk* (Warsaw, 1915); N. N. Durnovo, *Očerki istorii russkogo jazyka* (Moscow-Leningrad, 1924); L. A. Bulachovskij, *Istoričeskij kommentarij k literaturnomu russkomu jazyku* (Khar'kov-Kiev, 1937).

¹¹ A. A. Šachmatov, *Povesť vremennyh let*, I (Petrograd, 1916).

¹² V. Thomson, *The Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State* (Oxford-London, 1877).

¹³ J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Patrologiae graecae tom. CXIII*, Paris, 1864).

¹⁴ A. Ja. Harkavi, *Skazanija musul'manskich pisatelej o slavjanach i russkikh* (St. Petersburg, 1870).

modern Slavonic parallels, viz. that O. R. * appears to have been a phonological complex, or variable sound poised normally between the phonetic »points« [e] and [æ], with a tendency to be raised above [e] or lowered below [æ] according to the phonetic context as determined by the distribution of sound and stress, and according to the vagaries of dialectal practice.

University of London.

Povzetek

Pri historični fonetiki je treba dobro ločiti konjektуре od resničnih podatkov; vse konjektуре pa je treba postavljati v določen čas in prostor. Avtorju gre za določitev glasovne vrednosti *ě* v stari ruščini, t. j. v knjižnem jeziku, kakor je bil v rabi na vsem slovanskem vzhodu 1056—1199. V skrbni obliki ta jezik ni bil daleč od stare cerkvene slovanščine, v poslovni pa se je bolj odmikal, vendar je to isti jezik v dveh stopnjah.

S staro cerkveno slovanščino so Rusi prevzeli pisavo, ki fonološko predstavlja makedonsko bolgarščino, a je oprta na grške črke takratne izgovarjave. V glagolici in cirilici imamo posebno znamenje za jat, a to še ni dokaz za samosvoj glas, ker imamo več črkovnih dublet brez glasovne razlike v grški in stcslov. pisavi. Glasovno vrednost za *ě* proti etimološkemu *e* navadno opredeljujemo s tem, da zastopa *ě* čisto druge indoevropske glasove (*ē, ai-āi, oi-ōi*) kakor *e*. Toda v vokalnem sistemu stare cerkvene slovanščine imamo en sam tip *a* in v tem sistemu ni prostora za *ě* (gl. trikotno razvrstitev). Pripisovali so mu dolžino in dvoglasnost (n. pr. Leskien *ea*, Mikkola *eä*) zlasti zaradi zamenjave *ě* in *ja* posebno na začetku besed. Moral je biti sprednji vokal, a tu niha med ozkim in širokim glasom *i-a* (ukr. *lis* — polj. *las* za stcsl. *lěsz*); v vrsti sprednjih vokalov ga je treba postaviti med *e/ę* in *a*. Verjetno pa *ě* ni imel zmeraj enake glasovne vrednosti.

Zamenjave v prepisovanju Ostromirovega evangelija nam pričajo, da se je glasovno stara ruščina že zgodaj odmaknila od stare cerkvene slovanščine; poleg zamenjave nosnikov *ę* in *q* z ustnima *e* in *o* imamo že tudi zamenjavo *e* in *ě*. V 11. stoletju so zahodni Slovani na severu in na jugu enako izgovarjali *e* in *ě*. Srečujemo pa tudi zamenjave *ě* z *i, ę* in *ja*; zadnja zamenjava je utemeljena v stari cerkveni slovanščini za palatali, tu jo srečujemo tudi v drugačnih pozicijah. Zamenjava *ę* in *ě* je pogostna pri osnovah na *ja* in *jo*; imamo pa hkrati tudi zamenjavo *ę* in *ja*. Po vsem tem bi morali sklepati, da je glasovna vrednost *ě* nihala nekje med *i* in *a*. Verjetno je bila različna po narečjih in naglasu. Današnja ruska severna narečja ločijo zaprti *ę* od bolj odprtega *e* in prvi predstavlja historični *ě*, medtem ko sta v knjižnem jeziku sovpadla *e* in *ě*. Poudarek varuje *e* pred redukcijo, v nepoudarjeni poziciji pa se nagiblje k redukciji; zdi se, da je bil nepoudarjeni *ě* v primerih kakor *sinoě* »visok« samoglasnik, medtem ko je »bil poudarjeni v primerih kakor *zeml'ě* nižji, usmerjen proti *æ*, kakor bi kazala poljščina s *siano* za *sěno* in *wodzie* za *vodě*.

Isto nam potrjujejo tudi neslovanski jeziki v substituiranju starega ruskega *ě* (finsčina, baltščina, skandinavščina, bizantinska grščina in arabščina). Avtorjeva izvajanja potrjujejo sklepe, do katerih je prišel Fr. Ramovš v članku Fonetična vrednost psl. *ě*. Razprave AZU II, 111—124. Ljubljana 1944.

Lucien Tesnière

LES VOYELLES NASALES SLAVES ET LE PARLER SLOVENE DE REPLJE

Une des caractéristiques les plus frappantes du slave par rapport à l'indo-européen est la tendance à l'élimination des voyelles fermées. Tandis que la comparaison des langues indo-européennes conduit souvent à restituer des formes indo-européennes comportant une syllabe fermée (cf. i.-e. *penk^{ve} «cinq», *wertō «je tourne»), dont les deux voyelles sont par conséquent séparées par des groupes de deux consonnes, le slave tend au contraire à n'admettre que des syllabes ouvertes, dont les deux voyelles ne sont par conséquent séparées que par une seule consonne: v. sl. *peŕi*, *vratiti*. Cette tendance du slave à l'élimination des syllabes fermées vaut pour toute la période qui s'étend depuis le début du slave commun, qu'elle caractérise, jusqu'à l'époque où l'amuïssement des jers faibles a amené la restitution des groupes de deux consonnes, c.-à-d. après le vieux slave, cf. v. sl. *sotnikъ* «centenier», r. *sotnik*. C'est à cette intolérance du slave à l'égard des syllabes fermées que l'on peut rapporter la plupart des traits essentiels du phonétisme slave, comme p. ex. la monophthongaison, la métathèse liquide (y compris le polnoglasié russe) et la nasalisation, la sonante deuxième élément de la diphtongue, la liquide et la nasale faisant figure de premier élément consonantique après la voyelle, d'où il résulte que la syllabe est fermée.

Cette tendance du slave une fois reconnue, il est normal d'admettre que les voyelles nasales, tant du slave commun que du vieux slave, devaient être des voyelles nasales pures (*ō*), c.-à-d. sans prolongement consonantique nasal, et non des voyelles nasales suivies d'un appendice consonantique également nasal (*ōⁿ*); et pourtant, on admet généralement que les voyelles nasales du slave commun et du vieux slave étaient des voyelles nasales impures: «Les voyelles nasales du slave commun n'étaient pas des voyelles nasales pures, comme celles du français du nord; l'émission nasale se poursuivait après que l'émission orale avait cessé» (Meillet: *Le slave commun*, p. 59). «On doit penser que les voyelles nasales représentaient des diphtongues, brisées à second élément nasal, approximativement *ouⁿ* et *'eaⁿ* (à l'initiale syllabique *jeaⁿ*)» (Vaillant: *Manuel du vieux slave, grammaire*, p. 29). Kufbakin (*Le vieux slave*, p. 34) est à ma connaissance le seul qui ne partage pas cette façon de voir: «Les

lettres *o*, *ɛ* expriment *o* et *e* nasalisés; il n'y a pas de raison, à mon sens, de les concevoir comme *oⁿ*, *eⁿ*: tels exemples comme *čendo* des parlers macédoniens ou pol. *renka* (cf. d'ailleurs pol. *węch*, *kasać*), invoqués par A. Meillet, ne suffisent pas à justifier cette conception.»

L'argument essentiel invoqué pour justifier la nasale impure est en effet le témoignage du polonais et du macédonien: «Les parlers macédoniens où il a subsisté des restes de voyelles nasales ont des formes où la nasale se poursuit après la voyelle orale, soit *čendo*, *zāmbi*; et dans le seul dialecte slave (avec de rares parlers slovènes) qui ait encore aujourd'hui des voyelles nasales régulièrement, le polonais, *ręka*, *razzka* donnent l'impression de *ręⁿka*, *rzęⁿka*.» (Meillet: *Le slave commun*, ibid.) «Si l'on a été amené à considérer les choses ainsi, c'est que les deux témoignages que l'on possède, celui du polonais et celui du macédonien, concordent à cet égard; or il n'y en a pas d'autre» (Meillet: *B. S. L.*, XXX, p. 196). Si Meillet fait (entre parenthèses) une trop discrète allusion aux parlers slovènes, allusion qu'il ne renouvelle d'ailleurs pas dans son compte rendu du *Bulletin de la Société de Linguistique*, par contre A. Vaillant n'en fait aucune mention: «les langues slaves modernes ont généralement perdu les voyelles nasales, comme il apparaît dans l'usage des slavons, ou elles les ont modifiées, et le bulgaro-macédonien dialectal (*ān*) ou le polonais (*g*, *ɛ*) n'en donnent qu'une idée lointaine». (*Manuel du vieux slave*, ibid.) Or les voyelles nasales du slovène dialectal dont on fait si peu de cas sont précisément, à mon avis, les plus intéressantes, et ce sont elles que l'on devrait citer en premier.

Il s'agit du dialecte carinthien de la Podjunska dolina, le seul groupe de parlers slovènes qui ait conservé des voyelles nasales. J'ai fait en 1923 dans cette région une enquête dialectologique qui a porté sur le parler de Replje (point 25 de mon *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*), où j'ai relevé les formes suivantes: *dōp* (*dōb*), *pōt* (*pōt*), *kōt* (*kōt*), *mōš* (*mōš*), *gōs* (*gōs*), *gōst* (*gōst*, épais), *rōk* (*rōk*, gén. pl.), *tōča* (*tōča*), *gōbe* (*gōbe*), *sōset* (*sōsēd*), *mōdār* (*mōder*, sage), *pōp(ə)ka* (*pōpek*), *ōska* (*ōzka*), *guwōp* (*golōb*), *bō* (*bō*), où le *ō* actuel représente un *o* ancien, et *brlōk* (*brlog*), *wōdi* (*vōdi*), *cōkwe* (*cōkle*), dont la nasale actuelle est déconcertante et doit être attribuée à quelque innovation locale, car je ne l'ai pas retrouvée dans mes autres enquêtes en Carinthie. Le *ɛ* du vieux slave est représenté à Replje par *ā* (*ā*): *pāta* (*pēta*), *Rāpla* (*Replje*), *uzāw* (*vzel*), *gwājte* (*glejta*), *grā* (*grē*). Mais un *ā* un peu moins ouvert et tendant volontiers vers *ɔ̄* est souvent également le représentant d'un *a* étymologique en contact avec une consonne nasale: *rōme* (*rame*), *nōma* (*nama*), *wōma* (*vama*), *pōmet* (*pamet*), *znōmeje* (*znamenje*), *sōm* (*sam*), *srōm* (*sram*).

Ce qu'il importe de bien souligner, c'est que les voyelles nasales de Replje sont rigoureusement pures. Le mot *kōt* s'y prononce exactement comme le français *compte*

en prononciation de Paris et de la France du nord, et sans accent dit «méridional» (*kɔ̃nt*, *kɔ̃nt*), c.-à-d. qu'il ne comporte aucune trace de prolongement consonantique nasal. Il est fort important que la chose ait été entendue par un Français du nord, plutôt que par un Slovène. Car son témoignage est moins sujet à caution. En effet un Français du nord, qui use couramment de voyelles nasales pures, est particulièrement sensible à la «prononciation du midi», qu'il est par définition fort expert à déceler chez ses compatriotes. Au contraire la plupart des autres Européens, et en particulier les Slovènes eux-mêmes, sont, au point de vue de la prononciation du français, de véritables Méridionaux, et ont naturellement tendance à prononcer les voyelles nasales du français avec un appendice consonantique nasal, seul groupe phonétique que connaisse leur langue. Leur témoignage est donc toujours suspect, et quiconque le récusera aura pour lui la vraisemblance. Qu'il soit donc permis à un Français du nord slavisant, qui a pratiqué le slovène et entendu le dialecte de Replje, d'apporter ici tout le poids de son observation phonétique. Il est heureux de faire hommage de cette observation au maître de la linguistique slovène à l'occasion de son soixantième anniversaire.

C'est que ce témoignage garantit un fait qui est, à mon avis, crucial pour le slavisant soucieux de déterminer la valeur ancienne des voyelles nasales slaves. Il serait en effet paradoxal de penser que le slave ait connu des voyelles nasales impures avec prolongement consonantique nasal à une période où il avait tendance à éliminer toute syllabe fermée, et que ces voyelles nasales impures soient devenues des voyelles nasales pures précisément à l'époque où, après la chute des jers, les syllabes fermées ont réapparu dans les langues slaves modernes. Le slave commun devant par définition pouvoir rendre compte de toutes les formes se trouvant dans n'importe quel parler slave, et non pas seulement de celles qui ont eu une grande fortune littéraire, le parler de Replje, comme tous ceux que Meillet englobe sous la qualification de «rars parlers slovènes», présente au point de vue de l'histoire de la langue tout autant de valeur probante que n'importe quel parler polonais ou macédonien. Or s'il est avéré qu'il contient des voyelles nasales pures devant occlusives (ce qui n'est le cas ni du polonais, ni du macédonien), il est impossible d'admettre que ces voyelles nasales pures d'un état de langue qui connaît des syllabes fermées proviennent de voyelles nasales impures d'un état de langue qui tendait à les ignorer. Les voyelles nasales pures de Replje ne peuvent par conséquent provenir que de voyelles nasales pures du slave commun. Les faits de Replje donnent donc entièrement raison à Kul'bakin contre Meillet et les autres. Et c'est pourquoi il y a lieu, à notre avis, d'admettre avec lui que les voyelles nasales du vieux slave (et du slave commun) étaient des voyelles nasales pures.

Montpellier, juillet 1950.

Povzetek

Ena prav značilnih potez prvotne slovanščine in stare cerkvene slovanščine je v tem, da ne trpita zaprtih zlogov. To izključevanje zaprtih zlogov traja v slovanščini dotlej, da so posamezni slovanski govori začeli opuščati polglasnike v šibkih pozicijah. Zaradi te osnovne poteze se zdi naravno, da sta se izgovarjala stara nosniška samoglasnika ϵ in ϱ čisto samoglasniško in si nista zapirala zloga s soglasniškim elementom na koncu, kakor splošno sodijo slavisti razen Kul'bakina. Vsi opirajo to mnenje na pričevanje tistih sodobnih slovanskih govorov, ki so nosniški izgovor ohranili, to je zlasti poljščina in nekaj makedonskih narečij; v obeh primerih se danes izgovarja soglasniški element na koncu. Slovenščine in njenih govorov pa tu slavisti ne omenjajo ali pa tako mimogrede, kakor da so njeni govori v tem pogledu brez pomena. Po avtorjevem mnenju pa so ravno slovenski govori najbolj zgovorni in bi jih bilo treba navajati na prvem mestu.

Gre tu za koroško narečje v Podjurski dolini, edina skupina slovenskih govorov, ki je ohranila nosniški izgovor starih nazalov. Tam je avtor 1923 v vasi Replje zbral tozadevno gradivo. Ugotovil je, da izgovarjajo tam reflekse za stara nosniška samoglasnika ϵ in ϱ danes \bar{a} in \bar{o} brez vsakega soglasniškega elementa na koncu, torej čisto samoglasniško kakor Francozi svoje nazalne samoglasnike. Avtor pravi, da je posebno pomembno, da to ugotavlja slavist iz severne Francije, ki ima za tak izgovor še prav posebej šolano uho, ker dobro čuti soglasniški element, saj je to v južnofrancoskem izgovoru tipična napaka v izgovoru knjižnega jezika; noben drug Evropejec bi ne bil bolj poklican sodnik v tem vprašanju. Zato je avtor vesel, da s to ugotovitvijo lahko počasti mojstra slovenskega jezikoslovja ob njegovi šestdesetletnici.

Ta ugotovitev je za vestnega slavista odločilen kašipot pri iskanju fonetične vrednosti starih nazalnih samoglasnikov. Nesmiselno je trditi, da bi si bil zapiral jezik zloge za nosniškim samoglasnikom v času, ko je povsod drugod zaprte zloge odpiral, po drugi strani pa, da bi bila ta dva nosnika izgubila svoj soglasniški element v dobi, ko je govor že poznal zaprte zloge in so mu bili že zelo domači. Po svojem bistvu mora praslovanščina postavljati osnove, iz katerih se dajo razložiti refleksi v katerem koli slovanskem govoru, ne samo v tistih, ki so imeli srečo večje literarne znanosti. Govor v Repljah ima za jezikovno zgodovino toliko dokazne moči kakor kateri koli poljski ali makedonski govor. Če je torej ugotovljeno, da ima ta govor čiste nosniške samoglasnike v dobi, ko so mu zaprti zlogi zelo domači, ne moremo misliti, da jih ima od nečistih nosniških samoglasnikov iz dobe, ko jezik zaprtih zlogov sploh ni poznal. Čisti nosniški samoglasniki v Repljah torej ne morejo biti od drugod kakor iz prvotnih čistih nazalov. Govor v Repljah torej daje prav Kul'bakinu proti Meilletu in drugim slavistom in je treba sprejeti za prvotni izgovor slovanskih ϵ in ϱ čiste samoglasnike brez soglasniškega elementa.

Roman Jakobson

О СТИХОТВОРНЫХ РЕЛИКТАХ РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ В ЧЕШСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ТРАДИЦИИ

В полезной книге, недавно изданной под не вполне точным заглавием — *Nejstarší česká duchovní lyrika* (Прага 1949), исследователь старочешской письменности Antonín Skarka собрал и комментировал те обрядовые тексты и немногие памятники чешской духовной поэзии, которые были сложены до конца тринадцатого века, и наконец, без достаточного основания, присвоил две напевных молитвы первой половины четырнадцатого столетия.

Хотя не менее трех веков отделяет возникновение древнейшей песни, вошедшей в чешский литературный обиход, — *Hospodine, pomiluj ny!* (= НР) — от старших ее записей, известных нам с конца четырнадцатого столетия, нельзя не согласиться с предположением названного автора (стр. 21), что ее первичный вид мало чем отличался от показаний этих записей. Но критическая реконструкция первоначальной редакции требует сравнительного анализа вариантов. Именно поэтому Dobrovský проникновенно настаивал в письме 30-го августа 1828 г., чтобы Hanka »se chystal k většímu a lepšímu vydání staré písně Hospodine se všemi proměnami«. Уже в конце четырнадцатого века бржевновский монах Jan z Holešova, которого Brückner справедливо прозвал зачинателем славянской филологии, попытался установить путем выбора надлежащих разночтений каноническую версию НР, где бы были, по мнению ученого бенедиктинца, правильно и точно соблюдены именно *dicciones et syllabae*, которые внес в эту песнь сам ее сочинитель (Z. Nejedlý, *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*, Прага 1904, стр. 324). Разумеется, текст, восстановленный бржевновским начетчиком, не удовлетворяет требованиям нынешней научной техники, но тщательно подобранные им варианты отдельных стихов, пополняя коллекцию разночтений в песенных списках того же времени и гуситской эпохи, существенно облегчают филологическую работу по реставрации памятника. Между тем Шкарка ограничивается нижеприведенной транскрипцией списка восьмидесятых годов четырнадцатого столетия (стр. 67), по собственному заверению, »не принимая во внимание« свидетельства прочих рукописей и цитируя из них в примечаниях всего-навсего три отступления (стр. 93):

1. Hospodine, pomiluj ny!
2. Jezukriste, pomiluj ny!
3. Ty, Spase všeho míra,
4. spasiž ny; i uslyšiž,
5. Hospodine, hlasy nášě!
6. Daj nám všěm, Hospodine,
7. žižň a mír v zemi!

Припев: Krleš! Krleš! [Krleš!]

Уже первое слово этой версии является, как и Шкарка (стр. 23, 93) признает, поздним подновлением: не только летописцы тринадцатого века, цитирующие первый стих НР, но и некоторые рукописи двух последующих столетий дают форму **Hospodin**, подставленную в свою очередь взамен старославянского **Госпеди**, как указал уже **Jagić** (*Arch. f. slav. Philol.* 1906, стр. 618 сл.). Последнюю форму следует предполагать также для пятого и шестого стиха. Этими заменами ретушь первоначального песенного текста не ограничивается.

В четвертом стихе каждая из двух императивных форм, согласно бржевовскому трактату, *in zz grossius* (= *ž*) *debet terminari* (*Nejedlý*, стр. 321): *spasiž... uslyšiž*. Но и вариант без частицы *ž* засвидетельствован в старших записях: *uslyš* (*Škarka*, стр. 93; *D. Orel*, «*Hudební prvky svatováclavské*», *Svatováclavský sborník* II 3. Прага 1937, стр. 29, 30); в этом случае за глаголом может следовать местоимение: *uslyš ny* (*Orel*, стр. 31, 33). Сопоставление этих вариантов позволяет предполагать, что стих первоначально кончался простой формой *uslyši*, а когда конечное *-i* императива подлежало утрате в чешском языке, оно либо сохранялось в этом стихе путем присоединения частицы *ž*, либо наконец утраченный слог возмещался подстановкой тавтологического дополнения *ny*. Эта склонность не менять числа слогов позволяет предположить первоначальное наличие силлабизма в словесном и музыкальном метре песни.

В предыдущем стихе наряду с канонической формулой *všeho* вариант *vyšieho míra* засвидетельствован старыми списками (*Škarka*, стр. 93) и бржевовским трактатом. Последний решительно осуждает это словосочетание, подставляемое *per ignoranciam et ergorem*, и отмечает локальную попытку его переосмысления — *božieho míra* (*Nejedlý*, стр. 320, 327). Как я имел уже случай отметить (*Nejstarší české písně duchovní*, Прага 1929, стр. 24), вариант *vyšieho* легко объясняется как равносложный субститут формы *вкшиго*, введенный в угоду силлабизму стиха и напева, когда традиция произнесения слабых глухих стала отмирать уже не только в речи, но и в ритуальном пении. Такая подстановка особенно естественна при поддержке чешской графики, которая на рубеже одиннадцатого и двенадцатого века, как согласно свидетельствуют и Венские и Пражские глоссы, передавала оба слова одним и тем же написанием *visego*.

Чешские исследователи (Orel, стр. 55 сл.; Skarka, стр. 24 сл.) четко обосновали догадку, что именно песню НР имеет в виду ссылка летописца Козьмы на *Kyrieleyson cantilenam dulcem*, которую все, как высокие, так и малые представители *Boemicae gentis* пели в 1055-м г. при избрании Спытигнева князем после смерти его отца Бржетислава. Для первого засвидетельствованного появления славянской духовной песни в государственном церемониале чешского княжества нет более убедительных предпосылок, нежели только что завершенная деятельность двух руководящих поборников славянской литургии — князя Бржетислава и игумена Прокопа. Если таким образом песня возникла не позднее середины одиннадцатого века, то сохранение слабых глухих в ее первоначальном изводе вполне закономерно. Подставив соответственно слабые глухие в тексте НР, мы насчитываем по восьми слогов в первом, четвертом и седьмом стихе, и напрашивается гипотеза о восьмисложном размере всей песни.

В конце пятого стиха рукописи дают разночтения: *hlasy nášě* (Orel, стр. 29, 30), *hlas náš všěch* (Orel, стр. 31), а бржевновский трактат цитирует с порицанием вариант *hlasy nás všěch* (Nejedlý, стр. 321). Нетрудно восстановить общий первоисточник этих разночтений: [оуслыши,] Господи, гласъ нашихъ (8 слогов). Родительный падеж дополнения при *verba audiendi* — обычное явление в древних памятниках славянских литератур; труды Миклошича и других исследователей славянского синтаксиса приводят целый ряд примеров: *святыхъ словєсъ да слышимъ*; *оуслышши гласа сего*; *оуслыши, боже, молнии моєго*; *гласа моєго слоушантѣ*; *послоушанта словєсъ моєхъ*; итд. Выход из употребления в этой синтаксической конструкции, и формы род. множ. *гласъ* повлек за собой либо переосмысление этой формы как вин. ед., либо подстановку вин. множ. вместо род. множ., заодно силлабически возмествившую утраченный ъ, а определение *нашихъ* было либо перелицовано в *nás všěch* с сохранением род. падежа, либо просто заменено винительной формой.

В начале третьего стиха бржевновский трактат насчитывает три альтернирующих односложных словечка — *ty, i, en* (Nejedlý, стр. 325), вставленных, надо думать, для заполнения силлабической схемы, расшатанной падением слабого глухого в *спаси*. В шестой стих, растерявший слоги со слабыми глухими, было повидному втиснуто односложное *pám* (ср. схожую словесную ассоциацию *nás všěch* в варианте пятого стиха). Наконец, во втором стихе силлабическая схема, пострадавшая от перехода четырехсложной формы *помилуѣи* в трехсложную *romiluj*, могла подставить четырехсложное *Jezukriste* взамен трехсложного *Исусѣ* (или чешского эквивалента *Ježíšu*). Семь восьмисложных стихов первоначального песенного текста отчетливо выступают без рискованных конъектур:

1. Господи, помилуѣи ны!
2. Исусѣ, помилуѣи ны!
3. Спаси всьего мира,

4. съпаси ны и оуслыши,
5. Господи, гласъ нашихъ!
6. Дазь въскъмъ, Господи,
7. жизнь и миръ въ (на?) земли!

Припев: Кръсъшь! Кръсъшь! Кръсъшь!

Эта реконструкция всецело совпадает с мнением Шкарки, что первоначальная версия песни отличалась главным образом в звуковом и грамматическом отношении, тогда как ее словарный состав оказывается почти неизменным (стр. 21). Из лексических единиц, вошедших в НР, одни, как 1, 2 *pomiluj*, 3 *spase*, 3 *všeho míra*, по всей вероятности — 7 *žizň* «жизнь, благосостояние» (ср. M. Weingart, *Československý typ církevní slovančiny*. Братислава 1949, стр. 99) и 1, 5, 6 *Hospodi* (в древнейших записях первого стиха *Hospodin*, см. выше), бесспорно выдают свое церковнославянское происхождение и либо вовсе не встречаются в памятниках чешского языка, как напр. *mír* в значении «свет» и в частности *veš mír* «вселенная», либо попадают туда только в явственных церковнославянских цитатах (*Hospodi, pomilovati* «помиловать», *spas* «спаситель»); остальные же слова песни одинаково бытуют и в церковнославянской, и в чешской лексике, но во всем стихотворении нет ни одного слова специфически чешского и неизвестного церковнославянскому словарю. Правда, в упомянутой работе Вейнгарта 7 *mír* «в чешском значении *pokoj*» противопоставляется старославянскому термину, *покои* (стр. 99 сл.), но это лишь одна из многочисленных неточностей названной книги, написанной в 1933 г., ныне совершенно устарелой, да и для своего времени полной некритических суждений, противоречий и пробелов. Слово *миръ* в значении *εἰρήνη* издревле знакомо церковнославянской письменности, которая нередко отмежевывает его от слова *покои ἀνάπαυσις*. Во все загадочно, что имеет в виду Шкарка под «обильными» лексикальными богемизмами в НР (стр. 21).

Во всем произведении нет ни одной грамматической формы, по разному трактуемой в церковнославянской и чешской речи X—XI веков. Что соответствовало в первоначальном тексте написанию *day* в рукописях конца XIV века — более архаичное *дазь* или раннее новообразование *дан*, решить абсолютно невозможно. Первая редакция НР была старославянским памятником чешского извода, как все нелатинские плоды духовного творчества в Чехии вплоть до упразднения славянской литургии. Степень чехизации правописания таких памятников с течением времени слегка повышалась, как показывает сопоставление Пражских отрывков с Киевскими листками, и вопрос остается открытым, писать ли в реконструкции *въс-* или *въш-* и *земли* или *земн*. Рукописи середины нашего тысячелетия, конечно, не в состоянии дать руководящих указаний. Но для восстановления стихотворной формы эти орфографические детали лишены всякого значения.

Реконструкция первоначального текста не только не является «насилием над материалом», как хотят уверить Вейнгарт (стр. 100) и Шкарка (стр. 20), но к ней нас обязательно приводит филологическая критика текста наличных песенных вариантов.

Нет никаких оснований противопоставлять «церковнославянский язык чешского извода» «смешанному языку» первоначальной редакции НР и усматривать о последней «*prvé literárne dielo českého spisovného jazyka*» (Weingart, стр. 98, 106). Если признать церковнославянский язык чешского извода первым этапом в истории чешского литературного языка, то стихотворение НР должно рассматриваться как литературное произведение, написанное этим языком, но при этом произведение отнюдь не первое, поскольку церковнославянская литература X—XI веков насчитывает целый ряд памятников различного содержания, в том числе и другие стихотворные тексты, как например молитву при пострижении, сложенную строфой 2 (10 + 9) и дошедшую до нас в первом житии св. Вячеслава:

Господи Боже Исусе Хрсте,
благослови отрока сего,
ѣжеже благословнаѣ еси
всѣх правдынныхъ твоихъ!

Лишь в одном отношении НР — воистину первое произведение: оно было единственным из церковнославянских памятников, подхваченным и сохраненным чешской литературной и музыкальной традицией.

Молитва НР возникла в Чехии в X в. или в первой половине XI в., если только она не была перенята из великоморавского наследия. В том, что нам от нее сохранилось, нет ни малейшего намека на более точную датировку, но согласимся с А. Шкаркой, что велик соблазн связать происхождение песни со временем и именем св. Войтеха, которому ее приписывает традиция, засвидетельствованная с 1260 года. В пользу этой традиции говорит не только вскрытая трудами Birkenmajer'a связь Войтеха с современными поэтическими школами, в особенности греческими, но и собственная литературная деятельность чешского подвижника, в частности *jubilus*, цитируемый в его житии и сложенный, подобно НР безрифменными восьмисложными стихами:

tibi, Virgo, maris stella,
quae me, ut pia Domina,
humillimum servum Tuum,
respicere dignata es...

Так называемый позднероманский период чешской духовной жизни, отделяющий крушение церковнославянской культуры на пороге двенадцатого века от начала местной готики на склоне тринадцатого века, оставил по себе всего два

кратких стихотворных текста, которые оба сложены одинаковым пятисложным размером. И здесь снова недостаток вдумчивой внимательности к художественной форме порой отрицательно сказывается на чтении и выводах Шкарки. Первая строфа молитвы »Svatý Václave« (= SV) — (2·5 a + 5) + (2·5 b + 5) —

1. Svatý Václave,	4. pros za ny Boha,
2. vévodo České	5. svatého Ducha!
3. země, kněže náš,	6. Kyrieleison!

резко отличается строгим изосиλλαбизмом стиха и напева (ср. Orel, стр. 18 сл.), а также распределением словесных и мелодических рифм от дальнейших строф: II) 2·8 a + 2·4 b + 2·5, III) (7 a + 6 a) + 2·4 b + 2·5. Как я уже отмечал (Slovo a slovesnost IV, 1938, стр. 43), не менее разительно выделяет первую строфу ее стилистика: простота синтаксического строя, отсутствие эпитетов и монополия вокативно-императивных фраз. Только к первой строфе полностью приложена первоначальная мелодия. Произвольно отождествляя конец второго стиха с синтаксической паузой (vévodo české země), Шкарка разрушает бесспорную силлабическую основу первой строфы (стр. 36, 68). На деле же первая строфа наделяет фразные паузы метрической функцией единственно в конце трехстиший. Из правильной предпосылки, что заключительное Kyrieleison требовало троекратного повторения, исследователь делает ошибочное заключение, что молитва искони состояла из трех строф, тогда как ее просто полагалось »петь трижды«, как свидетельствует примечание к древнейшему списку, так что и заключительная формула, естественно, исполнялась три раза. Лишь позднее, в начале готической эпохи, троекратное повторение одной строфы уступило место двум присочиненным строфам нового склада. Но традиция »ter cantari« продолжала оставаться в силе, пока троекратное исполнение всех трех строф не послужило в пятнадцатом веке стимулом к расширению текста песни до девяти строф.

По поводу молитвы »Zdráva Maria«, близкой по времени возникновения к первой архангелской строфе SV, Шкарка утверждает, что лишь »в некоторых поздних формах« она расчленяется, да и то spíš náhodně nežli úmyslně на семь пятисложных стихов (стр. 13). Но это рискованное предположение не принимает во внимание ни ее напева, сохраненного гуситской традицией, ни старопольского текста этой молитвы, восходящего к чешскому прототипу и опубликованного по списку 1475 г. (J. Birkenmajer, Pozdrowienie anielskie w narodzie polskim. Варшава 1935, стр. 9). Между тем, четвертый стих польской версии — boguslawienáš — и шестой — boguslawieny — совпадают с древнейшей редакцией чешского евангельского текста (... blahoslavenás... a blahoslavený), которую Шкарка отклоняет в своем опыте реконструкции (стр. 62, 90). Именно из семи пятисложных стихов слагался первоначальный текст молитвы:

1. Zdráva, Maria,	5. mezi ženami
2. milosti plná,	6. i blahoslaven
3. Hospodin s tobú!	7. plod břucha tvého!
4. Blahoslavena	

В дальнейшем церковнославянские реликты — *blahoslavena... i blahoslaven* — были заменены обиходным словарным вариантом — *požehnána ty... i požehnaný*.

Harvard University.

Povzetek

Avtor oporeka trditvi A. Škarka v knjigi *Najstarší česká duchovní lyrika* (Praga 1949), da bi se besedilo staročeške pesmi »Hospodine, pomiluj ny« (okr. NR) v prvotni obliki v maločem ločilo od kasnejših zapisov te pesmi, kakor tudi M. Weingartu, da bi bila pesem prvi dokument češkega literarnega jezika. Kritična rekonstrukcija prvotnega teksta terja primerjalno analizo vseh variant. Že Jan z Holešova je ob koncu XIV. stoletja napravil prvi razbor in ačič, nekako kánonsko verzijo NR, v kateri naj bi bile ohranjene *dictiones et syllabae*. Primerjava stihov, dopolnjevanje variant v pesemskih delih tistega časa in husitske dobe bistveno olajšujejo restavracijo prvotnega spomenika. Kritična analiza od verza do verza kaže, kako so se zaradi glasovnih sprememb, zlasti izgube polglasnikov, izgubljali zlogi in so jih nadomeščali z mašili; če vsa ta mašila ugotovimo in postavimo nazaj onemele steslov, polglasnike in nekatere samoglasnike, dobimo prvotno steslov. osmerozložne verze.

Od prvotnega teksta se je pesem odmaknila le po glasovnih spremembah, ne pa po leksikalnih, kakor trdita Škarka in Weingart. V vsej pesmi ni ne ene specifično češke besede, ki bi je ne imeli že v stari cerkveni slovanščini. Zato je pesem prav gotovo starocerkvenoslov. izvora v češki redakciji, podobno kakor tudi drugi plodovi cerkvene delavnosti na Češkem do ustavitve slovanskega bogoslužja. Stopnja čelizacije se je s časom kaj lahko večala, kakor nam kaže primerjava Praških odlomkov s Kijevskimi listki.

Rekonstrukcija prvotnega teksta ne le ni kako »nasilje nad gradivom« (Škarka, Weingart), marveč nas filološka kritika besedila in obstoječih variant k temu naravnost sili. Ako priznamo češki cerkvenoslovanski jezik za prvo stopnjo češkega literarnega jezika, tedaj pesem ni *prvi* sad tega jezika, ker imamo v cerkvenoslovanski literaturi X.—XI. stoletja celo vrsto spomenikov, med drugim n. pr. molitev ob vstopu v samostan, ohranjeno v žitju sv. Vaclava. NR je prva češka literarna tvorba samo po tem, da je to edini cerkvenoslov. spomenik, ki ga je prevzela in ohranila češka literarna in muzikalna tradicija. Iz konca XII. in začetka XIII. stoletja imamo le dva kratka pesemska teksta, ki se po ritmu (peterozložnost) in po slogu ločita od prejšnjih, to sta »Svatý Vaclave« in »Zdráva, Maria«.

Pierre Fouché

LATIN AESCULUS ET ILEX ~ ELEX

Le *Vergl. Wb.* de Walde-Pokorny I, p. 20, rattache le lat. *aesculus* »Steineiche« à une base **aig-* et lui donne comme étymologie (avec un point d'interrogation toutefois) **aig-selos*. Sont également rattachés à **aig-* le v. nord. *eik*, le v. sax. *ēk*, l'agls. *āc* (angl. *oak*), le vhall. *eih* (all. mod. *Eiche*) et le gr. *αἰγίλων*. De son côté, O. Schrader, *RL*, I, p. 255, ajoute les formes grecques *αἰγανέη* »der (eichene) Speer« et *αἰγίς* »der (eichene) Schild des Juppiter«. Quant au lat. *aesculus*, il le fait provenir de **aeg-sculus*.

Avant de se demander ce qu'il faut penser de la base **aig-*, reconnaissons qu'au point de vue morphologique **aig-selos* et **aeg-sculus* sont tout à fait obscurs (»seiner Bildung nach noch gänzlich unklar«, écrit le *Vergl. Wb.* en parlant du premier) et qu'on ne sait pas en réalité quelle est l'étymologie d'*aesculus*.

A cause de cela, nous nous sentirons plus à l'aise pour rapprocher ce mot latin d'un autre dont le sens est équivalent, mais qui est basque, à savoir *aizkanda* »chêne de petite taille« (Azkue, I, p. 275); cf. encore basque *ēškanda* ~ *ezkanda* »id.« et *ezkur* »gland«, avec *e* < **ei* < **ai* (Azkue, I, pp. 275, 299, 301). Ce rapprochement qui ne saurait être repoussé à priori, étant donné l'existence d'un substrat pré-indoeuropéen antérieur à l'italique, pourra non seulement éclairer l'étymologie du lat. *aesculus*, mais encore fournir une interprétation raisonnable de la base **aig-*.

Or le basque se révèle comme une formation diminutive et doit probablement se décomposer en *aizk-a-nda*. Pour les terminaisons diminutives *-a-nda*, *-a-nde* en basque, cf. Alf. Trombetti, *Origini della lingua basca*, Bologne, 1923, p. 51 et *Saggio di antica onomastica mediterranea*, dans *Архив за арбанаску старину, језик и етнологију*, Belgrade, III, 1926, p. 95.

Les choses étant ainsi, on retrouve dans le lat. *aesculus* et le basque *aizkanda*, avec une légère variante phonétique, le même facteur commun: *aisk-*. Les deux mots paraissent inséparables et le basque *aizk-a-nda* permet déjà de dire que les étymologies **aig-selos* et **aeg-sculus* ne sont pas valables. Le lat. *aesculus* doit vraisemblablement s'interpréter lui-même comme une formation diminutive: *aesc-ūlus*. Cette interprétation est d'ailleurs conforme à la sémantique, le mot latin et le mot basque désignant l'un et l'autre une variété de chêne, relativement petite.

Reste maintenant à savoir ce que représente *aesc-* dans le lat. *aesc-ulus*.

A côté de *aizk-a-nda* (> *ezk-a-nda* ou *ešk-a-nda*), le basque possède aussi une variante *arizk-a-nda* (Azkue, I, p. 275). Ainsi donc *aizk-* dans *aizk-a-nda* résulte de la chute d'un *r* intervocalique dans **arizk-*. C'est donc également **arisk-* > *aisk-* (> *aesc-*) qu'on peut supposer pour le lat. *aesculus*.

D'autre part, l'*a* de **arizk-* ~ **arisk-* était-il primitivement initial? Encore une fois le basque permet de répondre à cette question. On trouve en effet dans cette langue une troisième variante *haritškanda* (Azkue, I, p. 66). Quel que soit son degré d'ancienneté (est-ce une forme primitive ou plutôt une réfection tardive?) ce mot nous apprend de toute façon que **arizk-* ne peut être séparé de *haritz* (ou > *haitz*) «chêne», et que par conséquent **arizk* a été précédé d'un type avec *h* initial: **harizk-*. De même pour le lat. *aesc-ulus*, nous supposerons **harisk-*.

Mais la relation qui existe entre la notion de «chêne» et celle de «pierre» est assez connue pour que nous puissions nous permettre de ne pas y insister ici. Nous nous contenterons de renvoyer au *REW* de Meyer-Lübke où on trouvera sous l'art. 1716: *carr-*, *garr-* «pierre» un certain nombre de formes romanes servant à désigner le «chêne». Le basque *haitz* (< *haritz*) «chêne» est de son côté le même mot que *haitz* «rocher» et se trouve apparenté avec *harri* «pierre». Or au basque *haitz* «rocher» et *harri* «pierre» correspondent, en composition, d'autres formes avec *k* initial: *-kaitz*, *-harri*, qui appartiennent au groupe *carr-* cité plus haut. *Haitz* «rocher» et *harri* «pierre» résultent donc de formes plus anciennes commençant par une occlusive palato-vélaire, probablement aspirée: *kh-* et on peut restituer pour la période ancienne du basque des types **kharitz* «rocher» (compte tenu de la chute de *r* intervocalique devant *i*) ou **kharri* «pierre». S'il en est ainsi, il faut admettre à la base du basque *aizk-a-nda* et du latin *aesc-ulus* des formes **kharizk-* ~ **kharisk-*.

Enfin, comme dans le basque *haitz* «rocher» ou «chêne» l'affriquée finale doit être considérée comme un suffixe et qu'à la base de ce mot il faut supposer un ancien **khar-i-*, **harizk-* ~ **kharisk-* ne peuvent être que des thèmes avec **khar-i-* comme premier élément et le suffixe *sk* comme second. Pour le suffixe *-sk-* en basque, cf. Alf. Trombetti, *Saggio*, pp. 101—102.

Ainsi dans le latin *aesculus* et le basque *aizkanda* c'est l'élément diptongal qui constitue la racine, et cet élément remonte à son tour à un ancien **khar-i-*.

En conséquence, le groupe **aig-* postulé par le *Vergl. Wb.* de Walde-Pokorny pour les mots grecs et germaniques cités au début de cette étude est un thème constitué par la diptongue *ai* et un suffixe palato-vélaire. Il n'a rien de primaire.

Un autre cas intéressant à étudier est celui du lat. *īlex* ~ *īlex* «chêne vert, yeuse». Ici encore l'étymologie est à trouver. Aucune des hypothèses émises pour l'expliquer n'a reçu l'assentiment d'A. Walde; cf. *Etym. Wb. d. lat. Spr.*, p. 18, s. v.

aesculus: »*īlex* ist nicht als **īg-slex* anreihbar« —, pp. 377—8, s. v. *īlex*: »Herleitung aus **eig-slex*, zu *aesculus* (Fröhde BB VIII, 162) wird durch nichts empfohlen, durch das Vokalverhältnis widerraten«. Le *Vergl. Wb.* de Walde-Pokorny ne mentionne même pas le mot.

Evidemment qu'il s'agisse de **īg-slex* ou de **eig-slex*, on se trouve en présence du même procédé de composition qui nous a paru incompréhensible dans **aig-seles*. De plus, **īg-slex* ne peut rendre compte de l'*ē* de *ēlex*. En face de *īlex* ~ *ēlex*, il faut de toute nécessité admettre dans le prototype une diphtongue *ei*, qui serait devenue *ī* et dialectalement *ē*.

Mais nous ne pensons pas que *īlex* ~ *ēlex* soient sans rapport aucun avec *aesculus*, pourvu à la vérité qu'on interprète ce dernier comme nous l'avons fait, c'est-à-dire par un thème **ai-sk*.

Cette parenté se bornerait du reste au seul élément diphtongal. Encore faut-il noter que s'il est *ai* dans le cas d'*aesculus*, il serait *ei* dans celui de *īlex* ~ *ēlex*. Quant au suffixe, on aurait ici une liquide. De la sorte, *īlex* ~ *ēlex* remonteraient à un type **ei-le-ks*.

La difficulté est dans la diphtongue *ei* de **ei-le-ks* qui s'oppose à la diphtongue *ai* de **ai-sk* (dans *aesculus*). Elle disparaît si on songe que *ai*, dans **ai-sk*, résulte de l'évolution d'un ancien **khar-i* et qu'à côté de **khar-i*, avec un radical en *a*, il a existé une variante **ker-i* dont les continuateurs seront étudiés dans un article destiné aux *Mélanges H. Chamard*.

Ainsi d'après nous **ei-le-ks* (> *īlex* ~ *ēlex*) pourrait bien représenter un ancien type **kher-i-le-ks*. Dans ce cas, ce serait encore la notion de »pierre« qui serait à l'origine du mot.

Paris (Sorbonne), août 1950.

P o v z e t e k

Glede nedognane etimologije lat. *aesculus* in *īlex/ēlex*, ki pomenita vrsto hrasta, misli avtor, da kaže bask. *aizkanda*, *ezkanda* in *ezkur* na predide. substrat; *e < ei < ai* bi pojasnil lat. *aesculus* in tudi koren **aig*-. Bask. *aizk-a-nda* je deminutiv z bask. sufiksom *-a-nda*. Skupni faktor *aisk*- kaže, da ima *aesculus* dem. sufiks *-ulus*. Poleg bask. *aizkanda* je tudi *arisk-a-nda* in pa *haritskanda*; *aizk*- bi bil potentakem iz *arizk*-, kjer bi medvokalni *-r-* odpadel, ta pa iz *harizk*-; tudi za lat. *aesc-ulus* mremo torej suponirati koren *harisk*-. Zveza med »hrast« in »čer, pečina« je dovolj znana; bask. *haitz* »hrast« in »pečina« je ista beseda, sorodna s *harri* »kamen«; v zloženkah se glasita z začetnim *k*:- *kaitz*-, *kari*-, prvotno pač z aspiriranim *kh*-; bask. in lat. osnovne oblike bi bile *kharizk*-, *kharisk*- s korenom **khar-i* in suf. *-sk*-.

Če sprejmemo osnovo **ai-sk*-, spada semkaj tudi lat. *īlex/ēlex*. Sorodnost bi bila omejena na diftongični element, sufiks bi bil *-k*-. Menjava v osnovnem diftongu *ai* : *ei* bi se razložila s tem, da eksistira poleg **khari*- tudi **kheri*-; tako bi *īlex* izhajal iz *ei-le-ks*, ta pa iz **kher-i-le-ks* z osnovnim pomenom »kamen«.

Richard Ekblom

DREI SLAVISCHE ORTSNAMEN
ALTNORDISCHEN URSPRUNGS

In meiner Studie *Der Name Elbing*¹ glaube ich gezeigt zu haben, daß der Flußname poln. *Elbląg* (mundartl. *Elbiąg* und *Olbiąg*, dt. *Elbing*) und der damit gleichlautende Stadtname von einem anord. **ælfingr*² ausgegangen sein müssen, einer -ing-Bildung zu anord. **ælβr* < urnord. **alβ-* ‚Fluß‘, aisl. *eljr*, schw. *älv*. Poln. *Elbląg*, dessen zweites *l* auffallend ist,³ lautete völlig sicher zu Beginn des 12. Jahrhunderts **Olbæg*, eine Wortbildung, die ungefähr zu Beginn des 9. Jahrhunderts als Entsprechung die Form **Elbbægъ* gehabt haben muß (vgl. hierüber weiter unten). Andererseits muß die nordische Grundform zu Ende des 9. Jahrhunderts einen zur vorderen Reihe gehörigen Anlautvokal gehabt haben, der dazu hat führen können, daß die Namensform von Alfreds des Großen Seefahrer Wulfstan durch aengl. *Ifing* wiedergegeben wurde; diese Form sollte sicherlich anord. **Ælfingr* wiedergeben, das zu jener Zeit offenbar in dem fremden Milieu als Flußname verwendet wurde. Die altpolnische Opposition *O* : *E*- zeigt, daß ein slavisches initiales *e*- ohne vorangehendes *j*- vorlag. Ein derartiges slavisches *e*- kann jedoch kaum in dem hier behandelten slav. **Elbbægъ* vor Anfang des 9. Jahrhunderts, jedenfalls nicht vor Anfang des 8. Jahrhunderts vorhanden gewesen sein, denn vor jener Zeit wurde sicher nicht das slav. *l* mit *v* in der Absicht verbunden, nichtslavischen *l*-Laut wiederzugeben, da ja das *v* damals noch durchgehends wirklicher, wenn auch in gewisser Stellung reduzierter Vokal war. Ein urnord. **alβ-* (mit *a*) würde Metathese erfahren haben und durch slav. *lab-* (oder *lob-*) ersetzt worden sein; vgl. tschech. *Labe* (früher auch *Labě*), sorb. *Lobjo* usw., die dem jetzigen deutschen Flußnamen *Elbe*, urgerm. **Alβi* entsprechen.⁴ Vor 700 hatten übrigens die Besuche der Nordleute im unteren Weichselgebiet kaum begonnen.

Ich habe angenommen, daß der Fluß- und Stadtname *Elbląg*—*Elbing* von anord. **ælfingr* ausgegangen ist, das meiner Ansicht nach eine außer Gebrauch gekom-

¹ In *Arkiv för nord. filol.* 58 (1944). — ² Griech. *β* bezeichnet bilabiales *v*.

³ Vgl. meine Studie *Der Name Elbing*, S. 218; vgl. auch Vasmer, *Zeitschr. f. slav. Philol.* 10 (1933), S. 95.

⁴ Vgl. meinen Aufsatz *Der Name Elbe im Westslav.*, *Zeitschr. f. slav. Philol.* 17 (1940), S. 31 ff.

mene *-ing*-Variante zu anord. *ælfǫr* ‚Fluß‘ ist, und das ich als Synonym zu diesem letzteren Wort aufgefaßt habe. Indessen bin ich nunmehr geneigt, es für wahrscheinlicher zu halten, daß *-ing-* hier als Diminutivsuffix fungiert hat; **ælfingr* kann bedeutet haben ‚Flüßchen, kurzer Flußarm‘ als Gegensatz zu einem nahgelegenen großen Fluß. In dieser Hinsicht schließe ich mich also Rudnickis Ansicht an.⁵ Ich meine, daß der nordische Vorläufer des Namens *Elbing*, der Flußname **Ælfingr*, die Bedeutung ‚der kleine Fluß‘ hatte im Gegensatz zur Weichsel, die von den Nordleuten als **ælfǫr* ‚der (große) Fluß‘ bezeichnet werden konnte. Eine augenfällige Ähnlichkeit bietet das schwedische Appellativum *knapp* ‚abgerundeter Berggipfel‘, eigentlich ‚Knopf‘ dar, zusammengestellt mit *Knäppingen*, das ausschließlich als Name einer Hügelkuppe unweit der schwedischen Stadt Uppsala verwendet wird. Als Appellativum ist auch *Knäppingen* außer Gebrauch gekommen.⁶

Der für die Stadt *Elbing* so wichtige *Elbing*-Fluß ist oberhalb des Stadtgebiets ziemlich bedeutungslos. Er dient als Abfluß für den jetzt fast ganz trockengelegten, in einer Entfernung von 4 km südlich der genannten Stadt gelegenen *Drausensee* (poln. *Druzno*; vgl. lit. *drūs-*, aengl. *Truso*). Früher war der gegenwärtige Mündungsteil der *Elbing* hauptsächlich Abfluß für einen Teil der Wassermassen der Weichsel.⁷ Meine hier angedeutete Auffassung von der Entstehung des Namens *Elbing* wird übrigens durch Verhältnisse gestützt, die sich im Zusammenhang mit der Behandlung des nächstfolgenden Namens zu erkennen geben.

Sicherlich hat, wie erwähnt, Wulfstan mit *Iljing* den von den im unteren Weichselgebiet auftretenden Nordleuten verwendeten Flußnamen **Ælfingr* wiedergeben wollen, unmöglich aber ist ja nicht, daß die stationäre Bevölkerung, die Altpreußen, eine von den Skandinaviern her entlehnte Namensform **Elbingas* oder **Elbinga* gehabt haben, und daß auf diese der altenglische Name zurückgeht. Unter allen Umständen dürfte anzunehmen sein, daß eine altpreußische Namensform Anlaß dazu gegeben hat, daß die zu Anfang des 13. Jahrhunderts anstürmenden Ordensdeutschen sich sogleich des Namens *Elbing* zu bedienen begannen. Von den Nordleuten direkt können sie wohl kaum diesen Namen übernommen haben, da zu der hier fraglichen Zeit wenige Nordleute sich in dem Gebiet um Fluß und Stadt *Elbing* herum aufgehalten haben dürften. Daß das jetzige poln. *Elbląg* sein ursprüngliches *E-* zurück-

⁵ Siehe *Slavia Occ.* 13 (1934), S. 184; 15 (1936), S. 162. Vgl. auch *Der Name Elbing*, S. 211 ff.

⁶ Andere ähnliche Fälle, in denen die *-ing*-Variante verschwunden ist, kommen vor.

⁷ Vgl. die Karten S. 1332 und 1342 in Reinerth, *Vorgesch. d. deutschen Stämme* 3 (1940). — Der *Drausensee* war noch im 13. Jahrhundert eine mit der Weichsel verbundene Haftbildung. Noch im 6. Jahrhundert scheint das Meer das Gebiet um die jetzige Stadt *Elbing* herum bedeckt zu haben; siehe Bertram usw., *Das Weichsel-Nogat-Delta* (1925), S. 36.

erhalten hat — **Olbeg* und *Olbiag* sind ja in den Hintergrund getreten —, muß wohl auf Einfluß von *apreub*, **Elbinga(s)* oder von dem *Elbing* des Ordensdeutschen her beruhen.

Rozwadowskis Ansicht, daß poln. *Elbląg* auf ein früheres **Lbiag* zurückgeht,⁸ kann ich nicht beitreten. **Lbiag* weicht allzusehr von aengl. *Ilfing* ab. Übrigens ist mir kein Wort bekannt, von dem ein derartiger Name hergeleitet werden könnte.

In meiner Arbeit *Der Wechsel (j)e- ~ o-* im Slavischen⁹ wies ich nach, daß slavische Wechselformen, die initiales *je-* neben initialem *o-* haben, schon vor Beginn des 9. Jahrhunderts die Lautvarianten *je-* und *e-* aufgewiesen haben müssen, und daß die letztere dieser Varianten über ein ungefähres *ə-* hin sich zu *o-* entwickelt hat. Dieses letztere Stadium wurde etwa zu Beginn des 12. Jahrhunderts erreicht. Ich habe es für zweifellos erachtet, daß beispielsweise die jetzige polnische Form *jedna*, Fem., ‚eine‘ früher **jedona* gelautet hat, während das Russische durch den Entwicklungsgang *odná* < **ədona* < **edona* gekennzeichnet war. Lehnwörter auf *e-*, welche während des früheren Teils des hier angedeuteten Zeitraums ins Slavische aufgenommen wurden, folgten dieser Entwicklung. Ein Wort wie anord. *Hæлга*, das ins Urrussische während des 9. Jahrhunderts entlehnt worden sein dürfte, wurde durch **Alga* > *Olga* ersetzt, und gr. *ἐλάδιον* erhielt die Form **eladva*, später *oládva*. Zu diesen Lehnwörtern gehört poln. *Olbiąg* < **Albeggz* und gehören ferner, wie wir finden werden, ein paar Ortsnamen, die diesem letzteren Namen nahestehen.

Hefftners¹⁰ findet es schwierig, die lateinische, während des 12. Jahrhunderts verwendete Namensform *Olbinum* (1175), gleichwie auch die später auftretenden Namen *Olpinow* (1202) und *Ulbin* (1253) mit dt. *Elbing*, dem Namen eines Stadtteils im nördlichen Teil von Breslau, zusammenzustellen. Dieser Name *Elbing* hat bis in unsere Tage fortgelebt, und noch in letzter Zeit lag — und liegt wohl noch — im nördlichen Breslau eine *Elbingstrasse*. Jänichen¹¹ stimmt Hefftners Bedenken bei und meint, *Olbinum* usw. könnten slavischen Ursprungs sein.

Es scheint mir selbstverständlich zu sein, daß *Olbinum* eine lateinische Umschreibung von apoln. **Olbeg*, früherem **Albeggz* < anord. **Ælþingr*, ist. In frühen lateinischen Umgestaltungen germanischer Wörter auf *-ing-* wird das germanische Suffix ziemlich unverändert beibehalten. Aber gegen Ende des Mittelalters werden oft rein lateinische Suffixe verwendet. Von besonderem Interesse ist es, daß der

⁸ Siehe Benni usw., Gr. polska (1923), S. 201. Vgl. auch der Name *Elbing*, S. 209 f. — Im letzten Augenblick finde ich, daß Rozwadowski später von seiner hier angedeuteten Ansicht Abstand genommen hat; vgl. seine postum erschienene Arbeit *Studia nad nazw. wód* (1948), S. 174.

⁹ In *Skrifter utg. av Hum. Vetenskapssamf. i Uppsala* 22 : 4 (1925), S. 19 ff.

¹⁰ Vgl. *Urspr. u. Bedeut. d. Ortsn. im Stadt- u. Landkreise Breslau*.

¹¹ Siehe *Die Wikinger im Weichsel- u. Odergebiet* (1938), S. 8.

aus der Geschichte der Slavistik wohlbekannte Stadtname *Freising* lateinisch durch *Frusinum* wiedergegeben wird.¹² *Elbing—Olbinum* weist genau den Suffixwechsel auf, der die Zusammenstellung *Freising—Frusinum* kennzeichnet. — *Olpinow* und *Ulbin* sind natürlich polonisierte lateinische Namensformen, ausgegangen von **Olbeg*. Sie sind mit den in slavischen Ortsnamen gewöhnlichen Possessivsuffixen *-ovъ* und *-inъ* versehen, von denen das letztere in fehlerhafter Weise angefügt worden ist.

Klar ist, daß während des 10. und der beiden darauffolgenden Jahrhunderte Skandinavier in beträchtlicher Anzahl sich in dem Breslauer Gebiet und in Oberschlesien überhaupt aufhielten. Zahlreiche wikingerzeitliche Funde zeugen davon.¹³ Auch Deutsche hatten früh ihren Weg nach diesem Landesteil gefunden. Das fragliche Gebiet war im übrigen noch auf lange Zeit hin slavisch.¹⁴ Ibrâhîm ibn Ja'qûb bezeugt, daß Nordleute Ende des 10. Jahrhunderts zu Geschäftszwecken Reisen von Krakau nach Prag unternahmen. Der Weg zwischen diesen Städten führte eben durch Oberschlesien und ist bezeichnet durch Warägische Namen, wie *Waręzyn*, *Warska* (*Kuźnica*).¹⁵ In gewissem Grade ist wohl eine Verbindung zwischen den Nordleuten in dem hier erwähnten Gebiet und ihren Verwandten an der unteren Weichsel über das Posener und Gnesener Gebiet hin aufrechterhalten worden. Indessen kann diese Berührung nicht gut solcher Art (nicht so stark merkantil betont) gewesen sein, daß sie dazu geführt haben sollte, den Stadtteil *Elbing* in Breslau nach der Stadt *Elbing* zu benennen.

Durch den Teil von Breslau, wo der Stadtteil *Elbing* gelegen ist, führen mehrere Flußläufe, welche Inseln in der Oder umschließen. Diesem Umstand könnte die Stadt wohl mit ihrer Entstehung zu verdanken haben. Vom Gesichtspunkt der Verteidigung aus waren derartige Inselbildungen mit ihren von der Natur geformten wassergefüllten Gräben von einzigartiger Bedeutung. Man vergleiche hiermit die Verhältnisse im Zentrum von Paris. Einer von diesen Flußarmen — mehrere derselben sind zugeschüttet — mag von den Skandinaviern die Benennung **Ælþingr* ‚das Fließchen, der kurze Flußarm‘ erhalten haben, im Gegensatz zu dem Hauptfluß, der möglicherweise als **ælþr* ‚der Fluß‘ bezeichnet wurde.

Der deutsche Fluß- und Stadtname *Elbing* erhielt, wie erwähnt, vermutlich seine Form durch altpreußische Vermittlung. Nach dem Breslauer Gebiet kamen dagegen Deutsche frühzeitig genug, um den Stadtteilnamen *Elbing* direkt von den skandinavischen Eindringlingen übernehmen zu können.

¹² Siehe Grässe, *Orbis latinus* (1909), S. 130.

¹³ Vgl. u. a. Reinert, a. a. O., S. 136 ff.

¹⁴ Vgl. Schwarz' klarstellende Übersicht in *Jahrbücher f. Gesch. Osteuropas* 1 (1936), S. 73 ff.

¹⁵ Siehe meinen Aufsatz *Die Waräger im Weichselgebiet*, *Arch. f. slav. Philol.* 39 (1925), S. 189.

Trifft meine Erörterung hier das Richtige, so hat ein weiterer ins Slavische entlehnter Name eines an einem kurzen Wasserlauf liegenden Landgebiets seine Erklärung erhalten.

Schon vor dem Beginn der Wikingerzeit hatte das Slavische eine Anzahl germanischer Lehnwörter auf *-ing-* aufgenommen: *k(ъ)negъ*, *pěnegъ* u. a. Diese unterscheiden sich von den in späterer Zeit, wahrscheinlich während des 9. Jahrhunderts, ins Urrussische entlehnten **varegъ*, **kъlbeгъ* und **bureгъ* (später *varjagъ* usw.)¹⁶ dadurch, daß sie Varianten auf *-e^dzъ* aufweisen, welche bald die ursprünglichen *-egъ*-Bildungen verdrängten: das durch späte dorsale Palatalisierung in gewissen Kasus entstandene *dz* verbreitete sich durch das ganze Paradigma hin, was dank dem Umstand möglich war, daß es sich um Lehnwörter handelte, deren Natur den Slaven in gewissem Grade fremd war. Als dagegen **vareгъ*, **kъlbeгъ*, **bureгъ* ins Urrussische aufgenommen wurden, begann das erwähnte in gewissen Kasus auftretende *dz* aus dem Paradigma zu verschwinden und durch *g* ersetzt zu werden, und ein Anlaß zur Bildung von *-e^dzъ*-Varianten lag daher nicht länger vor.

Jedoch hat in dem zur letzteren Gruppe gehörigen **bureгъ* die hier erwähnte Suffixänderung in einem Falle durchgeführt werden können, in welchem das fragliche Wort als Ortsname verwendet wurde. Die Namensform *Burjazъ* hat offenbar deshalb entstehen können, weil sie an einen Ort an der Grenze zum ukrainischen Sprachgebiet, näher bestimmt dem Mozyr'-Gebiet, hin gebunden ist, wo die Wirkungen des alten Lautübergangs *g > dz* sich noch zu erkennen geben. Die Endung *-jazъ* (ursprünglich *-e^dzъ*) tritt auch in dem westlich von *Burjazъ* vorkommenden Ortsnamen *Ljubjazъ* auf.

Der Fluß Pripjat' durchfließt in seinem oberen Lauf einen kleinen See des zuletzt angeführten Namens. Er liegt in einem Abstand von 53 km südwestlich der Stadt Pinsk. Während der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen gehörte das Gebiet, in welchem der genannte See liegt, zu Polen, und der Name wird auf polnischen Karten aus jener Zeit *Lubiaż* geschrieben.¹⁷ An dem fraglichen See liegen ein Gut und ein Dorf, die gleichfalls diesen Namen tragen. Der Seename ist sicherlich der ursprünglichere, denkbar aber ist, daß die sumpfige Gegend, in welcher der See liegt, früher von Flußarmen und Flußkrümmungen derselben Art durchzogen war, wie sie im Weichseldelta und besonders in Breslau auftreten. Gleich westlich von dem Gut *Ljubjazъ* liegen übrigens zwei Inseln, die von Armen des Flusses Pripjat' umschlossen sind. Das Suffix *-jazъ* kann nicht slavischen Ursprungs sein; es muß

¹⁶ Betreffs **bureгъ* siehe meine Studie Verein, unter den Nordländern im alten Rußland, Zeitschr. f. slav. Philol. 10 (1933).

¹⁷ Auf älteren polnischen Karten kommen Schreibungen wie *Liobiaz* (1773 bis 1793), *Lubaz* (1792), *Liobiaz* (1802) vor.

germanisch sein, und es wird sich hier zeigen, daß es mit völliger Sicherheit nordgermanischen Ursprungs ist.¹⁸

Der erste Bestandteil, *Ljub-* (poln. *Lub-*), ist slavisch. Wir haben es hier mit dem Adjektiv *ljubъ* 'lieblich, angenehm' zu tun, das als Bestandteil in Ortsnamen gewöhnlich ist. Besonders zahlreich sind die polnischen Namen, die mit *Lub-* beginnen. *Słownik geograficzny* führt mehr als 500 derartige Namen auf. Der Verbindung slavisches Grundwort + germanisches Suffix gegenüber hat man einigermaßen Anlaß, Mißtrauen zu beobachten, und es zeigt sich in der Tat, daß das Vorderglied in dem hier behandelten Namen lautgeschichtlich nicht motiviert ist: es ist auf volksetymologischem Wege entstanden. Der Name hatte nämlich im 16. Jahrhundert die ukrainische Form *Ilbbjazъ*.¹⁹ *Ilbb-* hat nicht auf gewöhnlichem Wege zu *Ljub-* werden können. *Ilbb-* muß einem polnischen Ohr fremd erschienen sein. Eine sinnhafte Lautgruppe wurde an dessen Stelle gesetzt.

Indessen zeigt es sich, daß dem hier behandelten Ortsnamen im 15. Jahrhundert ein *Olbbjazъ* entspricht.²⁰ Aus dieser allem Anschein nach russischen (oder weißrussischen) Ortsnamensform, verglichen mit ukr. *Ilbbjazъ*, geht hervor, daß früher eine für diese beiden Namensvarianten gemeinsame Form **Olbbja(d)ъ* vorgelegen hat, deren *O-* ungefähr während der Zeit 1400—1700, vermutlich mit *u* und *ū* als Zwischenstadien, im Ukrainischen sich zu *I-* dank dem Umstand entwickelte, daß das *ъ* nach dem auf das *I-* folgenden Konsonanten *l* weggefallen und daß auf diese Weise eine geschlossene Silbe entstanden war. **Olbbja(d)ъ* seinerseits geht zurück auf **Elbbēdъ* < **Elbbēgъ* < **Ælþingr*.²¹

Nach Būga²² soll *Ilbbjazъ*—*Olbbjazъ* auf *Lbbēdъ* zurückgehen. Ferner meint Būga, *Ilbbjazъ* sei, mit **Jlbbēdъ* als Zwischenstadium, von got. **Ilbings* ausgegangen, das er, wie es scheint, ganz von aengl. *Ilþing* und von *Elbing*—*Elblag* abseits stellt. Ich kann dieser Ansicht nicht beitreten, und das um so weniger, als eine klare Begründung für sie nicht vorgebracht worden ist. In einem Aufsatz Priesaga -ng- (*Zidiny's* 1934) entwickelt Būga auf eine in mehreren Hinsichten schwerverständliche

¹⁸ Mit den polnischen und nordöstlich deutschen Namen, die baltisches (vorzugsweise altpreußisches) *-ing-* enthalten, hat es nichts gemeinsam.

¹⁹ Vgl. Lit. metr.; Russkaja ist. biblioteka 30 (1914), Sp. 891. In Sp. 889 wird *Ilbbjazъ* (mit *ъ*) geschrieben. Beide Formen sind unter dem Jahr 1566 aufgeführt.

²⁰ Siehe Lit. metr.; Russkaja ist. biblioteka 27 (1910), Sp. 178 (auf das Jahr 1418 bezüglich); 391 und 392 (beide auf das Jahr 1483 bezüglich).

²¹ Der Lautwert des *I-* (И-) in *Ilbbjazъ* läßt sich nicht näher bestimmen. Klar ist aber wohl, daß das *I-* den Vorläufer des jetzigen *vi-* vertritt; vgl. ukr. *virlá*, Gen. zu *orél*. In dem Ausdruck *uv Ylbbjazъskuju granicu* (Russkaja ist. biblioteka 30, S. 889) dürfte eine Lautentwicklung in der hier angedeuteten Richtung durch die Verwendung von *Y-* (Ы-) markiert werden. — Der Parallelismus *Olbbjazъ* : *Ilbbjazъ* spricht entschieden gegen den Gedanken, daß ein frühes *Lbbjazъ* durch einen initialen Vokal erweitert worden wäre.

²² Siehe Kalba *ir senovė* 1, S. 67.

Weise des weiteren seine Ansicht, wobei auch diese letzterwähnten Ortsnamen als auf got. **Ilbings* zurückgehend angegeben werden. Es ist vielleicht angebracht, darauf hinzuweisen, daß diese letztere Äußerung die letzten Seiten des unvollendeten, postum veröffentlichten Aufsatzes einnimmt.

Der Gedanke, daß ein gotisches Wort den hier untersuchten Namen zugrunde liege, muß wohl aufgegeben werden, ob man nun mit urgot. **Alþingaz* oder, wie Büga, mit urgot. **Ilþingaz* rechnet; denn teils fehlen *-ing*-Bildungen fast ganz in dem auf uns gekommenen gotischen Wortschatz, teils lag, wie schon angedeutet worden, zur Zeit der Goten das Gebiet um den jetzigen *Elbing*-Fluß herum aller Wahrscheinlichkeit nach vollständig unter Wasser. Übrigens kann das *E-* in *Elbing* und *Elbląg* nicht auf das *A-* in einem urgot. **Alþingaz* zurückgehen.

Meiner Ansicht nach gehen also *Ljubjazv*—*Ilbbjazv*—*Olbbjazv* und *Elbing*—*Olbum*, gleichwie auch das von mir früher behandelte *Elbing*—*Elbląg*—*Olbiąg*, auf slav. **Elbbęgv* < anord. **Ælþingr* zurück.

Uppsala.

Povzetek

Avtor je mnenja, da pol. *Elbląg* — zgodovinsko glasovno je pravilneje narečno *Elbiąg* — in nem. *Elbing* izhajata preko stprus. **Elbinga(s)* iz staronordijskega **ælfþingr* »mala reka, kratki rečni rokav« (v nasprotju z **ælfþr* »velika reka« = Visla). V tujem okolju je **ælfþing* prevzel vlogo rečnih imen in je bil preoblikovan v slovan. **Elbbęgv*, kasneje v **Elþęgv* > stpol. **Olþęg*, kar živi v današnjih poljskih narečjih kot *Olbiąg*. Iz konca 9. stoletja nam je ohranjeno stangl. *Ilþing*, kar je izšlo iz zgoraj omenjene stnord. oblike. *Elbing*—*Elbląg* je ime kratke reke, ki je bila prej v glavnem rokav pri izlivu reke Visle. Po reki je dobilo enako ime tudi mesto.

Breslavska mestna četrt *Elbing* je po vsem soditi dobila ime po enem rečnih rokavov, ki ovijajo v strugi Odre ležeče otoke. V 12. stoletju je bila v rabi latinizirana oblika imena *Olbinum*. Ta ima svoj *O-* od oblike v kraju samem rabljenega poljskega imena, istovetnega z zgoraj omenjenim **Olþęg*, a lat. *-inum* nadomešča germ. *-ing*; prim. *Freising* : *Frusinum*. Tudi ime *Elbing*—*Olbinum* izvira iz stnord. **Ælþingr*.

Krajevno ime *Ljubjazv* za jezero, posestvo in vas ob reki Pripjač, nekako 53 km jugozahodno od mesta Pinsk, je tvorba po ljudski etimologiji. Nadomešča zgodnje slovansko **Elbbęgv*, ki je *-gv* po kasnejši dorzalni palatalizaciji spremenil v *-dzv*. Iz te oblike imena izvira rus. *Olbbjazv* in ukr. *Ilbbjazv*. Slovan. *ljubv* (ali bolje, pol. *lub* »prijazen, ljubek«) je nadomestil prvi del *Ilbb-*. Tudi **Elbbęgv* (**Elbbędzv*) gre nazaj na stnord. **Ælþingr*.

Avtor zavrača Rozwadowskega mnenje, da je pol. *Elbląg* treba izvajati iz prvotnega **Lbiąg* (vendar primerjaj op. 8!), prav tako Jänischevo naziranje, da bi utegnito biti *Olbinum* slovan. izvora. Zavrača tudi Bügovo hipotezo, da bi bilo *Ilbbjazv*—*Olbbjazv* izšlo iz slovan. **Lbbędzv* in da bi vodilo, prav kakor morebiti tudi *Ilþing* in *Elbing*—*Elbląg*, nazaj na pragot. **Ilþingaz*.

Walter Steinhauser

DIE ALTSLAVISCHE LANDSTÖRZERIN
SRAKA

Die asl. *sraka* »vestis« ist eine von den Bohémiennes auf dem Gebiete der slavischen und vergleichenden Sprachwissenschaft; allen Versuchen, ihre Herkunft und ihre Beziehungen festzustellen, konnte sie sich bisher erfolgreich entziehen. Seit C. Lottner im Jahre 1862 in KZ XI, 174 seine Ratlosigkeit eingestehen mußte, hat sich im wesentlichen nichts geändert, so daß K. Moszyński noch 1929 in seiner »Kultura ludowa slowian« I, 445 erklären mußte, asl. *sraka* sei etymologisch unklar, und so ist es bis heute geblieben. Sei es, daß man wie Fr. Tamm, H. Hirt und J. Peisker *Sraka's* Mutter in einem erschlossenen gotischen fem. **sarkō* oder **sark(v)jō* entdeckt und ihren Töchtern asl. *sračica*, slov. *srajca* und russ. *soročica* und *soróčha*, die sich auf ein »Hemd« oder eine »Hülle verschiedener Art« eingeschränkt hatten, durch diesen Abstammungsnachweis gesicherte Lebensbedingungen verschafft zu haben meinte, sei es, daß man wie Hj. Falk und A. Torp, M. Murko, A. Sobolevskij, M. Vasmer und L. Wanstrat den Vater in altnord. *serkr* »Art Hemd« (< germ. **sarkiz*) suchte, wodurch die nahe Verwandtschaft bis ins Angelsächsische durch dessen Geschwister *serc* m. (< germ. **sarkiz*) und *serce* f. »Hemd« (< germ. **sarkjōn*) ausgedehnt worden wäre, sei es, daß man wie L. Niederle unter Heranziehung fund- und kulturgeschichtlicher Beobachtungen *Sraka's* Abstammung durch unmittelbare Anknüpfung an die im Raum der alten klassischen Mittelmeerkultur beheimatete *Sarca* ein höheres Ansehen zu geben glaubte, sei es, daß man sie schließlich durch bodenständige Verwurzelung auf die indogermanischen Sippen von lat. *sarcire* »flicken« samt oder ohne griech. ἄροζ »Gehege, Netz« oder von lat. *serere* »anknüpfen« und altind. *sraj-* »Kette, Blumengewinde« zurückzuführen hoffte, wobei ein geknüpftes oder genetztes Kleidungsstück die Vermittlerrolle gespielt haben müßte, wie dies K. Brugmann, F. Solmsen, R. Meringer, J. Janko sowie A. Walde und J. Pokorny annahmen — immer scheiterten die wohlgemeinten Bemühungen an dem Widerstand ihres litauischen Sohnes *szār̃kas* »grober Tuchüberrock der Haffischer«, der boshaft und selbstbewußt auf sein anlautendes *sz* hinwies und auch für seine Mutter einen Vorfahren mit palatalem *š* verlangte, worauf schon T. Torbjörnsson, V. Kiparsky und E. Boisacque aufmerksam gemacht haben.

Da es nun bis heute nicht gelungen ist, entweder einen ausländischen Vorfahren der *sraka* mit palatalem \acute{s} nachzuweisen noch eine geeignete idg. Sippe ausfindig zu machen, aus deren palatalem \hat{k} sowohl slav. *s* als lit. *sz* hervorgegangen sein könnte wie etwa bei asl. *sr̥bdv-ce*: lit. *szirdis* »Herz« < urbaltoslav. **širdis* < idg. **krdis*, möchte ich zur Erwägung stellen, ob nicht die romanische *sarca* ihre Großmutter und die von dieser abstammende albanische *šarkë* f. »weißer wollener Überrock mit roten Tupfen« ihre Mutter sein könnte. Denn das alb. \acute{s} , das lautgesetzlich aus idg. oder älter entlehntem fremden *s* entstanden ist, muß seinen Weg über palatales \acute{s} genommen haben, das nach den Ausführungen von N. Jokl in den IF XXXVI, 151 f und in seinen »Linguistisch-historischen Untersuchungen aus dem Bereich des Albanischen« von 1923, S. 210 und 331 in der Zeit der ältesten Berührungen zwischen Slaven und Albanern nach dem 6. Jhd., etwa im 7.—8. Jhd. gesprochen worden sein dürfte; das auf idg. \hat{k} , \hat{g} zurückgehende slav. *s*, *z* wurde aber bis 800 ebenfalls als palatales \acute{s} , \acute{z} artikuliert, wie sich aus den deutsch-slavisches Lautersatzverhältnissen ergibt, so daß der slavische und der albanische Laut einander damals genau entsprachen. Die Annahme der palatalen Aussprache des slav. *s*, *z* < idg. \hat{k} , \hat{g} für die Zeit bis 800 wird durch folgende Erwägung nahegelegt: čech. *vyz* »Hausen« und asl. *mozolv* »Schwiele« müssen zwischen 750 und 800 aus ahd. *hūso* und *masal* entlehnt worden sein; denn ihr *z* setzt einerseits die um 750 eingetretene stimmhafte Aussprache des ahd. *s* voraus und wurde andererseits, da es dem ahd. *s* damals näher stand als das seit der ersten Palatalisierung vorhandene \acute{z} , diesem als Ersatzlaut für ahd. *s* zum Unterschied von der Zeit nach 800 noch vorgezogen, vgl. das nach 800 entlehnte čech. *žok* »lederner Sack, Schlauch« < adh. *sac* »Sack« und slov. *viža* »Weise, Melodie« < adh. *wisa* dass. Und da eine Änderung in der Aussprache des ahd. *s* damals nicht eingetreten ist, wie irrigerweise behauptet wurde, sondern die aus dem Germanischen ererbte *s*-artige Artikulation mit der Zungenspitze an den Oberzähnen, wie sie noch jetzt im Englischen gilt, bis ins 13. Jhd., in den konservativen Mundarten sogar bis heute (als \acute{s} oder \acute{s}) erhalten geblieben ist, muß das slav. *z* vor 800 eine andere Aussprache gehabt haben als heute und das kann infolge seiner Herkunft nur die eines palatalen \acute{z} gewesen sein, das sich zwar in der Bildungsweise vom ahd. \acute{s} unterschied, aber im Klang eine gewisse Ähnlichkeit mit ihm hatte. Und dasselbe gilt natürlich vom slav. *s* < idg. \hat{k} , das in Entlehnungen vor 800 frühahd. stimmloses *s* wiedergibt, während nach 800 slav. \acute{s} für dieses eintritt, vgl. čech. *mosaz* »Messing« < asl. **mosęǵv*, *mošędv* < frühahd. **massing*, frühhd. *messinc*, aber asl. *mīša* »Messe« < ahd. *missa* neben *messa*.

Dieser Erklärungsversuch bietet übrigens auch noch die Möglichkeit, das Vorhandensein eines masc. im Slavischen und Litauischen zu rechtfertigen. Da nämlich das auslautende *-a* der feminina im Albanischen zu *-e* geworden ist, das lautlich dem asl. *-ǝ* näher gestanden haben dürfte als dem asl. *-a*, kann frühahd. **šarkë* in früh-

slavischer Zeit bei Nichtbeachtung des Geschlechtes als *šarkъ nachgesprochen worden sein, das dann weiterhin zu russ. *sórokъ* und durch frühslavische Vermittlung zu lit. *szarkas* führte, während man bei bewußten Festhalten am weiblichen Geschlecht zum frühslavischen fem. *šarkū kam, auf das die späteren weiblichen Formen der slavischen Sprachen zurückgehen. Auf die jahrzehntelange Streitfrage, ob russ. *sórokъ* mit dem oben erwähnten fem. *soróčka* zusammenhängt oder aus ngr. *σαράζοντα »40« (heute *σαράντα*), bzw. aus *σαραζοστή* »die 40-tägige Fastenzeit« entlehnt ist, kann ich mich in diesem Zusammenhang aus Raumangel nicht ausführlicher einlassen und möchte daher nur kurz bemerken, daß ich mich M. Vasmer anschließe, der die von Fr. Miklosich, W. Wackernagel und besonders von M. Murko unter Beibringung reichen volkskundlichen Materials neuerlich empfohlene Herleitung aus dem Griechischen nach meiner Ansicht überzeugend widerlegt und als ursprüngliche Bedeutung für *sórokъ* und sein dem. *sóročokъ*, womit man im Altruss. noch eine Anzahl von 40 Kleintierfellen (Zobel, Marder, Eichhorn) bezeichnete, im Anschluß an St. Rożniecki und H. Pedersen auf Grund einer Angabe im Wörterbuch von Vl. I. Dal »Hülle eines Bündels von 40 Fellen« wahrscheinlich gemacht hat.

Durch diesen Versuch eines Abstammungsnachweises ist allerdings die ursprüngliche Ahnenheimat der Landstreicherin noch keineswegs festgestellt und der gewissenhafte Ahnenforscher wird nun noch die Großmutter *Sarca* einem hochnotpeinlichen Verhör unterziehen müssen. Bei diesem stellt sich zunächst gleich einmal heraus, daß auch diese es trefflich verstanden hat, ihre Herkunft zu verschleiern, so daß ihr W. Meyer-Lübke, getäuscht durch ihre Anlage zur Mimicry, in seinem »Romanischen etymologischen Wörterbuch« eine vornehme, in Seide (*serica*) einhergehende Verwandtschaft zusprach, obwohl schon Charles du Fresne du Cange in seinem »Glossarium mediae et infimae latinitatis« VII, S. 307—311 gezeigt hatte, daß die alte *Sarca*, die sich auch *Saraca* und mit Anpassung an ihre romanische Umgebung *Sarica* schrieb, samt ihren Söhnen *Sarcilis*, *Sarcilius* und *Sarcil(1)us* ursprünglich keine seidenen Gewänder, sondern »wollene oder grobleinene kurze Tuniken als Arbeitskleider« getragen haben. Erst gelegentlich ihres Aufenthaltes in Frankreich und England konnte sie sich unter dem neuerlich angepaßten Namen *Sarge* eingewebte Seidenfäden leisten und änderte daher auch im 16. Jhd. ihren Namen in *Serge*, um dadurch ihre angebliche Abkunft von *Serica* auch äußerlich zum Ausdruck zu bringen. Zwar hatte schon der portugiesische Linguist Juan de Sousa 1789 in seinen »Vestigios da lingua arabica em Portugal« auf den arabischen Stamm *saraka* (richtig *šaraqa* »aufgehen«, *šarq* »Osten, Orient«) als Ursprungssippe der Ausgewanderten hingewiesen, war aber mit seiner Bemerkung unbeachtet geblieben, obwohl diese von Ottorino Pianigiani 1907 in sein »Vocabolario etimologico della lingua italiana« S. 1196 aufgenommen worden war. Ihre Entlarvung führte aber schließlich ihr eigener altnordischer Neffe *Serkr* herbei, der mir, als ich ihn einvernahm, gestehen mußte,

daß er nichts anderes sei als einer der *Serkir*, wie die Sarazenen in Skandinavien hießen, und in Italien einen Vater namens **Sarkius* gehabt habe, der wahrscheinlich süditalisch-griechischer Herkunft gewesen sei und sich nach dem arabischen adj. *šarqī* »östlich, orientalisches«, das schon früh auf Inschriften auch als Personennamen belegt ist, genannt habe, während sein griechischer Oheim *Σαρακηνός* seinen Namen nach dem arabischen plur. *šarqījīn* »die Östlichen, die Orientalen« gebildet habe. Über diese morgenländische Sippe handelt ein interessanter Bericht in der Realencyclopädie d. class. Altertumswissenschaft von Pauly und Wissowa, 2. R., I, 1920, Sp. 2387ff, in dem aber der Stammesname kaum richtig von dem eben erwähnten Personennamen abgeleitet wird und nicht unmittelbar von dem zugrundeliegenden adj., obwohl die *Saraceni* in ihrer Hauptmasse eben doch südöstlich des Jordan saßen. Von *Serkr* konnte ich ferner noch erfahren, daß sein jüngerer ahd. Bruder *Serzo* oder **Sarz* »Araber« erst geboren worden sei, nachdem sein Vater **Sarcus* begonnen hatte, seinen Namen mittellateinisch mit *c* auszusprechen.

Wenn man der Großmutter *Sarca* diese Indizien vorhält, muß sie wohl oder übel zugeben, daß sie ihren Namen auf dieselbe Weise bekommen hat wie der Kaschmir oder der Tibet, zwei fein geköpernte, weiche Kammgarnstoffe ohne glänzende Appretur, die nach den Ländern ihrer ursprünglichen Erzeugung benannt sind, und daß sie die weibliche Endung ihres Namens der *tunica* abgeguckt hat, deren kurze, hemdartige Abart wohl zuerst **tunica sarca* genannt worden ist, so daß man sie bzgl. der Endung ihres Namens auch mit der Circassienne (eigentlich »Kaukasische, Kaukasierin«), einem geköperten, leinenen, weniger dicht gewebten und weniger gewalkten Wollstoff, vergleichen könnte, während man den *serkr* neben den Marocain (eigentlich »marokkanisch, Marokkaner«), ein kreppartiges, schmiegsames Kammgarngewebe, stellen kann.

Wer diesen Indizienbeweis nicht gelten lassen will, muß endgiltig auf die römische Verwandtschaft der *sraka* verzichten und annehmen, daß die Slaven das arabische Wort *šarq* als Stoff- oder Gewandname vor dem 9. Jhd. von arabischen Reisenden noch in der älteren arabischen Aussprache *šarq* mit palatalem *š*, das sich nach den Ausführungen von C. Brockelmann im Grundriß der vergleich. Grammatik der semit. Sprachen I von 1908, S. 130 und den Bemerkungen über die arabische Schrift in der Enzyklopädie des Islam I von 1913, S. 399f bis ins 7.—8. Jhd. erhalten haben kann, oder von aramäischen Händlern, in deren Idiom dem arab. *š* überhaupt ein *ś* entsprach, gehört und daraus ihr masc. **šarkъ* sowie in Anlehnung an das fem. *košulja* »Hemd« ihr fem. **šarkā* geformt haben.

Die einschlägige Literatur findet man bei Tore Torbjörnsson, Die gemein-slawische Liquidamethese S. 31 in »Uppsala universitets årsskrift« 1902, filosofi I.; bei St. Mladenov: Stariće germanski elementi v slavjanskite ezici S. 110 im »Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knjižina« XXV, N. F. VII, I, hist.-phil., 1909; bei

Louise Wanstrat, Beiträge zur Charakteristik des russischen Wortschatzes S. 45 in den »Veröffentlichungen des slav. Inst. der Friedr. Willh. Universität zu Berlin« VII von 1933; bei V. Kiparsky, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen S. 99—100 in »Annales academiae scientiarum Fennicae« B XXXII/2 von 1934 und in den Wörterbüchern.

Es würde mich herzlich freuen, wenn ich dem Gefeierten an seinem Geburtstage durch diese Beschwörung der ersten und heiteren Muse aus den Fluten ihres heiligen kastalischen Quells einige freundliche Minuten bereiten könnte.

Wien.

Povzetek

Ker se še do danes ni posrečilo, da bi bili našli za steslov. *sraka* primernega prednika, bodi v ide. družini bodi zunaj nje, ki bi ustrezal slovanskemu *s-* in litovskemu *sz-*, se avtor vprašuje, če le ne bi utegnila biti roman. *sarca* stara mati, albanska *šarke* »bela volnena povrhnja obleka z rdečimi pikami« pa mati. Alb. *š-* iz ide. *s-* je prešel v današnji *š-* preko palatalnega *š-*; slovanska današnja *s*, *z* iz ide. *k̂*, *ĝ* pa prav tako preko *ś*, *ž* in sta se razvila v prvi palatalizaciji po letu 800. Zato imamo v slovan. izposojenkah iz časa pred 800 n. pr. stesl. *mozolъ*, češ. *vyz* iz stvn. *masal*, *hūso*; po 800 pa n. pr. češ. *žok* iz stvn. *šac*, slov. *viža* iz stvn. *wisa*. Ta razlaga bi tudi pojasnila menjavo moškega in ženskega spola v slovan.; alb. *-e* je bil bližji slovan. *-ъ* kakor *-a* in je tako iz prvotne slovan. oblike **šark* prišlo do rus. *sórokъ* in lit. *szárkas*, po drugi strani pa se je obdržal tudi fem.

Toda tudi roman. *sarca* ni čisto jasna oblika. Pomensko se zdi avtorju težko vezati besedo s *serica* »svila«, ker po Du Cangeu pomeni beseda v vseh različicah »volneno ali grobo platneno kratko tuniko kot delovno obleko«. Že portugalski jezikoslovec Juan de Sousa je 1789 opozoril na arabski izvir *šaraqa* »vziti«, *šarq* »vzhod, orient«. Nadaljnjo sled nam kaže stnord. *Serkr* iz *serkir*, kakor so se imenovali v Skandinaviji Saraceni po ital. **Sarkius* najbrž južnoital.-grškega izvora po arab. adj. *šárki* »vzhoden, orientalski«; grška oblika *Σαρακηνός* ima obliko po arabskem plur. *šarqijîn* »vzhodnjaki, orientalski«. Tako bi bila beseda narejena podobno kakor *kašmir*, *tibet* itd. za vrste blaga. Kdor pa bi ne maral romanskega sorodstva, bi lahko segel tudi po neposrednem slovanskem prevzemu besede iz arabskega *šarq* pred 9. stoletjem s palatalnim *š-*.

Rudolf Aitzetmüller

EIN BALTISCH-SLAVISCHES ELATIVSUFFIX
UND SEINE ENTSPRECHUNGEN IN DEN ÜBRIGEN INDO-
GERMANISCHEN SPRACHEN; DER GRIECHISCHE SUPER-
LATIV AUF *-ATOS/-TATOS*

Die bedeutsame Rolle, die *nt*-Suffixe bei der Bildung von Orts- und Personennamen spielen, ließ die wichtige Tatsache in den Hintergrund treten, daß sich derartige Suffixe auch bei Appellativen, wenn auch viel seltener, in fast allen idg. Sprachen nachweisen lassen. Die ursprünglichen Funktionen dieser Suffixe lassen sich nicht immer klar erkennen, wie es sich auch nicht mehr mit Sicherheit entscheiden läßt, ob es sich um ein Suffix handelt, das verschiedenen Modifikationen unterworfen wurde, oder um mehrere, die zeitlich und räumlich getrennt entstanden sind.

Im nachstehenden Aufsatz soll nun eines dieser Suffixe, seine Funktion und Vorkommen in den einzelnen Sprachen untersucht werden. Die Basis dieser Untersuchung bilden die baltischen und slavischen Sprachen, in denen das Suffix bis zum heutigen Tag seine ursprüngliche, elative Funktion rein erhalten hat, ein Beweis mehr für die hohe Altertümlichkeit und den Konservatismus dieser beiden Sprachgruppen.

In der modernen russischen Umgangssprache finden wir in lebendigem Gebrauch ein Suffix *-ušč-*, *-jušč-*, mit verstärkend-vergrößernder Bedeutung »sehr, in höchstem Maße«.¹

bol'suščij, sehr groß, zu *bol'soj*, groß,
tolstuščij, sehr dick, zu *tolstoj*, dick,
bogatuščij, sehr reich, zu *bogatyj*, reich,
chuduščij, zu *chudoj*, mager,
zljuščij, sehr böse, zu *zloj*, böse,
chitrjuščij, zu *chitryj*, pfiffig, schlau,
grjazjuščij, zu *grjaznyj*, schmutzig, etc....

¹ Die hier verwendeten Beispiele stammen aus den Arbeiten von V. Machek, *Hittito-Slavica*, *Archiv Orientální* XVII/2 (1949) S. 138 ff. — und Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moskau 1947, S. 241.

Das Suffix erscheint ferner noch in folgenden Formen: *-jašč-*, *-ejušč-*, *-ajušč-*:

rabotjaščij, sehr fleißig, arbeitsam, zu *rabota*, Arbeit,
ogromejuščij, zu *ogromnyj*, groß, riesig, enorm,
sil'nejuščij, zu *sil'nyj*, stark, mächtig,
preveličajuščij, zu *prevelikij*, sehr groß, etc. . . .

Im Alttschechischen sind belegt:

bělúci, ganz weiß, schneeweiß, zu *bělъ*, weiß,
čistúci, zu *čistъ*, rein, sauber,
drahúci, zu *drahý*, lieb, wert,
světlúci, zu *světlý*, hell,
bezednúci, zu *bezedný*, grundlos, etc. . . .

In einzelnen Fällen tritt das Suffix auch an Substantiva:

russ. *glazučij*, qui voit tout, zu *glaz*, Auge,
bljadučij, z. B. *bljadučaja baba*, femme très légère, zu *bljadъ*, putain
ťmuščij, unzählig, zahllos, zu *ťma*, große Zahl, etc. . . .

In den meisten dieser Fälle dient es als »figura etymologica«:

tschech.: *leta letoucí*, große Anzahl von Jahren,
bída bědoucí, großes Elend, Unglück,
pravda pravdoucí, die reine Wahrheit,
svět světoucí, die gesamte Welt etc. . . .

Aus all diesen Beispielen können wir bezüglich des Suffixes folgendes entnehmen:

Die Gestalt des Suffixes ist — mit Ausnahme einiger weniger Fälle im Russischen — **-ont-* mit der im Slavischen vom Partizipium her wohlbekannten *-jo-* Erweiterung, **-ont-jo-*. Im Russischen erscheint daneben auch noch die Form *-jašč-*, die entweder auf ein altes **-ent-jo-* oder **-nt-jo-* zurückgeht. Für Letzteres spricht ein Vergleich mit dem Baltischen, welches — im Gegensatz zum Slavischen — nur die Stufe *-nt-* verallgemeinert hat.

Die im Russischen zumeist auftretende kirchenslavische Gestalt des Suffixes (*-uščij*) wird bei Vinogradov (a. a. O.) durch den Einfluß ähnlicher Augmentativsuffixe wie z. B. *-išče* (*domišče*, riesiges Haus, zu *dom*, Haus) erklärt; neben der kirchenslavischen erscheint es aber auch in der echt russischen Form als *-uščij* (**-ont'objb*).

Auch die Formen *-ejušč-*, *-ajušč-* lassen sich zwanglos erklären; es liegt hier eine doppelte Steigerung vor, das Suffix trat an den alten Komparativ *-ějb|'ajb* an, der ja im Altslavischen auch als Superlativ fungierte. Den Beweis liefern Beispiele wie *ogromejuščij*, zu *ogromnyj*; das Fehlen des Ableitungsformans *-inъ*, welches in *ogromnyj* vorhanden ist, weist deutlich auf den alten Komparativ/Superlativ hin. Bildungen wie *ogromejuščij*, *preveličajuščij* etc. lassen sich also semasio-

logisch vergleichen etwa mit griechisch *μεγιστότατος*, der allergrößte, altindisch *preṣṭha-tamaḥ*, der allerliebste, etc.

Die Entwicklung im Tschechischen ist lautgesetzlich, *bělúci* aus **bhēlontjo-*.

Gleich dem Slavischen besitzt auch das Baltische das elative *-nt-*. Doch ist hier die Ablautstufe *-nt-* verallgemeinert worden, während im slavischen Sprachbereich *-ont-* überwiegt.

lit. *aiškiñtelis*, sehr deutlich, sonnenklar, zu *áiskus*, deutlich, klar,
glupiñtelis, sehr dumm, zu *glūpas*, dumm,
gražiñtelis, sehr schön, wunderschön, zu *gražus*, schön,
jauniñtelis, sehr jung, blutjung, zu *jáunas*, jung,
mažiñtelis, sehr klein, winzig, zu *māžas*, klein,
nuogiñtelis, splitternackt, zu *núogas*, nackt,
saldiñtelis, sehr süß, zu *saldūs*, süß,
šaltiñtelis, eiskalt, sehr kalt, zu *šáltas*, kalt,
seniñtelis, sehr alt, steinalt, zu *sėnas*, alt,
trumpiñtelis, sehr kurz, zu *truñpas*, kurz,
tuštiñtelis, ganz leer, zu *túščias*, leer,
wieniñtelis, nur einer, einzig, zu *wienas*, einer, etc.

lett. *maziñš*, ganz klein, *tieviñš*, ganz dünn,
smalcīš, ganz fein, *vieglīš*, ganz leicht, etc.²

Wir finden also im Litauischen *-int-* (< **-nt-*), erweitert mittels eines Suffixes *-elis*, welches eigentlich deminutiv-hypokoristisch ist, aber auch ganz allgemein zur Erweiterung von Substantiven und Adjektiven verwendet wird. Daß dieser Zusatz *-elis* eine speziell litauische Angelegenheit ist, erweist eine Gegenüberstellung der lit. und lett. Beispiele, lit. *mažiñt-elis*: lett. *maziñš*; (lett. *-it-* = lit. *-int-*). Die elative Funktion des Suffixes ist hier, genau wie im Slavischen, deutlich erkennbar.

Wenden wir uns nun der dritten Sprache zu, die ein solches *nt-* Suffix besitzt, dem Hethitischen, so müssen wir gleich zu Anfang feststellen, daß wir hier nur bis zu einem gewissen Grad berechtigt sind, von einem elativen, begriffsverstärkenden *-nt-* zu sprechen, insofern als die einfachen Adjektiva und die mit *-nt-* erweiterten Formen (z. B. *irmalas/irmalant-*) gleichberechtigt neben einander stehen und ein Bedeutungsunterschied wie im Baltischen und Slavischen nicht zu erkennen ist. Wir dürfen hierbei nicht außer Acht lassen, daß es in mehreren Sprachen Adjektiva gibt,

² Vgl. hierzu Leskien: Stammbildung der lit. Nomina, Leipzig 1891, S 585. — Leskien: Litauisches Lesebuch (Glossar). — Kurschat: Lit. Gr. (Grammatik der lit. Sprache), Halle 1876, S 108, 219. — Specht: Der Ursprung der idg. Deklination, Göttingen 1944, S 184. — Endzelin: Lettische Grammatik, Heidelberg 1923, S 232.

die zwar ebenfalls mit einem *nt*-Suffix gebildet sind, welches aber keinerlei elative Funktion erkennen läßt, z. B. altind. *brhant*, *rhant*, ksl. *mogōts*, *potens*, etc.

Im Hethitischen finden wir nun vielfach Formen mit *-nt*- und solche ohne *-nt*-neben einander:³

dapiiānt- ganz, neben dapija- dass.
dassuuant- stark, neben dassu- dass.
irmalant- krank, neben irmalas, dass.
duddummiyant- taub, neben duddummi, dass.
marsant- schlecht, neben marsas, dass.
andrant- blau, neben andra- dass. etc.

Wir dürfen also annehmen, daß das *-nt*-, welches hier offensichtlich an die bereits bestehenden Adjektiva antrat, eine elative Funktion zumindestens besessen haben muß, mag sie auch später verblaßt sein, sodaß der ursprünglich vorhandene Bedeutungsunterschied nicht mehr festzustellen ist.

Weitere Beispiele, zu denen kein Simplex belegt ist, sind:

maklant-, dünn, mager,	warkant-, fett,
humant-, ganz, all,	wezpant-, alt, abgenutzt,
ikniyant-, lahm,	ammiyant-, scharf (Bedeutung unsicher)
iskunant-, schmutzig,	happinant-, mächtig (Bedeutung unsicher)

Ob das *-nt*- dieser Beispiele ein elatives ist, läßt sich weder beweisen noch verneinen; anzunehmen ist es auf Grund der Etymologie bei *alpant*-. Doch müssen wir damit rechnen, daß sich auch Adjektiva vom Typus ai. *brhant* darunter befinden. Möglicherweise handelt es sich auch in diesem oder jenem Beispiel um eine Partizipialbildung von einem denominativen Verbum, obwohl in den bisher veröffentlichten Texten solche Verba nicht zu belegen sind.

Der Gestalt nach ist das hethitische Suffix zweideutig, da sowohl idg. *-ont* als auch idg. *-nt* in heth. *-ant* zusammengefallen sind.

In der letzten Sprache, die hier noch zu behandeln ist, im Griechischen, sind die Schwierigkeiten, die sich bieten, bei weitem größer als in den anderen Sprachen. Genau wie im Baltischen und Slavischen ist das elative *-nt*- auch im Griechischen als lebendiges Formans erhalten geblieben, aber während es im Baltisch-Slavischen seinen rein elativen Charakter erhalten hat, erscheint es im Griechischen als Superlativsuffix *-atos*|-*tatos* (< **ntos*).

Es ist eine altbekannte Tatsache, daß der griechische, und nicht nur der griechische, sondern auch der altindische und lateinische Superlativ eine elative Komponente enthält. Das griechische *μωρότατος* entspricht bedeutungsmäßig genau dem

³ vgl. E. H. Sturtevant: A hittite glossary, Philadelphia 1936. — J. Friedrich: Hethitisches Elementarbuch, Heidelberg 1940 und 1946. — V. Machek, a. a. O.

lit. wienfidelis. Es besteht also nicht nur eine rein äußerliche Beziehung bezüglich der Lautgestalt zwischen dem baltisch-slavischem und dem griechischen Suffix, sondern auch eine bedeutungsmäßige. Während aber das baltisch-slavische Suffix nur eine rein elative Funktion besitzt, weist das griechische *-atos* zwei Funktionen auf, eine elative und eine komparative. Wir müssen uns daher die Frage stellen, in welchem Verhältnis eigentlich diese beiden Funktionen zueinander stehen.

Bevor wir jedoch an dieses Problem näher herantreten, ist es notwendig, die Theorie Brugmanns⁴ über die Entstehung des griech. *-atos* kurz darzulegen, welche, obwohl sie bereits vor 50 Jahren aufgestellt wurde, bis heute keinerlei wesentlichen Zusatz oder Ergänzung gefunden hat und allgemein als, wenn auch nicht vollkommene, so doch befriedigende Lösung des Problems angesehen wird.

Die Theorie Brugmanns besagt kurz folgendes:

Im Idg. gab es zwei Bildungen für das Ordinale »der zehnte«: **dekmós* und **dekmótós*.

Hiervon lösten sich nun im Griechischen zwei Suffixe ab, **-amos* und *-atos*. *-atos* verbreitete sich zunächst bei den Ordinalien selbst, *δέκατος*, *ἑνατος*, *ὀγδόατος* etc. und griff dann von hier ausgehend über auf verwandte Adverbia wie *ἕπατος*, *ἕσχατος*, *μύσσατος* etc., wobei es das hier ursprünglich vorhandene (aber nirgends belegte!) superlativische **-amos* verdrängte.

In manchen dieser Fälle stand nun dem Superlativ *-atos* ein Komparativ *-eros* gegenüber (*ἕπατος* : *ἕπερος*). Analog dazu wurde nun auch das Suffixpaar *-tero* / **-tamo* in *-tero* / *-lato* umgewandelt.

So einleuchtend und anschaulich auch diese Erklärung ist, so bleibt dennoch ein Bedenken, nämlich das vollständige Fehlen von Beispielen, aus denen man entnehmen könnte, daß ein superlativisches *-amos* im Griechischen je bestanden hat.

Es wäre verwunderlich, wenn das Griechische, das doch sonst zahlreiche Archaismen bewahrt hat, gerade bei dieser einen Analogiebildung eine derart restlose Konsequenz beobachtet hätte.

Die Existenz eines elativen *nt*-Suffixes in den baltisch-slavischen Sprachen läßt nun auch das Problem des griechischen *-atos* in einem neuen Licht erscheinen.

Kehren wir nun zurück zu der oben aufgeworfenen Frage nach dem Verhältnis von elativer und komparativer Funktion innerhalb des Superlativs.

Zur Bildung des Superlativs werden in den idg. Sprachen in erster Linie zwei Suffixe verwendet, *-isto-* und *-mmo-*. Bei den Bildungen auf *-isto-* liegt der Anschluß an den Komparativ (mit den Suffixen *-jes* / *-is*) klar auf der Hand.

Weniger klar liegen die Verhältnisse bei den Bildungen auf *-mmo-*. Nehmen wir als Ausgangspunkt unserer Überlegung die Bedeutung des Superlativs.

⁴ IF XIV S.1 ff.

Lat. *maximus* z. B. kann sowohl »der größte...« als auch »ein sehr großer...« bedeuten. Die Steigerung des Begriffes »groß« ist hier also in zwei Richtungen erfolgt:

- a) in einer komparativen (der größte... von mehreren oder vielen),
- b) in einer elativen (ein sehr großer...).

Diese beiden Richtungen leben auch noch in den modernen romanischen Sprachen fort.

Vergleicht man nun damit den deutschen Superlativ, so ist diese Doppentwicklung nicht festzustellen. Die Entwicklung geht hier nur nach einer Richtung, und zwar nach der komparativen, z. B. die schönste Frau (ergänze: von allen anwesenden Frauen, oder ähnlich). Im Deutschen ist stets, wenn auch oft unausgesprochen und unbewußt, mit dem Gebrauch des Superlativs ein Vergleich verbunden, der in dem gleichen ital. *bellissima donna* nicht vorhanden sein muß.

Man kann im Italienischen sehr wohl sagen: *Oggi ho visto una bellissima donna*, aber es ist unmöglich im Deutschen zu sagen: Heute habe ich eine schönste Frau gesehen. Der Satz muß richtig lauten: Heute habe ich eine sehr schöne, eine wunderschöne Frau gesehen. Es ist also im Deutschen offensichtlich unmöglich, zur elativen Steigerung eines Adjektivs den Superlativ zu benutzen. Der Grund hierfür ist darin zu suchen, daß der deutsche Superlativ auf das alte *-isto-* zurückgeht, während dem ital. bzw. lat. Superlativ das alte *-mmo-* zugrundeliegt.

Superlativbildungen auf *-isto-* sind Weiterbildungen des Komparativs, an ihren Gebrauch ist stets ein Vergleich gebunden; Superlativbildungen auf *-mmo-* dagegen sind allgemeine, elative Steigerungsformen, an deren Gebrauch kein Vergleich gebunden ist.

Das Suffix *-mmo-* besitzt aber neben der elativen auch die komparative Funktion. Wir müssen uns daher die Frage stellen, welche von diesen beiden Funktionen die ältere, ursprünglichere ist. Allein schon die Tatsache, daß überhaupt zwei verschiedene Superlativsuffixe neben einander bestanden haben, deutet darauf hin, daß sie ursprünglich funktionell verschieden waren; der Gedanke liegt daher sehr nahe, daß diese Verschiedenheit eben in dem Verhältnis von elativer Steigerung zu komparativer Steigerung bestanden hat. Nehmen wir ferner an, die komparative Funktion sei auch beim Suffix *-mmo-* die ursprüngliche gewesen, warum gewann dann nur das Suffix *-mmo-* die elative Funktion dazu und nicht auch das Suffix *-isto-*?

Es ist weit einfacher anzunehmen, daß die Funktion des *-mmo-* ursprünglich eine rein elative war und die komparative Funktion erst sekundär dazu übernommen wurde, vermutlich durch Beeinflussung von Seiten des *-isto-*. Ein Verhältnis zwischen diesen beiden Funktionen ist ja gegeben; die Elation ist eine allgemeine, unbegrenzte Steigerung, während die komparative Steigerung den Grad der Steigerung durch den Vergleich beschränkt. Es spielt also die Elation der Komparation gegenüber

eine übergeordnete Rolle. Umso leichter ist es denkbar, daß das elative *-mmo-* die komparativ steigernde Funktion des *-isto-* übernahm; der übergeordnete Begriff nahm den untergeordneten in sich auf.

Schließlich ist noch zu bedenken, daß das Suffix *-isto-* eine relativ junge Bildung ist. Als Superlativsuffix erscheint es nur in drei Sprachbereichen, im Germanischen, Griechischen und Iranischen. Sprachen wie das Baltische und Slavische, welche gerade im Nominalsystem sehr altertümlich sind, gehen in der Superlativbildung eigene Wege. Wir können daher schließen, daß Suffix *-isto-* innerhalb der idg. Grundsprache zu einem relativ späten Zeitpunkt entstanden ist.

Elativbildungen dagegen waren sicherlich schon bereits in sehr früher Zeit vorhanden. Nach K. Jaberg⁵ ist das Wesen der Elation hauptsächlich affektiv, gefühlbetont, das der Komparation dagegen intellektuell, verstandesmäßig.

Je weiter man nun in der Geschichte bzw. Kulturgeschichte eines Volkes zurückgeht, desto größer wird der Raum, den die gefühlsmäßige Einstellung des Menschen zu den Dingen gegenüber der verstandesmäßigen Haltung einnimmt.

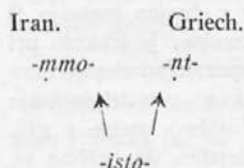
Wir können daher berechtigt annehmen, daß affektiv-elative Elemente bereits seit ältester Zeit in der Sprache vorhanden waren. Die Möglichkeit ist daher nicht von der Hand zu weisen, daß ein elatives *-mmo-* bereits bestanden hat, bevor das komparative *-isto-* entstand.

In der weiteren Entwicklung übernahm dann das elative *-mmo-* die komparativ steigernde Funktion des *-isto-* und wurde so zum Superlativsuffix mit beiden Funktionen, wie es in den iranischen Sprachen vorliegt.

Damit ist aber auch der Weg gekennzeichnet, der zum griechischen *-atos* führt.

Neben dem Suffix *-mmo-*, dessen rein elativen Charakter wir erst erschließen mußten, gab es in der idg. Grundsprache noch ein zweites Suffix, dessen elativer Charakter sich bis zum heutigen Tag im Baltischen und Slavischen rein erhalten hat, nämlich das Suffix *-ont|-nt-*.

Während nun in den iranischen Sprachen die komparativ steigernde Funktion des *-isto-* auf das elative *-mmo-* überging, war es im Griechischen das synonyme *-nt-*, welches die Funktion des *-isto-* übernahm. Wir finden daher im Griechischen statt des im Iranischen verwendeten Suffixpaares *-mmo-|-isto-* (= ai. *-tama-|istha-*) ein Suffixpaar *-nt-|-isto-* (= griech. *-atos|-istos*).

So erklärt sich auch das vollständige Fehlen von Beispielen mit einem superlativischen **-amos*. Ein solches hat eben in Griechischen nie bestanden.

⁵ K. Jaberg: Elation und Komparation, erschienen in der Festschrift für Edouard Tische, in den Schriften der Literarischen Gesellschaft Bern, Heft 6, Bern 1947.

Somit haben wir in vier Sprachen ein elatives *nt*-Suffix festgestellt. Da es sich hierbei um Sprachen handelt, zwischen denen — abgesehen vom Baltisch-Slavischen — keine engeren Beziehungen bestehen, ist dies ein Beweis für das hohe Alter des Suffixes; im Hethitischen ist die elative Funktion des Suffixes nur mehr zu erschließen; im Griechischen hat sie sich im superlativischen Gewande versteckt erhalten. Rein dagegen hat sich die elative Funktion des Suffixes nur in den baltischen und slavischen Sprachen erhalten, in welchen Sprachen das Suffix auch heute noch in lebendigem Gebrauch ist.⁶

Graz.

⁶ Inzwischen erschien die Arbeit von O. Friš »The i. e. comparativ« (Archiv Orientální XVIII, 1—2, S. 170 ff.), der aber auf das Problem Elation-Komparation nicht eingeht.

Povzetek

Avtor izhaja iz dejstva, da je ide. prajezik uporabljal sufikse na *-nt-* tudi pri apelativih. Baltski in slovanski jeziki, ki v marsičem izkazujejo veliko stopnjo jezikovnega konservatizma, uporabljajo sufikse *-nt-* za elativno izražanje. V hetitščini elativnost ni tako jasna, ker se poleg tvorbo z *-nt-* uporabljajo tudi enostavni pridevniki brez opazne pomenske razlike. V grščini se elativni formant *-nt-* pokaže v superlativnem sufiksu *-atos/-tatos*. Avtor zavrača nato splošno sprejeto mnenje Brugmannovo, kako sta se dva prvotna sufiksa za tvorbo ordinalij v grščini razcepila: *-atos* se razširi pri ordinalijih in pri sorodnih adverbih kakor *ἕπατος*, kjer je izpodrinil prvotni superlativ na *-amos*, ki pa v grščini ni izpričan; ker je sup. *-atos* pogosto ustrezal komp. *-eros*, je analogno tudi sufiksna dvojica *-tero/-tamo* prešla v *-tero/-tato*.

V nadaljnjem poudarja avtor, da je ide. uporabljala za tvorbo superlativa dva sufiksa: *-isto-* in *-mmo-*; pri tvorbah na *-isto-* je naslonitev na komp. popolnoma jasna. Pomen superlativa je dvojen: 1. komparativen in 2. elativen. Superlativ na *-isto-* je komparativen, oni na *-mmo-* pa elativen, njegova uporaba ne potrebuje primerjave, je splošna. Ker so afektivno-elativni elementi v jeziku izredno stari, je verjetno, da je tvorba s sufiksom *-mmo-* starejša kot sup. na *-isto*. Sčasoma je elativni *-mmo-* prevzel tudi komparativno funkcijo *-isto-* in postal superlativ z dvojno funkcijo. S tem se avtorju odpre pot k obrazložitvi gršč. *-atos*. Elativni karakter je izkazan pri baltško-slovanskih tvorbah s sufiksom *-ont/-nt-*; v iran. je komparativno stopnjevana funkcija *-isto-* prešla na elativno *-mmo-*, v gršč. pa je elativni *nt-* prevzel funkcijo komparativnega *-isto-*; proti iran. *-mmolisto* (= stind. *-tama/-istha-*) imamo v gršč. *-nt/-isto-* = *-atos/-istos*. Na ta način je najbolje pojasnjeno dejstvo, da grščina ne izkazuje superlativa *-amos*, ker ga nikdar ni imela.

Linda Sadnik

ZUR FRAGE DES SLAVISCHEN -ĚNO-SUFFIXES

Das iranische Adjektivsuffix *-aina-* (jungav. *-aēna-*) bildet Adjektiva im Sinne von »bestehend aus —«, Stoffadjektiva wie av. *zaranaēna-* »golden«, *īzaēna-* »ledern«, ap. *aθa^hgaina-* (oder *āθ-*) »steinern« usw. Mit ihm verglichen werden lit. *-ainis*, lett. *-ains* oder *-aiņš*. Der Funktionsumfang der baltischen Suffixe ist wesentlich größer als der des iranischen *-aina-*, besonders häufig werden sie zur Bildung von Adjektiven verwendet, die das Versehensein mit etwas bezeichnen: lett. *ceļmains* »voll mit Baumstümpfen«, *akmenaiņš* oder *akminaiņš* »steinig«, aber auch »steinern«, lit. *avižāinis* »aus Hafer«, *atbulainis* »verkehrt« u. a.¹ Im Slavischen dient zur Bildung von Stoffadjektiven (denen sich auch einzelne, vermutlich alte Artadjektiva zugesellen) ein Suffix *-ěno*: z. B. *olověnъ* »bleiern«, *vlasěnъ* »hären«, *kaměnъ* »steinern«, aber auch *plaměnъ* »flammend« u. a. An seiner Gleichstellung mit den obgenannten Suffixen, die einen diphthongischen Ursprung des slav. *-ě-* aus **-ai-* oder **-oi-* voraussetzt, hindert uns die bei Adjektiven wie *rožanъ* »beinern« (zu *rogъ* »Horn«) erfolgte Palatalisierung des Gutturals und der damit im Zusammenhang stehende Übergang *ě > a*.

Zubatý hat versucht, ein *kaměnъ* — von hier aus hat man die Verbreitung eines Stoffadjektiva bildenden *-ěno*-Suffixes angenommen — aus *kaměnъ* (**kamen-no-* oder **kamn-no-*) zu erklären (AfslPh Bd. 15, 497). Ihm schloß sich Meillet an (Études S. 434 u. 436 ff.), der besonderes Gewicht auf die russischen *-jan*, bzw. *-janyj* (*-jannyj*) Formen wie *stekljannyj* »gläsern« usw. legte, da diese ein nasales *-e-* (*ę*) voraussetzen scheinen.

Da nun einerseits die russ. *-jan*-Formen sich zwanglos aus dem Einfluß der *-an*-Adjektiva wie *kóžanyj* »ledern« usw. erklären — diese Erklärung hält offenbar auch Vondrák für die wahrscheinlichste, obwohl er die *-ěno*-These vertritt² —, anderer-

¹ Weitere Beispiele, darunter zahlreiche Substantivierungen dieser Adjektiva verzeichnen Leskien, Die Bildung der Nomina im Lit. S. 415 ff. und Endzelin, Lett. Gram. S. 238 ff.

² Vgl. Gram. I, S. 530. Siehe dort auch die umgekehrte Erscheinung im Slovenischen sowie die im Anschluß an Leskien (Untersuchungen II) gegebene Erklärung, daß in den südwestlichen Gegenden des skr. Sprachgebietes der *-e-* Laut des *-ě-* bei Adjektiven wie *gvozden* »eisern« unter dem Einfluß der *-en*-Adjektiva wie *zelen* »grün« erhalten blieb.

seits Brugmann (Grdr. II 1, 282) die Erklärung von *kaměňъ* aus *kaměňъ* als unrichtig zurückgewiesen hat, da es nirgends *no*-Adjektiva gibt, in denen dieses Suffix unmittelbar an einen *n*-Stamm gefügt wäre, ziehen wir die naheliegende Verbindung der slav. *ěno*-Bildungen mit den baltischen *-ainis*, *-ains*, *-ainš* — und den iran. *-ainā*-Adjektiven in Erwägung. Wir schlagen eine Grundform *kamen-ěno* (< **oino*) vor, aus der durch Haplologie — die Voraussetzungen dazu sind zweifellos in hohem Maße gegeben — ein *kaměňъ* werden konnte.

Die Parallelformen auf *-ьнъ* (d. i. funktionell mit **oino* übereinstimmendes **ino*) wie *kamenьнъ*, *plamenьнъ* usw. wird der reduzierte Vokal des Suffixes, der dem *e* der vorangehenden Silbe zweifellos unterlegen war, vor demselben Schicksal bewahrt haben. Eine (bekanntlich seltene) progressive Bewegung hätte das Resultat *kaměňъ* und damit den Zusammenfall mit dem Gen. Pl. ergeben.

Wie die von Zubatý und Meillet angenommene Entwicklung des slav. *-ěno*-Suffixes, so müßte auch die von uns vorgeschlagene in urslavischer Zeit stattgefunden haben. Nur so begreifen wir ein *rožanъ*, *moždanъ* usw., deren Entstehung wir mit einem diphthongischen Ursprung des *-ě*- in Einklang zu bringen versuchen: Da, wie allgemein erkannt wurde, die *-ěno*-Bildungen erst in historischer Zeit stärker um sich griffen und sich mit Erfolg neben dem produktiven Suffix *-ьнъ* zu behaupten begannen, haben wir allen Grund anzunehmen, daß die Verbreitung eines Stoffadjektiva bildenden *-ěno*-Suffixes in vorhistorischer Zeit nur langsam vor sich gegangen ist. Mit anderen Worten: Der zeitliche Abstand zwischen der Entwicklung eines *kaměňъ* und der Bildung eines *rožanъ* dürfte beträchtlich gewesen sein, so daß die ursprüngliche Lautgestalt des durch Silbenverlust an die Stelle des *-e*- gerückten *-ě*- nicht mehr fühlbar war. Wenn wir in Anschluß an Joh. Schmidt³ von einer Grundform *kamn-ěňъ* ausgingen, wäre diese Art von »Suffixverkennung« schwer zu vertreten, obwohl wir den Übergang *-ě-* (**oi-*) > *-a-* in historischer Zeit belegt haben: Imp. *pišamъ*, *pišate* etc. (vgl. Leskien, Abg. Gram. S 193). Daß sie durch das mit dem baltischen *ēn*-Suffix identische Bildungselement *-ěn-* bzw. *-jan-* gefördert wurde, ist sehr wahrscheinlich. Ebenso wahrscheinlich ist, daß im Slavischen ein *-ěno-* (< *-ēno-*) Adjektivsuffix, das dem lett. *-ēna-* in *kalnēns* »bergig« gleichzusetzen wäre, mit dem ursprünglich ebenso seltenen *-ěno-* (< *-oino-*) Adjektivsuffix zusammenfiel.

Ein Zusammenhang zwischen den slavischen *-ěno*-Bildungen und den balt. *-ainis-*, *-ains-* und *-ainš-* Adjektiven ließe uns, da diese den Funktionsumfang ihrer idg. Vorstufe ungefähr bewahrt haben, auch einzelne slav. Artadjektiva besser verstehen, so vor allem *plaměňъ* und *ruměňъ*. Obwohl es sich (und zwar vermutlich auch bei

³ Da Schmidt (Kritik der Sonantentheorie S. 96) bekanntlich an Beispielen wie *kaměňъ* die Assimilation von *-mn-* > *-m-* im Slavischen zu belegen versucht, läßt er die Lautgestalt des *-ě-* im Suffix unberücksichtigt.

ruměňbъ, »rot«) um *n*-Stämme handelt, hat man mit Rücksicht auf die bekannte Funktion des *-ěno*-Suffixes diese Adjektiva als Analogiebildungen aufgefaßt.

Wenn wir uns der herrschenden Ansicht angeschlossen haben, daß die Verbreitung eines *-ěno*-Suffixes in der bekannten Funktion von *kaměňbъ* ausgegangen ist, so soll damit keineswegs gesagt sein, ein *-ěno*- (< *-oino*-)-Suffix sei ursprünglich ausschließlich an *n*-Stämme herangetragen worden. Konnte es im Prinzip an jeden Stamm angeschlossen werden, so wird dies bei der herrschenden Stellung des *ubъ*-Suffixes wohl ebenso selten wie bei den *n*-Stämmen realisiert worden sein, von wo aus erst ein Stoffadjektiv zu einer intensiveren Verbreitung führte.

Es wäre verfehlt, »ursprüngliche« *-ěno*-Bildungen unter den sogenannten Ausnahmefällen (d. s. durch ihren Ausgang nicht als Stoffadjektiva bestimmte Worte) selbst bei Vorhandensein baltischer Parallelen wie z. B. lett. *miglaiņš* »neblig« — slav. *mbglěňbъ*, dass. oder lett. *lēdains* »eisig« — slav. *leděňbъ*, dass. feststellen zu wollen. Da wir sowohl mit alten Artadjektiven bei den *n*-Stämmen wie auch mit späteren Beeinfluungen des *-ěno*-Suffixes rechnen müssen, können (und werden wohl) diese Adjektiva Analogiebildungen sein — so vielleicht auch das etymologisch dunkle *bagъrěňbъ* »purpurn« zu *ruměňbъ* »rot«, welche Farbbezeichnung in den Slavinen vorwiegend in gehobener Bedeutung für das Abendrot u. dgl. gebraucht wird. Anders verhält es sich jedoch mit der schon im Altkirchenslavischen belegten Bezeichnung für den Erstgeborenen *prъvěňbъcbъ* (Mikl. LP S. 715 »primogenitus«), die u. E. von Worten, in welchen das kurze *-e-* in der Parallelform ein Licht auf die ursprüngliche Lautgestalt des *-ě-* wirft (*mladěňbъcbъ* — *mladenъcbъ* »puer«) zu trennen ist.⁴ Wenn wir im *prъvěňbъcbъ* abzüglich des häufig zur Substantivierung adjektivischer Wörter dienenden Suffixes *-bъcbъ* eine Ableitung von *prъvъbъ* »primus« mit dem ein *-ě-* diphthongischen Ursprungs enthaltenden *-ěno*-Suffix erkennen, so wird unsere Ansicht durch ein dasselbe bedeutendes jungav. Wort gestützt, das mit dem slavischen im Grundwort und in der Bildung nahezu identisch ist: das als Sternname verwendete feminine Adjektiv *paoiryaēini*,⁵ dessen hergebrachte Erklärung an die Sippe ai. *purvyá*, av. *paouruya*- *paoirya*-, ap. *paraviya* »prior«, dann »primus« anknüpft

⁴ Hierher stellt es Meillet (Études 342). Auch der Vermutung *Vondráks* (Vergl. Gram. I, 529), daß aksl. *prъvěňbъcbъ* durch Adjektivierung eines Adverbiums — ein *prъvě* ist nicht belegt! — entstanden sei, können wir uns nicht anschließen: vor allem fehlt es an Parallelbeispielen im Slavischen, denn hinsichtlich des Alters der Bildung können *desъňbъ* »rechts« und *nyně* »jetzt« — das Beispiel *junъbъ* »jung« scheidet als unsicher aus (vgl. Berneker Etym. Wb. 457) — wohl nicht mit *prъvěňbъcbъ* verglichen werden. Dazu kommt das allerdings nicht zwingende Argument, daß wir bereits im 13. Jh. die häufige Parallelform der *ěno*-Adjektiva d. i. *prъvъňbъcbъ* belegt haben.

⁵ *Chr. Bartholomae* verzeichnet Altiran. Wb 1953/54 c unten außer diesem noch ein zweites fem. Adjektiv mit demselben Ausgang *tištryaēini*-, das ebenfalls als Sternname verwendet wird.

(Walde-Pokorny II, S 37—38). Unberechtigt erscheint uns, daß Chr. Bartholomae in seinem (von veralteten Ansichten über die Entstehung von Sternnamen ausgehenden) Artikel »Der indogermanische Name der Plejaden« (IF 31, 35—48) diese Erklärung des Wortes lediglich deshalb aufgibt, weil hier dem iranischen *-aina* : *-aini-* (jungav. *-aēini-*) Suffix »eine durchaus abweichende Bedeutung zuzukommen scheint« (S. 38). Diese »abweichende Bedeutung« hat die idg. Vorstufe des Suffixes jedenfalls besessen — im Altpreußischen wird mit einem dem altiran. *-aina-* gleichzustellenden Suffix der Name des Morgensterns *deynayno* zu *deina* »Tag« gebildet.

Überzeugender als die av. Parallele spricht für unsere Auffassung, daß im Litauischen das Suffix *-ainis* auch Adjektiva von Ordinalzahlen bildet, die häufig substantiviert werden. So verzeichnet Leskien (S. 416) *tritāinis* »Drittel«, *ketvirtāinis* »Viertel«, »Viereck« »viereckig«, *šesztāinis* »sechseckig«, *šesztainė* »sechskantige Stange« u. a. mehr. Hinsichtlich der Bedeutung kommen einem slav. *prъvĕnъcbъ* die substantivierten Adjektiva *tevāinis* »Erbe«, *gentāinis* »Verwandter« nahe.

Graz.

Povzetek

K dosedanjim poizkusom tolmačenja slov, sufiksa *-ĕno-* (tudi *-ĕno*) pri snovnih pridevnikih pritegne avtorica v poštev še ide. sufiks *-oino-*, ki je v baltščini in iranščini zelo pogosten; prvotna oblika *kamen-ĕno-* bi po haplogiji dala *kamĕnъ*. Sufiks *-ĕno-* se je šele v historičnih časih močneje uporabljal (poleg produktivnega *-nъ*), iz česar se sme sklepati, da v praslovanščini še ni bil splošno rabljen; to more obrazložiti razmerje med *kamĕnъ* : *rožanъ*, ki kaže, da je med tvorbami te vrste bila velika časovna razlika, saj se ni več čutila prvotna glasovna oblika, ki je po izgubi zloga imela *ĕ*. V nadaljnjem pojasnjuje še pridevnike tipa *plamĕnъ*, *rumĕnъ*; tudi pri *prъvĕnъcbъ* gre za sufiks *-oino-*, kakor izpričuje av. *paoiryaēini* (ime zvezde), ki je enakšna tvorba kot staroprusko *deynayno* »jutranjica« *k deina* »dan«.

Wilhelm Brandenstein

HAUPT- UND NEBENFLUSS

Die Beziehung von Ortsnamen zueinander, insbesondere bei Flüssen beschäftigt mich seit längerer Zeit; ich notiere, daß auch von anderen gestreift worden ist, so z. B. von Milko Kos, Eberhard Kranzmayer, Ernst Schwarz. Aus Zeitmangel vermag ich aber das Problem nur zu präzisieren und vor allem darauf hinzuweisen, daß neben den geographischen Bedingungen auch stammesgeschichtliche Einflüsse wirksam sind.

Vollzieht sich eine Siedlungsbewegung stromaufwärts, so kommt es nicht selten vor, daß sich das Gewässer in zwei ungefähr gleichstarke Quellflüsse gabelt. Es lag nahe, sie durch Zusatznamen zu charakterisieren. Im Gebirge ist ein gewisser Helligkeitsunterschied recht häufig, den das namengebende Volk, in übertreibender Schwarz-Weiß-Manier, durch die Adjektiva »schwarz« und »weiß« festhält. Wir haben z. B.:

- Schwarze und Weiße Regen* (Bayrischer Wald)
- Schwarze und Weiße Rienz* (Pustertal)
- Schwarze und Weiße Walster* (bei Mariazell, Stmk.)
- Schwarze und Weiße Sulm* (Südsteiermark)
- Schwarze und Weiße Körös* (Siebenbürgen)
- Schwarzer und Weißer Drin* (Jugoslawien/Albanien)

Daneben gibt es noch andere Charakterisierungen, die ebenfalls auf den gebirgigen Charakter der Flußtäler hinweisen:

- Warme und Kalte Moldau* (Böhmerwald)
- Warme und Kalte Pastritz* (Böhmerwald/Bayrischer Wald)
- Stille und Kalte Mürz* (Obersteiermark)

Andere Adjektiva zeigen:

- Dürre und Schnelle Ager* (Salzkammergut)
- Feldaist und Waldaist* (Oberösterreich)

Manchmal ist dieselbe Bezeichnung auf zwei Sprachen verteilt: *Böltz* und *Weißbach* münden bei Ischl zusammen!

Der wichtigste Fall ist aber jener, in welchem bei der entscheidenden Flußgabel ein Fluß deutlich kleiner ist und daher als Nebenfluß aufgefaßt werden kann. Daß es sich auch hier um ein Aufwärtswandern des Flußnamens handelt, zeigt die Erlaf, die sich höher oben in eine Große und Kleine Erlaf gabelt: Im Altertum war nur

eine Arelape »Adlerache« bekannt. Die Beispiele dieser Gattung häufen sich in auffallender Weise in Oberösterreich und den angrenzenden Gebieten. Wir haben:

- Gr. und Kl. Rodl* in Oberösterreich
- Gr. und Kl. Gusen* in Oberösterreich
- Gr. und Kl. Naarn* in Oberösterreich
- Gr. und Kl. Mühl* (Oberösterreich) fließen parallel in die Donau
- Gr. und Kl. Tulln* (Niederösterreich) fließen parallel in die Donau
- Gr. und Kl. Iper* in Niederösterreich
- Gr. und Kl. Kamp* in Niederösterreich
- Gr. und Kl. Krems* in Niederösterreich
- Gr. und Kl. Sölk* in der Obersteiermark
- Gr. und Kl. Vils* in Bayern zur Donau
- Gr. und Kl. Kokel* in Siebenbürgen (!)
- Kl. Donau*, Nebenarm der Donau bei Bratislava

Es ist bemerkenswert, daß das Bayrische in den genannten deutschsprachigen Gebieten keine Diminutivbildung versucht hat; es dürfte dies damit zusammenhängen, weil das Diminutivsuffix *-lein* nicht aus einer Zugehörigkeit erwachsen ist und weil ihm daher der relative Charakter abgeht: ein Häusl ist ein absolut kleines Haus, im Rahmen der allgemeinen Gattung »Haus«. Ganz anders im Slawischen. Hier vermag z. B. das Suffix *-ica* erst durch seine Zugehörigkeit die Kleinheit auszudrücken (das Zugehörige ist das Kleinere!). Daher konnte der Nebenfluß durch *-ica* charakterisiert werden. Wir haben, meist von vor-slawischen Namen, im einstigen und jetzigen slawischen Gebiet z. B.

- Islitz*, Nebenfluß der *Isel* (Osttirol)
- Ybbsitz*, Nebenfluß der *Ybbs* in Niederösterreich
- Mürz*, Nebenfluß der *Mur* in der Steiermark
- Gailitz*, Nebenfluß der *Gail* (Osttirol)
- Savica*, Nebenfluß der *Sava* (Slovenien)
- Krčica* (deutsch Görschitz), Nebenfluß der *Krka*, alt *Korkoras* (Slovenien)

Das Suffix *-nica* wird verwendet:

- Rabnitz*, Nebenfluß der *Raab* (Burgenland)

Die Form *-nika* zeigen:

- Steyrling*, Nebenfluß der *Steyr* (urkundlich *Stirnich* : *Styra*)
- Weidling(-bach)* mündet parallel zum Wienfluß in die Donau
- Auf einen engen Raum begrenzt sind die Bildungen mit *-inja*:
- Savinja*, Nebenfluß der *Sava* (deutsch *Sann* : *Save*)
- Dravinja*, Nebenfluß der *Drava* (deutsch *Dran* : *Drau*)
- Mislinja*, Nebenfluß der *Meža* (deutsch *Mies* : *Mißling*) zur Donau

Im Keltischen haben wir *Brigach* (alt *Brigana*, *Brichena*, vgl. Förstemann, Altd deutsches Namenbuch³ II, 571 a) und *Brege*, die Quellflüsse der Donau.

Bei den illyrischen Namen kenne ich nur ein Beispiel, das wir Schwarz verdanken: *Kysuca*, Nebenfluß des *Cusus* (heute Waag) in der Slowakei (aus **Kusantia*).

Vielleicht ist hier noch *Neyrling* zu erwähnen, wenn es sich dabei um den Nebenfluß des alten (illyrischen) *Noaros* handelt (**novarīnā* > **nūrīnā*); aber bei diesem Beispiel hat mir der hochverehrte Jubilar brieflich recht schwerwiegende Einwände gemacht, sodaß es bis auf weiteres zurückzustehen hat.

Nachtrag. E. Dickenmann, Studien zur Hydronymie des SaveSystems (Budapest 1939 ff.) weist S. 30 darauf hin, daß »der mit Deminutivsuffix versehene Name ... in der Regel den Nebenfluß« bezeichnet, u. zw. neben *-ica* auch noch *-ac* in ähnlicher Funktion. Der Verfasser will im 4. Heft seiner Arbeit noch weiter darauf eingehen. Eine Musterung seines »Wörterbuches der Gewässernamen« ergibt noch folgende Beispiele, die oben fehlen:

- Breganica*, Nebenfluß der *Brega* (S. 62);
- Bunica*, Nebenfluß der *Buna* (S. 73);
- Drinica*, Nebenfluß der *Drina*;
- Glinica*, Nebenfluß der *Glina* (S. 121);
- Krapinica*, Nebenfluß der *Krapina* (S. 191);
- Kupica*, Nebenfluß der *Kupa*;
- Neretvica*, Nebenfluß der *Neretva*;
- Kutinec*, Nebenfluß der *Kutina* (S. 205); vgl. russ. *Donec* : *Don*;
- Pakra* : *Pakrac*, *Una* : *Unac* (S. 30).

Graz, August 1950.

Povzetek

Avtor ugotavlja, kako si jezik pomaga pri označevanju rečnih imen, kadar se reka cepi na dvoje. Vprašanja zaradi pomanjkanja časa ne obravnava, le natančneje ga postavlja in opozarja, da je razen zemljepisnih okoliščin treba upoštevati tudi narodoslovne vplive. V gorovju jih večkrat ločijo v »črne« in »bele«, »tope« in »mrzle«, »poljske« in »gozdne« ipd.; včasih sta rokava dobila celo imeni iz dveh različnih jezikov: *Böhlitz* (= *Belica*) — *Weißbach* (Gor. Avstrija). Najvažnejša pa je ločitev po velikosti, kjer je večji rokav »veliki«, manjši pa »mali«; v nemščini sufikslnih manjšalnih imen na *-lein* v takih imenih ni, so pa zelo pogostna v slovanških jezikih, n. pr. na *-ica*, *-nica*, *-nika*, *-inja*. Pri ilirskih imenih je po Schwarzu ugotovljen en sam primer: *Kysuca* pritok *Cususa* (danes Waag) na Slovaškem (iz **Kusantia*). Avtor za sedaj še umika drugi primer, ki bi morda sodil sem, *Neyrling*, če je to res pritok starega ilirskega *Noarosa* (**Novarīnā* > **nūrīnā*), ker mu je zelo spoštovani slavljeneec sporočil v pismu tehtne pomisleke.

B. O. Unbegaun

SLOVENE OPÁSEN ET SON PROTOTYPE RUSSE

Le *Slovensko-nemški slovar* de M. Pleteršnik (I, 831) traduit l'adjectif *opásen* par »dangereux« (gefährlich). Comme sources, il indique deux ouvrages de 1880: *Znanstvena terminologija* de M. Cigale et *Nauk slov. županom* (une traduction) de Fr. Levstik. Une remarque indique que le mot se rencontre par ailleurs dans la littérature slovène moderne. Une autre remarque précise qu'il a été emprunté au russe par l'intermédiaire du serbo-croate. L'emprunt a dû être fait entre 1860 et 1880: le *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* de M. Cigale (1860) ne le mentionne pas encore sous le mot *gefährlich*. En dernier lieu, le *Slovenski pravopis*, publié récemment par l'Académie Slovène (Ljubljana, 1950, 472), range notre mot parmi ceux dont l'usage est proscrit dans la langue littéraire (»nedovoljeno za knjižni jezik«). Ainsi, la situation de l'adjectif *opásen* dans l'ensemble du vocabulaire slovène est claire.

Des difficultés surgissent, cependant, dès qu'on se tourne vers les prototypes serbo-croate et russe du terme slovène.

Le *Rječnik* de l'Académie Yougoslave donne pour l'adjectif *opásan* (IX, 24) deux valeurs: sous b) celle qui concorde avec la valeur du terme slovène: *pogibeljan, ježiv*, c'est à dire »dangereux«; il est spécifié qu'il s'agit d'un emprunt récent du russe опасный. Les seuls dictionnaires attestant cette valeur seraient le *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* de Šulek (1860) et le *Rečnik srpskoga i nemačkoga jezika* de Popović (1881). Cette dernière remarque est incomplète: la valeur »dangereux« se trouve également dans la *Juridisch-politische Terminologie: Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe* (Wien, 1853),¹ ainsi que dans le *Deutsch-illirisches Wörterbuch* de Mažuranić et Užarević (Zagreb, 1842).² Cela nous permet de faire reculer la date de l'entrée du mot russe en serbo-croate.

La deuxième valeur, qui est donnée sous a) en premier lieu, parce qu'elle est plus ancienne et même archaïque, est glosée par *pomnjiv, pažljiv, oprezan*, donc:

¹ V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb, 1908—1922, 826.

² T. Maretić, »Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku«, Rad, CVIII (1892), 89—90.

»réfléchi, circonspect, prudent«. Dans cette dernière acception, l'adjectif dérive du substantif *opas* »vigilance, prudence«; le *Rječnik* spécifie que ce substantif ne se trouve que dans deux ouvrages: de I. Držić et de Bijanković.

Les deux sens sont assez différents, pour ne pas dire opposés. Le *Rječnik* essaie de les concilier par l'argumentation suivante: »pogibeljan je onaj (na pr. put), gdje treba dobro paziti«. On trouve la même explication dans un article de J. Zubatý sur l'étymologie du verbe *pasti*: »Aus dem Begriffe ‚Vorsicht‘ entwickelt sich auch der Begriff ‚Gefahr‘, vgl. böhm. *nebezpečí* ‚Gefahr‘, eig. ‚das Nicht-sorglos-sein‘.«³ L'explication reste peu probable si l'on songe qu'il s'agit de l'opposition d'un sens actif (»prudent«) à un sens passif (»dangereux«). Quant au mot tchèque, sa valeur de »danger« est due uniquement à la présence de la négation. Il ne sert à rien d'ailleurs d'essayer de concilier un terme serbo-croate avec un terme russe.

Le problème ne peut être résolu que s'il est replacé sur son véritable terrain, le terrain russe.

En russe, dès le XIIe siècle, on trouve le postverbal *опасъ* avec plusieurs nuances qui gravitent toutes autour de la valeur principale de »prudence« : »circonspection, appréhension, précaution, sécurité, protection«. Le mot a fini même par recevoir un sens concret, d'une part celui de »garde, escorte«, d'autre part celui de »sauf-conduit«.⁴

Dans le russe des XVIe—XVIIe siècles, le mot *опасъ* se spécialise presque exclusivement dans le sens de »mesures de sécurité«; il est employé surtout dans l'expression extrêmement fréquente *безъ опасу* dans des phrases comme: *чтобъ... гости безъ опасу ходили* »pour que les marchands voyagent en toute sécurité«.⁵ L'expression *безъ опасу* signifie donc »sans qu'il soit nécessaire de prendre des mesures de sécurité«, »sans protection spéciale«, »sans appréhension«. Pratiquement cela équivaut à »sans danger«, certes; mais il importe de ne pas oublier que le mot *опасъ* lui-même est aussi loin que possible du sens de »danger«; il en est même l'antonyme.

Il est curieux de constater que le verbe *опаси ся* »prendre des précautions«, qui est le point de départ du postverbal *опасъ* n'existe pratiquement pas en vieux russe.

Si le mot *опасъ* a pu avoir en vieux russe toute une gamme de nuances, son dérivé, l'adjectif *опас(ь)ный* n'a eu qu'une seule valeur: »de sécurité, de protection«. Dans l'immense majorité des cas il est employé dans la formule *опасная грамота* »sauf-conduit«. Les textes des XVIe—XVIIe siècles, et plus particulièrement la correspondance diplomatique, abondent en mentions de *опасная грамота*, sans laquelle

³ *Archiv f. slav. Phil.*, XIII (1891), 479.

⁴ Pour les exemples, voir I. Sreznevskij, *Материалы*, II, 678—679.

⁵ B. Unbegaun, *La langue russe au XVIe siècle*, Paris, 1935, 111.

les ambassadeurs et les marchands étrangers ne pouvaient pas voyager en Russie. En voici un exemple: мы къ тебѣ свою опасную грамоту на твоего посла послали »nous t'avons envoyé notre sauf-conduit pour ton ambassadeur«, 1515.⁶ Dans l'administration moscovite de la deuxième moitié du XVIIe siècle, le terme de опасная грамота peut recevoir un sens légèrement différent: celui d'un document envoyé par le gouvernement central dans les villes menacées par l'ennemi pour les inviter à prendre des mesures de sécurité.⁷

Le mot опасный est plus rare dans d'autres contextes, par exemple: французской опасной корабль »bâtiment de garde français«, 1682.⁸

Ainsi, jusqu'à la fin du XVIIe siècle, le mot опасный signifie, dans les textes russes, exactement le contraire de ce qu'il désigne aujourd'hui. Le sens moderne de »dangereux« n'apparaît qu'au XVIIIe siècle. Il semble reposer plutôt sur une formation régressive que sur l'évolution du sens initial de опасный.

En effet, l'expression si fréquente безъ опасу a donné l'adjectif безопасный »sûr« (les adjectifs russes de ce type procèdent tous des locutions composées de без + génitif). Ensuite, par imitation de nombreux couples d'adjectifs où la forme sans без- signifie le contraire de la forme avec без- (законный »légal«: незаконный »illégal, arbitraire«; конечный »final«: бесконечный »infini«), il a été tiré de безопасный »sûr« un adjectif опасный »dangereux«. Ainsi se sont rencontrés en russe deux adjectifs à la fois homonymes et antonymes: опасный »dangereux« (tiré de безопасный) et опасный »sûr« (tiré de опасъ). La création du premier de ces deux adjectifs semble n'avoir eu lieu que dans la langue littéraire. Dans celle-ci, il eut vite fait d'éliminer le deuxième, lequel, limité à l'usage des bureaux moscovites, n'a pas survécu à leur liquidation au XVIIIe siècle. Pour les parlars populaires, par contre, la situation a été différente: d'après les dictionnaires dialectaux du XIXe siècle, опасный »sûr, prudent, circonspect«, a continué à vivre, alors que опасный »dangereux« semble y être un emprunt à la langue littéraire.

En dehors des adjectifs опасный et безопасный, le russe littéraire a créé le dérivé безопасность »sécurité«, destiné à remplacer l'ancien опасъ complètement disparu. Par contre, il a bien gardé le verbe опасаться »appréhender«. Quant au substantif verbal опасение »appréhension«, il paraît être, en russe, un slavonisme.

En effet, le vieux slave atteste tout ce groupe dans des acceptions analogues bien que légèrement différentes. C'est ainsi qu'on trouve dans le Suprasliensis: *opasъ azobveia*, *opasъль azobveis*, de même que *opasenije azobveia* et *opasivъ περιεργος*.⁹

⁶ Сборникъ Русск. Историч. Общества, XCV, 194.

⁷ Voir, par exemple, Акты Московскаго Государства, II, 382 (1754); III, 25 (1660).

⁸ Чтенія, 1917, кн. 2, Смѣсь, 30.

⁹ Karl H. Meyer, *Altkirchenlavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, Glückstadt u. Hamburg, 1935, 157.

L'adjectif *опасенъ* peut avoir aussi le sens de »réfléchi, appliqué, circonspect, soigné«. ¹⁰ Miklosich signale également le substantif *bezопасъnostъ ἀμέλεια, negligentia*, donc en plein accord avec le sens du mot de base en vieux slave.

Les autres langues slaves, tant méridionales qu'occidentales, n'attestent pas notre base *опас-* (dérivée du verbe *pasti*). On en aperçoit la raison: toutes ces langues ont largement développé une base verbale homonyme *опас-*, dérivée de *o + pasъ*, forme contractée de *pojasъ* »ceinture«; elle semble avoir barré la route à celle que nous étudions. Si le russe a pu garder cette dernière, c'est parce qu'il n'a pas contracté l'ancien *pojasъ* en *pasъ* (russe moderne пояс). Il en a été de même en vieux slave.

On comprend donc que les auteurs du *Slovenski pravopis* aient hésité à faire admettre un mot russe qui s'insinue dans un ensemble slovène homonyme, mais sémantiquement si différent. L'histoire même du terme russe, à la fois sinieuse et spécifiquement nationale, le prédestinait peu à être emprunté par d'autres langues littéraires slaves.

Strasbourg, août 1950.

¹⁰ Voir les exemples dans les dictionnaires de Miklosich et de Sreznevskij.

Povzetek

Avtor zasleduje pomen slovenske besede *opasen* preko hrvaščine v ruščino in ugotavlja, da smo Slovenci besedo dobili pozno, ker je v Cigaletovem nem.-slov. slovarju 1860 še ni. V hrv. ima beseda dva pomena: novejši je identičen s slovenskim »nevaren«; starejši pa »pomnjev, pažljiv, oprezan«. V tem pomenu je beseda izvedena od *opas* »pazljivost, previdnost«. Ta dva tako različna pomena nam more prav razložiti ruščina, kjer srečamo besedo *опасъ* v XII. stoletju z glavnim pomenu »previdnost«, v določenih zvezah pa »varnost, varstvo, spremstvo«. V XVI. in XVII. stoletju pomeni *опасъ* skoraj samo »varnostni ukrepi«; največkrat se rabi beseda v zvezi *безъ опасу* »brez varnostnih ukrepov, brez posebnega varstva«, kar je pomenko čisto blizu »brez nevarnosti«. Glagol *к опасъ* ni ohranjen. Pridevnik *опас(ь)ный* se rabi največkrat v zvezi *опасная грамота* »spremno pismo, prepustnica«. Do konca XVII. stoletja je torej ta pridevnik pomenil nasprotje današnjega. Pomen »nevaren« srečamo šele v XVIII. stoletju. Verjetno se je ta pomen razvil regresivno iz nasprotja *к безопасный* »varen«, ta pa iz predložne zveze *без опасу* »kjer ali kadar varnostni ukrepi niso potrebni«. Po analogiji s tvorbami, kjer *без-* pomeni nasprotje nezloženi besedi, se je tudi tu ustvarilo nasprotje: *безопасный* »varen« — *опасный* »nevaren«. Tako sta nastala v ruščini dva homonima, ki sta hkrati antonima: *опасный* od *безопасный* »nevaren«, *опасный* od *опасъ* »varen«. Prvega je ustvaril knjižni jezik in se je v knjižnem jeziku hitro prijel, drugi je ostal omejen na moskovske urade in ni preživel XVIII. stoletja. V ljudskem jeziku pa je narobe: pomen »varen, previden, obziren« se je ohranil, medtem ko je novejši pomen v narečjih le izposojenka iz knjižnega jezika.

Stara cerkvena slovanščina izpričuje to skupino z rahlimi pomenskimi premiki v podobnem pojmovanju. Drugi slovanski jeziki, zahodni kakor južni, pa debela *опас-* od *pasti* ne poznajo, ker se je povsod razvila homonimna družina *опас-* od *o + pasъ < pojасъ*.

Giovanni Maver

KANATA

Questa parola, il cui significato è quanto mai interessante e che, nel litorale dalmato-istriano, ha una diffusione tutt'altro che limitata, non è registrata in nessuno dei molti, e in parte ottimi, dizionari croati. Essa è ignota anche al *Rječnik dell'Accademia di Zagabria*, il cui 17. fasc. («kamenosiv-kipac») fu pubblicato nel 1897. Ma già tre anni prima, nel 1894, M. Kušar ne dava la prima notizia, inserendo *kanata* fra le «riječi nepoznata postanja» del dialetto di Arbe (Rab): *kanâta* — svrha, na pr. »danas je kanâta grozju — potrgalo se je sve« (*Rad*, CXVIII, 27). Una seconda testimonianza ci ha dato A. Bortulin nell'articolo: *Lov u Belom na Cresu* (ZNZO, XIX, 324, a. 1914). Dopo di aver trattato del modo con cui, per opera dei giovani del paese, vengono sterminati i nidi degli sparvieri e delle cornacchie, Bortulin prosegue: »Prve nedjelje ili blagdana pošto su gnijezdo dignuli, sakupe se momci opet. Gnijezdo polože u košaricu te pokazujući jaja ili mlade prikupljaju darove... Kada su obredali sve kuće po mjestu... te nakupili dosta jaja, sira, slanine i novaca, odaberu jednu kuću, u kojoj će to sve použiti i popiti. Ovo se zove kanata.«

Basandomi su queste notizie, come pure su un'informazione privata, secondo la quale a Gelsa (Jelša) sull'isola di Lesina (Hvar) *kanâta* vale »finè del raccolto, ultimo giorno«, io deducevo in un mio articolo di 25 anni fa: »Non vi ha dubbio che il significato primitivo di questa voce non è quello di »fine«, ma di festino che si fa alla fine di un qualsiasi lavoro importante e durante il quale si mangia e si beve allegramente.«¹ Nelle inchieste lessicali fatte da me negli anni 1937, 1938, 1939 in alcune località del litorale dalmato-istriano ho avuto la conferma di questa mia ipotesi. Ho saputo, infatti: che a Sansego, presso Lussino (Lošinj) *kanata* indica la festa che si fa alla fine di un lavoro; a Kaprije, presso Sebenico (Šibenik), il banchetto che si fa al termine della vendemmia oppure a costruzione ultimata di una casa; che a Bol sull'isola di Brazza (Brač) *kanata* è usata soltanto in quest'ultimo caso, e che a Lesina la *kanata* si fa alla fine del raccolto dell'uva e delle olive.

Ignorata dai miei informatori delle isole di Curzola (Korčula), Lissa (Vis) e Giuppana (Šipan), *kanata* tocca quasi certamente il suo limite meridionale di diffu-

¹ *Intorno alla penetrazione del lessico italiano nel serbocroato della Dalmazia e dei territori vicini: criteri metodologici*; Atti dell'Istituto Veneto, LXXXIV, 1925, 767. Considero errato l'etimo che vi proponevo: *kanata* < *Cannata.

sione a Lesina. Per quanto riguarda la terraferma bisogna attendere ulteriori informazioni; sintomatico è però il fatto che la parola non appare nella ricchissima raccolta di termini popolari che F. Ivanišević ci offre in: Poljica; *narodni život i običaji* (ZNZO, VIII—X).

Dal punto di vista formale *kanata* porta chiaramente il marchio della sua origine dalmatica. Se poi si tiene conto del significato di banchetto, spuntino, che, pur attraverso lievi fluttuazioni, appare fondamentale per *kanata*, non si ha difficoltà a scorgervi il riflesso di *cenata*, dove l'*e* protonica, analogamente a quanto è avvenuta in *gelatina* > *galatina* (v. Bartoli, *Das Dalmatische*, II, 291; e *Rječnik*, III, 93, ove bisogna aggiungere Zore, *Dubrovačke tudinke*, 6), è stata assimilata all'*a* accentata. *Cenata* non ha bisogno di alcuna speciale illustrazione: pur sconosciuta al latino, essa rappresenta, nei dialetti neolatini, una formazione possibile, ovunque esistono le premesse necessarie: la vitalità del suffisso *-ata* (e dei suoi riflessi), la presenza del verbo *cenare* (cfr. *mangiata*) e forse anche del solo sostantivo *cena* (cfr. *boccata*, *annata* ecc. v. Meyer-Lübke, *Rom. Gram.* II, 527). Nell'italiano, ove non sembra essere di uso corrente, *cenata* vale »mangiata copiosa fatta di sera; cena lauta, banchetto serale fra amici« (*Vocabolario della Crusca*); per il provenzale *cenado* Mistral da il significato di »souper, repas du soir«; nel sardo (logudurese) *chenada* si usa nell'accezione di »tempo della cena« (Spano, *Vocabolario sardo-italiano*).² Ma ciò che importa di più è che il veglioto conosceva tanto *kaina* < *cena*, quanto *kenúr* < *cenare* (Bartoli, o. c., II, lessico). Sene può dedurre: 1° le due parole erano conosciute anche dal dalmatico in generale, e che da esse può aver avuto origine, sul suolo dalmata, il derivato **kenata*; 2° che l'assimilazione *e—a* > *a—a* non ha avuto luogo nel dalmatico, ove essa sarebbe stata ostacolata dalla presenza di **kena*, **kenare*, ma nei parlari croati, dove, per l'assenza dei riflessi di **kena*, **kenare*, tale nesso e tale ostacolo erano venuti a mancare.

L'imprestito *kanata* < *cenata* interesserebbe sopra tutto, e quasi esclusivamente, la linguistica romanza (*kanata* riunisce in sé le due più spiccate caratteristiche del dalmatico: la conservazione della gutturale davanti *a* e *e* della oclusiva sorda intersonantica), se esso non ponesse un piccolo problema che investe invece il folklore e più in là il diritto consuetudinario dei Croati di Dalmazia. Si tratta cioè di sapere, se insieme alla parola anche l'usanza di festeggiare con un banchetto la fine di un lavoro sia passato dai »latini« ai Croati. In linea di principio la risposta dovrebbe essere positiva. Senonché, a parte quello che verremo ancora dicendo, ci colpisce il fatto che tale uso e, in ogni caso, un termine che specificamente lo designi era ignoto

² Per i riflessi neolatini di *cena*, *cenare*, *cenata* e per la loro diffusione, si veda: P. Herzog, *Die Bezeichnungen der täglichen Mahlzeiten in den romanischen Sprachen und Mundarten*, Diss. Zürich, 1916, pp. 98—113.

ai romani e sembra sconosciuto anche al folclore italiano... all'infuori dei territori confinanti con gli Slavi.

Procedendo verso il nord a *kanata* si appaia la parola di origine tedesca *likof*. I due termini s'incontrano sull'isola di Cherso (Cres). Al già citato *kanata* di Beli (Caisole), la città di Cherso contrappone *likof* per il quale M. Tentor (Arch. f. slav. Phil. XXX, 1908, 194), riferendosi a K. Štrekelj (ibid. XII, 480) e al *licòf*, *licòv* friulano, dà il significato: »banchetto o pasto che dai padroni si dà agli agricoltori od agli operai al fine di un lavoro«. Forse alle isole del Quarnero, ma più probabilmente all'Istria orientale si riferisce la testimonianza di D. Nemanić (*Čakavisch-kroatische Studien*, I, 29): *likof*, epulae post operam perfectam. Non è possibile invece localizzare, nemmeno approssimativamente, *likovo* n., mancia (per bere), registrato nel suo dizionario da C. Parčić. Con questi esempi restiamo esattamente nell'orbita semantica di *kanata*. E vi restiamo anche, passando dai dialetti croati all'italiano dell'Istria e del Friuli. Per l'Istria la parola è attestata da A. Ive (*I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, 64), nelle forme: *inkúfo*, *linkófo*, *linkúfu*, *inkófo* lungo quasi tutta la fascia costiera dell'Istria occidentale; la registra anche (*arrivás al holm, se ge da el likóf ai muradour e ai manovai*) J. Cavalli fra le *Reliquie ladine raccolte in Muggia d'Istria* (Arch. Glott. It., XII, 1890—3, 321). Per il Friuli abbiamo ora in proposito notizie abbondanti e precise nella nuova edizione (1935), completamente rinnovata, del dizionario del Pirona: *licòf* — nell'uso attuale merenda o pasto che il proprietario dà di regola agli operai occupati nella costruzione di un edificio, quando giunge al coperto. Dicesi: *fà il licòf*; ed il ritrovo ha carattere festevole, con imbandieramento o infrascamento del colmo della nuova costruzione. Si ha la stessa consuetudine e si usa lo stesso *l.* anche nel compimento di lavori agricoli di qualche importanza, come bonifiche di fondi, nuove piantagioni ecc. In varie zone *licòf* è anche la bevuta o la piccola merenda che il padrone offre ai lavoratori dopo i raccolti principali... Gli autori del »nuovo« Pirona rilevano però subito dopo che il significato di *licòf* si estendeva anticamente a »qualsiasi bevuta o piccola merenda per il compimento di qualsiasi opera ed a conclusione, quasi a ratifica, di qualunque affare« (il più antico esempio da essi citato: »ad bibendum licoffum quando dicta campana conducta fuit«, ci riporta al 1371), e aggiungono inoltre che »oggi persiste ancora, specie nelle campagne, il rito della bevuta a suggello di molti affari; ma il termine in questi casi sembra abbandonato«. Per quanto riguarda quest'ultimo significato il friulano concorda con lo sloveno, dove *likof* secondo il *Pleteršnik*, vale »die Zeche oder das Mahl, das am Abschlusse einer Arbeit eines Kaufes u. dgl. gegeben wird; der Gelöbnistrunk«. Ad est della Slovenia abbiamo, con un significato più o meno identico, alcuni esempi che, riportandoli da B. Bogišić, ci offre il *Rječnik dell'Accademia di Zagabria* per Žumberak, la Lika e la Slavonia, sub *likov* e *likovo*. Ne risulta che si tratta non già di una semplice usanza,

ma di norme regolate da un diritto consuetudinario («likovo je po vrijednosti kupljene stvari različno», Lika).

Queste norme devono essere molto antiche, poiché ne abbiamo una testimonianza, non completamente chiara in quanto al significato, ma indubbia per ciò che riguarda l'efficacia giuridica, nell'articolo 45 del *Vinodolski Zakon*: «... i ine druge riči za kih e zakon dati likuf» (per l'interpretazione v. M. Kōstrenčić *Vinodolski Zakon*, Rad, 227, 187). In questa accezione di bevuta che suggella, per renderlo valido, un affare, il *likof(v)* friulano, sloveno e croato trova un riscontro preciso nel *leithkauf*, *leihkauf* tedesco (med. alto ted. *litkouf*) di cui esso è un prestito,³ e che è penetrato anche in altre lingue slave: nel ceco e nel polacco. Si tratta quindi indubbiamente di un forte influsso esercitato dai Tedeschi sugli Slavi confinanti, e per giunta di un influsso che, come dimostra lo Statuto di Vinodol, risale per lo meno al sec. XIV. Eppure, un'acuta indagine di A. Soloviev (*Osobennost dogovora prodaži nedvizimostej v slavjanskom prave*, Przewodnik historyczno-prawny, II, 1931, pp. 1—22) dimostra che in questo caso la prassi tedesca (consistente soprattutto nella bevuta a convalidazione di un affare) si è sovrapposta ad un più antico e diffusissimo diritto consuetudinario slavo che a conclusione di un affare di compravendita prevedeva l'aggiunta, al prezzo pattuito, di una specie di premio in oggetti o in moneta (per l'esemplificazione, non sempre chiara, si veda, oltre a Soloviev, anche V. Mažuranić, *Prinosi*, sub *bezvětje e domit*). Di questa antichissima usanza, il cui carattere slavo sembra sicuro, egli trova qualche residuo ancora nel secolo XIX, e precisamente in Dalmazia (a Grbalj, 1805).

Tutto ciò ci ha portato apparentemente molto lontano dal nostro punto di partenza, da *kanata*. In realtà *kanata* — e *likof* nel significato di banchetto alla fine di un lavoro — ci appare ora, ma la questione richiederebbe un'indagine più vasta e più approfondita, come l'ultimo anello di un'evoluzione complessa che da un uso slavo — il venditore, a contratto pattuito, offre al compratore un premio aggiuntivo —, attraverso una consuetudine tedesca — la bevuta, con valore quasi rituale, a convalida di un affare — ci conduce ad un lieto festino, proprio di una zona che

³ Del *licof* friulano in rapporto al *likof* sloveno si è occupato a tre riprese K. Strekelj: Arch. f. slav. Phil. XII, 480; XXVIII, 522 e XXXI, 205. Incerto dappriincipio, egli ha finito per considerare il *licof* friulano, come un prestito dallo sloveno. Non mi pare che l'ipotesi dello Strekelj possa essere senz'altro accettata, tanto più che egli non sembra tenere alcun conto dello spostamento dell'accento nel friulano che ritengo più facilmente spiegabile accettando una derivazione dal tedesco. L'amico prof. G. Vidossi (alla cui cortesia e competenza debbo anche alcune altre informazioni riguardanti la nostra voce nell'istriano e nel friulano) m'informa che U. Pellis in un articolo, a me inaccessibile (Forum Julii, II, 97) ritiene in vece che lo sloveno *likof* derivi dal friulano, il che, tenendo conto della testimonianza dello Statuto di Vinodol, mi sembra inammissibile. — Per *leithkauf* v., oltre al dizionario del Grimm, anche il *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, IV, 1138 sgg.

accomuna italiani, sloveni e croati. Di italiano, dalmatico, c'è in *kanata* oltre alla parola stessa, sopra tutto la gioia del lavoro ultimato, senza più l'interferenza di riti e di diritti.

Roma.

Povzetek

Avtor razlaga v dalmatinsko-istrskem primorju močno razširjeno besedo *kanata*, ki je doslej še noben hrvaški slovar ni zapisal, tudi Akademski rječnik ne, čeprav je o njej pisal Kušar že 1894 v Radu (118, 27), 20 let kasneje pa A. Bortulin (ZNZO 19, 324). Ko je avtor prvič pisal o njej 1925, jo je poznal le po teh člankih in poročilu drugih; že tedaj je pravilno slutil, da pomenski poudarek ni na koncu dela, marveč na praznovanju s pojedino in pijačo po opravljenem delu. Osebné poizvedbe v letih 1937, 1938 in 1939 v okolici Lošinja, Šibenika in Hvara so mu to domnevo tudi potrdile. Južno od Hvara besede ni več srečal, zdi se, da se govori le do ondod.

Kakor hitro je utrjen ta osnovni pomen besede *kanata*, ni težko najti zveze z romansko osnovo *cenata*; značilna ohranitev glasovne vrednosti *k* za lat. *c* tudi pred *e* in *a* je izvedena tudi v ti besedi; prednaglasni *e* pa se je asimiliral poudarjenemu *a*, kar ni osamljen primer za ta narečja. Sufiks *-ata* je dovolj živ, da je mogel služiti pri tvorbi besede, bodi iz glagola *cenare* ali samostalnika *cena* (*man-giata* — *boccata*). Beseda je v podobnem pomenu »pojedine, večerje« znana tudi v italijanščini in provansalsščini.

Beseda pa ni zanimiva le z jezikoslovne, marveč tudi s kulturne strani. Kakor je gotovo, da se je v kulturnih stikih med hrvaščino in italijanščino izmenjal marsikak terminus z običajem vred, tako je ta beseda sicer v osnovi romanska, a manj stvar, ker v Italiji slovesen zaključek dela z jedačo in pijačo ni bil v navadi; zato je tudi razumljivo, da so italijanski sosedje dobili navado in izraz od Nemcev, slov. *likof*, furl. *licòv* iz srvn. *lithouf*; ponekod ta beseda živi poleg *kanata* (Cres). Med Furlani je beseda izpričana že v 14. stoletju; navado in besedo omenja tudi Vinodolski zakon. Kar zadeva razmerje slov. *likof* in furl. *licòv*, meni avtor, da bo težko držala Strekljeva trditev, da imajo Furlani besedo od Slovencev, pa tudi Vidossijeva misel, da bi jo bili Slovenci vzeli od Furlanov, ni verjetna, ko nam je izpričana tudi v Vinodolskem zakonu; verjetno pa je, da so jo Slovenci in Furlani sprejeli iz nemščine brez medsebojnega posredovanja. Nemški termin je juridično mnogo določnejši od romanskega *cenata*, saj pomeni predvsem pravno dejanje, s katerim je tudi na zunaj pogodba, kupčija sklenjena. Po mnenju A. Solovjeva je ta nemška navada naslednik prvotnejše slovanske, da je kupec ob koncu sklenjene kupčije nagradil (v denarju ali blagu) tiste, ki so bili kakor koli v zvezi s prodano stvarjo. *Kanata* je prevzela nekaj pomena, ki ga ima *likof*.

Josef Matl

ZUR FRAGE DER SEMASIOLOGISCH-KULTUR- HISTORISCHEN ERFORSCHUNG DER LEHN- UND FREMDWÖRTER IM SLOVENISCHEN

Das Hauptinteresse und der Hauptteil der slavistischen sprachwissenschaftlichen Forschungsarbeit war bisher neben der Auffindung und kritisch-philologischen Sichtung des sprachlichen Grundmaterials auf die Klarstellung und die Analyse der Herkunft und der Veränderungen der Laute und Formen, also auf die Laut- und Formanatomie bzw. -physiologie gerichtet. Auch die Wendung von der isolierenden positivistischen Betrachtungsweise zur strukturalistischen, von der genetisch diachronistischen zur synchronistischen, bedeutet, wie der neue Versuch einer Typologie der slavischen Sprachen von A.V. Isačenko¹ zeigt, noch immer den Schwerpunkt des Interesses an der Lautphysis, allerdings bei gleichzeitiger Berücksichtigung der Sprachrhythmik. Ich selbst glaube, daß an der Klassifikation Isačenkos sehr viel kritisch auszusetzen ist und zwar gerade unter Berücksichtigung der Innovationserscheinungen urslavischer sprachlicher Tendenzen, auf deren Auftreten in räumlich weit entfernten slavischen Sprachbereichen R. Nahtigal in seinen »Slovanski jeziki« hingewiesen hat.

Da ich mit W. von Humboldt, J. Grimm, K. Vossler in der Sprache in erster Linie ein geistiges Phänomen sehe,² glaube ich, belehrt und angeregt durch die Erkenntnisse der Arbeiten eines H. Hirt, K. Vossler, H. Hatzfeld, E. Struck, G. Rohlf's, daß es an der Zeit ist, auch in der Slavistik sich mehr dem Problembereich Sprache und Kultur zuzuwenden. In diesem Sinne sollen die nachfolgenden Bemerkungen eine kleine Anregung darstellen.

Unser Jubilar Ramovš hat bei souveräner Beherrschung des Materials und der Methode einen vor der strengsten internationalen Kritik bestehenden Bau der slo-

¹ *Linguistica Slovaca* I/II 1939—40, Bratislava.

² W. von Humboldt: »Die Sprache ist tief in die geistige Entwicklung der Menschheit eingedrungen. Sie begleitet dieselbe auf jeder Stufe ihres lokalen Vor- und Rückschreitens und der jeweilige Kulturzustand wird in ihr erkennbar.« — Vossler (1904): »Aufgaben der Wissenschaft ist, den Geist als die allein wirkende Ursache sämtlicher Sprachformen zu erweisen.«

venischen Laut- und Formenlehre sowie der slovenischen Dialektologie geschaffen. Von dieser gesicherten Grundbasis ist auszugehen. Außerdem ist durch die Arbeiten eines F. Miklosich, K. Štrekelj, A. Breznik u. a. die Wortkunde, der Wortschatz des Slovenischen, sowohl in volkssprachlicher als auch in literatursprachlicher Hinsicht im Wesentlichen geklärt und damit eine Voraussetzung gegeben für eine systematische Auswertung und Ausweitung des sprachlichen Materials auch auf die phraseologische, stilistische, syntaktische Seite hin, wie auch vor allem auf die volkssprachliche Metaphorik hin,^{2a)} zwecks Beantwortung der Frage, wie weit spiegelt die slovenische Sprache die äußere und innere Entwicklung des slovenischen Volkes, seine Lebensformen, sein Weltbild und Weltgefühl, seinen zivilisatorischen Entwicklungsgang, sein Verhältnis zur Natur, zur Pflanzen- und Tierwelt, seine gesellschaftliche Entwicklung und Erfahrung, seine Auffassung des Religiösen, sein Verhältnis zu Gott und Schicksal.

Gerhard Rohlfs (München), der nebenbei bemerkt vor kurzem eine auch für die balkanologische Sprachforschung methodisch sehr fruchtbare Untersuchung »Griechischer Sprachgeist in Süditalien. Zur Geschichte der inneren Sprachform«³ gegeben hat, hat schon 1928 in seiner Schrift »Sprache und Kultur« an Hand von Beispielen darauf hingewiesen, daß bei der Feststellung der inneren Spiegelung des kulturell-zivilisatorischen Entwicklungsganges in der Sprache gerade der Weg der Lehn- und Fremdwörter sehr aufschlußreiche Ausblicke bietet. Auf südslavisches Gebiet übertragen gibt uns das Material an Lehn- und Fremdwörtern sowie Lehnübersetzungen, das wir für das Slovenische K. Štrekelj und A. Breznik,⁴ für das Serbokroatische T. Maretič,⁵ F. Kurelac,⁶ M. Trivunac,⁷ für das Bulgarische B. Conev⁸ verdanken, die nötigen Voraussetzungen. Gerade Conev bietet uns (S. 352 ff) sehr interessante Beobachtungen über Bedeutungsveränderungen bei Wortentlehnungen bzw. Lehnübertragungen aus dem Russischen und zwar in der Richtung vom Abstrakten zum Konkreten z. B. bei *pečalb*, *prikaz*, *pristav*, *prevrat*, *pust*, *presledvam*, *raven*, *razchoždam*, *suša*, *svěšt*, *slog*, *slož*, *skazka*, *suchar*, *stan*, *spor*, *tovar*, *uprava*, *urok*. M. E. müßte auch das von Breznik gebotene Material an Lehnübertragungen hinsichtlich der semasiologischen Weiterentwicklung noch näher verfolgt werden.

^{2a)} Vgl. für das Serbokroatische den Versuch J. Jurković, O metafori našega jezika. Rad 31; für das Bulgarische das Material bei M. E. Dabeva, Epiteti v bulgarskata narodna pesen'. 1939.

³ Sitzungsberichte d. Bayr. Ak. d. Wissenschaften, phil. hist. Kl., Jg. 1944/46 H. 5, München 1947.

⁴ Jezik naših časnikarjev in pripovednikov. 1944.

⁵ Ruske i češke riječi u kniževnom hrvatskom jeziku, Rad 108.

⁶ Vlaške riječi u jeziku našem. Rad XX (21).

⁷ Nemački uticaji u našem jeziku. 1937.

⁸ Istorija na bulgarski jezik T. II.

Wir haben auszugehen von der auf dem Gebiete der klassischen, der germanischen und romanischen Sprachen gewonnenen semasiologischen Erfahrung,⁹ daß bei jedem Wort bzw. bei jeder Phrase das Bedeutungsfeld nach Umfang und Intentioniertheit, der Assoziationsradius, die Kontextbedeutung, der Bedeutungsumfang und die Veränderungen des Verhältnisses von Hauptvorstellungen und Nebenvorstellungen und Affektwerten, die charakteristischen Metaphern und Metonymien, beobachtet werden müssen. Es handelt sich also bei der von uns geforderten Betrachtungsweise nicht nur um die Klärung der Übernahme eines Wortes in lautlicher Hinsicht, also um die Klärung der Frage, ob das Wort genuin ist, sondern ebenso sehr um die systematische Beobachtung der Kategorie der übernommenen Wörter und Phrasen, wie weit Dingwörter der verschiedenen Lebensgebiete, soziale Begriffe, Abstrakta, Interjektionen (z. B. *bogati* im Friaulisch-dalmatinisch-italienischen, *isteši* im Istro-čakavischen, *kontinoma* im Kajkavischen), um die Art des Hineinwachsens und Weiterlebens in den neuen Sprachkörper und zwar nicht nur der lautlichen Seite nach (z. B. in der Vojvodina: *idem na vandrok* < *Wanderung*, *idem na fremd*). Außerdem sind nicht nur die herkunftsmäßig schwer erkennbaren Wörter von Interesse wie z. B. *kurent* oder *vagan* oder *jedrik* (bei Štrekelj) oder *mar* (Grafenauer) oder *cala* (Štrekelj) u. a., die im Sprachbewußtsein gar nicht mehr als fremd gefühlt werden, sondern ebenso auch diejenigen Wörter, deren fremde Herkunft offen liegt wie z. B. die häufigen (Slov. nar. pesmi) *joger*, *jogrc*, *forman*, *rajžati*, *pušlec* u. a.

T. Maretić unterscheidet (Rad 108, S. 68) eine naturale Übernahme von Wörtern von Volk zu Volk und eine künstliche Übernahme durch Literaten und zeigt an Beispielen ihr verschiedenes Schicksal im Leben der Sprache auf. Die ersten werden vom Volk als eigen empfunden und ohne Purismus gebraucht (ich habe im Belgrader Serbischen schon in den 20er und 30er Jahren beobachtet, daß Alltagswörter wie *moler*, *glancbigleraj*, *cuger* (= Zubehör) vollständig als genuine Wörter empfunden werden), dagegen werden die von Schriftstellern eingeführten Wörter gemieden (der slovenische Bauer aus der Umgebung von Marburg fühlte *adjunkt* als genuin, *pristav* dagegen als fremd) und so weit als möglich durch eigene Wörter ersetzt oder häufig bedeutungsmäßig oder volksetymologisch umgewandelt. Die von Conev angeführten Beispiele der Umdeutung übernommener russischer Wörter sind sehr aufschlußreich. Wie weit ähnliche Erscheinungen auch im Slovenischen und Serbokroatischen in der neueren Volks- und Literatursprache systematisch beobachtet wurden, ist mir nicht bekannt. Für die russische Umgangssprache hat mein Hörer K. Klein

⁹ Für die europäischen Sprachen vgl. die Auswertung von O. Meisinger, Vergleichende Wortkunde. 1932.

in seiner Dissertation über die Initialkürzungen in der heutigen russischen Sprache sehr interessante Belege von Umdeutungen gebracht.

T. Maretič hat auch ferner (ibid. S. 69—70) m. E. mit Recht an Hand von Entlehnungen aus dem Türkischen und Magyarischen wie *burgija*, *kazan*, *komšija*, *konak*, *beteg*, *tolvaj* u. a. gegen die These Stellung genommen, daß nur Ausdrucksnot als Ursache der Entlehnung in Betracht komme, und gezeigt, daß auch Entlehnungen für res vorkommen, für die in der eigenen Sprache ein genuines sprachliches signum vorhanden ist. Das Gleiche können wir bei Durchsicht des von Štrekelj u. a. gesichteten und gesammelten Lehnwortmaterials im Slovenischen wie auch in den benachbarten steirisch-kärntnerisch deutschen und friaulisch-triestinisch-italienischen Dialekten konstatieren. Die Entlehnung aus Ausdrucksnot ist in den Fällen von sprachlichen signa der zivilisatorischen, religiösen, sozialen oder militärischen oder volkstümlichen Brauchtums- oder psychischen Begriffe dann gegeben, wenn eben eine neue res mit dem neuen aus einer anderen Sprache stammenden signum in das sprachliche Bewußtsein eintritt. Also z. B.¹⁰ bei den res für zivilisatorische Dingbezeichnungen der Feld-, Wald-, Vieh-, Haus-, Kleidung-, Nahrung-, und Arbeitskultur z. B. *golida*, *tamar*, *menih*; *becidva*, *intemela*, *rašpet*; *čamer*, *kontenina*, *ošpetelj*, *cik*, *cvič*, *kozulja*; *birja*, u. a. oder bei den als res neu in Erscheinung tretenden sozialen Funktionen z. B. *čizman*, *dežman*, *pronar*, *vojd*, *barder*, *hertar*, *gleštati*, *kertes*, *nemešnjak* u. a. oder bei den res der religiösen Sphäre zusätzlich zu den von Miklosich (Die christliche Terminologie) angeführten Beispielen *ešperes*, *jašprišt*, *pilun*; oder der militärischen Sphäre z. B. *soldak*, *golombiš*, *vezer* u. a. oder im volkstümlichen Brauchtum z. B. *camar*, *korant*, *prajtelj* u. a. (abgesehen von den durch die Volkskundler Schneewis und Kretzenbacher untersuchten volkstümlichen Bezeichnungen). Das Gleiche gilt ferner für die Bezeichnungen von Maßen und Spielen. Dagegen taucht schon die Frage auf, ist die wenig einleuchtende häufige Übernahme von Pflanzen- und Tierbezeichnungen z. B. *dragoncelj*, *grana*, *grint*, *jedrik*, *regrat*, *robida* u. a.; *jers*, *klokar*, *kotorna*, *modras*, *šterna*, *ürgec*, *žiba* u. a. auf Ausdrucksnot zurückzuführen oder wurden genuine Bezeichnungen verdrängt oder hat die res nur mit Erscheinungen der slovenisch-deutschen bzw. slov.-italienischen bzw. slov.-magyarischen Sprachmischung zu tun. Das Gleiche gilt für die Übernahme von Verba (z. B. *bunkati*, *bontati*, *bezgati*, *baglati*, *bruliti*, *basati*, *kljukati*, *lajbati*, *marnjati* u. a.), von Eigenschaftswörtern (*čemi*, *klebern*, *vanek*), von Abstrakta (*sikešina*, *škumpa*, *štrit*, *don* u. a.). Zur Klärung des Eindringens und der Übernahme all dieser und ähnlicher Wörter wie auch von Lehnphrasen z. B. *to mi*

¹⁰ Die im folgenden gegebenen slovenischen Beispiele entstammen K. Štrekelj, Zur slavischen Lehnwörterkunde 1904 (Denkschriften Wien. Ak. phil. hist. Cl. Bd. L); derselbe, Prinos k poznavanju tujih besed v slovenščini (LMS 1896); derselbe, Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev (CZN V, VI).

mi je šlo v lehet (hier kann der reine Fall der Sprachmischung vorliegen) ist wohl die semasiologische Grunderkenntnis heranzuziehen, daß es primär nicht darauf ankommt, ob für die betreffende res schon ein genuines signum vorhanden ist, sondern um die besondere Bedeutungsintentioniertheit und um den besonderen Affekt- bzw. emotionalen Wert, der bei dem übernommenen Wort im Gefühl des betreffenden Fremdwortes als feiner oder gewählter oder als treffender, als ausdrucksbetonter z. B. bei Schimpfwörtern empfunden wird. Gerade die beliebte Übernahme und der Gebrauch von Schimpfwörtern z. B. *baraba; bezjak, lola, tere, lutljek* u. a. bzw. von Bezeichnungen, die pejorativ zu Schimpfwörtern entwickelt wurden wie z. B. *flaka, cundra, cafudra, iblajtar*, serbokroatisch *flinta, frajla, lacman* u. a. sind in dieser Hinsicht besonders aufschlußreich. Die pejorative oder meliorative Umdeutung von Volksbezeichnungen im Slavischen wie *švabo, german, latin, arnautin, tatarin, čerkez, vlah, grk* u. a. wäre noch Gegenstand einer eigenen Untersuchung, die uns interessanten Aufschluß über die Entwicklung der intraethnischen Beziehungen geben würde.

In den meisten Fällen können wir ja die psychische, die apperzeptive, die emotionale Situation bei der Übernahme eines Wortes oder einer Phrase nicht beobachtend feststellen, sondern versuchen sie nur zu rekonstruieren. Immerhin kann uns, wie die bisherige Forschung zeigte (M. Murko, K. Bulat, M. Vlajinac, O. Balzer, H. F. Schmid u. a.) die Heranziehung des volkskundlichen, des rechts- und sozialgeschichtlichen Quellenmaterials wertvolle Anhaltspunkte und Stützen bieten.

Daß man mit dem Versuch der rein lautlichen Erklärung der Übernahme vollständig versagen kann, möchte ich an einigen unmittelbar beobachteten Beispielen illustrieren: In der Belgrader Umgangssprache während des letzten Krieges war die Phrase zu hören *to je donela tetka štuka*, eine euphemistische Bezeichnung dafür, wenn jemand sich durch Plünderung gelegentlich von Kriegsereignissen wie z. B. Bombardements Möbel etc. angeeignet hatte. In Athen boten 1941/42 Schuhputzerjungen auf den Plätzen ihre Kunstfertigkeit mit folgendem Ausruf an: *»schluka puc extra fain«*. Wir sehen also in zwei Sprachen bei gleicher allgemeiner Situation die semasiologisch vollständig verschiedene Übernahme und verschiedene Umdeutung eines und desselben Wortes *Stuka* = Abkürzung für *»Sturzkampfflieger«*. In dem ersten Falle eine Personifizierung der Ursache der Plünderungsmöglichkeit, im zweiten Falle *Stuka* als Qualitätsbegriff des Superlativischen, zusätzlich zu den beiden superlativisch verwendeten Worten *extra fain*.

In Banjaluka war vor einigen Jahrzehnten folgende Phrase zu hören: *danas sam ciglik* in dem Sinne *»heute bin ich (angeregt durch Alkohol) in einer gehobenen Stimmung«*. Erklärung: in Banjaluka lebte in Pension ein alter Hauptmann der k. u. k. Armee, ein gebürtiger Tiroler. Wenn er abends im Wirtshaus in eine weinselige Stimmung geriet, so sang er das Lied *»Tirol, mein einzig Glück«*. Die Anwesenden

heimischen Slaven assoziierten nun, ohne den Wortlaut zu verstehen, die weinselige wehmutsvolle Stimmung mit (*ein*)zig Glück > *ciglik* und so trat *ciglik* als Adjektivum in den ob gezeichneten Sinne in ihr sprachliches Bewußtsein.

Daß bei derartigen Übernahmen auch ausgesprochene Verkehrungen der Bedeutung ins Gegenteil vorkommen, zeigt das von M. Trivunac angeführte Beispiel aus der Belgrader Sprechweise *klaj, klaj* (< *gleich, gleich!* des österreichischen Kellners) in dem Sinne von »langsam, es dauert noch eine Weile«. Oder ein anderer Fall, den mir mein Vater im heimatlichen Dorf an der steirischen deutsch-slovenischen Sprachgrenze erzählte: »Als in unserem Dorf ein Brand ausbrach, rief der Nachbar, der in der Jugend aus den Windischen Bücheln zugewandert war, also muttersprachlich Slovene, ‚*Gsegn's Gott!*‘ (Segne es Gott), beim Nachbar brennts.« Er hatte also die Phrase »*Gsegn's Gott!*« in dem Sinne »*Hilf Gott!*« sprachlich assoziiert.

Für das Slovenische, ebenso für das Serbokroatische, hat das aus der siedlungsgeographischen und geschichtlichen Entwicklungssituation der jahrhundertlangen friedlichen slovenisch-(serbokroatisch-)deutschen bzw. slovenisch-(serbokroatisch-)italienischen bzw. slovenisch-(serbokroatisch-)magyarischen Symbiose sich ergebende Problem der Sprachmischung eine außerordentlich große Bedeutung und zwar nicht nur im Wortschatz, sondern auch in der Phraseologie, in der Syntax (z. B. veränderte Reflexivkonstruktion, Verlust des präpositionslosen Instrumental), aber auch im Lautlichen, in der Artikulationsbasis (z. B. Verdampfung des *a* zu *o*, Diphthongisierungstendenz, Vibration *s/š, c/č, z/ž* im Dalmatinisch-Čakavischen usw.), ebenso im Sprachrhythmus (vgl. die Bemerkungen J. Keleminas, *Slov. nem. kult. odnosi*, 12).

H. Schuchardt hat in seiner Festgabe für F. Miklosich »Slavo-Deutsches und Slavo-Italienisches« die Erscheinungen der slavisch-deutschen und slavisch-italienischen Sprachmischung und Doppelsprachigkeit sowohl im sprachlichen Tatsachenbestand als auch ihrer grundsätzlichen sprachwissenschaftlichen Seite nach behandelt und damit eine auch heute noch brauchbare und richtungweisende, wenn auch materialmäßig zu ergänzende Grundlage für die Erkenntnis dieses sprachlichen Phänomens geschaffen.

Das von Strekelj gesammelte und untersuchte Lehn- und Fremdwortmaterial romanischer, germanischer und magyarischer Herkunft oder Vermittlung im Slovenischen sowie das Lehnwortmaterial slovenischer (slavischer) Herkunft in den deutsch-österreichischen Dialekten von Steiermark und Kärnten sowie im Friaulischen, im Gebiet von Triest und Istrien, beweist, daß wir den kulturgeschichtlichen Tatbestand einer ethnischen Symbiose durch Jahrhunderte, nicht aber den Tatbestand einer Übersichtung vor uns haben. Denn die Entlehnungen tragen sowohl auf dem Gebiete der materiellen Lebenskultur der Zivilisationstermini wie auf dem Gebiete der übrigen Kultur nicht einseitigen, sondern wechselseitigen Charakter. Wenn wir im Slovenischen, wie die vorhin erwähnten Beispiele, die nur eine kleine Auswahl

darstellen, zeigen, Entlehnungen für Nahrung, Kleidung, Wohnung, Arbeit- und Wirtschaftsgerät, wirtschaftliche Arbeitstätigkeit aus dem Germanischen bzw. Romanischen bzw. Magyarischen finden, so finden wir aus den gleichen Lebensgebieten auch relativ zahlreiche Entlehnungen aus dem Slovenischen in den österreichisch-deutschen Dialekten z. B. *Krenn, Gubanitze, Jause, Vochnitze; Kasekin, Kontusch, Kepenek, Gati; Kaluppe, Keusche, Durnitz, Fesslitz; Kosch, Krachse, Kummet, Startin, Manschetter, Zwitschker, Gotschel, Jaar, Karabatsch, Tafernitz; Graglach, Gramatel, Drosger* u. a., ebenso im Italienischen.¹¹ Wenn wir andererseits im Slovenischen zahlreiche Entlehnungen aus dem Gebiet der belebten Natur (Pflanzen- und Tierbezeichnungen) aus den Nachbarsprachen antreffen, so finden wir das Gleiche auch in den österreichisch-deutschen Dialekten z. B. *Pleschke, Puran, Tabolkabaum, Hetsche, Kapper, Tschunkel, Girlitz* u. a. Das Gleiche bei den Bezeichnungen für Spiele. Aber auch auf dem Gebiet der kulturgeschichtlich interessanten affektbetonten Schimpfwörter finden wir die Wechselseitigkeit, so einem *flaka* mit der bedeutungsmäßig pejorativen Weiterentwicklung »Fetzen« > »Schlampe«, einem *bersa* ebenso mit pejorativer Weiterentwicklung »verdorbener Wein« > »verdorbener Mensch, einem *cundra, drajna, haja, iblajtar* u. a. stehen in den steirisch-kärntnerischen deutschen Dialekten die aus dem Slovenischen stammenden Schimpfwörter *Tschurl, Zaucke, Istritze* u. a. entgegen, abgesehen von verschiedenen Rückentlehnungen wie *Lola* u. a., die ich selbst in meinem heimatlichen Abstalerdialekt beobachtet habe und die bei Štrekelj noch nicht verzeichnet sind. Die wechselseitige Entlehnung geht auch auf das Gebiet der militärischen, der Waffen- und Kampftermini, denn wir finden in den steirisch-kärntnerisch deutschen Dialekten Wörter wie *Pusikan, Terschinke, Taber, Tschardak, Tachetter, Tscherga, Dusak, Haramien* u. a. H. Schuchardt (o. c. p. 21) betont, daß Feldlager und Kaserne stärkere sprachliche Wirkungsfaktoren darstellen als Schule und Amt. Das gilt allerdings nur für die Verkehrssprache, nicht aber für die Hochsprache.

Ich will hier nicht auf weitere Details, auch nicht auf die kulturgeschichtliche Auswertung der einzelnen Fälle näher eingehen. Jedenfalls zeigt uns das Lehnwortmaterial eindeutig, daß auf dem Gebiete der wirtschaftlichen Arbeit in Haus, Feld, Wald, Weingarten, in der handwerklich-gewerblichen Tätigkeit der lang dauernde Zustand der organischen, intraethnischen friedlichen Symbiose gegeben war. Ich bin überzeugt, daß die weitere Untersuchung und Auswertung des Lehn- und Fremdwortes sowie des Lehn-Phrasenbestandes in kulturgeschichtlicher semasiologischer Sicht uns vertiefte Einsicht nicht nur in die äußere zivilisatorische, sondern auch in die innere Geschichte des slovenischen Volkes und seiner Beziehungen zu den Nachbarvölkern zu bieten imstande ist. Komparativ erweitert auf das gesamte Slaventum

¹¹ Vgl. die Beispiele bei K. Štrekelj *A. f. sl. Ph.* 25, S. 407 ff und 31, S. 203 ff.

— auf Grund des von A. Brückner, A. Matzenauer, O. Hujer, G. Korbut, A. N. A. Smirnov, R. Smal-Stockyj, St. Mladenov, B. O. Unbegaun, A. Stender-Petersen u. a. gesammelten und untersuchten Lehnwortmaterials — zu einer vertieften Kenntnis des kultur-zivilisatorischen Entwicklungsganges der Slaven im Rahmen der europäischen bzw. eurasischen Kulturentwicklung.

Graz, August 1950.

Povzetek

Avtor meni, da se je slavistika doslej ukvarjala predvsem z anatomijo glasov in oblik, da pa bi se morala sedaj izraziteje obrniti k jezikovno kulturnim problemom. Jubilant Ramovš je ob suverenem obvladovanju snovi in metode ustvaril stavbo slovenskega glasoslovja in oblikoslovja in slovenske dialektologije, ki zdrži tudi najostrejšo mednarodno kritiko; to je trdno izhodišče. Razen tega so Miklošič, Štrekelj, Breznik i. dr. že dovolj pretresli ljudsko in knjižno besedišče, da se vse to sistematično uporabi in razširi tudi v frazeološkem, stilističnem in sintaktičnem pogledu, da se prouči zlasti ljudska metaforika, dožene, koliko odsevajo iz jezika slovenskega ljudstva njegove življenjske oblike, podoba sveta, izobraževalni razvoj, razmerje ljudstva do narave, živalskega in rastlinskega sveta, do božanstva in usode, njegov družbeni razvoj.

Poudarja Maretičevo ločitev med neposrednimi ljudskimi prevzemi in literarnim posredništvom, da je neposredno prevzeta tujka ljudstvu kljub tuji osnovi bolj domača kakor posredni literarni izrazi z domačo jezikovno osnovo; tako je kmetom v mariborski okolici bolj domača tujka *adjunkt* kakor literarni *pristav*. Poudarja z Maretičem, da prevzemanja tujk ni zmeraj odločala resnična potreba, da je bila prevzeta marsikaka tujka ob enako dobrem domačem izrazu, včasih z novo stvarjo, včasih s civilizacijskimi pridobitvami, včasih po resničnem jezikovnem mešanju na mejah, velikokrat pa iz hlastanja po modi. Za vse to navaja zglede po Štreklju. Kako nič ne pove samo glasovno preiskovanje besede, pojasnjuje s samosvojo in čisto različno uporabo nemške okrajšave *štuka* (*Sturzkampfflieger*) v Beogradu (*donela je štuka* = dobil sem pri bombardiranju; blago dobljeno ob bombardiranju) in v Atenah (*štuka puc extra fajn* = superlativ, s kakršnim se ponujajo snažilci čevljev po cestah) med zadnjo vojno. Drug tak zglede je *ciglik* v Banjaluki po pesmi opitega častnika »(Tirol mein ein)zig Glück« v izrazu: *danas sam ciglik* = »dobre volje«. Podobno Trivunčev zglede *klaj klaj* iz natakarjevega *Gleich gleich* v Beogradu. Podoben primer je nemški *Gsegns Gott* namesto *Hilf Gott* ob s'lovensko-nemški meji, ko je začelo goreti pri sosedu. Schuchardtove smernice, ki jih je napisal v počastitev Miklošiča v Slavo-Deutsches und Slavo-Italienisches, so še zmeraj veljavne, treba bi jih bilo le po gradivu razširiti in po vsebini poglobiti. To tudi z nemške strani, zakaj tudi obmejna nemška narečja na Koroškem in Štajerskem so marsikaj prevzela iz slovenščine, kakor je pokazal že Štrekelj. To pojasnjuje ob nekaterih medsebojnih izposojenkah, zlasti ob sramotilnih besedah in zmerjanju.

Arturo Cronia

CONTRIBUTI ALLA DIALETTOLOGIA
SLOVENA

A Fran Ramovš, maestro illustre della dialettologia e, in genere, della linguistica slovena, dedico, anzi offro, in occasione del 60° anniversario, alcuni contributi dialettali o — come avrebbe detto il Pintar — »paberki« da quelle aree, che egli magistralmente classificò e che, con la scorta luminosa della sua *Historična gramatika slovenskega jezika*,¹ io e l'amico mio, il prof. Carlo Tagliavini, abbiamo fatto nuovamente »saggiare« da alcuni nostri allievi, i quali hanno il dono invidiabile del bilinguismo o vivono in quelle regioni. E le regioni sono la Valle del Torre, quella del Natisone e il Carso, cioè i dialetti »terski«, »nadiški«, »kraški« della »Primorska dialektična baza«. E gli informatori sono i dottori Paolo Rieppi,² Giuseppe Serazin,³ Ermacora Vidoni,⁴ Niccolò Persici,⁵ le cui tesi di laurea sono depositate — ma non dormono! — nel mio »Istituto di filologia slava« all'università di Padova. Le inchieste risalgono agli anni 1938—1946.

Dalla Valle del Torre.

Affezionato come sono ai dialetti čakavi, incomincio con alcune osservazioni su i čakavismi o serbocroatismi della Valle del Torre, che, per altro, sono propri anche della Valle di Resia e, senza fantasticare come Baudoin de Courtenay, possono essere ricondotti a movimenti migratori sia indipendenti dalla pressione dei Turchi, che, per così dire, ha appena lambito certe zone čakave, sia precedenti alla presenza e funzione di notai o di preti di Veglia, dell'Istria e della Dalmazia, che, del resto, già nel secolo XIV figurano, per esempio, nella pieve di Nimis (secondo il Bertolla, *La Pieve di Nimis*, Udine, 1898, pag. 11).

Come caratteristico esito di un tipo di strati (substrati o adstrati) čakavi o, indubbiamente, serbocroati, io considererei anzi tutto il futuro perifrastico formato con l'ausiliario *tiěte* (volere) e già notato dal Ramovš in val di Torre, Resia e Isonzo (*H. G. Sl. J.* VII, 35, 80): *ja čun betě brūman* (sarò buono), *ti èš stortě* (tu farai),

¹ In abbreviazione *H. G. Sl. J.* o semplicemente, *Ramovš*.

² *I dialetti sloveni della Val di Natisone*, Bologna, 1939.

³ *Il dialetto sloveno del Carso Superiore*, Padova, 1941.

⁴ *Saggio sulla toponomastica dell'alta Valle del Torre*, Padova, 1945.

⁵ *Il dialetto di Cergneu*, Padova, 1946.

ecc. A proposito del suo uso vorrei osservare che esso è ancora tenace in alcune località, come, per esempio, nel Comune di Lusevera, mentre altrove, come a Cergneu, sopravvive assieme alla forma perifrastica con *bõn* (per *bom*), che già intorno al 1870 il De Courtenay aveva notato e che oggi si sente più spesso per esprimere, specialmente, un'azione determinata nel tempo, arieggiante quindi un futuro ipotetico.

Altro caso di čakavismo io considererei la tipica čakava nasalizzazione di vocali in sillabe, specialmente finali, uscenti in *-m*, o, meglio, il passaggio di *-m* finale in *-n* che avviene anche nelle valli di Resia, di Natisone e di Isonzo, in dialetti, cioè, sloveno-veneti (*H. G. Sl. J. VII, 34, 52, 53, 78, 87*): *mān* (io ho), *õsñ* (otto).

Lo strumentale singolare dei sostantivi femminili, invece, a Cergneu non ha la desinenza čakava in *-un* o in *-on*, ma finisce in *-u* per il paleoslavo *o*: *hìšu* (casa), *nìtju* (filo); ma i pronomi personali hanno *z mánø* (con me), *s tóbø* (con te).

Che ci sia in Val di Torre quella famosa armonia vocalica, che ha fatto tanto fantasticare il De Courtenay su un'origine turanico-slava dei Resiani? I casi segnalatimi da Cergneu, come *šorók* (largo), *na delečèn* (da lontano), *raxatàn* (rido fuori di misura, cioè *grohotam*), *cidìlo* (staccio, inteso non come »ikavismo«), mi fanno pensare piuttosto ad un fenomeno isolato di natura fonetico-psicologica di elementi più o meno morfologizzati.

Osservo piuttosto che il dialetto di Cergneu presenta o tradisce alcune caratteristiche proprie dei parlari in fase di »estinzione«, perché il duale generalmente non è più sentito e i numerali cardinali si contano fino ai dieci: *dàn*, *nā*, *nò*, *duā*, *trī*, *štirji*, ecc. e da »dieci« in poi si usano le voci friulane *úndiš*, *dódiš*, *trédiš*, ecc.; degli ordinali sono rimasti solamente *parvi* e *drú*, essendo tutti gli altri presi dal friulano: fenomeno analogo questo di quanto avveniva fra i Serbocroati del Molise quando il Rešetar li studiò intorno al 1910.

Estinto ormai io vorrei considerare l'aoristo. Esempi attuali quali *te bā na dobra ženica*, *xúde lięta sò bē* (*H. G. Sl. J. VII, 54*) possono venire intesi come un comune passato prossimo composto col presente del verbo ausiliario *biti*, o senza, e con le forme contratte del suo participio passato attivo. Infatti in alcune »pravice« o »racconti« che mi sono fatto annotare a Cergneu, la terza persona singolare del passato prossimo ricorre senza l'ausiliario *biti* (fenomeno del resto comune a parecchie lingue slave) e nel dialetto di Cergneu in generale il participio passato attivo di *biti* dà le forme contratte *bā* per il femminile e *bē* per il plurale.

A proposito di »estinzione« di dialetti vorrei ricordare ancora che nel 1945 nell'alta valle del Torre — secondo dati forniti dal dott. Vidoni — la situazione linguistica era la seguente: lo sloveno era estinto nei villaggi di Coja di là, Zameais Superiore, Ciseriis; lo sloveno era in via di estinzione e parlato da poche decine di individui oltre i 60 anni a Sammardenchia, Malamaseria, Sedilis Superiore (borgate o caseggiati di Zatrepi, Patokis, Uziunt); lo sloveno era parlato dal 30 % circa

della popolazione e per lo piú da individui oltre i 40—45 anni a Stella Superiore e Flaipano (Comune di Artegna); lo sloveno assieme al friulano era parlato nel territorio bilingue del Comune di Lusevera, piú precisamente a Villanova (Zavarh), Vedronza (Nivica), Cesariis (Potbardo), Pers (Breg), Pradielis (Ter), Lusevera (Bardo), Micotis (Sedlišča) e Musi (Tanataviele). In tutti questi dialetti sloveni la irradiazione del friulano è stata tale che a seconda della sua efficienza essi differiscono non solo di villaggio in villaggio, ma, si potrebbe dire, da caseggiato a caseggiato. In quanto a Cergneu, che fatalmente è stato quasi distrutto da rappresaglie tedesche nell'autunno del 1944, mi risulta che nel 1946 a Cergneu di Sotto non si parlava piú sloveno, eccetto qualche vecchio o quelli che per ragioni di parentela erano legati a Cergneu Superiore.

E per finire e cambiare argomento, voglio ricordare che il rafforzamento delle proposizioni con l'avverbio *ta*, notato dal Ramovš nella Valle del Natisone (VII, 56), si accentua addirittura nella toponomastica dell'alta valle del Torre. Sue documentazioni scritte o trascritte già dal secolo XVII, piú precisamente nel *Libro Copia degli Stromenti* della Chiesa di S. Giorgio di Lusevera, nel quale, tra una copia e l'altra degli atti di donazione e di lasciti alla surricordata chiesa dal 1634 al 1767, si leggono spesso toponimi, quali *Taparmost*, *Tanagnivize*, *Tapodpolizami*, ecc.

Dalla Valle del Natisone.

Ho vagabondato forse troppo nella valle del Torre. Sarò piú breve in quella del Natisone, anche perché mi interessa meno, presentando i suoi dialetti fisionomia meno arcaica e piú pura coll'uso costante del duale, col futuro perifrastico in *bom*, ecc. E poi il Ramovš l'ha cosí bene classificata nelle sue linee — naturalmente — essenziali. Prescindendo da questi lineamenti o da caratterizzazioni essenziali ci si affaccerebbero, naturalmente, altre varietà o suddivisioni regionali, locali.

A San Pietro, in valle, vediamo, cosí, accentrarsi o accentuarsi certe particolarità dialettali che non trovano riscontro in montagna, a Ieronizza e, meno ancora, a Centa. Ecco, per il vocalismo, il fenomeno o piuttosto, fonema tanto diffuso della dittongazione della *ǣ* o *ê* paleoslave: esso dà *lǣjed* (ghiaccio) a S. Pietro, mentre a Ieronizza e a Centa dà ancora *lêd*, anzi *lêt* con la lenizione della dentale sonora; ma questo vale solo per la *ǣ* nasale del paleoslavo. Per la morfologia si potrebbe ricordare i sostantivi maschili del tipo *sin* (figlio), i quali conservano ancora al genitivo singolare la desinenza originaria *-u* a Centa, a Ieronizza ed altrove *-sinù*, mentre a S. Pietro hanno anche la nuova desinenza *-a* dei cosí detti temi maschili in *o*. Questi, ed altri, parallelismi possono fare vedere come in seno ad uno stesso gruppo dialettale ci siano dei frazionamenti sensibili, dovuti, come sempre, sopra tutto a fattori geografici che ci danno zone montane (Ieronizza, Centa, ecc.) e zone

laterali, a fondo di valle (S. Pietro, Liessa, ecc.), quindi, stando alla geografia linguistica e in particolare a Bartoli, conservazione e innovazione, tanto piú che la vicina valle dell'Iudrio ci porta in aree, dove ormai anche la scuola slovena poteva esercitare direttamente la sua influenza. Non parliamo poi di differenziazioni in ordine sociale, di gerghi o vernacoli di montanari, di pescatori, mercanti, ecc.!

Alle volte, però, ci sono dei fenomeni di convergenza che non dipendono da semplici contingenze geomorfologiche o geopolitiche, ma da remote origini o comunanze linguistiche slave, protoslave, che tempo e spazio non sono riusciti a cancellare a migliaia di anni e di chilometri di distanza, quali, per esempio, il trattamento della *o* protonica — l'»akanje« — in dialetti sloveni e in dialetti russi.

Sarebbe perciò interessante accertare — e identificarne la genesi poi — in quale relazione con altri dialetti sloveni o slavi e non slavi stia il fatto che in Val di Natisone nomi propri maschili di persona, come, per esempio, *Marčelo* (ma anche *nono* — nonno), nella flessione acquistano l'ampiamiento, piú precisamente di una *-n* come nel paleoslavo e nelle lingue neoslave i temi neutri in *n*: *Marčelûna*, *nonûna*. Un caso analogo io l'ho trovato in dialetti čakavi, piú precisamente alla Brazza, dove, però, l'ampiamiento è una *t* e per esempio, *Arturo*, *Toni* diventano *Arturota*, *Toneta*, ecc.

Pacifica è, invece, la cosí detta »femminilizzazione« (*feminizacija*) dei sostantivi neutri, come, per esempio, *miêsta* (città), *břda* (montagna), ecc., perché comune a vari dialetti sloveni (*H. G. Sl. J. VII*, 25, 29, 167, ecc.), solo che in Val di Natisone essa potrebbe essere stata influita dall'italiano (veneziano o friulano) che non ha il neutro e ha voci femminili per parecchi sostantivi neutri sloveni »femminilizzati«. Ma essa può essere avvenuta anche qui per l'unificazione di casi al plurale fra sostantivi femminili e neutri (*Ramovš*, VII, 167).

Dal Carso.

Il territorio, in cui si estende il dialetto del Carso, con i suoi contatti — o, addirittura, trapassi — con vari dialetti limitrofi e affini, *m* porta nuovamente a considerazione geolinguistiche.

Qui poi piú che accennare a frazioni o a frazionamenti locali, si potrebbe postulare una nuova suddivisione basilare. Si potrebbe, cioè, procedere nel suo vasto e complesso territorio non solo in senso longitudinale e dividere il dialetto in occidentale, centrale, ecc. (*H. G. Sl. J. VII*, 68), ma anche seguire una via latitudinale e tentare una divisione o suddivisione, per tanto, in Carso Superiore e Carso Inferiore.

Al Carso Superiore — sulla base di dati forniti dal dott. Serazin — attribuirei il territorio comprendente i comuni di Sesana (Sežana) e, con qualche divergenza locale, di Tomadio (Tomaj), al di qua della vecchia strada che va da Villa Opicina (Općine) a S. Daniele (Štanjel) e poi prosegue per Vipacco (Vipava) e dividerebbe

il Carso Superiore dal Carso Inferiore: territorio che dipese dalla diocesi di Trieste a differenza dall'altro che dipendeva dalla diocesi di Gorizia e, quindi, ebbe vita, contatti e influssi differenti.

Sue caratteristiche sarebbero:

la riduzione di *o* chiusa, tonica o posttonica, in *u*: *Bûγ* (Dio), *pîsmu* (lettera); alla *o* del paleoslavo corrisponde, se tonica, la dittongazione *uo*, se atona, la semplice *o*: *ruóka* (mano), *krávo* (vacca) nell'accus. sing.;

la *u*, se chiusa, dà una *ü*, se aperta, dà una *e* non chiara: *múha* (mosca), *krèh* (pane);

la *l* velare dà questi esiti principali: *běu* (bianco), *dóuγ* (lungo), *přšy* (venuto).

A questi esempi risponderebbero nel Carso Inferiore: *lièp*, *pîsmo*, *krávu*, *múha*, *dúγ*, *přšu*.

Il dialetto del Carso Superiore alternerebbe quindi le sue concordanze sia con il dialetto occidentale, sia con quello centrale del Carso.

Ma a prescindere da questi tentativi sofisticati di classificazione e divisione, vorrei cogliere qualche elemento di evoluzione cronologica e tramandare voci di fasi che stanno ormai esaurendosi. È la lingua morente dei vecchi che me li porge.

Nel così detto Carso Superiore la tendenza a certi casi di tipica palatalizzazione delle velari trova resistenza oggi nei giovani e, per esempio, *šûd* in senso di «cattivo, arrabbiato», ma anche di «logoro, bucato» (p. es. *luònec je šûd* — la pentola è bucata) è usato solo dai vecchi, mentre i giovani preferiscono *hûd*. Così *čûhña* per *kûhña* (cucina), *čúnca* per *kúnca* (faina) o *šiša* per *híša* (casa) e *štru* per *htru* (presto) sono ormai ridicoli ai giovani. E i vecchi dicono ancora, ma già di raro, *Boiü* per *Bogu* (a Dio), *noiè* per *noge* (piedi), ma i giovani non li seguono.

Comune, invece, escluso Tomadio (Tomaj), è il fenomeno dello «akanje» che tanto mi ha colpito nei dialetti sloveni. Per ciò la *o* breve protonica viene articolata come una *a*, indistinta a Casigliano, piú precisa a Storia (Šturje), Sesana (Sežana), Poverio (Povir): *kakúš*, *kakúš* (gallina).

Al dialetto di Praga, che tanto mi è rimasto impresso nell'orecchio — e nel cuore — e ad altri dialetti mi fa pensare la prostesi che si riscontra nel Carso Superiore, dove c'è quasi una specie di riluttanza a pronunciare una parola che incomincia per vocale, sia pure straniera. Così si susseguono *uòknu* (finestra), *iápnu* (calce), *iémet* (avere) e persino *vántla* (asciugamano), *váhtat* (custodire, da «achten» forse contaminato con «Wacht», «Wache», *uoštartia* (osteria), ecc. per *okno*, *apno*, *imeti*, ecc.

Queste ultime voci di origine straniera mi tenterebbero a fare qualche divagazione su i numerosi prestiti e calchi tedeschi e latino-italiani nei dialetti che ho ricordato. Ma lo spazio ormai protesta e poi sono questioni che piú che la dialettologia slovena — come oggi è impostata — interesserebbero la lessicografia e la

semantologia o la geografia linguistica. Intese cosí, però, esse potrebbéro rispecchiare meglio fasi e aree di irradiazione e di penetrazione reciproca: interessare quindi e filologia slava e filologia romanza. Si pensi, per esempio, alle »peripezie« della »siliigia« dal latino *cerūsĭa* o dal romano-illirico *ker(e)sia!*

Padova, 15. IX. 1950.

Povzetek

V počastitev mojstra slovenske lingvistike avtor objavlja nekaj »paberkov« o terskem, nadiškem in kraškem narečju iz arhiva svojega Inštituta za slovansko filologijo.

O čakavizmih v terskem narečju meni, da se dadó razložiti z notranjo migracijo, nekaj naravno (uradniki in duhovniki), nekaj prisilno (pritisk Turkov). Eden takih čakavizmov je opisovanje futura z glagolom *hteti*, ki se ga ponekod (v občini Brdo) trdo drže, drugod pa opisujejo tudi z *bom*. Tipično čakavska posebnost je tudi nazalizacija vokalov pred končnim *-m > -n*, kar srečujemo tudi v beneško-slovenskih govorih. Instr. sg. samostalnikov ž. sp. se končuje na *-u*, ne kakor v čakavščini na *-un* ali *-on*; pač pa ima narečje še z *manq*, s *tobq*. Černejski govor kaže nekaj potez izumiranja: ne pozna več dvojine, glavne števnik le do deset, od vrstilnih pa le *prvi* in *drugi*, drugo je vse vzeto iz furlanščine; izumrl je aorist, po avtorjevem so *bè* in *bà* skróčene oblike opisnega part. Po podatkih iz leta 1945 je v zgornji terski dolini položaj slovenščine takle: izumrla je v vaseh Coja, Zg. Zimeais in Ciseriis; samo nekaj desetih ljudi, starih nad 60 let, jo govori v vaseh Sammardenchia, Malamaseria, Zg. Sedilis (Zatrepi, Patoki, Uziunt); kakih 30 % (med ljudmi v starosti nad 40–50 let je procent večji) jo govori v vaseh Zg. Stella, Flipana; enaka s furlanščino je v dvojezičnih vaseh občine Brdo (Zavarh, Nivica, Podbardo, Breg, Bardo, Sedlišča, Tanataviele). Po vseh teh vaseh je furlanščina slovenščino tako razkrojila, da se govor spreminja ne le od vasi do vasi, marveč skoraj od hiše do hiše. V Černeji, ki je bila 1944 od Nemcev hudo razbita, se po podatkih iz leta 1946 v spodnjem delu ne govori več, le še kak starec ali sorodnik iz zgornjega dela jo zna. Iz toponomastike navaja zložena imena iz 17. do 18. stoletja: *Taparmost*, *Tanagnivize*, *Tapodpolizami*.

V nadiškem narečju avtorja zanimajo zlasti refleksi za stari *ġ* in *ê*, od kod pri samostalnikih m. spola na *-o* in *-e* daljšava z *-n-* ali *-t-* v odvisnih sklonih (*Marčĕlo-úna*, *Arturo -ota*, *Toni Toneta*). Feminizacijo srednjih samostalnikov (*mesta*, *bŕda*) je morda pospešil tudi italijanski vpliv, ki ne pozna srednjega spola.

Za kraško narečje pa avtor predlaga razdelitev ne le podolž na vzhodno in zahodno, marveč tudi počez, na zgornjo in spodnjo stran, ker se mu zde razlike med temi ozemlji dovolj velike za tako delitev; spodnji del je bil bolj povezan s Trstom (uprava, hierarhija), zgornji pa z Gorico. Meja med obema deloma bi po njegovem šla tako, da pripade spodnjemu delu občina Sežana, Tomaj in kraji onstran stare ceste Opčine—Štanjel na Vipavo. Potem podaja karakteristične črte tega govora.

Józef Trypućko

O PEWNEJ NIE DOSTRZEŻONEJ FUNKCJI
PRZEDROSTKÓW CZASOWNIKOWYCH
W JĘZYKU ROSYJSKIM

»Funkcje przedrostków czasownikowych są dotychczas w slawistyce dziedziną prawie zupełnie zaniedbaną«, pisze Słoński we wstępie do pracy »Funkcje prefiksów werbalnych w języku starosłowiańskim (starobułgarskim), 1937, 1. Trudno temu sądowi odmówić słuszności. Zadaniem niniejszego przyczynku jest zwrócenie uwagi na pewien ciekawy szczegół, który w dotychczasowych badaniach nad słowiańskim czasownikiem bądź to całkowicie pomijano milczeniem, bądź też niewłaściwie interpretowano, i wypełnienie, przynajmniej w drobnej mierze, tej luki, o której mówi prof. Słoński.

Przedrostki czasownikowe pełnią, zgodnie z dotychczasowymi poglądami, dwie funkcje: albo modyfikują znaczenie czasownika prostego, t. zw. przedrostki postaciowe, po francusku »les préverbes pleins« wzgl., według terminologii Vaillanta, Manuel du vieux slave, 1948, 320, »les préverbes de sens concret«, np. *nepo-nucárъ* w stosunku do *nucárъ*, albo też perfektywizują ten czasownik, nie wpływając na jego znaczenie, t. zw. przedrostki puste, po francusku »les préverbes vides«, np. *na-nucárъ* w stosunku do *nucárъ*.

Podział ten jednak nie wyczerpuje wszystkich możliwości. Istnieje jeszcze jedna funkcja, polegająca na tym, że przedrostek ani nie modyfikuje znaczenia czasownika, ani też go nie perfektywizuje, jest w ogóle ze stanowiska semantyki najzupełniej zbędny, niemniej przecież występuje, a nawet bardzo często, zwłaszcza w literaturze ludowej.

Postaramy się na razie zilustrować to zjawisko na dwu przykładach. Tak więc w zbiorze Великорусские народные песни. Изданы А. И. Соболевским, I, 1895, 311, czytamy: Я сама в Казань-городе ведь *повыросла*; podobnie w innym zbiorze, Песни русского народа собраны в губерниях Архангельской и Олонецкой в 1886 году, 1894, 4, znajdujemy: Ты куда же, Боже наш, поезжаешь, На кого Ты нас *спокидаеш* (w zbiorze Песни русского народа собраны в губерниях Вологодской, Вятской и Костромской в 1893 году, 1899, 3: На ково Ты нас оставляешь, На ково Ты нас *спокидашъ*). Dla każdego jest jasnym, że formy *повыросла*, *спокидаешъ* są tylko odmiankami normalnych form *выросла*, *покидаешъ*; przedrostki *по-* i *с-* są

w nich nieuzasadnione, ponieważ i znaczenie i funkcje podanych czasowników pozostają te same, bez względu na to, czy doczepimy do nich przedrostek czy nie. Nie zmienia się ponadto aspekt czasowników: zarówno *выросла* jak i *повыросла* są dokonane, podobnie jak *покидаешь* i *спокидаешь* są niedokonane. O ile pierwszy wyrazek odpowiada normie, por. Meillet, *Études* I, 1902, 35: »il est superflu d'ajouter qu'un perfectif ne perd pas son caractère perfectif du fait de l'addition d'un préverbe«, o tyle w drugim mamy do czynienia z pewnym odchyleniem od normy, ponieważ wszelki czasownik, z wyjątkiem czasowników częstotliwych oraz t. zw. nieokreślonych, po doczepieniu przedrostka staje się zwykle dokonanym.

W literaturze naukowej, poświęconej przedrostkom czasownikowym, napróżno szukamy jakiegokolwiek wzmianki o poruszonym przez nas zagadnieniu, por. np. wielką i podstawową pracę Agrella, *Przedrostki postaciowe czasowników polskich*, Materiały i prace Komisji Językowej Akad. Umiej. w Krakowie VIII, 1918, lub nawiązujące do niej artykuły: G. Skansa, *Zur Bedeutungslehre der tschechischen Verbalpräfixe*, *Slavia* XI, 1932, 437—445 oraz Ad. Stender-Petersena, «Функциях глагольных приставок в русском языке», *ib.* XII, 1933—34, 321—334, wreszcie wymienioną na wstępie monografię Słońskiego (artykuł P. K. Kovaleva, «Функции глагольных префиксов в русском литературном языке», *Русский язык в школе*, 1940, nr 1—4, znam tylko z tytułu, nic więc nie mogę powiedzieć o jego zawartości). Pewne dane znajdujemy dopiero w dziele G. Ułjanova, *Значения глагольных основ в литовско-славянском языке*, II, 1895, oraz w monografii F. Trávníčka, *Studie o českém vidu slovesném*, 1923, z poglądami tych autorów trudno jednak się zgodzić, ponieważ nie czynią oni żadnej różnicy między normalnymi funkcjami przedrostków czasownikowych a »funkcją trzecią«. Do poglądów tych wrócimy na właściwym miejscu. Na razie należy rozejrzeć się dokładnie w odnośnym materiale.

Są frzy źródła, z których można byłoby czerpać przykłady, ilustrujące nasze zjawisko: słowniki, teksty, wreszcie, jeżeli chodzi o materiał rosyjski, wymieniona praca Ułjanova. Z pierwszego źródła należy jednak korzystać bardzo ostrożnie, ponieważ dane słownikowe, w tym wypadku głównie Dala, nie zawsze są wystarczające do oznaczenia strony znaczeniowej odnośnych przykładów, a materiał, zebrany przez Ułjanova, posiada bardzo nierówną wartość. W rezultacie jedynym niezawodnym źródłem są teksty, w pierwszym rzędzie teksty ludowe, tam bowiem złożenia z przedrostkami »v trzeciej funkcji« są najliczniej reprezentowane. Zresztą i tutaj narzuca się konieczność przeprowadzenia pewnej gradacji: obchodzące nas przykłady są rzeczywiście liczne w utworach wierszowanych, w prozie natomiast pojawiają się tylko sporadycznie. Fakt ten ma, jak później zobaczymy, swoje głębokie uzasadnienie.

Zacznijmy nasz przegląd danych językowych od złożzeń z przedrostkiem *no-*. Jak wiadomo, jedną z najczęstszych funkcji tego przedrostka jest nadanie czasownikowi odcienia dystrybutywności. Z odcieniem tym mamy do czynienia w takich

wypadkach jak Он князей бояр всех *повырубил* ПРН Арх 9 (= Песни русского народа, р. wyżej), мужицков-то всех *повырублю* ib. 33, Все разбойничьки да спать *поулеглись* 69, Они [дети] все да вдруг *повозросли* Sobol. I 251 (= Великор. нар. песни, р. wyżej), Как девять сынов вдруг *повозросли* ib. 253. dalej Меды, вина все *выпила*, Вороных коней всех *попродала*, Соколов ясных всех *повыпустила* ib. 121. Specjalnie ciekawy jest wariant Что коней твоих *пораспродала*, Соколов твоих *пораспустила*, А меды твои *поразвыпила* ib. 119, w którym znajdujemy aż dwa wykładniki dystrybutywności, mianowicie *no-* i *raz-*. Nie jest to jednak zwykły przypadek. Należy zwrócić uwagę na fakt, że *raz-* kompensuje opuszczony zaimek *все* wzgl. *всех*, czyli że w gruncie rzeczy również w poprzednim zdaniu dystrybutywność wyraża się aż dwukrotnie: raz przez zaimek i raz przez przedrostek. Że nie jest to konieczne, dowodzi przykład Все разбойничьки да тут *роплакались* ПРН Арх 69.

Z wyraźnym odcieniem dystrybutywności spotykamy się ponadto w wypadkach Золотую вербу *повыломала*, Кипарис-древо *повыкушила*, Все она коренье *повывела* Sobol. I 136, Я весь жемчуг *пособрала* ib. 242, А желтой песок весь *порознесло* ПРН Арх 11, gdzie jako przedmiot występują rzeczowniki zbiorowe wzgl. materialne, może też w II ясен сокол с добрым коном *позаспорили* Sobol. I 579, Ужь как стал Олексей да семилетной, *Поизволили* в грамоты уцита ПРН Арх 7.

Strona znaczeniowa wymienionych przykładów nie sprzeciwia się obecności przedrostka *no-*, jednakże z drugiej strony należy stwierdzić, że jest on w gruncie rzeczy zupełnie zbyteczny, ponieważ we wszystkich wypadkach bez wyjątku można równie dobrze użyć form bez *no-*, przyczym znaczenie pozostanie to samo, a więc Все разбойничьки да спать *улеглись*, Меды, вина все *выпила*, Я весь жемчуг *собрала* i t. d. O wprowadzeniu tego *no-* musiały więc decydować nie czynniki znaczeniowe lecz jakieś inne.

Że tak jest rzeczywiście, dowodzi przykład Белы паруса *повырвало*, Высокие мачты *повыломало*, Все шелковые снасточки *повырвало*, Младого полковничка *повыбросило* Sobol. I 342. O ile w pierwszych trzech czasownikach można byłoby tłumaczyć obecność *no-* względami znaczeniowymi, o tyle w czwartym nie może być mowy o jakimś odcieniu iteratywnym, chodzi bowiem wyraźnie tylko o jednorazową czynność i o jeden obiekt. Trudno przypuścić, by jeden i ten sam przedrostek w tak bliskim sąsiedztwie raz występował jako postaciowy, raz znów jako pusty, »w trzeciej funkcji«. Ponieważ w formie *повыбросило* mamy z całą pewnością do czynienia z przedrostkiem pustym, nie pozostaje więc nic innego jak tylko przyjąć, że jest on pusty również w pozostałych formach, które przecież są tylko odmiankami form *вырвало*, *выломало*.

Innymi słowy funkcja iteratywna przedrostka *no-* w tym oraz we wszystkich innych przytoczonych wyżej przykładach jest tylko pozorna: *no-* zostało w nich użyte

nie dla wyrażenia iteratywności, jak by się mogło na pierwszy rzut oka wydawać, lecz w zupełnie innym celu. Por. ponadto Вы *поскуйте* ему скорые ноженьки, Вы свяжите назад белые ручушки Sobol. 59. W obu członach chodzi o tę samą iteratywność, niemniej przecież *no-* zostało użyte tylko raz. Z drugiej strony mamy raz Все на весельи *порахвастались* ПРН Арх 47, raz znowu Выходит то он да *порахвастался* ib. W wypadku полковничка *повыбросило* można byłoby od biedy widzieć rezultat analogii wzgl. aliteracji, możliwość ta w ostatnim przykładzie jest wykluczona.

A oto fakty, w których zupełnie wyraźnie chodzi tylko o jeden podmiot wzgl. przedmiot, w których przecież *no-* poprzedza czasownik. Przykłady te są zbyt liczne, by można było traktować je jako zwykłe wykolejenia. Mamu więc: Тут-то добрый молодец *порахвастался* Sobol. 6, У Ванюши головка *поизломана* 74, На Васильюшке *повырос* част ракивов куст, На СалФеюшке *повыросло* кипарисно дерево 141, Как со вечера мой братец *Поразогалял* 197, *Повыскочит* горяшко из запечья 517, *Пораздумался* и *порасплакался* 520, Во лаптишечки горе *пообулося*, В рогозиночки горе *понаделося* 531, Ты умела горяшко *повызгоревать* 533, На добрым коне сидит, сам *пораздумался* ПРН Арх 33, То он стал у полянницы *повыспрашивать* 35 (por. ib. А й ты когда стал у мяя *выспрашивать*), Я *повыехал* на матушку святую Русь 36, Раз он играл, ю *поббыграл* 39, Али чаркой тебя да *поббнесли* 43 (por. ib. И чаркою меня да не *оббнесли*), Он *повскочил* из за стола дубового 45, Тут *повыскочил* Кострюк на широкий двор 45, Тут *повыскоцил* Потапюшка Скурлатов сын 48, А я *повывел* изменушку из Киева 51, На нас, братцы, Господь *порозгневался* 57, Одному разбойницьку не *пбспалось*, Молоду вдову да стал *выспрашивать* 69 (pojmuję to *пбспалось* jako odmiankę niedokonanego *спалось*; Dal zna m. inn. не *пбспалось* мне ныне, nie wspomina jednak nic o aspekcie), Молода вдова *поросплакалась* 69, Я *повыберу* видь в поли деревницьку 87, Высокошенько *повыросло* [деревцо] 133, Я един тебя *выемотрю*, Я един тебя *выкуплю*, Я *повысмотрю*, *повыведу* 134, Не послушал друг любезной, взял он *поженилсе* 206 (por. u Dala z wyraźną dystrybutywnością У нас все парни в осень *поженились*), Я *повыстрою* мост 212, Да не дает то с дружкой *посвидеться*. Да не дает-то *посвидеться*, Ой да што *посвидеться*, *повыкнутся* 214, Ой да ты зачем рано *поизволила* ПРН Волог 95, *Поспросил* он, спросил он иных процих 224, Я не то, токо я съезжу, *попроведа* ю Беломорские былины записанные А. Марковым, 1901, 32, Ишше тут-то князь Владимир *пообиделсе* 38, Во чисто полё послать мне, *попроведати* 54, Илья-то ведь Мурамець *пороздумалсе* 56.

Prawda, przedrostek *no-* może posiadać nie tylko funkcję iteratywną, lecz również inchoatywną (ingresywną), duratywną, majoratywną, preterytywną, konsekwtywną, kursywną, p. Agrell, Przedrostki postaciowe 105 nn., jestem przecież zdania, że doszukiwanie się tych odcieni w przytoczonych przykładach jest bezcelowe.

Wystarczy stwierdzić, że wszędzie czasowniki z *no-* wyrażają to samo pojęcie, co odpowiednie formy bez *no-*, czyli że przedrostek *no-* jest w gruncie rzeczy ze stanowiska semantyki zupełnie zbyteczny. Mimo to przecież jest on, jak wynika z ilości przywiedzionych przykładów, jednym z ulubionych środków słowotwórczych w rosyjskiej poezji ludowej, jakkolwiek nie wyraża ani różnic znaczeniowych ani aspektowych.

Zresztą przykłady z *no-* stanowią tylko część odnośnego materiału. Inną, niemniej liczną grupę, tworzą złożenia z przedrostkiem *c-*. Na specjalną uwagę zasługują wśród nich wypadki doczepienia tego *c-* do czasowników niedokonanych, przyczym charakter niedokonany pozostaje bez zmiany. Do grupy tej należą następujące przykłady: Как белая лебедушка *скрикнула* Sobol. 143, *Спородивши* дитя, стосковалися, К родной матушке собиралися 272, Батюшка с матушкой спор *сучинил* 386, Ничего, поле не *спородило*, *спородило* поле част ракивов куст 447, Там не пыль-кура да *споднималася* (niedok.) 571 (por. Не пыль-то со курою подымалася 572), Все ведь он бояр и *спотешает* (niedok.) 587, *Спрогъворит* пушкарь таковъ слово ПРН Арх 47, Тебя хто на бел свет *спородил* 96, *Спородила* то миня мать государыня 129, Ужь он старой муж, ужь он *спогубил* меня 141, Ужь он пить не пьет да голубчик мой, за мной, за мной *сошлет* (niedok.) 160, Ой не дала зоря *спроводить* дружка 169, Цвели, цвели в поле цветики, Да *сповяли*; Любил, любил милой девушку, Да *спокинул* 191, Из садоцику, ветеръ, *спродувае* (niedok.) 194, Далечо то ево *спровѣдила* (niedok.) 215, За три дни сердце *спровѣдало* 215, Ежели увижу, да я на месте вот *спомру* 220, Ой *спусти* вдовка поцевати (niedok.) 221, Скоро девка *здогадалася* ПРН Волог 110, Тут *спостроена* кровать 123, цвели в поле цветики, Цвели да *сповяли* 198, любил парень девушку, Любил да *спокинул* 199, Зорюшка моя вечѣрная, Рано-ли *спотухала* (niedok.) 219, А ой да думка думушку, дума *спобивает* (niedok.) 222, Любит да *спокинет* 228, Ты меня *спокинешъ* 229, Всех солдат он *спотешает* (niedok.) 244, Да за то ёго не *сказнили*, не срубили-то Белом, былины 52.

W przeciwieństwie do złożzeń z *no-*, w których można było ewentualnie liczyć się z odcieniem dystrybutywnym, jakiegoś specjalnego odcienia znaczeniowego w tej grupie trudno się dopatrzeć. Również tutaj wszystkie złożenia z *c-* są tylko formalnymi odmiankami odpowiednich form bez *c-*: *скрикнула*, *сучинил*, *споднималася*, *спотухала* i t. d. mają identycznie to samo znaczenie co *крикнула*, *учинил*, *поднималася*, *потухала* i t. d.

Trzecim przedrostkiem, który tu wchodzi w grę, jest *из-*. Spotykamy się z nim w następujących przykładach: *Испроговорит* добрый молодец Sobol. 3, *Испроговорит* вор Ванюша ключничек 63, И чайны чашечки да все *исприбиты* 125, Ее буйная головушка *Испроломанная* 326, (por. У ней головушка *проломана* 328), Что головушка у молодца *испроломана*, Ретиво сердце у молодца *испрострелено* 445,

весь *испроколотый* 472, А его-то тело белое *Испробыжано* копьем 495, *Исприбили* татаров до единого Белом. былины 52, Они бархатны суноцки *исповесили* Архангельские былины и истор. песни собр. А. Д. Григорьевым II, 1939, 203, Ишша фёе было у Дюка *исподелано*, Ишша фёе было у Дюка *испостроено* 281.

Na osobne wymienienie zasługują takie wypadki jak Васильюшка гроб *исповызолотили*, Софиюшкин гроб *исповыкрасили* Sobol. 136, В этом кустышке соловейшко совет гнездышко, *Исповыведет* соловьевых малых детушек 342—3, w których cały kompleks przedrostkowy испо- jest najzupełniej zbyteczny.

Inne przedrostki są znacznie rzadsze; *за-* występuje w następujących wypadkach: Уж вы, свет мой кораблики, *запронали* Sobol. 414, Не подстреленный, а *зараненный* 463, Мы ее *заприметили* ПРН Волог 96, *Запросвата* меня батюшко 99; *предrostek воз-*: Как воскликнет князь, *возгаркнет* своим громким голосом Sobol. 65, Во слезах-то словцо *воспроговорит* 342, Зачем, зачем, Марусенька, *вспокинула* меня 346, станет у тебя да *воспрашивати* (niedok.) 481, Уж как плачет она беднā горюшница, как река бежит, *Возрыдает* она, бедна горюшница, как порог шумит ПРН (niedok.) 218; w niektórych z tych wypadków można byłoby mówić o funkcji inchoatywnej (ingresywnej) przedrostka, w innych jednak, np. w ostatnim, funkcja ta jest wykluczona; *предrostek раз-*: Буйна голова в Вани *распроломана* Sobol. 62, На третьем [поле] стала *распрощаться* (niedok.) 183, Что отец - то на сына *распрогневался* 337, *Распроговорила* она да руським языком Арх. былины II 329; również tutaj sytuacja nie jest tak jasna jak przy *по-* wzgl. *с-*; z jednej strony można byłoby tu widzieć rezultat kontaminacji *разломана* × *проломана*, *разгневался* × *прогневался*, z drugiej strony jednak nie należy wykluczać możliwości, że *предrostek раз-* ma odcień intensywny, co jest zupełnie normalnym zjawiskiem przy *при-*miotnikach, por. Ой вы, грязи мои, грязи черные, разосенные, Ой вы, осенние грязи Sobol. 451 (przykłady są bardzo liczne, wybrałem najciekawszy i najcharakterystyczniejszy).

Предrostek при-: Матерева жилетка кровью *призабрызгана* Sobol. 80, Сладких яблочек *Призакушался*, мелких пташечек *Призаслушался* 191, *Приуслул*-то он своим раскрепким сном 192, Как в городе люди *приумолкнул*, А в тереме свечки *приугугнул* 323, *Приакрой*-ка мое тело детское 464, Вот озерā, *Принаполняется* свежее да водой ПРН Арх 175. W niektórych wypadkach narzuca się uwadze odcień deminutywny (*приумолкнуть*, *призакреть*), o deminutywności jednak nie może być mowy w przykładzie *Приуслул*-то он своим раскрепким сном ani tym bardziej w takim jak и пьяны питьца да все *исприниты* Sobol. 126 (rzecz ciekawa, że *предrostek при-* jest tu wsunięty między normalnym *предrostkiem* a *czasownikiem*), gdzie zarówno zaimek *все* jak i *предrostek ис-* wyklucza podobną możliwość. *Предrostek при-* jest specjalnie ulubiony w bylinach, por. Тут как думает Илья всё Мурамеч, он *природумывает* Беломор. былины 32, Этот дом стоит ведь убран,

прироскрашон весь 32, *Принасыпывал* пшениць: белояровой 33, Да ведь тут они *прирозъехались* 34, И сама она тому да *приросплакалась* 38, *Приоткрылась* мне дорожка токо к Киеву 43, Ишше тут-то Илья Мурамец *приужахнулся*, *Приужахнулся*, со страху *прироздумался* 54, *Приупали* у Добрынюшки рудьки белые, *Приудрогло* у Добрынюшки ретивó серцó 55 i t. d.

Jak widzimy, o przykłady na przedrostki »w trzeciej funkcji« jest w ogóle bardzo łatwo, jednakże tylko w poezji ludowej. Jeśli chodzi o utwory prozaiczne, to ilość ich jest minimalna. Ze zbioru Сборник великорусских сказок II, издал А. М. Смирнов, 1917, s. 507—597, wynotowałem zaledwie cztery wypadki, mianowicie *спобедиу* богатыря 512, *позалечили* [рану] 527, *Все позаснули* 586, *Дай поиспытать*, сколько я получив с папы денег 592. W dalszym ciągu przytoczę jeszcze garść przykładów z pracy Uljanova.

Z tego stanu rzeczy można byłoby wyciągnąć wniosek, że frekwencja przedrostków »w trzeciej funkcji« jest uzależniona od charakteru tekstów. Wniosek ten jest oczywiście słuszny, choć z drugiej strony trudno go, przynajmniej na razie, dowieść. Gdyby chodziło o poezję, w której decydującą rolę odgrywa ilość zgłosek, jak np. w polskim lub serbochorwackim, to można byłoby przypuścić, że obecność lub brak przedrostka zależy po prostu od względów rytmicznych. Przypuszczenie to jednak nie da się zastosować do twórczości ludowej rosyjskiej, gdzie, jak wiadomo, ilość zgłosek w wierszu nie odgrywa żadnej roli.

Prawda, w rosyjskich pismach ludowych, zwłaszcza w utworach o charakterze epickim, istnieje tendencja do przestrzegania kadencji proparoksytonicznej, por. Avanesov, *Очерки русской диалектологии* I, 1949, 241, sędzę jednak, że również ten czynnik nie ma w naszym wypadku nic do powiedzenia.

Nie oznacza to jednak, by nierówny rozkład przedrostków w tych dwu działach twórczości ludowej polegał na zwykłym przypadku lub na niedostatecznym wyczerpaniu tekstów prozaicznych. Ma on na pewno swoje uzasadnienie. Do punktu tego jeszcze powrócimy.

Zresztą obchodzące nas przedrostki nie są wyłączną własnością języka ludowego. Spotykamy się z nimi sporadycznie również w literaturze pięknej. Byłoby wprawdzie pożądanym podać dokładniejszą charakterystykę każdej poszczególnej sytuacji, w której podobne użycie dochodzi do skutku, wzgl. osób, używających podobnych form, innymi słowy przeciągnąć granicę między tym, co w tej literaturze jest świadomym naśladownictwem języka ludowego, a co należy do właściwego języka literackiego, jednakże tego rodzaju dane za bardzo by rozszerzyły ramy tego studium, a istotna korzyść z nich byłaby niewielka. Ograniczę się więc tylko do podania przykładów. Tak więc mamy (w porządku chronologicznym): *буде кто из сильных лиц изобидит* кого убогово (Посошков, 1724) Obnorskij-Barchudarov, Хрестоматия

по истории русского языка II: 2, 1948, 15, которые... тшятся *приумножить* науки и ученых людей (Кантемир) 119, Они уши уж *понаелись* (Крылов), *cytuje za Vinogradovem*, Русский язык, 1947, 537, *Повыжишь* издор из головы (Грибоедов) *ib.*, у всех *повыспрошу* Griboedov, Горе от ума III, явл. 16, Я увижу и *спознаю* ему цену Mel'nikov-Pečerskij, Полн. собр. сочин.² III, 1909, 58, *поразговорите* ее 59, *спознается* на супрядках либо в хороводе с молодым парнем 65, пожить надо, внучек вырастить, замуж их *повыдать* 82 (*gdyby chodzilo o podkreślenie iteratywności, to byśmy oczekiwali również* *повырастить*), правду его Иван Григорьич на себе *спознал* 104, оттого и не *спознала* я горя сиротского 111, Тамо множество пещер тайных, в них странники *привитают* 135 (*dalsze przykłady u Dala, który tłumaczy* *привитать* jako 'пребывать, обитать, проживать, жить', а *витать* jako 'обитать, пребывать где-либо, постоянно или временно; находить приют, проживать, жить, держать опочив, ночлег'; są to więc w rzeczywistości dwa równoznaczne czasowniki), бояться те опонцы, чтоб на Руси про них не *спознали* 136, Я, говорит, тебя туда заместо послушания пошлю *спроведать*, правду-ль мне отписывали 141, кажется-б вот взяла я да гласа ей в сердцах *повыцарапала* Leskov, Полн. собр. сочин.³ XIII, 1903, 37, и тотчас, как дорогой гость ее невозможно у нее обгостился, она начала его понемножку *повыспрашивать* XVI 34, *препожаловала* в Петербург и *препожаловала* с немалою свитою 60, когда княгиня *поустроится* с дочерью XVII 138, что здесь в его время весь хаос понятий уже *поосел* и *поулегся* XXIII 144, Павел Николаевич в этом немножко *поусомнился* *ib.* (*w ostatnich dwu przykładach można byłoby widzieć odcień deminutywny*), Я тебя знаю и, отдавая тебе портфель, хотел нарочно еще рах *поиспытать* тебя XXIV 108, вы сядьте и *поотдохните* немножко XXV 45, бровки-то с губками видно уже *наприторели* 114, и Евангел, *принагнув* к себе слегка голову майора, прошентал ему на ухо 153, а вот вчерашнего барина вы у меня не *заприметили* ли? XXVI 11, а вы тем временем *позакрепитесь, позаручитесь* капитальцем на свою и на младенцеву долю 20, *неподержавшись* 83, Глафира Васильевна все это *повыспросила* 148, Мы ребенку кудри чешем... Будет маленьким царем, Царь *повырастет* потом Blok, Полн. собр. стихотв. I, 1946, 239, Горлодеры малость *приохрипли* (Шолохов) Vinogradov 537, *закиньте*, бояре, лицемеровать, самим вам будет горше моего Сапугин, Разин Степан, 1948, 178, *por. dalej takie twory jak* позабыть, покончить i t. d.

Jest to oczywiście tylko częśćka tego, co można byłoby zebrać przy pilniejszych poszukiwaniach, niemniej przecież pozostaje faktem, że twory tego typu w języku literackim, z paru może wyjątkami, należą do bardzo rzadkich wypadków. Może nie wszystkie przywiedzione przykłady mają równą wartość dowodową, bo np. w *поотдохните* lub *принагнув* *dostrzega się* wyraźny odcień deminutywny, podkreślony dodatkowo obecnością przysłowka *немножко* wzgl. *слегка*, trudno przecież zaprze-

czyć, że normalnym dla żywego języka rosyjskiego jest отдохнуть немножко i że *no-* jest tu elementem dodanym wtórnie.

A oto, dla porównania, garść analogicznych przykładów z języka polskiego: *ñiby ze Sabala Jašek tag ino na spas svyżonza* Nitsch, Wybór polskich tekstów gwaryowych, 1929, 36, *a tegŭo malućkiego bydaka to go na gnatkŭi zaveźněmy na tey štyry drugi* 41, *ale še duož gžecnie zaopxożyli s nami* 53, *ale šfěty pēter prošel pēna jezusa, zeby io [matkę] mŭōg vyzbaŭić* 111, *tag ze šfěty pēter mŭōg běl vyzbaŭić całē pekło* ib., *to d'iobel ni mŭōk tēgo zvyčšymać* 113, *wiele ich przez to samo wioski zutracili* Badecki, Polska fraszka mieszczańska, 1948, 85, *i na te niewdzięczniki w sercu gniew sprawiedliwy ponosić* Górnicki, Dzieje w koronie polskiej, 1950, 10 (wydawca tłumaczy *ponosić* jako *nosić*), *Wprzod niż to skupiono Naprzeciwko domostwo* Korczyński, Złocista przyjaźnią zdrada, 1949, 37, *na lat wiele na wygnanie wskazał* Wybicki, Życie moje, 1927, 3 (zresztą może tu chodzić o pomieszanie przedrostka *s-* z *wz-*; faktem jest, że *wz-* było w drugiej połowie XVIII-ego wieku niezwykle popularne, por. np. Krasickiego Pan Podstoli), *który paraliżem naruszony po krótkiej chorobie umarł* ib. 11, *i tej duszycce z grzesznego ciała wyjść dopomoga* Konopnicka, Banasiowa, 1948, 6.

Tu też z całą pewnością należą takie czasowniki złożone jak *pozbawić* w znaczeniu »privare« (z**ba**wić jest bardzo stare, występuje już w Psalterzu Floriańskim, *pozbawić* pojawia się, jeśli wierzyć Słownikowi Warszawskiemu, po raz pierwszy u Szymonowica), *sprzedać* (w Słown. Warsz. przykłady dopiero z XIX w.) wobec starszego *przedać*, *spotkać* (w Słown. Warsz. najstarszy przykład z Paska) wobec *potkać*, dalej *znaleźć*, *spoztrzec*, *porzucić*, *poprzysiąc*, *pozostać*, *powrócić*, może też *zająkać się*, identycznych znaczeniowo z *naleźć*, *postrzec*, *rzucić*, *przysięc*, *zostać*, *wrócić*, *jąkać się*. Przedrostkiem pustym jest wreszcie *u-* w *usiąść* i *upaść*, oznaczających właściwie to samo co *siąść*, *paść*.

Podobne wypadki występują również w języku czeskim, zebrał je w znacznej ilości Trávníček, Studie 198 nn., 230 nn. Por. do tego *Kaliba šel pomalu ke dveřim a pootevřel* Rais, Spisy I¹¹, 1929, 53. Wreszcie można byłoby wymienić tu stesl. *po-kyvajōšte glavami svoimi* Zogr. (Mat. 27, 39), *poxođěštu jemu noštijō jednomu po srědudvorii* Supr. 282, 25—6, *počitaję knigy božię* ib. 227, 13, por. Ul'janov II 122, z różnych jednak względów wolę nie korzystać ze świadectwa języka martwego.

Specjalnie ciekawie przedstawia się obecność przedrostków pustych w konstrukcjach asyndetycznych. Jak wiadomo, dla podkreślenia intensywności używa się często powtórzenia tego samego wyrazu, por. Я говорила-говорила, да и устала Leskov XXVI 137. Jest to zjawisko niezwykle rozpowszechnione we wszystkich językach indoeuropejskich, zwłaszcza ludowych, por. Brugmann, KVGr 638 nn. oraz Kellner, Das Asyndeton, 1922. Otóż, rzecz szczególna, również w tych połączeniach pojawia się często przedrostek, w gruncie rzeczy zbyteczny, bo charakter intensywny

w dostateczny sposób wyraża się przez samo postawienie obok siebie dwu czasowników, por. Он играл, сыграл да ее обыграл Sobol. 31, И вешайте, повешайте две петли шелковые 73, Она села-посела на дверну лавочку 137 (to samo 133), тетушка думала-подумала, да и послала живописцу вино о самой Катечкой Leskov XIX 24. Można byłoby wprowadzić wątpliwość czy сыграл i подумала rzeczywiście są niedokonane, wątpliwość ta jednak znika przy повешайте i посела; funkcja przedrostka jest tu wyłącznie stylistyczna: znaczenie i charakter czasownika pozostają nie zmienione, zwiększa się tylko (a właściwie odnawia się) stopień intensywności. Z tego względu nie widzę powodu przypisywać przedrostkom w сыграл i подумала roli perfektywizującej. Jest on równie pusty i równie zbyteczny, co np. в То он стал у поляницы повыспрашивать wzgl. в Там не пыль-кура споднималася.

Istnieje zresztą jeszcze jedna możliwość zwiększenia (odnowienia) stopnia intensywności, polegająca na tym, że czasownik nie tylko otrzymuje przedrostek rozszerzający, lecz jednocześnie formalnie iteratywizuje się. Z takim procesem mamy do czynienia w następujących wypadkach: Живет-поживает Батюшка Волхонский князь Sobol. 68, Уж я видел, повидал, видел диво дивное 449, Где ты был-побывал, куда пана подевал (również w ostatnim wyrazie mamy do czynienia z pustym *po-* 480, wzgl., z podwójnym przedrostkiem, Где жь ты, мой миленькой, был *спобывал* ПРН Арх 118. Nie ulega chyba wątpliwości, że поживает, повидал, побывал wzgl. спобывал mają zupełnie to samo znaczenie co живет, видел, был.

Dalsze przykłady na konstrukcje asyndetyczne znajdujemy u Uljanova 123, który notabene traktuje człon drugi rozszerzony jako zwykle złożenie z przedrostkiem postaciowym, por. как звали-позывали, рвать-порывать, сыплет-посыпает, тут и еадил, тут поездил удалой добрый молодец, плавали-поплавали, dalej (str. 124) как по морю, морю синему бегут, *побегут* тридцать кораблей; ужь я думаю, старый, *подумаю*; при том пиру при беседушке, тут сидел, да *посидел*.

Na uwagę zasługuje fakt, że podobne zjawisko obserwujemy również przy przysłówkach, por. жалко-жалко плакала красна девица дѹша Rybnikov III 14, наказав строго-настрого ничем себя не утруждать Leskov XVI 45, блиско-поблиско, просто-зѣпросто, белым-бело, красным-пѣкрасно, долгим-долгошенько, много-премного, сперва-нѣперво. Paralela jest uderzająca i dlatego też wolno sądzić, że również przyczyny, które doprowadziły do pojawienia się przedrostka, musiały być w obu wypadkach identyczne.

Rzecz jasna, że opisane wyżej zjawisko musi pozostawać w jakimś związku z istnieniem w słowiańskich językach wielkiej ilości czasowników o przedrostkach złożonych typu *предположить*, *поприносить*, po. *pozabijać*, cz. *vypředbhati se* i t. d. W większości wypadków początkowy przedrostek tych złożzeń modyfikuje znaczenie czasownika, jest więc postaciowy. Tak jest dzisiaj, tak też było już w języku staro-

cerkiewnosłowiańskim, por. *prěvъschoditi* (Supr.), *oprovrěšti* i t. d. Z drugiej strony niektóre czasowniki proste dokonane ustąpiły miejsca złożeniom przedrostkowym bądź to już w epoce ogólnosłowiańskiej, np. *četi*, bądź też w starszej epoce rozwojowej poszczególnych języków, np. ros. *-ятъ*.

Można więc byłoby przyjąć, że przedrostki czasownikowe »w trzeciej funkcji« pojawiły się przez analogię do wypadków, gdzie te przyrostki są znaczeniowo umotywowane. Na tym stanowisku stoi, jak zaraz zobaczymy, Trávníček. Jestem przeciw zdania, że takie tłumaczenie byłoby zbyt wielkim uproszczeniem problemu. Zresztą powołanie się na analogię wyjaśnia tylko źródło, ale nic jeszcze nie mówi o przyczynach.

Trudno mi tutaj wchodzić we wszystkie szczegóły tego niezwykle skomplikowanego problemu, jakim jest pojawienie się czasowników o kilku przedrostkach, wystarczy zwrócić uwagę tylko na jeden fakt. Słownik Dala (3-ie wydanie) poświęca złożeniom z komplekse przedrostkowym *новы-* 9 ½ szpalt, co świadczy o wielkiej popularności tych złożzeń. Zajrzyjmy tymczasem do słownika Srezniewskiego lub Miklosicha. I otóż okazuje się, że nie ma tam ani jednego podobnie zbudowanego czasownika. Z tego stanu rzeczy wynika prosty wniosek, że złożenia z *новы-* rozwinęły się i rozpowszechniły w języku rosyjskim stosunkowo późno, innymi słowy, że w starszej epoce tego języka wcale nie odczuwano potrzeby tworzenia ich.

I jeszcze jedno ważne dla naszego zagadnienia spostrzeżenie. W większości czasowników z *новы-* (p. Dal), zwłaszcza dokonanych, jest *no-* właściwie zupełnie zbędne, gdyż czasownik wyraża tę samą myśl również bez niego, por. *повыбились из сил гребучи; она все повыболгает, ей не говори; лучшее повыбрали, а дрянь осталась* i t. d. Ze stanowiska semantyki są to twory właściwie zbędne. Odcień iteratywności, który od biedy można byłoby w nich dostrzec, nie był tak ważny, by go trzeba było aż specjalnie uwydatniać przy pomocy osobnego przedrostka; w *повыбились из сил* sama liczba mnoga dostatecznie go oddaje, podobnie jak w *все повыболгает* wyrazicielem iteratywności jest przyimek *все*. W każdym razie ta sama iteratywność w równym stopniu mogła się narzucać świadomości mówiącego także w starszym okresie języka rosyjskiego, a przecież nie zachodziła jeszcze wtedy konieczność uwydatnienia jej przy pomocy osobnego wykładnika formalnego. To samo dotyczy zresztą złożzeń z czasownikami niedokonanymi. Tak np. po. *pozabijano wszystkich* znaczy właściwie to samo co *zabito wszystkich*.

Widzimy więc, że głównym motorem powstawania czasowników z kilku przedrostkami była nie tyle dążność do wyrażenia pewnych różnic znaczeniowych, ile raczej momenty pozagramatyczne, a więc stylistyczne. Nie neguję oczywiście pierwszej możliwości, stwierdzam tylko, że dochodziła ona do głosu tylko wtenczas, gdy rzeczywiście trzeba było stworzyć nowy wyraz dla oddania nowego realnego pojęcia. Za tym w pierwszym rzędzie przemawiają stosunki w języku starocerkiewnosłowiańskim.

Jeżeli wyłączymy takie hapax legomena jak *sъpoboret* (Supr.), *sъprěbyvaat* (ib.), *sъvъzdvigni* (Euch.), *sъvъsxyšteni* (Supr.), *sъvъskrъsъša* (ib.), *sъpomagaajoštu* (ib.), *sъvъprašajoštema sę* (ib.), *sъvъstavilъ* (ib.), *sъpoživъ* (ib.), w których *sъ-* jest niewolniczym tłumaczeniem greckiego *συν-*, p. Vaillant, *Le vieux slave* 320, pominąwszy wreszcie złożenia z *prědъ* wzgl. *prědi* o wyraźnej funkcji lokalnej, otrzymamy w sumie 36 czasowników z przedrostkami złożonymi (zestawienie sporządziłem na podstawie monografii Słońskiego), z czego jednak większość da się wytłumaczyć czy to brakiem wzgl. rzadkością — oszywiście w stcsł. — form bezprzedrostkowych, czy też zatarciem się w świadomości mówiącego granicy między przedrostkiem a czasownikiem (t. zw. »pseudo-verbes simples«, p. Mazon, *Morphologie du verbe russe*, 1908, 77, por. do tego Trávníček, *Studie* 203). Są to: *sъvъkupiti* (elementem dodanym jest tu *vъ*, może pod wpływem przysłówka *vъkure*; simplex *kupiti* w znaczeniu »adunare« w stcsł. nie przekazany), z czego raz nawet w Supr. *prisъvъkupiti*, *sъizvēstovati*, *izobrěsti*, *vъspomeŋqti*, *vъspominati*, *ra(z)sъmotriti*, *rasprostrěti*, *prěiznuriti*, *prěvъzvъrěti*, *ponъprašali* (Supr., raz), *vъbrazumiti*.

W innych znowu wypadkach różnica znaczeniowa między czasownikiem prostym a złożonym była tak wielka, że złożenie odczuwano jako jedną psychicznie niepodzielną całość; tak mamy w *sъsqtъněti* (Supr., tylko raz, zresztą niezupełnie jasne), *usqtъněti*, *porazuměti*, *ispověděti*, *propověděti*, *sъpověděti*, *zapověděti*, *prouvěděti*, *vъ(z)zaviděti*, *pozaviděti*, może wreszcie *otъumyti* (Supr.), zresztą niejasne znaczeniowo.

W rezultacie pozostanie nam tylko 11 niewątpliwych złożań z podwójnym przedrostkiem, mianowicie *sъnabъděti*, *sъoblěšti* (Euch., raz), *isprovrěšti*, *oprovrěšti* (Jan 2, 15), *prěvъziti*, *prěvъsходитi* (Supr., raz), *prěvъznesti sę*, *prěprovoditi* (również *-voždati*), *prěoblěšti sę* (Supr., raz), *pronъstrqbiti* (Supr., raz), *vъsprijęti* (również *-imati*), z czego 5, jak widzimy, stanowią hapax legomena. Cyfry te dowodzą że złożenia z podwójnym przedrostkiem nie odgrywały w starocerkiewnym systemie czasownikowym żadnej poważniejszej roli, i że tworzono je tylko wtenczas, gdy zachodziła po temu istotna potrzeba.

Widzimy więc że również czasowniki o dwu lub więcej przedrostkach są w językach słowiańskich tworamii stosunkowo późnymi i dlatego też należałoby najpierw odpowiedzieć w jakiś zadawalający sposób na pytanie, na czym polega ich wielka popularność w nowszych czasach, a potem dopiero powoływać się na nie jako na ewentualny wzór dla czasowników »w trzeciej funkcji«. Z faktu późnego powstania tych czasowników zdawał sobie sprawę Doroszewski, tłumaczenie jego jest jednak bardzo mgliste i — śmiem sądzić — mało przekonujące, por. PF X, 1926, 305—06: »Fakt wzrastania ilości złożań przedrostkowych stoi w bezpośrednim związku z tendencją do językowego różnicowania stosunków, mogących zachodzić między wyobrażeniem czynności a innymi wyobrażeniami, wchodzącymi każdorazowo w

skład wyobrażenia zbiorowego, znajdującego wyraz w zdaniu. Inaczej mówiąc, fakt ten jest jednym z bezpośrednich objawów rozwoju myślenia językowego, jako funkcji myślenia pozajęzykowego.»

O ile się nie mylę, pierwszym, który w swych rozważaniach nad budową słowiańskiego czasownika uwzględnił również twory z przedrostkiem »w trzeciej funkcji«, był Ul'janov, choć dla niego przedrostki te są oczywistymi przedrostkami znaczeniowotwórczymi, posiadającymi bądź to odcień »дистрибутивно-суммарный« (II 160), bądź to »суммарный« (ib.), bądź wreszcie ingresywny (168). Pierwszy odcień dostrzega on m. inn. w takich wypadkach jak он те то-де речи *повыслушал*; всю они бедую-рыбницу *посыловили*, шуки, караси, *повыловили* же, и мелкую рыбницу *повыдавили*; весь сад *повыгуляли*, никого не нашли в зеленом саду, drugi odcień w faktach с палат верхи *посметало*; в боченках порох *перезалил*; а столы беседы... *исподернуты* бархатом; буйна голова *испроломана*, могучи плечи *испрострелены*, трzeci odcień w przykładach *спроговорит*; *воспроговорит*; *сповейте* ветры буйные. Wreszcie »смещение ингрессивного значения с начинательным« (s. 169—170) widzi autor w takich wypadkach jak тут и старой ворон *заоблътывал*, старой ворон *запокрыкивал*; *запожаживал*, руками *заразваживал*, кудрями *запотряживал*; *заобьскивали*; *засряждался* в путь.

Co więcej, z faktu, że niektóre czasowniki niedokonane zachowują swój niedokonany aspekt również w złożeniach (oto parę ciekawszych wypadków: бедным добро *сотворит*, а служилым людям жалованье *выдавает*; *воспевают-то*... и *ула-скают*; и слезно плачут-то оны да *возрыдают*; над собою невзгоды не *начаючи*, пор. u Ul'janova s. 145—6), wyciąga on wniosek, że »в древнейшие эпохи вообще во всех славянских языках основы непроизводные и производные с аффиксами -а- и -i- (по скольку эти аффиксы не вносили собой кратного значения) и -ѣ- : -i-, вступая в сложение с приставками, сохранявшими в сложении свои реальные значения, не изменяли необходимо имперфективного значения в перфективное (podkreślenie autora), s. 147.

Wniosek ten jest oczywiście zupełnie błędny, a błąd tkwi w tym, że autor nie dostrzegł »trzeciej funkcji« przedrostków czasownikowych, która, jak widzieliśmy, nie polega ani na modyfikacji znaczenia czasownika podstawowego, ani też na perfektywizacji tego czasownika. Błędne jest również uzależnienie braku perfektywizacji od tematu czasownikowego, który w danym wypadku nie ma nic do powiedzenia. Z innym tematem mamy do czynienia np. w стал *повыспрашивать*, спотемает, спокндаешь, ужь он пить не пьет... за мной сошлет, спотухала i t. d., nie mniej przecież czasownik pozostaje niedokonany. Wniosek Ul'janova spotkał się z ostrą krytyką ze strony Fortunatova, Сборник LXIV, 1899, 112 nn., por. ponadto Jagić, Beiträge zur slav. Syntax I, 1899, 76 nn. oraz Meillet, Études I, 1902, 42.

Nowe elementy, zresztą o dość ograniczonym zasięgu, wniósł w dyskusję dopiero Mazon. W pracy *Morphologie du verbe russe*, 1908, 77, pisze on, »Si le pseudo-verbe simple est perfectif, l'apposition d'un second préverbe ne modifie ni ne renforce son aspect; elle satisfait seulement la tendance de la langue à employer plutôt un perfectif composé qu'un perfectif simple: по-забўду est donc à забуду (за+бўду) ce que по-кѡнчу... à кѡнчу.«

Myśl Mazona podjął i rozwinął, choć bez powołania się na swoje źródło, Trávníček, *Studie*, 1923, 198 nn., por. »Tyto složky svědčí o snaze, zřetelně označiti dokonavost vidovou předponou. A poněvadž první vidová předpona úplně splynula ve vědomí jazykovém se slovesem, nebyla zřetelná, sáhl jazyk k předponě další« (199), podobniź na str. 200. Mazon ograniczył się do rzeczywistych »pseudo-verbs simples«, Trávníček rozciągnął jego tezę również na oczywiste złozenia: »Poněvadž však *podvihnutí* nabylo povahy slovesa nesloženého, začalo se říkati také *vzpodvihnutí nač*, jako se k *lúčiti ot čeho* vyskýtalo *otlúčiti ot čeho*« (201). Nie trzeba chyba dowodzić, że takie tłumaczenie rezerwuje zbyt wiele miejsca dla pierwiastka subiektywnego, który, jak wiadomo, nie zawsze prowadzi do właściwego celu.

Zresztą tłumaczenie to nie zadowala, jak się zdaje, nawet samego autora, skoro uważa za potrzebne rozejrzeć się dodatkowo za innymi możliwościami, por. str. 235: »Ale je docela dobře možné, že některé složky typu *zpodepřieti* vznikly prostě napodobením hotových složek jiných tohoto typu, nikoli vlivem etymologicky příbuzných složek hromadných. V jednotlivých případech je někdy těžko rozhodovati, jakým pochodem ta neb ona složka vznikla.«

Jestem zdania, że Mazon i Trávníček dostrzegli tylko jedną przyczynę, w dodatku nie najistotniejszą. Tendencja, o której mówi Mazon, istnieje według wszelkiego prawdopodobieństwa rzeczywiście, ujawnienie jej jednak jeszcze nie daje odpowiedzi na pytanie, co ją wywołało i na czym polega jej tak wielka żywotność.

Przede wszystkim należy podkreślić, że przedrostki, o jakie nam chodzi, nie ograniczają się bynajmniej tylko do czasowników. Spotykamy się z nimi, jakkolwiek stosunkowo rzadko, również przy rzeczownikach, por. я скажу тебе великое *снодвовище* Sobol. 124, *Споребятишка* молодые ПРН Арх 145 (na specjalną uwagę zasługuje tu podwójny przedrostek), нег *сладу* со псами, тѣфу Сапугин 232 (o ile tu nie chodzi o wtórny derywat od czasownika *сладить*; Dal tego wyrazu nie zna), po. dial. *ji pršišeŭ taki strašny po víxer* Nitsch, Wybór 9 (według Karłowicza »wicher silny, gwałtowny wiatr«, jednakże przedrostek *po-* nie ma w polskim znaczenia intensywnego, należy więc przyjąć, że podany przez Karłowicza odcień znaczeniowy polega na wtórnym rozwoju w obrębie gotowego wyrazu, por. zresztą *ib. že pršiže ýelko ýixura*), ros. заметель »вьюга, метель« Dal, również *Живая старина* XII 395 (o ile to nie jest rezultat kontaminacji *заметь* × *метель*), dalej przy przymiotnikach, np. ros. Ты, батюшка король *политовский* Sobol 23, *Зима вью-*

жливая, заметлистая, закуделистая 89 (przymiotników tych Dal nie zna), Как вечёр тоска нападала... На мою победу головку ПРН 144—5, Ужь он думу с намы думать заединою 47, ро. *porróžny* »próžny«, *porblédny*, »błédny, obłédny, bałamutny« Słown. Warsz., czasem z wyspecjalizowanym znaczeniem, jak to obserwujemy np. w ros. Павлуха у нас *замилой* человек Живая старина XII 395 (że odcień ten rozwinął się wtórnie, wynika z faktu, że *za-* w rosyjskim normalnie nie posiada znaczenia »очень«), wreszcie, tym razem niezwykle często, w przysłówkach i przyimkach, por. starsze polskie *próžno*, dziś *napróžno*, ros. *напрасно* : *занапрасно* : *взанапрасно*, pol. *ponad, popod, poprzez, pomiędzy*, ros. *повдогон(ку)* = *вдогон(ку)*, *пои́нпусту* = *пóнпусту*, cz. *naponáhle* = *na náhle* = *náhle* i t. d.

Nie ulega wątpliwości, że we wszystkich opisanych wypadkach, a więc przy czasownikach, rzeczownikach, przymiotnikach i przysłówkach (przysłówkom mam zamiar poświęcić w najbliższej przyszłości osobne studium), mamy do czynienia z tym samym zjawiskiem, które ze względu na swój zakres nie może pozostawać w żadnym związku z rozwojem słowiańskiego systemu postaciowo-aspektowego. Jak należy to zjawisko tłumaczyć i jaki czynnik zdecydował o jego pojawieniu się?

Odpowiedź na to pytanie jest całkiem prosta: przedrostki w czasownikach typu *повьзрасти, спокидать, повьболтать, позабыть*, ро. *porzucić*, nawet *pozabijać*, są wykładnikami ekspresywności. Ze tak jest rzeczywiście, dowodzi m. inn. ich fakultatywność: raz się pojawiają, raz znów, czasem na jednej i tej samej stronie, świecą swoją nieobecnością. Nie bez znaczenia jest również fakt, że formacje z przedrostkami o charakterze ekspresywnym są specjalnie ulubione w poezji, podczas gdy w utworach prozaicznych występują tylko sporadycznie. Poezja jest, jak wiadomo, w znacznie większym stopniu naładowana pierwiastkiem uczuciowym, niż proza, i dla tego pierwiastka trzeba znaleźć jakiś wykładnik formalny.

Zwróćmy uwagę na fakt, że czasowniki nie posiadają tej nieograniczonej swobody tworzenia deminutywów i hipokorystyków, jaką obserwujemy przy imionach, a nawet przysłówkach. Takie wypadki jak po. dial. *spatki, spateńki*, »spać lub białor. *jeśćiki*, »jeść« są stosunkowo rzadkie, w dodatku możliwe właściwie tylko w bezokoliczniku. Tymczasem nie ulega najmniejszej wątpliwości, że również czasowniki posiadają swój ładunek uczuciowy, to znaczy, że również przy nich zachodzi często konieczność uzewnętrznienia t. zw. subiektywnego wartościowania (ros. »субъективная оценка«, por. o niej np. u Vinogradova, Русский язык 112). Przy imionach środkiem formalnym, wyrażającym subiektywny stosunek osoby mówiącej do wypowiedzianej treści są przyrostki. Przy czasownikach, gdzie sufiksacja jest bardzo słabo rozwinięta i ma w dodatku inne zadanie do pełnienia, z konieczności trzeba się uciekać do innego środka. Tym środkiem jest właśnie prefiksacja. Na temat sufiksalnych derywatów imiennych pisał w swoim czasie Šachmatov, Синтаксис II, 1927, 36: »Суффиксальные образования, относящиеся сюда, не видоизменяют

реального значения основного слова: *домик, домище, домишко* обозначают тоже представление, что *дом*; следовательно, эти суффиксы имеют другое значение, чем другие словообразовательные суффиксы, при помощи которых выражаются представления, совершенно отличные от представления, выраженного соответствующим основным словом, представления самостоятельные от него.» *Sąd ten słowo w słowo da się zastosować również do czasowników typu *повырасти, спокидать*, trzeba tylko zmienić przykłady rzeczownikowe na czasownikowe i zastąpić termin »sufiks« terminem »prefiks«.*

Nie przeczę oczywiście, że w wielu wypadkach, może nawet w większości, przedrostki rzeczywiście są wykładnikami różnic znaczeniowych, czyli są przedrostkami postaciowymi. Nie wyklucza to jednak istnienia obok nich również przedrostków o charakterze ekspresywnym. Jak wiadomo, jeden i ten sam element często pełni w języku kilka różnych funkcji, por. np. przedrostek *-ek* w pol. *wujek* (funkcja hipokorystyczna), *domek* (f. deminutywna), *wtorek* (f. strukturalna).

Machek, ZSI Ph XX, 34, pisze na temat cz. dial. nazwy ptaka *kotrla*: »Ich fasse *-trla* als Rest von *drl-icě*, *ko-* als affektives Präfix.« Sądzę, że nazwa »affektives Präfix«, przedrostek emocjonalny czy też ekspresywny, oddaje całkiem dobrze istotę zjawiska, o które nam chodziło w niniejszym przyczynku. W rezultacie więc należy stwierdzić, że obok przedrostków postaciowych i perfektywizujących istnieją jeszcze w słowiańskich językach przedrostki ekspresywne (emocjonalne), które nie wpływają ani na znaczenie czasownika podstawowego (może nim być równie dobrze czasownik prosty jak i złożony) ani na jego aspekt, lecz mają wyłącznie za zadanie zwiększyć potencjał uczuciowy tego czasownika.

Uppsala, we wrześniu 1950.

Povzetek

Avtor ob bogatem gradivu predvsem iz ruskih narodnih pesmi preiskuje funkcijo glagolskih prefiksov, ki nimajo ne pomenske ne aspektne moči in glagolov v ničemer ne spreminjajo. To so prefiksi »tretje funkcije«. Najpogostnejša sta *po-* in *s-* (*razdumatsja* — *porazdumatsja*, *vysprašivat* — *povysprašivat*, *provodit* — *sprovodit* itd.) poleg manj pogostnih *iz-*, *za-*, *voz-*, *roz-*, *pri-*. Srečuje jih predvsem v ljudski pesmi, manj v prozi, redko v umetni pesmi in prozi. Ti prefiksi so čustveni stilizem, s katerim si jezik pomaga pri glagolu, kjer nima na izbiro imenskega sufiksalnega bogastva. Nekaj podobnih tvorbo navaja tudi iz poljščine in češčine.

Aleksandar Belić

СИНТАКСИЧКИ, МОРФОЛОШКИ И СЕМАНТИЧКИ
ОДНОСИ У ЈЕЗИКУ И У ГРАМАТИЦИ

То је једно од основних питања језичког проучавања, па ипак се не може рећи да је оно изведено на чистину. Напротив. И ту се још много лута, иако су граматичари покушавали да га реше у интересу класификације језичког материјала. Али ту није питање само у томе, већ у научном схватању тих питања.

Позната је темпераментна критика и полемика **John-a Ries-a** још из прошлог столећа (*Was ist Syntax?* I изд. 1894; II изд. 1927) која је повукла за мишљењем Рисовим и самог Бругмана. Употреба облика била је извучена из синтаксе и премештена у морфологију. Бругман је против Делбрика и других критичара (в. К. *Vgl. Gramm.* III, VII—VIII) бранио свој поступак тиме што је, у крајњој линији, свеједно где се говорило о томе, само да се добро говори (тј. и практичка се страна мора узети у обзир). То би значило да нема правих научних разлога ни за једно ни друго. То, као што ћемо видети, није тачно. С друге стране, новији синтаксичари, као напр. А. А. Шахматов, говорили су у синтакси и о значењима појединих речи (напр. деминуцији, аугментацији и сл., в. Синтаксис русског језика, II изд., 1941, 452 и д.), иако значења речи као саставни делови природе речи улазе несумњиво у одељак граматике о засебним речима, дакле у морфологију, или боље, у науку о речима, а не у науку о везама речи и њиховим односима у синтагмама или реченици, што, несумњиво, иде у синтаксу.

Све ме то гони да се задржим на принципима помоћу којих би се у сваком посебном случају могло одредити: да ли иде у науку о речима, која се обично назива морфологијом, што је, као што ћемо видети, сувише узак појам за све оно што улази у науку о речима, или у синтаксу. То није само потреба научне класификације језичког материјала, већ, у исто време, и неопходност научне методологије.

Иако је цео језик целина у којој је све повезано; иако је несумњиво да се сви појмови језички развијају у говору, ипак је јасно да кад говоримо о језицима оног типа којему припада и наш, српскохрватски језик, треба разликовати три области појава: звук, засебну реч и синтагму и реченицу. Прво иде у науку о гласовима, друго иде у науку о речима, а синтагма и реченица иду у синтаксу.

Ја ћу се задржати овде на односу науке о речима према синтакси. Шта улази у науку о речима? Истина је да се речи употребљавају у реченицама (или синтагмама) и да ту добијају све своје особине: и значења и облик. Али речи, добијајући извесна значења у реченици (или синтагми), уносе их често у састав својих особина и затим остају са тим особинама, и опет у новим реченицама даље их развијају. У оном тренутку када каква особина постане саставни део речи, та реч излази из реченице и ступа у различне односе према другим врстама речи или према другим речима уопште. Таква реч са својим особинама није више предмет синтаксе, већ науке о речима; она улази напoво у синтаксу када се њено значење које је она унела у нову реченицу — под утицајима реченице мења. Када именица *чело* постане предлог (*Чело главе ружу посадите!*), јасно је да је то извршено у вези са другим именицама и њиховим облицима које је именица *чело* ближе одређивала, тј. од своје самосталне функције (именице *чело*) прешла на несамосталну функцију (прилошку, а затим прилошко-предлошку и само предлошку). Према томе, ако именица *чело* са свима својим значењима у функцији самосталне или засебне речи иде у науку о речима, по употреби својој у реченици као несамостална реч иде у синтаксу. Тако је увек. Због тога све врсте речи, према природи својој, тј. према свему што се садржи у њима као засебним речима, иду у науку о речима, али према употреби својој у реченици — иду у синтаксу. Отуда је јасно да употреба свих падежа иде у синтаксу, док саме врсте речи по природи својој иду у науку о речима.

Из овога се види да наука о речима обухвата не само значење њихово (лексичку страну) него и све што се тиче њихова облика. Ако која група речи има продуктивне наставке, говор о њима припада науци о речима, иако је несумњиво да су ти наставци постали саставни део речи или у синтагми или у реченици. Чим је добивена изведена реч, која је могла ступити у везу са другим речима, она је изашла из области синтаксе и ушла у област развитка језика као таквог. Када је од речи *копати*, *пливати* и сл. постала реч *копач*, *пливач* и сл. »онај ко копа«, »онај ко плива« и сл., онда су оне могле, ступајући у везу са другим глаголима, дати и именице *читач*, *орач*, *носач*, *чистач* и сл. Додавање наставка првим глаголским основама (били ти наставци некад засебне речи или засебне диференцијалне партикуле) — морало је значити синтагму, дакле улазити у синтаксу; али чим је начињена засебна реч са засебним значењем и обликом, она излази из реченице и са својим особинама улази у науку о речима. Да је то тачно, види се по томе што се нове речи дане врсте не стварају у реченици, већ према односима те речи према другим речима у језику. Мислим да се ово по себи разуме и да не претставља никаквих тешкоћа. Али мало је друкчија ствар са падежима, нарочито са зависним падежима. Ту је већ сасвим јасно да различни падежи добијају своја значења у синтагми као делу реченице; отуда исти падежи

развијају све нова значења јер у синтагмама или у реченици ступају у све нове везе са речима. Напр. *темпорални генитив* несумњиво се развио од посесивног генитива када је он био доведен у ближу везу са предикатом, на пр. *Време првога маја било је лепо*. Овде *првога маја* одређује ближе *време*, тј. време тога дана или на тај дан, било је итд. Али пошто сваки временски додатак по неопходности ступа и у везу са прироком, јер се и сам прирок према природи својој приписује субјекту за извесно време, то је ова одредба именице *време* одређивала ближе и сам глагол и као таква почела добијати значење прилошког израза, тј. *Време је првога маја било лепо* итд. Без реченице ми не бисмо могли објаснити ни овај темпорални генитив ни много штошта друго у језику.

Али овде има и нешто друго: сам облик зависног падежа. Нема сумње да је сам падеж као такав синтаксичког порекла. И аглутинативни језици и други, у којима се падежи исказују целим речима, показују јасно тачност тога. Само и овде, чим падежни облик постане (ја сада говорим о флексивним језицима) непровидан по своме саставу, он излази из реченице и одржава се даље својим диференцијалним односом према облицима других падежа, дакле у једној системи која је изван дане реченице, али у самом језику. Како цела падежна система припада засебним речима као њихови диференцијални облици за различну службу у реченици, јасно је да она заједно са тим речима припада морфолошком делу у науци о речима, али њена примена у синтагмама или у реченици припада искључиво синтакси. Ако је донекле оправдан назив Рисов *Mischsyntax* за синтаксу Фр. Миклошича, који је целу семантичку страну засебних речи унео у синтаксу, још је оправданији назив *Mischmorphologie* за морфологију Ј. Риса који је употребу падежа из синтаксе пренео у морфологију.

Ако узмемо Миклошичеву синтаксу, која је толико заслужна за развитак научне синтаксе уопште, и испоредимо са нашим савременим погледима, видећемо да им је она ближа него Рисова, иако је семантику засебних речи Миклошич приписивао синтакси.

Није тешко одавде видети да и глаголска система са обличке стране и као засебна значења појединих облика, када су се та значења морфологизирала, улази у науку о речима, а употребом њиховом једино у синтаксу.

Ово кратко разматрање показује нам како треба разумети врсте речи и њихов однос према функцијама речи у реченици. То се не види, са довољном јасношћу, из књиге И. И. Мешчанинова *Члены предложения и части речи* (Москва, Лењинград, 1945), мада и у њој има знатнога материјала којим се може потврдити оно што је овде изнесено.

Ја сам изнео (Јужносл. фил. XVIII 13 и д.) однос врста речи према функцијама засебних речи у реченици. Функције речи у реченици — претстављају особине свих језика света. Функције речи истичу из употребе или службе речи у

реченици која се развија према нашем мишљењу, тј. према оној садржини по значењу појмова који се обележавају речима. Јер у природи постоје предмети и њихове најразличније особине. Мишљење наше издваја из предмета особине и обележава их на тај начин што често многоструке особине једног предмета своди на његову једну особину коју том речју и обележава. Исп. са тим поређења: *као снег бела, као челик черст* итд. Може се рећи за неког да је *камен, вагра* или сл. свдећи те именице на појединачне особине. Дакле, мишљење, вечити пратилац човеков, добија у језику свој одраз износећи у речима или појам о целокупном предмету или његовим особинама. Те речи у реченици добијају различну примену. Када се у некој речи развије јединство значења, функције и облика и тако се за дању реч веже да постане саставни део њене природе, добијамо врсту речи. Ми непрестано мешамо делове реченице и врсте речи. То није исто. Делови реченице врше извесну функцију у реченици и имају одређено значење; али они не морају везати дању функцију и дано значење за дотичну реч, ако има и нарочити облик, онда и тај облик. Када би то било, имали бисмо одређену врсту речи, као што имамо у нашем језику: придеве, прилоге, глаголе и друге врсте речи; исте речи могу према употреби у реченици вршити различне функције, напр. у енглеском исти придев може бити и именица, и глагол, и прилог и сВЕЗИЦА; готово свака именица може бити и придев или глагол итд. Према томе, у енглеском се језику врста речи одређује према функцији у реченици, али ипак реч засебно употребљена има и своје основно или појмовно значење придева, именице или глагола. Али има језика где речи имају искључиво функционално значење, тј. у којима се доста нејасно сазнаје опште, основно значење. Ту је тешко говорити о врстама речи; обично се за њих вели да имају само именице (напр. кинески језик и др.), јер најзад све речи самостално употребљене имају именичку функцију, па према томе и схватају се као именице. Међутим појмовне речи сасвим су нешто друго. То су засебне речи у свести нашој, које се засебно не употребљавају као самосталне речи, сем именица, али које имају своје опште значење којим се одређује и њихова основна или главна функција и које тако у сазнању нашем, живе, које често имају и свој засебни облик којим се оне, у сазнању нашем доводе у везу са другим речима које такође имају свој шивот у нашем сазнању. Те се речи разликују у говору, у реченици или по оној функцији која се одређује њиховим значењем или по каквој другој функцији која се рађа из нове везе те речи са другим речима. Када се код тих, таквих речи развије јединство значења, функције и облика које оне могу увек реализовати на сличан начин у реченици, онда имамо засебне врсте речи. Да узмемо један пример из нашег језика. Ми немамо *члана* као врсте речи, али можемо исказати оно што се у другим језицима изражава чланом. То значи да и ми имамо и функцију члана у реченици, али немамо засебну врсту речи као што има француски, талијански, енгле-

ски, немачки и други језици. Наше заменице *један, неки, тај* и сл. могу међу својим другим значењима имати значење одређеног члана (*тај, овај* и сл.) или неодређеног (*један, неки* и сл.), али искључиво значење и функцију члана који би се везали за те заменице или сл. — наш језик не познаје. Зато он нема члана као врсте речи. Тако и у другим случајевима.

Све ово јасно показује да су врсте речи резултати историског развика језика и да различни језици могу имати и различне системе врста речи (в. код мене О језичкој природи и језичком развика, 162 и даље); али то не значи да они не могу функционално, у реченици, имати и значење и службу свих других речи, онако, приближно, као што ми, иако немамо члана, можемо га у реченици изразити.

Није тешко на основу овога утврдити да је семантици, која се бави значењима речи која су постала саставни део природе или саме суштине речи, место у науци о речима као њена најважнијег одељка, уколико су речи значењима повезане у групе или системе. Иначе као лексичким речима место је у речнику; али и лексичке речи својим реализовањем, применом у реченици улазе у синтаксу у којој добијају оно место које им припада по целокупности особина које оне у реченици остварују.

Језици могу бити врло различни према моментима које сам изнео јер их они остварују у различној мери, тако да их и сама граматика мора различно износити. Ако узмемо ескимоске језике у којима имамо речи само за извесне појмове (појмовне речи), као што је случај и са неким палеоазиским језицима, своју праву службу оне добијају тек у реченици која претставља засебну целину у једном ланцу од појмовних речи. Ту и без одређених врста речи имамо све функције у језику, тако да ће с те стране њихова наука о речима бити доста једноставна, а врло богата синтакса. Уосталом тога има у знатној мери и у формално врло развијеним језицима. Чак и у индоевропским језицима, а међу њима једним од најархаичнијих, словенским има тога односа међу »потенцијалним« речима (свима сем именица и речи са именичком функцијом), тј. оним које не постоје као засебне речи у језику, већ само у нашој свести, и њиховом применом у реченици. Али ту и у својем потенцијалном облику те речи имају јединство значења, функције и облика истргнутог из говора (*»parties du discours«*, »части речи« у руск. јез. и сл.), тако да се тиме разликују од појмовних потенцијалних речи у ескимоском или ком другом језику. Међу тим двама крајњим тачкама има много прелазних ступњева које претстављају различни језички типови.

Када ми у граматичи говоримо о различним врстама речи, ми, уствари, носимо те потенцијалне речи иако оне не постоје као засебне речи у употреби, сем именица, већ као саставни делови реченица, у којима оне добијају своје остварење, ту се даље развијају, па одатле одлазе натраг у нашу свест, сада некипут већ у извесном правцу обогаћене или измењене.

Када говоримо о потенцијалном или условном карактеру речи, ми имамо на уму све речи које не значе предмете или предметност. Јер предметне речи имају у језику своју самосталност, изазивајући, када се кажу, пуни појам онога о чему се говори. Све друго нема свога засебног бића у природи (особина, радња, однос и сл.), па га нема зато ни у језику. Њих издваја наше мишљење из предмета или ситуације и даје им и у језику такав, издвојени карактер условљен, у стварности, односом према предметима из којих су извучене. Зато је језик одраз мишљења по садржини, а мишљење је одраз онога што постоји у природи.

Граматика и открива законе могућег остварења онога што у мишљењу и потенцијалном језику, као његову одразу, постоји. И претставе звукова и све њихове мене и остварења улазе подједнако у њен обим (наука о гласовима), и апстракције речи и свих њихових остварења која у њима остављају, ма у ком правцу, трага као у језичким потенцијалним речима у нашој свести (наука о речима) и, најзад, реализација свих тих могућности у говору (синтакса). Одатле се види велики значај синтаксе која стоји на челу свих граматичких дисциплина.

Иако синтакса значи остварење језичких могућности у говору, ипак не треба губити из вида и потенцијални карактер језика у многим правцима. Овде је од тога само понешто изнесено. Ја ћу само додати још једну реч о томе. Ми напр. сви знамо да глагол не постоји као засебна категорија у нашем језику, већ у својим остварењима у којима се он не јавља у чистом глаголомском облику (лични глаголски облици, партиципи, инфинитив, супин итд.). Али он потенцијално постоји у нашој свести као апстракција из свих тих остварења и помоћу те апстракције граде се друге речи (изведене речи од глагола); то значи да он постоји као потенцијална реалност. Тако исто ми грађимо и од других речи (именица, придева и др.) изведене речи помоћу т. зв. основе (или корена) тих речи. А они нису ништа друго до опет извесне врсте потенцијалне могућности које су блиске оним потенцијалним појмовним речима у ескимоском или ком другом сличном језику.

Језик је зато само делимице у остварењима нашим, а велики је део у оном у свести нашој врло тананом одразу мишљења у којем се скупљају и сва испреплетаност наше духовне радње у вези са спољашњом природом и резултати свих ранијих остварења тих могућности. У потенцијалном и оствареном језику огледа се целокупна радња нашег мишљења. Све то заједно наша је језичка стварност; зато им и наша наука мора подједнако посветити пажњу.

(Одломак)

Beograd.

Résumé

L'auteur conteste la justesse des assertions de John Ries et de ceux qui le suivent, qui affirment que l'emploi des mots appartient à la morphologie; il conteste également les idées de Sahmatov qui attribue à la syntaxe certaines catégories de

mots ayant des significations qui leurs appartiennent en propre (par exemple les diminutifs, les amplificatifs). En même temps il affirme que les formes de la déclinaison et de la conjugaison qui font des systèmes bien formés appartiennent à la morphologie en raison de leurs relations réciproques qui se tiennent fermement. Ces systèmes quoique faisant partie de la langue même sont hors de la proposition. Quoique les formes se composent dans la proposition ou le syntagme, aussitôt qu'elles deviennent non-analysables, elles sortent de la proposition entrant dans leur système de formes se maintenant et se liant par leurs relations différentielles. Mais leur emploi dans la proposition (et le syntagme) appartient totalement à la syntaxe. C'est pourquoi le système de Miklošič nous est aujourd'hui plus proche que celui de Ries quoique le premier embrasse aussi dans sa syntaxe les parties du discours ce que l'auteur n'approuve point. Mais naturellement le déploiement des fonctions des parties du discours appartient à la syntaxe (par exemple *čelo* substantif appartenant à la morphologie et *čelo* préposition à la syntaxe).

L'auteur montre encore une autre relation des mots dans les langues, celle avec la pensée ou mieux avec ce qui se passe dans la pensée. Il y a dans les processus de nos pensées des significations générales ou potentielles qui n'ont pas une forme linguistique précise leur répondant, mais qui existent comme certaines parties ou racines des mots. «La grammaire dévoile les lois qui régissent la réalisation possible de ce qui se passe dans la pensée et dans la langue potentielle, comme son reflet.» «Nous savons tous que le verbe n'existe pas en serbo-croate comme catégorie spéciale, mais seulement dans ses réalisations dans lesquelles il ne se montre pas en sa forme verbale pure (verbum finitum, le participe, l'infinitif). Mais il existe potentiellement dans notre pensée comme l'abstraction de toutes ses réalisations et par laquelle nous construisons les mots secondaires dérivés du verbe. Cela signifie qu'il existe tout de même comme une réalité potentielle.» En un mot le travail de notre pensée se reflète dans la langue potentielle et réalisée; aux représentations potentielles répondent les possibilités potentielles linguistiques qui réalisent ces représentations en l'appliquant dans le parler ou la proposition; les deux réunies font la réalité linguistique.

Petar Skok

PRIOLOG ISPITIVANJU PREDRIMSKIH
LEKSIČKIH OSTATAKA U SLOVENAČKOM
I SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

Svajcarski lingvista iz Chura Renato Agostino Stampa objavio je 1937. u *Romanica helvetica* (Zürich i Leipzig, Max Niehans Verlag), vol. II studiju o predrimskim alpskim riječima, kojih se area proteže po brdskim krajevima od Pireneja preko Južne Francuske i lombardo-alpskih romanskih dijalekta sve do Istočne Furlanije, dakle do naših krajeva u Slovenskom Primorju, Istri i na Jadranu, pod naslovom *Contributo al lessico preromanzo dei dialetti lombardo-alpini e romanci*.¹

Imajući u vidu, da se leksički relikti, o kojima je riječ u ovoj studiji, bez sumnje nalaze i u našim gore pomenutim krajevima, umolio me je autor, da prikažem njegov rad u *Revue internationale des études balkaniques*, koju sam uređivao u Beogradu zajedno sa Milanom Budimirom. Ratne prilike, koje su nastupile, nijesu dopustile da napišem i objavim ocjenu ove vrijedne knjige. Učinit ću to u najskorije vrijeme; a sada, prigodom 60-godišnjice majstora slovenačke lingvistike (dijalektologije), iznosim neke priloge pomenutoj studiji iz naših krajeva.

Velika serija riječi, koje ispituje Stampa, kod nas su ranije ili kasnije posuđenice iz nama najbližih romanskih dijalekata, naročito iz furlanskog. Ovamo ide na pr. *brênta*, potvrđena iz 15. vijeka i kasnije kod Jambrešića (ARj. I 626, Mažuranić, Prinosi 98 i Pleteršnik, I, 55, s izvedenicama). Značajno je, da se u Žumberku kaže *brênda* sa sonorizacijom *nt > nd* kao u južnofrancuskim alpskim dijalektima. Ovdje kao i inače označuje »ovalnu visoku posudu, u kojoj se na leđima prenosi grožđe, a služi i za gnječenje grožđa t. zv. mažđacòm«. Slično značenje nalazi se posvuda. Area ove riječi obuhvata teritoriju od francuske Švajcarske do centralne Ladinije kod Romana i Nijemaca, v. Stampa, 107. Kod nas nije to posuđenica iz prvoga doba dodira Slavena sa Romanima, kako pokazuje očuvano romansko *-ent* za razliku n. pr. od toponima *Bulentum > Bulet* (kod Dubrovnika).

¹ *Romancio* je treći romanski jezik u Švajcarskoj (= *rumontsch* ili *Chur-welsch* po njemačku), pored francuskog (u Suisse romande) i talijanskog. Upor. moje *Osnove romanske lingvistike*, sv. I, § 33.

Kao predrimsku alpinsku riječ označuju je REW³ 1285 i FEW 517. U Hrvatskoj još nijesu utvrđeni krajevi, gdje se sve govori brenta.

Raširenija je još od ove predrimska riječ *bajta*, koja se govori sve do Like i Korduna i igrala je veliku ulogu kod izgradnje kućica poslije drugog svjetskog rata, ali nije zabilježena u ARJ. Govori se i u Zumberku kod katolika i unijata, u Krašiću, Pribiću i t. d. U značenju »planinska šumska kućica« bilježi je Pleteršnik I, 10 (s izvedenicama). Na romanskoj teritoriji potvrđena je od Pireneja u sjevernoj Španjolskoj sve do Furlanije kao apelativ i kao toponim, v. Stampa 133. Da je to predindoevropska riječ, dokazuje ne samo današnja raširenost po gorskim predjelima Romanije, nego i semantička i fonetska identičnost sa analognim semitskim riječima, n. pr. jevr. *bet* »kuća«. Odnos ove riječi prema *pojata*, *jata* studirao sam u Barićevu Arhivu IV, 138—143. Da je *bajta* kod nas recentna posuđenica iz furlanskoga i da ne potječe iz jezika Karna, to dokazuje fonetska istovjetnost sa langobardskom riječju *brajda*,² sa toponimima *Kanajt* na Krku < lat. *cannētum* i t. d., prema staroj posuđenici *lactuca* > *ločika* preko **lajtuka*.

Od starijih posuđenica, koje idu u ovu sferu, treba spomenuti naš izraz za »collare del legno, životinjski ovratnik od drva, na kojem visi zvonce« *konablja* na Krku i u Istri ARJ. V 254, od lat. **cannabula* REW³ 1600. Krčki Romani govore također hrvatski oblik potalijančen *la conáb(o)la*.³ Da je to stara posuđenica, vidi se iz zamjene nenaglašenog *a* sa *o*. Osnova ove riječi bez deminutivnog sufiksa nalazi se u furlanskom *ciánive* i u *cánevo* u Val Vestino (Mletačka), gdje je *a* u penultimi oslabljeno. Pored ovih romanskih oblika Stampa 114 navodi još oblike, gdje je penultima posve iščezla. Von Wartburg FEW III 126 i sl. pretpostavlja za **canva*^{3a)} > *kama* galsku osnovicu *cambo-* »zavinut«. Pleteršnik I 382 ima *kamba* iz Bele Krajine, Dolenjskoga i Notranjskoga u pet različitih značenja, koja se sva svode na »zavinut štap oko vrata«, sa našim izvedenicama *kambač*, *kāmbast*, *kāmbica*. Kod ovoga posljednjeg deminutiva moglo bi se pomišljati i na naš refleks za romansko *cam-bice*, kako je već mislio i Štrekelj, Denkschriften Wiener. Ak. L, 32. Ispuštanjem deminutivnog sufiksa *-ica* mogla se kod nas dobiti *kamba*. ARJ. IV 786 bilježi *kāmba* »dio jarma, što stoji volovima oko vrata« iz Hrvatskog Primorja i Istre. Pored toga pl. tant. *kambe* f. u značenju »spone za konje«. Očuvano *-am* pred konsonantom veli, da je riječ novija posuđenica, prema *ad Basante* > *Bosut*. Za razliku od mišljenja Meyer-Lübkeova REW³ 1600 i von Wartburgova FEW II 215 mislim, da *kamba* i

² Upor. REW³ 1266, ARJ. I 581, Mažuranić, *Prinosi* 92, koji donosi potvrde iz 1445 i 1495, Pleteršnik I 49. Izvođenje iz srednjolatinškoga ima se zabaciti.

³ Bartoli, *Das Dalmatische*, II 196 zabilježio je *konabla*. Ja sam čuo od Talijana, krčkog ribara, koji ne govori hrvatski, *konabola*.

^{3a)} Meyer-Lübke REW³ 1591 pretpostavlja mjesto toga nepotvrđenu predrimsku riječ **canīpa* »Krummbolz« i navodi uz brojne retoromanske reflekse i južnonjemačko *Kanfēn* istoga značenja.

konablja idu zajedno i da **canabula* nije izvedenica od *canna* »trstika«, riječi, koja se upotrebljava i kao metafora za »dušnik«. Mora se pretpostaviti, da je predrimska riječ **cánaba* bila raširena diminutivnim sufiksom *-ula*, da bi se razlikovala od *cánaba* > *konoba*. Dozvoljavam mogućnost unakrštanja predrimske riječi **canaba* u značenju »collare del legno« sa galskim pridjevom *cambo-* »zavinute«.

Pored stare posuđenice *konablja* ima još i druga, koja dosada nije bila protumačena. To je srp.-hrv. *gùdura* f. »duboka i uska dolina« (Vuk), također toponim u Lici i u Srbiji (ARj. III 495). Riječ nije potvrđena na slovenačkoj teritoriji. Sufiks *-ura* ima zacijelo pejorativno značenje i našega je podrijetla. U Dalmaciji ide ovamo toponim *Guduća*. Osnova **gud-* odlično se slaže u fonetskom i semantičkom pogledu sa *ganda* »scoscendimento di sassi in montagna« Stampa 146, REW³ 3670. Ova predromanska riječ raširena je od Španjolske pa sve do centralne Ladinije i Furlanije.

U sferu ovih ispitivanja ide i *galleta*, koja je ušla i u balkanski latinitet, kako dokazuje rum. *găleată*, kao i u vulgarni latinitet, iz kojega potječe njem. *Gelte*. U Hrvatskom Primorju govori se *gòlida* (valjda poštokavljeni akcenat za čakavski *golŭda* ARj. III 258) u značenju »malen drven sud, u koji se ovce muzu, ali se iz njega i pije«, odatle dim. *gòlidica*. Pleteršnik I 227 je zabilježio *golida* u istom značenju. Ova pastirska riječ raširena je po čitavoj Romaniji, v. REW³ 3656, ali nije potvrđena u klasičnom latinitetu nego u kasnijim glosama. Meyer-Lübke ispravno veli, da nije poznata povijest ove riječi. Značenje ipak upućuje na staru pastirsku terminologiju, u kojoj ima relikata iz predindoevropskih vremena. Promjena *t* > *d* u *golida* upućuje na podrijetlo ne iz balkanskog latiniteta nego iz Oglaja (Aquileia, Furlanija).⁴

Još treba zabilježiti iz materijala, što ga je Stampa sakupio na str. 45—46, izraze za »kozu bez rogova« iz alpskih dijalekata Južne Francuske, Sjeverne Španjolske, Gornje Italije i romanske Švajcarske, gdje se pored refleksa od *mutt-* *mott-* *mull-* govori također *čükq* pored *muk*, *la éuka*. Ovi posljednji nazivi za kozu bez rogova od naročitog su interesa za slavistu. Ovdje pomišljamo najprije na rum. izraz za kušutu *ciută* »femeiușca cerbului, jelenova ženka«. *Košuta* je balkanski slavizam, koji se još nalazi u češkom i slovačkom, ali ga nema ni u poljskim ni u ruskim dijalektima. Kako pokazuje rum. oblik *ciută*, *ko-* je bez sumnje prefiks nepoznatog podrijetla, možda predindoevropskog, usp. *pojata* pored *jata*, gdje također ne može biti govora o slavenskom prefiksu, kako bi se na prvi pogled pričinjalo. Prema tome je osnova od *košuta* pridjev *šutъ* »bez rogova«, koji Miklošič SEW 345 i Brückner SEP 558 potvrđuju u svim slavenskim jezicima osim velikoruskoga. Po-

⁴ Upor. moje *Osnove romanske lingvistike*, I, § 4. Treba još zabilježiti, da *galeta* (vini) dolazi češće i u dalmatinskom latinitetu od 11. vijeka dalje; upor. Rački, *Documenta*, str. 77, 129—133, 135, 153, 180 (za god. 1069, 1080, c. 1090, c. 1091—9) i Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I, str. 90.

četni konsosnant š- izmjenjuje se na ě- ne samo u rumunjskom nego i u mađarskom *suta csuta* u istom značenju. Ispor. još *č* u srp.-hrv. *čula* za oznaku »malenih ušiju kod ljudi i životinja« (ARj. II 99). Pridjev *šutъ* nije do sada mogao niko protumačiti iz indoevropskih sredstava. Kako spada u sferu pastirske terminologije, bit će za cijelo predindoevropska riječ.

Upotrebljavam ovu priliku da navedem sa slovenačke i srpskohrvatske teritorije još nekoliko predindoevropskih riječi, koje se odnose na terensku terminologiju. Za ovakovu terminologiju na Sardiniji Maks Leopold Wagner utvrdio je predindoevropsko podrijetlo. Ovu terminologiju zanemario je Stampa u svojim istraživanjima. Za sada ću izložiti samo sumarno svoje mišljenje. Radi se najprije o srp.-hrv. *grič* »brežuljak, glavica«, potvrđen od 13. vijeka, »velika vrlet« (Vuk); u bosanskoj Posavini znači »nanesena drveta i šiblje sa humčićama«, toponim u Zagrebu, v. Mažuranić, Prinosi 357, naziv kraja (sjeverni dio Žumberka iznad Gorinje Vasi), v. ARj. III 425; kod Pleteršnika I 251 *grič* »Hügel, steiniger Ort, Schutthalde«. Pored oblika muškoga roda sa dočetnim -č postoji kod Hrvata i Slovenaca oblik sa -ž ženskoga roda: *griza*, »stijena, kamen izlizan od vode« u Hrvatskom Primorju (ARj. III 440), također odatle izveden toponim *Grižani* »ljudi iz Griža«, u 15. vijeku, *po Grižah*, s *Griž* g. 1275, *Grižami* 1455, kod Pleteršnika I 252 *griza* »Schutthalde, Steingeröll, steinige Gegend«. Značajno je, da se *č* i *ž*, koji se izmjenjuju u hrv. i slov., također nalaze analogno i u talijanskom pridjevu *greggio* pored *grezzo* »neobrađen, prost«. Meyer-Lübke svodi tal. pridjev na predrimsko **gredius* REW³ 3875 a. Naš konsonant -ž običan je refleks za lat. *di*, kao u *modiolus* > *žmulj*, *diaconus* > *žakan* i t. d., dok -č odgovara lat. *tj*: tako u *ratione* > *račun*. Prema hrv. i slov. refleksima imali bi pretpostaviti predrimski pridjev **gredius* pored **gret(t)ius*. Obzirom na tal. *mezzo* < *mediu* ovo za talijanski pridjev nije nužno. Ako se od ovoga pridjeva izluči lat. sufiks -*ius*, koji može stajati i mjesto lat. -*eus*, dobiva se osnova **gred-*, koja se semantički i fonetski tačno poklapa sa *hrid* m. f. pored *hrida* f. istoga značenja. Ova riječ ima svoju areu samo u slov. i srp.-hrv. Za nju ne postoji objašnjenje iz indoevropskoga, v. Berneker SEW 402. Naše *i* za zatvoreno *e* obična je pojava. Na predindoevropsko podrijetlo upućuje i alternacija *d/tt*, koja se ne nalazi u indoevr. jezicima. Što se tiče alternacije *g/h* i ona bi mogla biti predindoevropska, ali upućujem na *hlače* pored *klašnje* < lat. *calcea* REW³ 1945 i *hruške* pored *kruške*. Grič se pojavljuje sa vokalom *ě* u arbanaškom *gërc(ě)* »Spitze, spitzer Berg«, v. G. Meyer AEW 124, ali je ovdje posuđenica iz srp.-hrv.

Zbog istih fonetskih razloga, t. j. zbog alternacije *b/pp*, koja se također ne nalazi u indoevropskim jezicima, stavljam među predindoevropske terenske termine i *hrib* u starom hrvatskom (ARj. III 694), toponim Hrib u Gorskom kotaru, upor.

kod krčkih Romana *Hrājbel*,⁵ pridjev *hribetan*, slovenački *hrib* u istom značenju, Pieteršnik I 261. Od drugih slavenskih jezika nalazi se još samo u češkom *chřib* u istom značenju. Etimološki se veže sa *hrbat*, riječju, koja se nalazi u svim slavenskim jezicima, v. Berneker SEW 404; ali ni za ovu riječ ne postoji sigurno tumačenje iz indoevropskih jezičnih sredstava.⁶ Zbog toga držim, da *hrib* treba vezati sa predromanskom riječju *greppo*, koja se nalazi u talijanskim i retoromanskim narječjima u značenju »hrib«. Kao femininum i sa vokalom *i* za *e* pojavljuje se u dalmatinskom latinitetu g. 1144: ad vallem que sclavonice dicitur Tirstenic, latine vero Calamet, exinde autem sursursum in parte aquilonis ad *grippam*, que est iuxta agro in quo sunt petre, que sclavonice *brus* nuncupantur. (Smičiklas, Codex, II, 56 piše suvišno *grippa* i *brus* sa velikim slovom, a radi se o apelativu, koji dolazi još dva puta u istom kodeksu X, 394, 396, god. 1338 u Splitu: in Lagarono magna terra iuxta duas *grippas*, terra una cum suis *grippis*.) Ovaj apelativ dolazi kao toponim god. 1324 u istom kodeksu IX, 212 terra posita ad *Grippe*. Danas se tako zove brežuljak kod Splita, tal. *Grippi*. Isto takav naziv za brdo nalazi se na Pašmanu. G. Meyer AEW 205 ima *krep shkrep* »Abhang« pored *žgrip* »Kante, Rand«, upor. još Gartner, Rätorum. Gramm, 5. Jireček, Handelsstrassen 22 navodi iz popa Dukljanina *Grepuli* pored *Gripuli* kao ime kraja za današnji *Grbalj*, gen. *Grblja*, isp. furlanski dem. *gripule* »Weinstein«. Meyer-Lübke REW³ 3863 izvodi tal. riječ od predrimskoga *grepp-*, izjavljajući da ne zna za postanje. Upor. i moj članak u NVj. XXIII (1915), 343, br. 5. Glede alternacije *g/h*, upor. gore *hrid*.

Ispitivanje terenskih termina *grič*, *griza*, *hrid* i *hrib* dokazuje, da se na slovenačkoj i srpskohrvatskoj teritoriji imaju tražiti predrimski leksički relikti. Na to naročito upućenje naziv male rijeke *Karnahta* za furlansko *Cornap* kod mletačkih (»beneških«) Slovenaca, *Karnahta* i *Cornap* poklapaju se samo u osnovi, ali ne i u dočetu. Ako se uporedi slovenački oblik *Karnahta* sa *Curieta* (naziv stanovnika) od *Curicum*, danas hrv. *Krk*, onda se mora zaključiti, da je *Karnahta* predslovenački pridjev izveden pomoću indoevropskog sufiksa *-t* kao i *Curieta*. Taj pridjev mogli su čuti pradjedovi »beneških« Slovenaca samo od predslovenačkih Karna. To znači, da Karni nijesu bili posvema romanizirani u vrijeme dolaska Slovenaca u ove krajeve. Ovo mišljenje izjavili smo ja i drug Škerlj u knjizi *Oko Trsta*, Beograd 1945, str. 174. Time je u isto doba bilo potvrđeno i ranije tumačenje Budimirovo o *snaci* »coloni regionis montuosae«. ⁷ Od toga je hrv. prezime *Snačić*, danas krivo *Svačić*. Budimir je tumačio ovu riječ kao ilirski leksički relik. Na bugarskoj teritoriji imamo

⁵ Upor. moju studiju *Studi toponomastici sull'isola di Veglia* u *Archivio glottologico italiano* XXIV (1930), § 85.

⁶ Machekovo tumačenje u praškom časopisu *Slavia* XVI 200—1, 213 ne uvjerava me, isto tako ni tumačenje E. Lewy-a u *Zeitschrift für slav. Phil.* I, 417. O tom drugom zgodom.

⁷ *Jugoslavenski istorijski časopis* V (1939), 185—191.

jasan lingvistički dokaz u toponimu *Plovdiv*, danas *Plovdiv*, koji ne potječe iz grčkoga *Philippopolis*, tur. *Filibe*, nego iz tračkoga prijevoda grčkog toponima *Pulpudeva* »Filipov grad«. ⁸ Kako su bugarski Slaveni ovdje još zatekli negreciziran ili neromaniziran predslavenski narod zvan *Bessi*, *-orum*, koji su još govorili svoj jezik u 6. vijeku, tako se ima uzeti i za Hrvate i za Slovence. Oni su zatekli još djelomice neromanizirane Ilire, Japode, Karne i t. d. Preko njih mogli su ući u naše jezike gore navedeni predindoevropski leksički relikti u latiniziranom (**gredius* > *griza* i **grettius* > *grič*) i nelatiniziranom obliku (*hrid*, *hrib*). O ostalim takovim reliktima bit će više govora u mom *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na-kojem već godinama radim.

Zagreb, 1950.

⁸ Upor. moju studiju *Beiträge zur thrakisch-illyrischen Ortsnamenforschung* u Schnetzovu *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* VII (1931), 43 i sl.

Résumé

Dans la présente étude, le matériel ramassé par Stampa concernant le vocabulaire alpin d'origine préromane est complété par quelques mots slovènes et serbo-croates ayant trait à la même origine. En voici la liste: 1. *bajta*, *brenta*, *kamba*, mots empruntés au frioulan; 2. *konablja*, emprunt plus ancien que l'auteur rattache à la même racine que *kamba* < **cánaba*; 3. *gudura* qu'il considère comme emprunt ancien de préroman *ganda*; 4. *golida* qu'il explique par *galleta* provenant d'Aquileia; 5. *košuta*, comparé à roumain *ciută*, hongrois *suta csuta* et à adjectif slave *šutъ*, s'explique comme ayant le préfixe *ko-* d'origine non slave et, comme second élément, le mot apparenté à alpin *čūko*, *čūka*. Cette liste est enrichie ensuite par l'examen de quelques termes se rapportant aux accidents de terrain, tels *grič*, *griza*, *hrid*, *hrib* que l'auteur rapproche de ital. *greggio*, *grezzo*, *greppo*, de *grippa* du latin dalmate, d'albanais *krep*, *shkrep*, *gërçë* et du nom de la contrée *Gripuli* > *Orbalj*. En s'appuyant sur le toponyme bulgare *Plovdiv* de trace *Pulpudeva* et sur l'hydronyme slovène *Karnahta*, l'auteur finit par constater le fait qu'en slovène et en serbo-croate il y a, en dehors des mots préromans dus aux différents intermédiaires romans, anciens et modernes, aussi de tels qui remontent directement aux Illyres, aux Iapodes et aux Carnes non romanisés tout à fait. L'étude renferme de plus les critères adoptés pour préciser l'origine préromane des mots en question.

Henrik Barić

IME REKE BOJANE

Glasonovni odnos između antičkog imena reke Bojane *Barbanna* (Liv. XLIV 31, 3: *Barbanna ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens*; Vibius Sequester s. v.: *Barbanna Illyrico mari permiscetur*) i srp. oblika *Bojana* još nije objašnjen. Seliščev, koji je pred tim pitanjem zastao,¹ upućuje na Skokova izvodenja u *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* IV (1928) 205, a Skok je, po mojem mišljenju, to pitanje više zamrsio, nego razmrsio. Istina, on je van svake sumnje u pravu, kad za objašnjenje srp. oblika *Bojana* polazi od **baǰanna* sa slovenskim prelazom predakcenatskog tuđeg *a* u *o* (kao u *Narona* ≥ *Norin*, *Salona* ≥ *Solin*, *poganinъ* ≤ lat. *pagánus*), i za *j* u *Bojana* ukazuje na primere kao *Motajica* pored *Motavica*;² ali on nemilo greši, kada zbog nuzoblika *Babanna* (Thesaurus linguae lat. II 1728) nagađa da je *r* u imenu *Barbanna* grafički anticipirano *n*, koje je prepisivač krivo pročitao kao *r*.

Izvorni oblik je *Barbanna*. U osnovi mu je *barb-*, ilirska reč za »blato«, koju je utvrdio još N. Jokl, *Eberts Reallex*. I 86 i d., kada je ime savskog ostrva *Metubarbis* (Plin. n. h. III 148) raščlanio u *metu-* »među« (k arb. *mjet* »sredina« sa međuvokalnim bezvučnim dentalom kao u grč. *μετά*), i *barb-* (ka stind. *barbarā* »ime jedne reke«, grč. *βόρβορος*; »blato«), uz koje J. Loewenthal, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* V 57 stavlja i strus. *Barbalanke* »via ad mare« i ime jezera *Barben*. Sa ilir. *Barbanna* potpuno se prekriva ime franc. reke *Barbanne* (Gironde), obrazovano, kao i ilirsko ime, pomoću sufiksa *-anna*, upor. J. Pokorny, *Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier*, 1938, str. 159.

Sufiks *-anna* u ilir. *Barb-anna* nije »sasvim usamljen«, kako misli H. Krahe, *Die alten balkanillyrischen geogr. Namen* 43. U samoj užoj ilirskoj jezičkoj oblasti, on se nahodi u dosada neobjašnjenom imenu reke *Korane* (dokumentovanom još u latinskoj povelji kralja Bele od 24. dec. 1244 god.: *in rivum dictum Koranna*. Cod. dipl. III 239), koje je sufiksom *-anna* izvedeno od predroman. *karr-* »kamen«: bask. *karri* »krš«^{2a}, na što ukazuje okolnost, što »Korana prevaljuje krševit put,

¹ Проф. А. М. Селишчев, *Слав. население в Албанији*, Софија, 1930, стр. 240.

² V. o tome Skok, *Јужносл. Филолог* III 74; Селишчев, *Очерки по македонској диалектологији* III 105, бел. 1.

^{2a} Upor. K. Oštir, *Beiträge zur alarod. Sprachwissenschaft* § 72; *Razprave ZDHV v Ljubljani VIII*, filol.-lingv. ods. 1, 27 i 41.

dok se ne izlije u Kupu« (upor. R. Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, Zagreb, 1895, str. 4), a prema čemu *Kor-ana* znači »Kamenica«. ^{2b} Sem toga, sufiks *-anna* se javlja i u ličnim imenima ilirskim, kao n. pr. M. Vivio Obbelian. *Samanna* et C. CIL III 2610 (Salonae) i mesap-ilir. *brigannas* CIM 18 — Gn. 17, kao i u onomastici iberskoj — upor. *Sisanna* C 2051 i 2368. Isto tako sufiksom *-anna* obrazovana su, kao na Balkanu, i geografska imena i u evropskom zapadu, upor. *Lemannus lacus*, koje je zbog imena reke *Lemuris* zacelo ligursko, pa i r. *Sermannna* »la Sermane« (Drôme) i ime Loirine pritoke *Bredanna*. Samo geografsko rasprostiranje sufiksa *-anna* ukazuje na njegovo preindoevropsko poreklo, a u prilog toga odlučno govori i njegova alternacija sa *-enna* (upor. iber. *Sisen(na)* C 5450 pored *Sisanna*, ilir. *Βιζένναν την Βαρόβλλιος τοῦ Ἰλλυριῶν* Plut. Pyrrh. IX 2 prema mesap. *brigannas*), koje je neposporno mediteranski sufiks.³

Prema svemu tome, izgledalo bi, na prvi pogled, da je ilir. *Barb-anna* ievr. reč izvedena mediteranskim sufiksom, dakle hibridna tvorba, kao što je to sigurno *Boudenna*, čija je osnova nesumnjivo keltska, upor. A. Trombetti, *Saggio di antica toponomastica mediterranea* 92, i kakvo bi bilo pomenuto ime Loirine pritoke *Bredanna*, kada bi veza sa balt-slov. **bredō* »gacam, gazim po vodi«, na koju pomišlja Pokorny o. c. 150, bila sigurna. Ali je u našem slučaju, zbog franc. *Barbanne*, teško pomišljati na to da je oblik *Barbanna* podjednako obrazovan od ievr. osnove i predindoevropskog sufiksa, i u Iliriku, i u keltskoj jezičkoj oblasti. Pre će biti da je i ilir. *barb-*, s kojim ga Jokl l. c. dovodi u vezu, predindoevr. porekla, isto kao i neproširena osnova *bar-* u kelt. *Masta-bala* (disimilovana od *Mastra-bara*) zbog predromanskog *barrum* »glina«, na koje je ukazao Oštir, *Αρχαιολογία* II 287.

^{2b} Domišljanje H. Krahe-a ap. E. Dickenmann, *Studien zur Hydro-nomie des Savesystems* u *Archiv. Europae Centro-orient.* VII (1941) 217 da Korana stoji u vezi s ilir. imenom mesta *Corinium* (Plin, 3, 21) otpada iz fonetskih razloga, jer bi se za predakcenatsko ilir. *o* moralo u našem jeziku očekivati *o* > *a*, upor. *Corini* > *Κορινῶν* > *Karin*, *Scodra* > *Skῶδρα* > *Skadar*, *Bononiae* > *Βῶνδινα*.

³ Sufiks *-enn-* javlja se, kao u Iliriku, i u ligurskim toponimima kao *Κέμμενον ὄρος* (od *Κέμμενον* v. Kretschmer, *Zeitschr. für vergl. Sprachw.* XXXVIII 115), *Curenne* »Currence« (Isère) i t. d., zbog čega ga Pokorny o. c. 82 ubraja u indoevropske formante, zajedničke ligurskom i ilirskom jeziku, gubeći iz vida etrurska imena mjesta kao *Ravenna* i likiska kao *Υτέννα* i t. d. Predievr. karakter sufiksa *-enna* naročito se jasno ogleda u lig. *Palavenna* (dokumentovanom od XI. stol., v. Lamboglia, *Bollettino della R. Deputazione di storia patria per la Liguria — Sez. Ingauna e Intemelio* II [1936] 286), gde je pomoću sufiksa *-enna* proširen predrom. relik: *palava* (v. Battisti, *I derivati neolatini del mediterraneo preindoeuropeo* »pala« u *Ce fastu* IX/1—2 [1933]), izveden od *pala* predievr. sufiksom *-av*, koji je i iberški, upor. Meyer-Lübke, *Homenaje ofricido a Menendez Pidal* (1925) 65 id. Ni *-enn-* u ilirskim imenima lica kao *Anduenna Batonis* CIL III C III i t. d. i u ligurskim plemenskim imenima kao *Bagienni*, *Ucenni* ne može se odvajati od *-enn-* u imenima istoriskih etrurskih ličnosti kao *Tarquenna*, *Vibenna*, *Porsenna* i likiskih demotika na *-ēñni-*.

U prilog toga govori i predgrč. Συβαρις »izvor u Aheji«, koje Jokl l. c. s pravom povezuje sa ilirskom reči. Grč. βόρβορος, s kojim Jokl poredi ilir. *barb-* u *Metu-barbis*, je zacelo reduplikovano βόρ-βορος, što takođe ukazuje na preindoevropsko poreklo njegovo.

Fonetski odnos između (pred)ilir. *Barbáanna* i oblika **baṽanna*, na koji se svodi srp. oblik *Bojana*, objašnjava se disimilacijom (*r*) — *n*, a ova se, kako je jasno uočio Jokl, *Indogerm. Forschungen* L 33 i d., mogla izvršiti jedino u arbanaskom jeziku, gde je »labavo« artikulisano *n* bilo fonetski i akustički slično nazalnom *r*, na što, prema oštroumnom zapažanju H. Pedersena, *Kritische Jahresberichte über die Fortschritte der roman. Philol.* IX/I 214, ukazuje toskiski rotacizam, t. j. zamena međuvokalnog *-n-* sa *-r-*. Međutim, arbanaskog refleksa praarb. oblika **Baṽanna* nema. Srednjarb. *Buanē* (Kristoforidhi, *Λεξικὸν τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης* 53; Hahn, *Alban. Stud.* III 15, 2), na koje je ukazao Skok, *Diturija* IV (1929) 20 (sa arb. zamenom *u* za predakcenatsko slov. *o*, kao u arb. *bujár* od srp. *boljar*) je arbanaski refleks slov. nuzoblika **Bována*, koji je istisnuo oblik *Bojana* zbog fonetske istovetnosti sa slov. imenom reke *Bojana*, izvedenim od općeslov. imena *Bojanъ*, kakvo nam se očulo u bug. *Bojana*, imenu pritoke Iskra, i mnogobrojnim toponimima, upor. Miklosich, *Denkschriften der Wiener Akad.* XIV 16, 17.

Drugo arb. ime Bojane, u lokalnom skadarskom govoru *Būn* od ranijeg *Buenē* (dokum. od 1406 god., upor. Act. Alb. II 26, Appendix № 10) sa pravilnim *-ue-* od *-āu-* pretpostavlja oblik **Báu(a)nna* nasuprot **Baṽanna*, od kojega je srp. *Bojana*, **Bovana* > arb. *Buanē*, upor. Jokl l. c., koji međutim hronološka pitanja u vezi sa odnosom između oblika *Barbáanna*, **Baṽanna* i **Báu(a)nna* nije sasvim izveo na čisto, iako su ona vrlo značajna za stvaranje suda o tom, kada su Sloveni preuzeli od Arbanasa ime reke Bojane. Od kako je naime staru hipotezu o kontinuitetu Arbanasa u njihovoj sadašnjoj postojbini odmenilo, prvenstveno zaslugom lingvističkih ispitivanja, učenje o ranijoj postojbini Arbanasa u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva,⁴ nametnulo se samo po sebi pitanje: da li su se oni doselili u Arbaniju *pre* ili *posle* Slovena. Nasuprot Seliščevu, po kojemu su Sloveni u Arbaniji zatekli samo Romane,⁵ Jokl smatra, baš na osnovu imena reke *Bojane*, da su Sloveni u okolini Skadra zatekli Arbanase,⁶ što i ja mislim, ali što Jokl po mojem mišljenju, nije dokazao. Pomeranje akcenta *Baṽanna* > *Báu(a)nna* izvršilo se *posle* dolaska Slovena, koji preuzimlju to ime sa još nepomeranim akcentom (upor. i *Dúrrēs* od *Дѣрѣѣ*), a i paralelizam razvitka *āu* > *ue* u *Buenē* < *Báu(a)nna* i arb. *rrue* od slov. *ravъnъ*, na kojem Jokl insistira, pokazuje jedino da se arb. prelaz *āu* > *ue* vršio otprilike do

⁴ K. Jireček, *Geschichte der Serben* I 152; Jokl, *Reallex. der Vorgeschichte* 92; P. Skok, *Архив* II 114 bel. 3; *Zeitschr. für Ortsnamenforsch.* IV/2 205 id.; H. Barić, *O uzajamnim odnosima balk. jezika* [= *Вублюотека Архива за арбан. сѣп.* IV, 1937] §§ 25, 26.

⁵ o. c. 73. — ⁶ l. c., v. i *Slavia* XIII (1934—1935) 286 i d.

10. veka, kada je *b* u *ravbnъ* ispalo. Rešenje tog spornog pitanja nahodi se, međutim, u rešenju pitanja, kada se izvršila arbanaska disimilacija (*n*) — *r* u *Barbáanna* > > *Baqáanna* u koje Jokl ne ulazi. Ona može biti samo pred slovenska, jer arbanaski rotacizam, koji se zasniva na akustičnoj i fonetskoj istovetnosti »labavog« *n* i nazalnog *r*, nije obuhvatio ni najstarije slovenske elemente arbanaskog jezika.⁷ Arbanaski rotacizam obuhvata, naprotiv, reči latinskog porekla, a da se ta promena izvrši, trebalo je da protekne duže vremena. Prema svemu tome, doseljenje Arbanasa u svoju novu postojbinu padaće pred kraj latinske epohe.

Zagreb.

⁷ Tosk. *vrë, vrërëtë* »mračan, mutan«, koje Jokl, *Indogerm. Forsch.* XXXVI 106 i d. i Vasmer, *Stud. zur alb. Wortforsch.* 65, povodeći se za G. Mayerom, *Etym. Wörterbuch* 65 izvode iz poznoslov. (!) *vranъ* = jevr. **vrā-no-* koje u arbanaskom jeziku pravilno postalo *vrara-*, upor. moja izvođenja u *Albanorumänische Stud.* I, 118; P. Skok, *Архив* II/2, 331 bel. 31; Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch* (Acad. Română, Mem. sect. liter. ser. III, tom. V, mem. I, str. 4.

Résumé

Il est évident que le nom du fleuve serbe *Bojana* dérive de **baqáanna*, ce qui a été constaté déjà par P. Skok, ZONF IV 205, qui cependant a tort en affirmant que la variante *Babanna* (Thes. ling. lat. II 1728) soit la forme primitive, et *Barbanna* (Liv. XLIV 31, 3) une forme corrompue. *Barbanna* est identique avec le nom de fleuve *Barbanne* (Gironde), et dérive de *barb-* »la boue«; pour le suffixe *-anna* cfr. le nom de fleuve prés slave, encore inexpliqué, de *Korana* (Croatie) qui dérive du prérom. *karra*, »pierre«.

Le rapport phonétique entre *Barbanna* et **baqáanna* s'explique par la dissimilation (*r*) — *n*, indiquant ainsi une médiation effectuée par l'albanais où le *n* »labile« était phonétiquement et acoustiquement identique, cfr. *N. Jokl* IF L 37, *Slavia* XIII 799 qui, toutefois, n'a pas élucidé le problème de l'époque à laquelle ce nom illyrien-albanais ait pénétré dans le slave. La forme slave *Bofj)ana* (\leq **baqáanna*) contre celle albanaise *Büenë* > *Bun* (\leq **báqanna*) démontre clairement que l'emprunt est antérieur au recul de l'accent albanais qui, lui aussi, est un phénomène relativement tardif, cfr. *Durrës* < *Dŕrâčъ* \leq *Dyrráchium*. Mais, étant donné que le rhotacisme albanais conditionné par le caractère »labile« du *n* albanais n'embrasse même pas les plus anciens emprunts albanais au slave, il s'ensuit que la dissimilation (*r*) — *n* dans *Barbáanna* > *baqáanna* a eu lieu avant les contacts albanoslaves. L'opinion de Seliščev d'après qui les Slaves, en pénétrant en Albanie, n'y auraient trouvé que des Romains, est donc erronée.

Stjepan Ivšić

O ZNAČENJU PRIJEDLOGA *S* S AKUZATIVOM U SLAVENSKIM JEZICIMA

1. Za prijedlog *sb*, koji je u današnjim slavenskim jezicima običan s genitivom i instrumentalom, znamo, da je u starije doba dolazio češće i s akuzativom.

Za hrvatskosrpski se jezik uči da u njemu prijedlog *s* s akuzativom dolazi samo uz imenicu *strana*, koja u tom slučaju mora biti združena s kojom pokretnom riječju (v. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika², 1931, § 547 g). Pri tom treba reći, da se s primjerima kao *s ovu stranu* (za oznaku mjesta) ne smiju miješati primjeri kao *sa stotinu ljudi*, *s polovicu muke* i dr., gdje prijedlog *s* sa obamrlim akuzativom ima službu, koju ima inače s instrumentalom. Broz-Ivekovićev Rj. u članku o prijedlogu *s*, *sa* i ne ističe napose njegovo slaganje s akuzativom; u njemu se pod I, 6) veli samo: »pokazuje *mjesto* na pitanje *gdje?* — *S ove* ili *s one strane* n. p. *Save* (a i: *s ovu* ili *s onu stranu*) ... Rj. On je bio *s onu stranu vode*, ja sam bila *vođi s ove strane*. Herc. 145. Upravitelj *s ovu stranu rijeke*, ... upravitelj *s one strane rijeke*. Jezdr. 5, 3.6. «. Više takvih primjera navodi Daničić u »Srbskoj sintaksi« (1858), i to primjere s akuzativom *stranu* na str. 416 i s genitivom *strane* na str. 304/5, od kojih ću ovdje spomenuti samo dva iz narodnih pjesama: Pa natoči tuluminu vina, objesi je o sedlo Šarinu, *s drugu stranu* topuzinu tešku — Objesi ga Šarcu *s desne strane*, a *s lijeve* tešku topuzinu.

Da se pored primjera kao: *sjedni s one strane* (ili *s onu stranu*) govori i: *makni se s ove strane*, t. j. da se genitiv *strane* s prijedlogom *s* uzima za udaljivanje, to je jasno samo sobom prema običnoj upotrebi prijedloga *s* (nekoliko primjera ima i Daničić na str. 300/1). No koliko bi se *s ovu* ili *s onu stranu* moglo uzeti i za udaljivanje, na pr. *otiči s lijevu stranu* na desnu, ne kazuje ni Daničić ni Maretić; u takom značenju mogao bi se između Daničićevih primjera na str. 416 shvatiti primjer: *S drugu stranu* na donju kapiju *izlijeće* Bakal Milosave (isp. dalje na kraju ovoga odjeljka staroruski primjer *sa s* uz akuzativ duala na pitanje *odakle?*). U današnjem hs. književnom jeziku sveze kao *s ovu stranu Save* sve su rjeđe; Ristić-Kangrga ima samo *s ove strane Save*.

Akuzativ imenice *strana* uz prijedlog *s* dolazi gdješto i u drugim slavenskim jezicima (v. u Miklošiča, Syntax 443). Potvrde za stariji ruski jezik donosi Sreznevski (v. Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka III 638). Sahmatov navodi

za noviji osim poslovice: *S odnu storonu Čeremisa, s druguju beregisja* (iz Dalja) samo jedan primjer iz »Pisama« Petra Vel.: (*Sz*) *storonu Svedy, z druguju Poljaki* (v. Sintaksis ruskoga jezika I, 1925, 385). Ušakovljevi Tolkovjy slovar' ruskoga jezika IV, 1940 s. v. *s* nema ni jedne takve potvrde, pa prema tome vidimo, da se staro slaganje i u ruskom jeziku gubi.

Za slaganje akuzativa imenice *strana* s prijedlogom *s* može se reći da nije iskonsko: ono se razvilo, pošto je nekadašnji akuzativ cilja *stranu* obamr'o. Iz slavenske je gramatike poznato, da je sam akuzativ nekih imenica poslije glagola kretanja služio za izricanje cilja na pitanje *kamo? gdje?* (v. Miklošič, Syntax 391 i Vondrák, Vergl. slav. Gram. II², 271).

Kao što mi danas govorimo na pr. *stati* ili *stajati kraj rijeke*, gdje je prijedlog *kraj* upravo akuzativ imenice *kraj*, tako se nekad govorio i akuzativ imenice *strana*; potvrdu imamo i u staroslov. primjeru: *stranę sěvera* отъ grada obrešteta těla mojego izvęžena na suho. Suprasal. zb. (izd. Sever.) 154 23—24. A kao što se dijalektički govori *ovkraj* ili *onkraj rijeke*, *onkraj groba* (u ARj. bez primjera), tako se i nekadašnje *ovę* ili *onę stranę* u primjerima kao: *stati* i *stajati ovę* ili *onę stranę rěky* u prvoj službi s vremenom toliko slabije osjećalo, da se onda mjesto sintaktički normalnoga: *stati s ove* ili *s one strane rijeke* (kao *stati s ovoga* ili *onoga kraja*) moglo razviti: *stati s ovu* ili *s onu stranu rijeke*.

Nekad se mjesto *ova* ili *ona strana rijeke* govorilo i *ov* ili *on pol rijeke*, a kako su u rijeke dvije obale, to je često bilo prilike i za upotrebu akuzativa duala *obě straně* ili *oba poly* u značenju akuzativa cilja, kako imamo u staroruskom primjeru: *staša oba poly rěky Buga*. Chron. Nestor. (ed. Miklosich) 88, 16. U starom hs. jeziku imamo stare duale *obě straně* i *oba poly* sačuvane i u obličju *objestran* (*obi-stran*) i *obapol*, gdje je krajnje *-i* otpalo, kako često i drugdje otpada. Za *obapol*, u značenju »sa obje strane«, koje se ne tumači potpuno, ima ARj. VIII, 307^a dva primjera, jedan iz Koluničeva zbornika (iz g. 1486), a drugi iz pisma Krištofa Frankapana (iz god. 1526), koji (ovdje upotpunjen) glasi: Otijući car obleći Budin, mora svoju vojsku razdvojiti na dvoje *obapol Dunaja*.

Za *objestran* (*obi-stran*), koje postaje otpadanjem krajnjega vokala od duala *obě straně*, ima ARj VIII, 371^b/372^a više primjera, ali samo obličje nije u njemu protumačeno; pogrešno je uzeto kao adverb prema adjektivu *objestran* (na pr. pečat, mač, obećanje). U ARj. ni adj. *objestran* ni adv. *objestran* nemaju akcenta, a da se danas govori jedno i drugo, adjektiv bi imao akcentat *objèstran*, a adverb *objèstrān*. Primjeri su u ARj. iz Marulića, Š. Menčetića i Vetranića. Ovdje navodim dva primjera, i to iz Marulićeve »Judite« III, 72 prema izdanju iz god. 1521: To rekši i suzam ustaviv izvora, pričāše *obi-stram* (tako mjesto *obi-stran* radi rime sa *suzam*) tišit Akiora; — iz Menčetića: Nosi dva pramena *objestran* (t. j. na jednoj i drugoj strani, s jedne i s druge strane) od zlata.

Prema primjerima kao *s ovu stranu, s drugu stranu* mogao je i ispred duala *oba poly* doći prijedlog *s*. Tako Miklošič navodi iz jednoga srpskoslov. mineja: *sb oba poli i sb oba polv* (v. Lex. palaeslov. s. v. *sb*), a u Sreznjevskoga nalazimo za staroruski jezik i primjer: *sb obě polovině* (g. 1375) za oznaku mjesta na pitanje *gdje?* (v. Materialy III 638). U ARj. VIII, 372^a ima i primjer iz Hektorovičeva »Ribanja« (1556): Vali ju (t. j. plav) busahu nemilo *s obistran*. Za taj primjer veli urednik da je u njemu »valjada griješkom uzet pred adverb još prijedlog *s*«. Da je ta napomena nepotrebna, t. j. da tu prijedlog *s* može po smislu pristati, pokazuje pored drugih i ovaj staroruski primjer: *robj i bęgleci vydati sb obě storoně* (iz 15. v.) na pitanje *odakle?* (v. Sreznjevski, Materialy III 638).

2. Za prijedlog *s* sa genitivom uči hs. gramatika da izriče mjeru u primjerima: debela slanina *s podlanice*, odskočilo sunce *s koplja* (v. Maretić, Gram.² § 531). Više primjera ima B.-I. Rj. (s. v. *s*, *sa* pod 3), gdje se pored drugih primjera čita i: *sa dobre šake širok, s tri prsta debelo, s širine jedne cigle* (sve troje iz Vuka), u dužinu *s pedi*, prag... *s jedne trske* (iz Daničića). I u Ristić-Kangrgje s. v. *s*, *sa* pod 7. čitamo: *s prsta debeo* »fingerdick«; *s dva prsta debeo* »zwei Finger dick«; *s palca debeo* »daumendick«; *s ruke debela zmija* »armdicke Schlange«; *s podlanice* »handbreit«. Daničić navodi primjere samo iz 19. vijeka (v. Srb. sint. 307). U današnjem hs. književnom jeziku upotreba prijedloga *s* sa genitivom za izricanje mjere nije česta, zato je i Maretić u 1. izdanju svoje Gramatike (v. § 536 c na str. 544) rekao, da prijedlog *s* »k a t k a d (ovdje istaknuto) izriče i količinu« (bolje bi bilo, da je rekao *veličinu*). U današnjem književnom jeziku mjera se najčešće izriče samim akuzativom, pa bi se na pr. mjesto *debeo s pedi* reklo obično *debeo jednu ped* (v. Maretić, Gram. § 546 c). Vukova rečenica u Rj. s. v. *tvorilo*: *Tvorilo načine čobani od lipove kore: ogule koru (s dva ili tri prsta široku) s lipića* — bila bi danas za većinu običnija ovako: ...ogule koru (*dva ili tri prsta široku*) s lipića. Vukovo: *odskočilo sunce s koplja* (u Rj. s. v. *s*, *sa*) rekli bi danas mnogi: *odskočilo sunce za koplje* —, a i Vuk ima: ...i doklen sunce *dobro kopljě* (mjesto *s dobra koplja*) ne oskoči (Npr. 263). Pored: Kad je Šarac sagledao vilu, po *s tri koplja* u visinu skače, po *s četiri* dobre u napredak (Npj. 2, 217) ima i: Vranac mu se mahom pomamio, po *tri koplja* u nebesa skače (Npj. 3, 236). Koliko se u našim primjerima sa *s* izriče mjera od prilike, onda je vrijedno, da uz primjer iz Daničićeva prijevoda Sv. pisma: *Lakat bješe s podlanice duži od običnoga* (Jezek. 40, 5) spomenem i ovaj iz Vuka: *kisljica...*, na suknji postava odozdo iznutra (*oko jedne podlanice široka*) (u Rj. 270^b), a k tome i ovaj iz Vuka: *krmača se zove oko tri prsta dugačko i podebelo drvo* (u Rj. 304^a), mjesto *s tri prsta*.

Naša današnja upotreba prijedloga *s* sa genitivom za mjeru kao: *debeo s prsta, s palca, s ruke, sa šake, s podlanice* i dr. neće biti stara, jer u drugim slavenskim jezicima dolazi prijedlog *s* sa akuzativom za izricanje mjere. Potvrde vidi u

Miklošiča (Lex. palaeoslov. s. v. *sz* i Syntax 443—445) i u Vondráka (Vergl. slav. Gram. II², 315).

Najstarija potvrda za spomenutu službu prijedloga *s* s akuzativom bio bi primjer, što ga Miklošič navodi iz Suprasal. zbornika 220, 17: na lěto se *sz tri smokvi* rodi »ungefähr drei feigen« (v. Syntax 443). To je prema tekstu u Miklošičevu izdanju »Monumenta linguae palaeoslovenicae e Codice Suprasliensi«, Beč 1851. U Severjanovu izdanju čita se taj primjer ovako: (i prosto rešti) na lěto *sesb' tri* smokvi rodi 300, 24, s bilješkom uz 24. redak: τῷ χρόνῳ ἰδοὺ τρία σῖζα ἐξαποφόρησεν. Prema Severjanovu izdanju meće i R. H. Meyer u svoj Altkirchenslavisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis (1935) *sesb' idou' 300, 24*. Meni se čini, da je Miklošič bolje čitao; meni, bar za sada, nije poznato iz kojega drugoga spomenika takvo *sesb'*; u samom Suprasal. zb. dolazi mnogo puta samo *se*. Ja bih staroslov. tekst prema prvom prijevodu ovako shvatio: na lěto = τῷ χρόνῳ, *se* = ἰδοὺ, *sz* (asimilacijom mjesto *sz*) *tri* = τρία. Prepisivači su, ne imajući pred sobom grčki tekst, lěto *se* mogli shvatiti i drukčije, t. j. *se* uzeti za pokaznu zamjenicu; to su mogli učiniti i po sadržaju dotičnoga života, u kojem se pred tim pripovijeda, kako je episkop Jovan zasadio sjeme smokve u kamenu, koje je izraslo u visoku mladicu, koja »na lěto se *sz tri* smokvi rodi«. Ako je tako, kako ja mislim, onda valja reći, da ni Severjanov ni Meyer nijesu pomišljali na svezu *sz tri*.

Iz današnjega našega jezika našao sam prijedlog *s* s akuzativom tako upotrijebljen samo u Moskovljevičevu Rusko-srpskom rečniku (1949) u primjeru: štáp *s prst debeo* prema ruskom: paločka *s palec* toľščinoju. No iz primjera u Miklošičevu Leksikonu i Sintaksi vidimo, da je i u starom srpskoslov. jeziku dolazio prijedlog *s* s akuzativom za određivanje približne mjere. Između drugih primjera, što ih Miklošič spominje, navest ću ovdje samo jedan iz Mihanovičeva Homilijara iz 13. v. (u Arhivu Jugoslav. ak.): ne bēaše ni *sz pedb zemlje* : οὐτε (οὐδέ) σπιθαμῆ γῆς.

U staroruskim se spomenicima nalazi mnogo primjera, gdje *s* s akuzativom pokazuje mjeru, i Sreznevski dijeli te primjere prema tome, kakvu mjeru određuju (v. Materialy III, 638). Upotreba akuzativa *s* prijedlogom *s* za određivanje mjere i u današnjem je ruskom jeziku vrlo obična i široka. Ona je dosta obična i u poljskom jeziku, samo u njemu staro *sz* glasi *z* kako i *iz(ъ)*, pa se razlika kojiput ne osjeća; ispor. na pr.: mam *z gębę* chleba, t. j. koliko mi usta trebaju, koliko mi za život treba; daj mi *z kawalek* (= komadić) chleba; czekał *z godzinę* (= od prilike jedan sat). Jednaka je upotreba bila dosta česta i u staročeškom jeziku, a danas je, osim jednoga slučaja, o kojemu ću dalje (pod 3. pod kraj) govoriti, ograničena u glavnom na moravski govor (v. Gebauer-Trávníček, Historická mluvnice jazyka českého. IV. Skladba. 1929, 489/90).

Kad ogledamo spomenute naše primjere, u kojima genitiv *s* prijedlogom *s* određuje mjeru, vidimo da se u svima određuje materijalna veličina, t. j. u njima se kazuje, kako je što *debelo*, široko, visoko, a ni u jednom primjeru, što ih Daničić ima, koji nijesu ovdje spomenuti, ne određuje se vrijeme ni količina ili broj, t. j. ne kazuje se, kako je dugo što trajalo ili koliko

je čega na broj bilo. Nema u nas primjera, koji bi odgovarali ruskima kao na pr.: *s minutu* (= od prilike jednu minutu) prostojali molča; probudu u njego *s nedelju* (= od prilike nedjelju dana); *s god* tomu (= od prilike prije godinu dana). Ono, prema čemu se u našim primjerima određuje mjera, može samo sobom služiti za mjeru (na pr. *prst, palac, šaka, podlanica, ped, koplje*). Ni u jednom našem primjeru u Daničića ili u Broz-Ivek. Rj. za ono, prema čemu se što mjeri ili o mjeru je, ne uzima se što živo; među njima nema primjera, koji bi odgovarali ruskima kao na pr.: sobaka rostom *s moju* (= pas velik kao moj) ili: on rostom *s menja* (= on je visok kao ja, on je moje visine), gdje akuzativ s prijedlogom *s* kazuje sličnost s kim ili čim, kako je i u narodnom: poživika *s moje* (= kao ja). Koja se sve mjera u ruskom jeziku određuje akuzativom s prijedlogom *s*, može se vidjeti u Ušakova (v. Tolk. slov. russk. jaz. IV, 1940, s. v. s² pod 12.).

3. Iz navedenoga ruskoga primjera: *on rostom s menja*, gdje oblik *menja* treba uzimati sintaktički kao akuzativ, vidimo, da u akuzativu s prijedlogom *s*, prema kojemu se s obzirom na visinu omjeruje treće lice *on*, stoji prvo lice *ja*. Razumije se, da se može i obrnuto reći: *ja rostom s njego*. Ovdje je ono, prema čemu se omjeruje jedno lice s drugim, izriječkom rečeno, t. j. *rost*, no to ne mora biti rečeno, to se može iz konteksta ili prema situaciji razumjeti. Tako u Krilovljevoj basni »Ljaguška (= žaba) i vol« (I, 6), gdje žaba videći vola i naduvajući se, da bude krupna kao on, pita drugu žabu: što, *budu li ja s njego?* t. j. »hoću li ga dostići u krupnini, hoću li biti jednaka s njim, hoću li mu biti ravna, hoću li biti kao on?« Tu se akuzativom s prijedlogom *s* izriče poređenje, kako se to vidi i iz daljih riječi u samoj basni: zatejala v dorodstve s njim *sravnjatsja* i končila na tom, što, ne *sravnjavšija* s volom, s natugi lopnula.

Za nas je u ovom članku znatniji dalji primjer. Miklošič i u Leksikonu staroslov. i u Sintaksi govoreći o prijedlogu *sъ* cum acc. quantitatis navodi i primjer: *moгу li sъ nb*. chron. I. 53. IV. Taj primjer sam po sebi nije dovoljno jasan; prema oznaci literature u Lexiconu na str. VII, trebalo bi da je uzet iz Nestorova Ljetopisa, i to prema izdanju »Polnoe sobranie russkichъ lѣtopisej [izdannoe... Arheografičeskoju kommissieju. Tom pervyj. I. II. Lavrentievskaja i Troickaja lѣtopisi]. Sanktpeterburgъ. 1846. No zagledavši u to izdanje, našao sam, da se na str. 53 ne čita: *moгу li sъ nb*, nego: *moгу li sja*. U bilješci pak uz riječ *sja* dodaje izdavač varijantu *sъ nego* (t. j. *nego*) I(patijev. prijepis). H(lebnik.) i *sъ onъ* T(roick.). Ipatijevski prijepis, koji mi je pri ruci u 2. izdanju iz g. 1908, ima *s nego*. Iz Miklošičeva izdanja »Chronica Nestoris...«, Beč 1860, vidimo, da je *sъ nb* (t. j. *nb*) izdavačeva korektura teksta, jer se u napomenama uz to mjesto na str. 208 čita *sъ nb* ita recte: *sъ nego* I. Ch. *sъ onъ* T. Spomenuti primjer čita se u Miklošičevu izdanju na str. 75, pa bi ga trebalo s tom stranom i citirati (u Vondráka II² 315 preuzet je Miklošičev primjer s pogrešnom oznakom strane). Primjer se nalazi pod g. 6500 (= 992),

gdje se pripovijeda, kako se Vladimir, vrativši se s »hrvatske vojne«, sreo na Suli s Pečenezima i našao u neprilici ne imajući junaka, koji bi izišao na mejdan pečenezkom mejdandžiji, dok mu jedan starac nije spomenuo za svojega najmlađega sina kožara, koji je bio neobično jak, ali je ostao kod kuće. Kad ovaj pozvan dođe pred kneza i čuje, da bi trebalo da iziđe na mejdan, reče knezu: »knjaže, ne vědě, *mogú li sь ňb*, da iskusjati mja«. Prema onom, što je rečeno o značenju prijedloga s akuzativom lične zamjenice, riječi mladoga kožara treba razumjeti ovako: kneže, ne znam, *mògu li koliko on, je li moja snaga jednaka s njegovom* ili *prema njegovoj, jesam li jak kao on* (ili po njemačkom jeziku: jesam li mu dorastao), ogleđajte me. No čini se, da i neki Rusi nijesu pravo shvatili kožareve riječi. Tako se na pr. u knjizi Gorbušine i Jakovljeva »Russkij jazyk« (Moskva 1946) na str. 101 donosi staroruski tekst priče o našem kožaru s njegovim riječima: »knjaže! ne vědě, *mogú li so nb* (t. j. *so ň*), i da iskusjati mja...«, a na str. 102 prijevod prema knjizi prof. Vinokura »Russkij jazyk« (1945): »Knjazь, ne znaju, *mogú li ja s njim (borotьsja)*, pustь menja ispytajuť...«, gdje su istaknute riječi uzete u prijevodu prema riječima, što ih je kožaru, kad je pokazao svoju snagu, rekao Vladimir: »*Možeš sja s nimь boroti.*«

Sada ću se vratiti na češki jezik. U češkom se jeziku akuzativom sa s kazuje, s kim je tko jednak ili što može. Obično se govori: *jsem* ili *nejsem s to*, t. j. *mogú* ili *ne mogu to, sposoban sam* ili *nisam sposoban za to*. Tako je i u staročeškom jeziku (v. Gebauer-Trávníček, Skladba 489); ispor. na pr. iz Štítnoga: (lidé) *nemohú s to býti*. No napose hoću da istaknem, da i u staročeškom jeziku ima potvrda za izričaj *byli sь ňb* (= staročeš. *se ň*) u značenju »biti ravan njemu«. U primjeru, što ću ga dalje navesti, imamo potvrdu i za akuzativ pl. *sь ňl* (= staročeš. *s ně*).

U t. zv. Dalimilovoj kronici (iz početka 14. v.) pripovijeda se i o tome, kako je Vilém Zajiec iz Valdeka, ne mogući mirno puštati Nijemce da mu pustoše zemlju, navalio na njih i sretno ih potukao. To se u staročeškim stihovima kazuje ovako:

U mále poteče proti mnohu,
řka: vědě, že s ně býti nemohu,
ale ufaji do pomoci svatého Václava,
jenž jest mocná i věrná česká hlava,
na jeho milost chci k nim jíti.

(Gebauerov primjer popunjen prema izdanju V. Hanke 1853, 210.)

Tu eto naš Zajiec, osjećajući svoju slabost prema mnogobrojnjemu neprijatelju, izjavljuje: »znam, da *moja snaga ne može biti prema njihovoj*«, i to jednaki m jezičnim izričajem kojim je u ruskom Ljetopisu mladi kožar, ne poznajući još svoga protivnika, rekao: »ne znam, *je li moja snaga prema njegovoj*«. No tim izričajem nije povezana samo ruska i češka kronika; njim je s njima povezano i naše jedno staro djelo, Marulićeva »Judita«, i to me je upravo i potaklo da napišem ovaj članak,

u kojem sam se morao dulje zadržati upravo na staroruskom i staročeskom primjeru prema *jesmь* ili *mogę sь њę*.

4. Ogledajući novo jubilarno izdanje Marulićeve »Judite« Zore, državnoga izdavačkog poduzeća Hrvatske, Zagreb 1950, sa tekstom i komentarom Marcela Kušara u Matičinu jubilarnom izdanju »Judite« g. 1901, koje je revidirao Vjekoslav Štefanić, zadržao sam se na dva, upravo podjednako nejasna mjesta, koja će poslije ovoga mojega članka biti razumljiva.

Prvo je mjesto u I. »libru«, gdje se pripovijeda, kako se Olofernu poslije njegovih prvih pobjeda nitko više ne usuđuje oduprijeti, nego se svi, kamo dođe, pokorno predaju. Ovo se posljednje ovako kazuje:

Tako t ognjenu vlas Oloferna slišav,
trepri svak ter za glas pitav i sva kušav,
posle poslaše, i stav oni tiho prida nj,
ništare ne postav, pridaše se poda nj.
Jer bit ne moguć sanj, pridat se voliše,
i spustivši se na nj, komu tako riše:
»Ne hti od nas više, molimo, sila tva,
»ner ka naša biše, tva da je zemlja sva. II, 45—52.

U tumaču uz 49. stih: jer *bit ne moguć sanj*, pridat se voliše — čitamo u Kušara: *sanj*: bit će talijanski *sani*, zdravi; — u Štefanića: *bit ne moguć sanj*: ne mogavši biti časni (= samostalni, v. Rječnik); u Rječniku meće Štefanić: *sanj*, *a*, *e*, častan, dostojan (ispor. crkvenosl. i rus. санъ). Ne treba da napose dokazujem, da ni Kušarovo ni Štefanićevo tumačenje ne zadovoljava ni fonetički, ni morfološki ni semantički. Po mojemu shvatanju stih 49. treba ponajprije da se čita:

Jer bit ne moguć *sa nj*, pridat se voliše —,

gdje se *sa nj* rimuje sa *prida nj* u 47., *poda nj* u 48. i *na nj* u 50. stihu. Marulićeve je pjesme izdao nekad Jagić u I. knjizi »Hrvatskih starih pisaca« (1869); u njega je štampano *prida-nj*, *poda-nj* i *na-nj* pored *sanj*. Po onome, što je naprijed rečeno za starorusko *so њ* i staročesko *se њ*, kojemu odgovara Marulićevo *sa nj*, spomenuti stih znači: jer se volješe predati *ne mogući biti mu ravni*, t. j. *ne mogući mu odoljeti* (radi se o obrani, a ne o napadanju).

Drugo je mjesto u VI. »libru«, gdje se pripovijeda, kako je Ozija, kad su Betulijani, poslije Oloferne propasti, počeli goniti asirske čete, poslao poruku u druge gradove, gdje su se građani od straha zatvorili, neka izidu iz gradova i navale na Asirce ne puštajući ih da živi umaknu. Ovo posljednje kazuje Marulić ovako:

Ozija da na nje od gradov pripuste,
jer će biti sanje, da jih ne upuste,
i da ljudi huste zaskoče na čistih,
mače, ki to zuste tičući po mistih. VI, 101—104.

U tumaču uz 102. stih: jer će biti sanje... čitamo u Kušara: »sanje: zdravije, bolje (ispor. bilješku pod II. 49)« i uz 104. »Ovaj je stih nejasan i s Marulićevom bilješkom, koja glasi: *Ozija mače i liste pisa po mistih, da tiraju vojsku ka bižaše, i s izvornikom Sv. Pisma...: Misit itaque Ozias nuntios per omnes civitates et regiones Israel. Omnis itaque regio, omnisque urbs, electam juventutem armatam misit post eos, et persecuti sunt eos in ore gladii, quousque pervenirent ad extremitatem finium suorum*«. — U Stefanićevu tumaču na str. 126 čitamo: »101—104. Tu teško shvatljivu strofu valjda treba ovako shvatiti: *Ozija mače* (posla ljude), *ki to zuste* (koji će to dojaviti) *tičući* (trčeći) *po mistih, da na nje* (Olofernovu vojsku) *od gradov pripuste* (navale), *jer će biti sanje* (časno), *da jih ne upuste* (puste proći) *i da ljudi huste* (čete) *zaskoče na čistih* (čistinama?). U Bibliji je sadržaj Marulićevih stihova 101. do 108. iskazan ovako: *Misit itaque Ozias...*« (kao u Kušara).

I ovdje treba prije svega stih 102. čitati:

jer će biti sa nje, da jih ne upuste,

a za *sa nje* reći da stoji mjesto *s nje* prema *sz ně*, prema čemu smo vidjeli staročeško *s ně* u Dalimila. Marulićevo *sa nje* (po mojem čitanju) tumači se bez neprilike kao *prida nje, niza nje, uza nje* (mjesto *prid, niz, uz nje*) u starijem i novijem jeziku (v. ARj. VIII, 944^b). Sam pak stih: *jer će biti sa nje, da jih ne upuste* — znači: jer će (t. j. Židovi, koji treba da navale na Asirce u bijegu) biti prema njima (t. j. prema Asircima) toliko jaki, da im ne dadu da živi i zdravi umaknu.

Ovim mojim objašnjenjem dvaju nejasnih mjesta iz »Judite« na kraju ovoga članka dao sam svoj prilog uz Marulićev ovogodišnji jubilej. Drago mi je, što sam ga mogao povezati i s jednim jubilejem slovenskoga naroda.

Napomena u korekturi. Pošto sam ovaj članak već predao uredništvu SR, doznao sam od prof. Skoka, da on Marulićevo *sanj* i *sanje* u spomenutim stihovima tumači kao komparativ od pridjeva, od kojega je i imenica *sadno* »rana od sedla«. Mislim, da poslije onoga, što sam iznio u ovom članku, smijem i mogu reći, da je i Skokovo tumačenje samo domišljanje. Skok je to tumačenje iznio u jednom članku u Marulićevu Zborniku Jugoslav. akademije, koji je već štampan, ali još nije ušao u promet, i zato ga pobježe i ne analiziram.

Zagreb.

Résumé

1. La grammaire de la langue serbo-croate nous apprend que la préposition *s* avec l'accusatif ne s'emploie que pour le substantif *strana* qui, dans ce cas-là, doit être accompagné d'un complément nominal. On peut dire p. ex.: kuća mu je *s ovu stranu* rijeke, à côté de: kuća mu je *s ove strane* rijeke. L'accord de la préposition *s* avec l'accusatif s'explique par la fixation de l'ancien accusatif de but. Dans le serbo-croate littéraire d'aujourd'hui, il s'accorde plus fréquemment avec le génitif: kuća mu je *s ove strane* rijeke. L'auteur explique de même l'adverbe *objestran* ou *obistran*

(avec *i* tombé) en le faisant dériver de l'ancien accusatif figé du duel *obě straně*, cet adverbe venant aussi avec la préposition *s obistran*; *obapol* de *obapoli* serait dérivé selon la même formule de l'ancien accusatif de but du duel figé. L'explication de ces adverbes dans le Rječnik de l'Académie yougoslave n'est pas suffisante. La préposition *s* avec l'accusatif ne répond pas seulement à la question où?, mais elle peut (comme dans le vieux russe) répondre aussi à la question d'où?

2. Dans le serbo-croate d'aujourd'hui, la préposition *s* avec le génitif peut exprimer aussi la mesure, p. ex.: *s prsta debeo*; autrefois, cette préposition s'accordait, dans des cas analogues, aussi avec l'accusatif (comme dans le russe moderne: *paločka s palec toščinoju*). Le plus ancien témoignage d'un tel emploi de la préposition *sz* nous apporte peut-être le Codex Suprasl.: *sz tri smokvi*. Dans la langue russe, l'emploi de la préposition *s* avec l'accusatif pour exprimer la mesure est bien plus fréquent que ne l'est l'emploi de la même préposition avec le génitif dans le serbo-croate.

3. Des exemples tirés de la langue russe moderne, comme p. ex.: *ja rostom s njego*, *budu l'ja s njego*, ainsi qu'un exemple tiré de la Chronique de Nestor: *mogu li ja sz ņb (so ņb)* nous montrent que la préposition *sz* avec l'accusatif peut exprimer aussi la comparaison, et l'on disait autrefois p. ex.: *jesmь* ou *mogò sz ņb* pour exprimer l'idée: je suis son pareil, je peux autant que lui.

4. A côté de l'exemple vieux russe: *mogu li sz ņb (so ņb)* pris dans la Chronique de Nestor, et d'un exemple en ancien tchèque: *s ně býti nemohu* (de Dalimil), l'auteur cite deux exemples analogues en ancien croate. Il se sert des deux exemples russe et tchèque pour expliquer deux vers de Marulić: 1) *jer bit ne moguč sa nj, pridat se voliše* — ce qui signifie: quia *pares ei* esse non valentes (sc. *impetum eius sustinere*), se tradere maluerunt; 2) *jer će biti sa nje, da jih ne upuste* — ce qui signifie: quia *pares eis* erunt, ut eos salvos evadere non sinant. Jusqu'à présent, une lecture erronée faisant prendre *sa nj* et *sa nje* pour *sanj* et *sanje*, ce qui causa diverses interprétations également fausses: Kušar a pensé à l'italien *sani*, Štefanić au slavon *sanь*, et Skok à un adjectif qui serait à la base de *sádno* (blessure causée par la selle).

Rajko Nahtigal

SLOVO O POLKU IGOŘEVĚ

(Odlomek iz slovenske prireditve izdaje)

UVOD

Letos poteka 150. leto, kar je izšla prva izdaja znamenitega staroruskega epa, odlikujočega se po svojevrstni visokoumetniški in realistični kakovosti in zato priznано pripadajočega svetovni klasični literaturi. Ta izdaja ima pomen rokopisnega originala, ker je edini rokopisni zbornik, v katerem se je nahajal ep, leta 1812 zgorel v znanem moskovskem požaru. Zbornik je bil pridobil leta 1795 iz samostana v Jaroslavlju moskovski ljubitelj in zbiratelj starin grof A. I. Músin-Púškin (1744 do 1817), oberprokurór sv. sinoda, izdal pa s sodelovanjem dveh za tedanje dobo odličnih specialistov, poznavalcev paleografije in ruskega jezika, A. F. Malinovskega (1762—1840), kot glavnega urednika izdaje, in N. N. Bantyš-Kamenskega (1737 do 1814), upravnika arhiva ministrstva inostranih del. Za carico Katarino II. pa so priredili že prej leta 1797 prepis, ki se ne ujema v vseh podrobnostih z izdajo. Objavil ga je akademik P. P. Pekarskij leta 1864 v prilogi k V. zvezku publikacije »Zapiski Akademiji nauk«, a bolj natančno P. K. Simoni leta 1890 v »Drevnosti« moskovskega arheološkega društva t. XIII. Zbornik, v katerem se je ohranil ep, je bil pisan, kakor je mogoče sklepati iz paleografske in filološke analize na podlagi prve izdaje in Katarinine kopije, nekako koncem XV. ali v začetku XVI. stoletja, tekst epa pa ni bil tedaj prepisan neposredno iz originala XII. stoletja, ki je bil napisan med leti 1185—1187, takoj po bojnem pohodu leta 1185, opevanem v epu. Vmes je bil najmanj še en prepis iz XIII.—XIV. stoletja. Po nekih dialektičnih črtah in dr. sodeč je bil narejen v starem Novgorodu, zadnji pa verjetno v Pskovu. Pri prepisovanju so se ukradle razne izpremembe prvotnega zapisa, ne le dialektizmi prepisovalcev, ampak tudi nekaka modernizacija, več ali manj hotene, njim navadne poznejše pravopisne in jezikovne predelave, zlasti pod novim južnocerkvenoslovanskim vplivom v XIV.—XV. stoletju, seveda tudi kake pomote. Za presojo teksta prve izdaje prihaja še to v poštev, da je moral biti zadnji prepis v zborniku XV. do XVI. stoletja ne posebno čitljiv, razen tega so prireditelji prve izdaje in kopije stali pred nelahko nalogo, zdržema pisani tekst rokopisa razdeliti na posamezne besede in tudi stavke, ker v rokopisu ni moglo biti obilo ločil. Težave je delalo tudi branje

okrajšanih besed pod »titli«. Zato je jasno, da je predpostavljati za izdajo in kopijo na raznih mestih i napačno branje i nepravilno postavljanje ločil in da so tako nastala neka tako imenovana »temna mesta«, katerih razlaga je izzivala bistrournost nešteti raziskovalcev »Slova«. Vendar je v splošnem reči, opiraje se tudi na izjave avtoritetnih oseb, kakor n. pr. historika N. M. Karamzina, da je bila izdaja prirejena po možnosti skrbno in vestno in da jo je popravljati le v očitno nujnih primerih. Dandanes je dostopna v faksimilu (Moskva 1920). Naslov ji je »Ироическая пѣснь о походѣ на Половцовъ удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Свято-славича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтня съ передоженіемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе. Москва въ Сенатской Типографіи, 1800.« Vsebuje pa uvod o zgodovinskem ozadju pesmi in tekst s prevodom in pripombami ter rodoslovjem tedanjih ruskih knezov.

Ep opeva sprva uspešni, potem pa nesrečni bojni pohod severskega, t. j. iz staroruskega plemena Sěverjan, kneza Igorja iz Novgoroda-Sěverska na pritoku Dnjepra Desni reki skupno z bratom Vsévolodom (Vsevladom) iz Trubčévška, severneje ob Desni, sinom Volodíměrom (Vladimirom) iz Putívlja in nečakom Svjatoslávom (Svetoslavom) iz Ryljska, zadnje oboje ob pritoku Desne Sejmu. Povest ali pesem o tem pa se prepleta z reminiscencami dogodkov starejše dobe knezov dedov, ki jih je opeval njim sodobni »vešči« pesnik Bojan. Ta je bil avtorju epa, kakor je razvideti iz njega, po tradiciji dobro znan. O osebi avtorja epa pa so le domneve. Moral je biti član bojne družine in mnogemu njemu sočasnemu očividec. Velike so njegove simpatije za junaka epa kneza Igorja in njegove, vključena je prelepa pesem, nekako narekanje (naricanje) Igorjeve žene za ujetim možem, polna hrepenenja po njegovi vrnitvi, toda vse to je dvignjeno v višji okvir vseruskega gorja, priznavanja tedaj že v opadanju nahajajoče se avtoritete velikega kneza kijevskega, starešine ruskih knezov, in poziva k njih složnosti ter obžalovanja in grajanja njih stalne nesloge in medsebojne razprtije, tako imenovane »usobice« fevdnih, »udeljnih« knezov, ki je ruski zemlji prizadejala toliko gorja, ker so to izrabljali nomadski napadalci, tedanji surovi Polóvci (Plavci). Z njimi so se Rusi prvič spopadli leta 1061. Posebno se je proslavil s svojimi pohodi proti njim vrstnik Oléga, Igorjevega deda, Volodíměr Monomáh (Vladimir), ki je v letih 1103—1116 v štirih vojnah potisnil Polóvce za Don in deloma na Kavkaz. Nadaljeval je to sin Mstisláv, po njegovi smrti leta 1132 pa je njih sila zopet narasla, tako da je leta 1170 opozarjal volinski knez Mstisláv Izjaslávíč druge kneze, kakor poroča staroruski letopis: »уже у насъ и Грецьскій путь избѣнимають, и Солянній, и Залозній« (Лѣтопись по Ипатскому списку, izdaja arheografske komisije, Sanktpeterburg 1871, str. 368). Omenjene trgovske poti so bile, prva po Dnjepru na Carigrad, druga na Krim in tretja na Donavo. L. 1184, leto pred Igorjevim pohodom, je dosegel veliki knez kijeviski Svjatosláv Vsévolodič, bratranec Igorjev od istega deda Oléga, sijajno zmago nad Polóvci. Igor sam se je

tudi že prej nekolikokrat srečno bojeval z njimi, tako leta 1174, ko jih je mnogo pobil in mnoge odvedel v ujetništvo. Leta 1183 jih je celo dvakrat premagal. Tudi leta 1185, leta pohoda, meseca marca je sprva nameraval pridružiti se velikemu knezu kijevskemu Svjatoslávú v ponovnem pohodu proti Polóvcem, toda vremenske neprilike, poledica, so to onemogočile. Čez dva meseca, 23. aprila, pa se je s svojimi sam odpravil nanje. Namera mu je bila pri tem najbrž tudi ta, osvojiti nazaj nekdanjo rusko in dedovsko last Tmutarakáin na kavkaškem polotoku Tamáin nasproti Kerču na Krimu, kjer je neširoka morska ožina. Pri prvem spopadu že v polovski zemlji so bili Polóvci premagani. Ko so pa ti zbrali in ojačili svoje sile, so v tri dni trajajoči, silno krvavi bitki popolnoma potolkli Ruse, zvečine pobili ali ujeli, med njimi tudi vse štiri kneze, kar se je tu prvič zgodilo. Nato so Polóvci napadli rusko zemljo in jo zelo opustošili. Posrečilo pa se je Igorju, rešiti se iz ujetništva, a prva njegova pot je bila v Kijev. Sin Volodíměr se je celo oženil s hčerjo polovškega kana. Z opisom Igorjevega pobega in vrnitve v Kijev tako hrabrega kneza, opisom prežetim od velike radosti in z vzkliki »slave« knezom, starim in mladim, a družini po vsej verjetnosti »časti«, se konča tudi toliko slavo uživajoči ep »Слово о полку Игоревѣ«.

V nadaljnem sledi najprej tekst sedem izbranih mest, približno tretjina poeme (243 vrst od 787), in sicer v štirih različnih verzijah, natisnjenih zaradi večje udobnosti primerjanja druga poleg druge v štirih kolumnah: v prvi po faksimilni izdaji prve s pripisom številk njenih strani in vrst, v drugi v rekonstrukciji, v tretji v transkripciji in v četrti v prevodu. Po tekstu je dodan potreben, toda po možnosti kratek komentar. Tako je slika vse pravopisne in jezikovne pisanosti prve izdaje omejena na le najnujnejše. V splošnih pripombah pojasnjuje komentar seveda tudi način izdaje, rekonstrukcije in transkripcije teksta, pa ga treba zato prej prebrati. Na koncu so še neki tudi potrebni bibliografski podatki. V slovenščini je o »Slovu« le prevod M. Pleteršnika, ki je izšel v Janežičevem »Cvetju iz domačih in tujih logov« (v Celovcu 1866, zv. 19). Prevodu, ki se po »Predgovoru« ravna predvsem po češki izdaji M. Hattale (v Praze 1858), so pod črto dodane tudi neke pripombe. Oboje je seveda dandanes že zastarelo. Pričujoča slovenska prireditev se v pogledu smisla teksta po možnosti ne oddaljuje od prve izdaje in hodi tudi sicer svoja pota, upošteva je, razume se, dosedanja dognanja. Zanimanje za »Slovo« se je v zvezi z jubilejem nastanka, odkritja in prve izdaje spomenika i v Rusiji i drugod zelo poživilo, o čemer so podatki na koncu. K vsemu pa je pripomniti, da objava tega odlomka tu ni in ne more biti le direkten izrez iz pripravljane knjige, ki jo namerava izdati Slovenska akademija znanosti in umetnosti. A pričujoči odlomek, upam, bo zlasti mladim slavistom tudi dobrodošla vaja v staroručini in izdaji teksta.

Слово о пълку Игоревѣ,
Игоря сына Святъславля,
внука Ольгова

Слово о пълку Игоревѣ,
Игоря, сына Святославля,
внучка Ольгова

- 1 1 Не лѣполи ны бѣшетъ, бра-
тѣе, начяти старыми сло-
весы трудныхъ повѣстѣй о
пълку Игоревѣ, Игоря
5 Святъславлича! нача-
ти же ся тѣй пѣсни по
2 1 былинамъ сего времени,
а не по замышленію Бо-
ляню. Боянъ бо вѣщій,
3 1 аще кому хотяше пѣснь
творити, то растѣка-
шется мыслию по древу,
сѣрымъ вълкомъ по зем-
5 ли, шизымъ орломъ подь
облакъ. Помняшетъ бо
речь първыхъ времяъ усо-
бицѣ; тогда пушашеть
і соколовъ на стадо лебе-
10 дѣй, который дотечаше,
та преди пѣсъ пояше,
старому Ярославу,
храброму Мстиславу,
иже зарѣза Редедю предъ
4 1 пълкы Касожьскими, кра-
сному Романови Святъ-
славличю. Боянъ же, бра-
тѣе, не і соколовъ на ста-
5 до лебедѣй пушаше, нъ
своѣ вѣщѣа пъреты на жи-
вая струны вѣскладаше;
они же сами Княземъ сла-
ву рокотаху.

- Не лѣпо ли ны бѣшетъ, бра-
тѣе, начяти старыми сло-
весы трудныхъ повѣстѣи о
пълку Игоревѣ, Игоря
Святославлича! Нача-
ти же ся той пѣсни по
былинамъ сего времеѣ,
а не по замышленію Бо-
ляню. Боянъ бо вѣщии,
аче кому хотяше пѣснь
творити, то растѣка-
шетъ ся мыслию бѣлою
вѣверицею по древу,
сѣрымъ вѣлгемъ по зе-
мли, шизымъ орльтемъ подь
оболокъ. Помняшетъ бо,
рече, първыхъ времяъ усо-
бицѣ. Тѣгда пушашеть
десять соколъ на стадо лебе-
дни: который дотечаше,
та предицъ пѣснь пояше
старому Ярославу,
хоробьрому Мстиславу,
иже зарѣза Редедю передъ
пълкы Касожьскы, кра-
сному Романови Святос-
славличю. Боянъ же, бра-
тѣе, не десяти соколъ на ста-
до лебедни пушаше, нъ
своѣ вѣщѣѣ пъреты на жи-
выѣ струны вѣскладаше;
оны же самы княземъ сла-
ву рокотаху.

Slovo o rьlku' I'gořevě,
I'gořa, sy'na Sv'atosla'vl'a,
vъnu'ka Ol'ьgo'va

Pesem o Igorjevem vojnem
pohodu, Igorja, Svjatoslavovo-
vega sina, Olegovega vnuka

Ne lě'po li ny b'a'setъ, bra-
tije, nač'ati' sta'rymi slo-
vesy' tru'dnyhъ pověst'ijī o
rьlku' I'gořevě, I'gořa
Sv'atosla'vl'iča! Nač'a-
ti' že s'a to'ji pě'sni po
byli'namъ sego vremene,
a ne po zamy'sl'eniju Bo-
ja'nu. Boja'nъ bo vě'sčijī,
a'če komu' hot'a'se pě'snъ
tvari'ti, to rostě'ka-

šetъ s'a my'sliju bě'loju
vē'veričeju po-derevu,
sě'rymъ vьl'kьmъ po-ze-
ml'i, si'zymъ ogьl'mъ podъ
oboloky'. Romьna'setъ bo,
reče, rьg'vyhъ vremenъ us-
bičě. Tьgьda' pušča'setъ
de-s'atъ sokolъ na sta'do lebe-
d'ijī: koto'ryjě doteča'se,
ta' peredi' pě'snъ poja'se
sta'romu Jarosla'vu,
horo'bьromu Mьstisla'vu,
i'že zarě'za Rede'd'u pe'redъ
rьlky' Kaso'žsky, kra-
sьnomu Roma'novi Sv'ato-
sla'vl'iču. Boja'nъ že, bra-
tije, ne des'ati' sokolъ na sta-
do lebed'ijī pušča'se, nъ
svojě' vē'sčějě pьrsty' na ži-
vy'jě stru'ny vьsklada'se;
ony' že sa'my kьna'žemъ sla-
vu rokota'hu.

Ali nam ni bilo primerno, bratje,
začeti s starinskimi besedami
žalostno povest
o Igorjevem vojnem pohodu, Igorja
Svjatoslavljiča! Začne
pa naj se ta pesem
po dogodkih tega časa,
a ne po Bojanovi zamisli.
Če je namreč večji Bojan
hotel komu pesem
zložiti, tedaj je z mislijo tekal
kakor verica po drevesu,

seri volk po zemlji,
sinjesivi orel pod
oblaki. Spominjal je namreč,
je rekel, prejšnje čase spora.
Tedaj je spuščal
deset sokolov na jato labodov:
katere je (kateri) doletel,
ta je prej pel pesem
staremu Jaroslavu,
hrabremu Mstislavu,
ki je ubil Rededja
pred kasoškimi polki,
krasnemu Romanu Svjato-
slavljiču. Bojan pa, bratje,
ni spuščal deset sokolov
na jato labodov, ampak je
svoje večje prste na
žive strune polagal;
one pa so same knezom
slavo brnele.

5 1 Почнемъ же, братіе,
повѣсть сію отъ старога
Владимера до нынѣш-
няго Игоря; иже истяг-
5 ну умъ крѣпостію своею,
и поостри сердца своего
мужествомъ, наплѣнивси
ратнаго духа, наведе своя
храбрыя плѣкы на зем-
10 лю Половѣцькую за зем-
лю Руськую.

.....

О

6 10 Бояне, соловію старога
времени! абы ты сіа плѣ-
кы ущекоталь, скача сла-
вію по мыслену древу,
15 летая умомъ подѣ обла-
кы, свивая славы оба по-
лы сего времени, рища въ
тропу Трояню чересь
поля на горы, пѣти бы-
20 ло пѣсь Игореву, того
(Олга) внуку. Не буря
7 1 соколы занесе чересь поля
широкая; галици стады
бѣжати къ Дону велико-
му; чили вѣспѣти было
5 вѣщей Бояне, Велесовъ
внуче: Комони ржуть за
Сулою; звенить слава въ
Кыевѣ; трубы трубятъ
въ Новѣградѣ; стоять
10 стязи въ Путивлѣ; Игорьъ
ждеть мила брата Всево-
лода.

.....

Почнѣмъ же, братіе,
повѣсть сію отъ старога
Володимѣра до нынѣш-
него Игоря, иже истя-
гну умъ крѣпостію своею
и поостри сѣрдця своего
мужествомъ, наплѣнивъ ся
ратнаго духа, наведе своѣ
хоробърыѣ плѣкы на зе-
млю Половѣцьску за зе-
млю Руську.

.....

О

Бояне, соловію старога
времени! Абы ты сиѣ плѣ-
кы ущекоталь, скача, соло-
вию, по мыслену древу,
летая умѣмъ подѣ оболо-
кы съвивая славы оба по-
лы сего времени, рища въ
тропу Трояню чересь
поля на горы, пѣти бы-
ло пѣсь Игореву, того
вънуку: Не буря
соколы занесе чересь поля
широкая, галицѣ стады
бѣжати къ Дону велико-
му. Чили вѣспѣти было,
вѣщии Бояне, Велесовъ
вънуче: Комони ржють за
Сулою, звенить слава
Кыевѣ, трубы трубятъ
Новѣгородѣ, стоять
стязи Путивли. Игорьъ
ждеть мила брата Всево-
лода.

.....

Роѡнѣ'нѣ же, бра'тѣје,
 по'вѣстѣ сѣју' отѣ ста'рого
 Volodi'měra do ны'něšb-
 ѣго I'gofa, i že ist'a-
 gnu' umъ krěpostiju' svojeju'
 i poostri' sьr'děca svojego
 m'užьstvъ'mъ, nъpъl'nivъ ša
 ra'tьnogo du'ha, na'vede svoje'
 horo'bъryjě pъlky' na'-ze-
 ml'u Polovъčьsku za'-ze-
 ml'u Ru'sьsku.

... ..

○

Boja'ne, so'loviju sta'rogo
 vr'emene! A by ty' s'ijě' pъl-
 ky' uščekota'lb, skača', so-
 loviju, po my'slьnu drevu,
 leta'ja umъ'mъ podъ obolo-
 ky' sьvivaja'ja sla'vy o'ba po-
 ly' sego vr'emene, ri'sča vъ
 tropu' Troja'nu čeresъ
 pol'a' na'-gory, pčeti' by-
 lo pčsnъ I'gofevi, togo
 vъnu'ku: Ne bu'fa
 sokoly' za'nese čeresъ pol'a'
 širokaja, ga'licě sta'dy
 bēž'atъ kъ Donu veli'ko-
 mu. Cili vъspčeti' bylo,
 včšči'ji Boja'ne, Vele-sonъ
 vъnu'če: Komo'i' rъž'utъ za
 Su'loju, zvьni'tь sla'va
 Ky'jevě, tru'by trub'atъ
 No've gorodě, stoj'atъ
 st'a'zi Putiv'li. I'gofъ
 žbde'tь mi'la bra'ta Vševo-
 loda.

... ..

Pa začnimo, bratje,
 to povest od starega
 Volodimera do sedanjega
 Igorja, ki je napel
 um s svojo krepostjo
 in poostiril s smelostjo
 svojega srca, navzemši se
 bojnega duha, peljal svoje
 hrabre čete na zemljo
 polovško za zemljo
 rusko.

... ..

○

Bojan, slavec starega
 časa! Ako bi ti opeval
 te čete, skakaje, o slavec,
 po miselnem drevesu,
 letajoč z umom pod oblaki
 zvijajoč obe strani slave
 tega časa, švigajoč
 po Trojanovi stezi čez
 polja na gore, bi bilo
 peti pesem Igorju, onega
 vnuku: Ni vihar
 zanesel sokolov čez široka
 polja, kavke v jatah
 beže k velikemu Donu.
 Ali je bilo zapeti,
 vešči Bojan, Velesov
 vnuk: Konji rezgetajo za
 Sulo, slava zveni
 v Kijevu, trobente trobijo
 v Novgorodu, stojе
 prapori v Putivlju. Igor
 čaka milega brata
 Vsevoloda.

... ..

14 4 Были вѣчи Трояни, минула
лѣта Ярославля; бы-
ли плъци Ольгови,

15 1 Ольга Святъславличя.
Тый бо Олегъ мечемъ кра-
молу коваше, и стрѣ-
лы по земли сѣяше.

16 9 Тогда при
Олзѣ Гориславличи сѣя-
шется и растяшеть усю-
бицами; погибашеть жизнь

17 1 Дажь-Божа внука,
въ Княжихъ крамолахъ
вѣци человѣкомъ скрати-

5 земли рѣтко ратаевѣ ки-
кахуть: нѣ часто врани
граяхуть, труниа собѣ
дѣляче; а галици свою
рѣчь говоряхуть, хотять

10 полетѣти на уедіе. То
было въ ты рати, и въ
ты плѣкы; а сице и ра-
ти не слышано: съ заря-
ниа до вечера, съ вечера

15 до свѣта летять стрѣлы
каленныя; гримлють саб-
ли о шеломы; трещать
коніа харалужныя, въ по-
лѣ незнаемѣ среди земли

20 Половецкыи. Чръна земля
подъ копыты, костьюи

18 1 была посѣяна, а кровію
полянана; тугою въздоша
по Руской земли.

Были вѣци Трояни, минула
лѣта Ярославля; бы-
ли плъци Ольгови,

Ольга Святославличя.
Тый бо Ольгъ мечемъ коро-
молу коваше и стрѣ-
лы по земли сѣяше.

Тъгда при
Олзѣ Гориславличи сѣя-
шеть ся и растяшеть усю-
бицами, погыбашеть жизнь

Дажьбожа вънука,
въ кыняжихъ коромолахъ
вѣци человѣкомъ съкороти-

ня ся. Тъгда по Русьцѣ
земли рѣдъко ратаеве кы-
кахуть, нѣ чысто ворони
граяхуть, трунии собѣ
дѣляче, а галицѣ свою
рѣчь говоряхуть, хотять

полетѣти на уѣдие. То
было въ ты рати и въ
ты плѣкы, а сицеѣ ра-
ти не слышано: съ заря-
нии до вечера, съ вечера

до свѣта летять стрѣлы
каленнѣ, гримлють са-
блѣ о шеломы, трѣщать
кония харалужная въ по-
ли незнаемѣ среди землѣ

Половьчѣскы. Чръна земля
подъ копыты костьюи

была посѣяна, а кровію
полянана; тугою въздоша
по Русьцѣ земли.

By'li vě'ci Troja'ni, minu'la
lě'ta Jarosla'vl'a; by'-
li rьlci' Ol'ьgo'vi
Ol'ьga' Sv'atosla'vl'iča.
Ty'ji bo Ol'ьgъ mečъmъ koro-
mo'lu kova'se i strě'-
ly po-zeml'i sě'jaše.

... ..

Тьгьда' pri
Olьzě' Gorisla'vl'iči sě'ja-
šetъ s'a i rost'a'setъ uso-
bičami, pogyba'setъ ži'znъ
Da'žlbo'ža vьnu'ka,
vь kьňa'žihъ koromo'lahъ
vě'ci čelově'komъ sьkoroti'-
ša ša. Тьгьда' po Ru'sьsčě
zeml'i rědъko ra'tajevе ki'-
kahutъ, nъ ča'sto voroni
gra'jahutъ, tru'pja sobě'
děl'a'če, a ga'ličě svoju'
rě'čъ govofa'hutъ, hot'atъ
poletě'ti na uje'dije. To
by'lo vь ty' ra'ti i vь
ty' rьlky', a si'čejě ra'-
ti ne sly'shano: sь zara'-
nija do večera, sь večera
do svě'ta let'atъ strě'ly
ka'čenyjě, gri'ml'utъ sa'-
bl'ě o šölo'mi, trěšč-atъ
k'opija' haralu'žnaja vь p'o-
l'i' nezna'jemě seredi' zeml'č'
Polo'vьčьsky. Čьrna' zeml'a'
podъ kopy'ty kostm'i'
byla' posě'jana, a k'rvьviju'
polija'na; tu'goju vьzido'sha
po Ru'sьsčě zemli.

... ..

Bil je vek Trojanov, minila
so leta Jaroslavova; bili so
vojni pohodi Olegovi,
Olega Svjatoslavljiča.
Ta Oleg je namreč z mečem
upor koval in strelice
po zemlji sejal.

... ..

Tedaj so se
za Olega Gorislavljiča
sejali in rasli spori,
propadalo je imetje
Dažbožjega vnuka,
v knežjih uporih
se je ljudem čas življenja
skrajšal. Tedaj so po ruski
zemlji redko oratarji
jadikovali, toda čisto vrani
krakali, trupla si
deleč, a kavke so po svoje
vriščale, hoteč
odleteti na pojedino.
To je bilo v onih bojih in
v onih vojnih pohodih, a o takem
boju se ni slišalo: od zarana
do večera, od večera
do svita lete kaljene
strelice, grme sablje
ob šleme, treskajo
jeklena kopja na tujem
bojnem polju sredi zemlje
polovške. Črna zemlja
pod kopiti je bila
s kostmi posejana, a s krvjo
polita, kot gorje so vzklike
po ruski zemlji.

... ..

18 8 Бишася
 день, бишася другый:
 10 третьяго дни къ полуд-
 ню падоша стязи Иго-
 ревы. Ту ся брата раз-
 лучиста на брезѣ быстрой
 Каялы. Ту кроваваго вина
 15 недоста; ту ширѣ докон-
 чаша храбрїи Русичи: сва-
 ты попоиша, а сами по-
 легоша за землю Рускую.
 Ничить трава жало-
 19 1 щами, а древо стугою къ
 земли преклонилось.

... ..

37 17 на
 Дунаи.
 Ярославнынъ
 20 гласъ слышитъ: зег-
 зицею незнаемъ, ра-
 но кычетъ: поле-
 38 1 чю, рече, зегзицею по
 Дунаеви; омочю бекрянъ
 рукавъ въ Каялтѣ рѣцѣ,
 утру Князю кровавыя его
 5 раны на жестоцѣмъ его
 тѣлѣ. Ярославна ра-
 но плачетъ въ Путивлѣ на
 забралѣ, аркучи: о вѣтрѣ!
 вѣтрило! чему Господине
 10 насильно вѣши? Чему мы-
 чеши Хиновскыя стрѣлки
 на своею не трудною крил-
 цю на моея лады вои?
 Мало ли ти бяшетъ горѣ
 15 подь облакы вѣяти, ле-
 лѣючи корабли на синѣ мо-
 рѣ? Чему Господине мое

Биши ся
 днь, биши ся другый;
 третиего дьне къ полуд-
 нию падоша стязи Иго-
 реви. Ту ся брата ро-
 злучиста на березѣ быстрой
 Каялы. Ту крѣваваго вина
 не доста. Ту ширѣ доконъ-
 чаша хоробърїи Русичи: сва-
 ты попоиша, а сами по-
 легоша за землю Русьску.
 Ничить трава жало-
 19 щами, а древо ся тугою къ
 земли преклонило.

... ..

На
 Дунаи
 Ярославнинъ ми ся
 голосъ слышитъ, зегъ-
 зицею незнаемъ ра-
 но кычетъ: Поле-
 чю, рече, зегъзицею по
 Дунаеви, омочю бекрянъ
 рукавъ въ Каялтѣ рѣцѣ,
 утру князю кровавыѣ его
 раны на жестоцѣмъ его
 тѣлѣ. Ярославна ра-
 но плачетъ Путивли на
 заборолѣ рыкучи: О вѣтре,
 вѣтрило! Чему, господине,
 насильно вѣши? Чему мы-
 чеши хиновскыя стрѣлки
 на своею нетрудною крил-
 цю на моеѣ лады воѣ?
 Мало ли ти бяшетъ горѣ
 подь оболокы вѣяти, ле-
 лѣючи кораблѣ на сини мо-
 ри? Чему, господине, мое

Bi'sa s'a

dьнѣ, bi'sa s'a drugy'ji;
 tretije-go dьne kъ polu'dь-
 niju pa'doša st'a'zi I'go-
 fevi. Tu' s'a bra'ta ro-
 zluči'sta na b'rezē' by'strojē
 Kaja'ly. Tu' krъva'vogo vina'
 ne dosta'. Tu' pi'гъ dokonъ-
 ča'sa horo-bъrji Ru'siči: sva'-
 ty popoji'sa, a sa'mi po-
 lego'sa za'-zeml'u Ru'sьsku.
 Ni'čitъ trava' ža'lo-
 ščami, a drevo s'a tu'goju kъ-
 zeml'i pereklonilo.

... ..

Na

Duna'ji

Jaroslavъninъ mi s'a
 go-losъ sly'šitъ, zegъ-
 zi'čeju nezna'jemъ ra'-
 no ky'četъ: Pole-
 ču', re'če, zegъzi'čeju po
 Duna'jevi, omoču' bebfa'nъ
 ruk'avъ vъ Kaja'lē rēčē',
 utbru' kъna'z'u krъva'vyjē jēgo-
 ra'ny na žesto'čēmb jēgo-
 tē'lē. Jaroslavъna ra'-
 no pla'četъ Putivl'i na
 zaboro'lē rъkučiči': O vē'tre,
 vē'trilo! Čemu', gospodi'ne,
 nasi'ľno vē'ješi? Čemu' my'-
 češi hy'novъsky strēľъky
 na svojeju' netru'dьnoju krilъ-
 ču' na mojējē' la'dy vo'jē?
 Ma'lo li ti b'a'šetъ gore'
 podъ oboloky' vē'jati, le-
 lē'juču korabl'ē' na si'ni' mo-
 ri'? Čemu', gospodi'ne, moje-

Bojevali so se

en dan, bojevali so se drugi;
 tretjega dne opoldne
 so pali Igorjevi prapori.
 Tu sta se brata ločila
 na bregu bistre Kajale.
 Tu je zmanjkalo krvavega
 vina. Tu so gostijo dokon-
 čali hrabri Rusiči: svate
 so napojili, a sami po-
 legli za zemljo rusko.
 Ponika trava od žalosti,
 a drevo se je od gorja
 k zemlji sklonilo.

... ..

Na

Donavi

mi se sliši Jaroslavnin
 glas, kot kukavica
 neznan rano
 kuka: Poletim,
 je rekla, kot kukavica
 po Donavi, omočim bobrov
 rokav v Kajali reki,
 otrem knezu njegove krvave
 rane na njegovem čvrstem
 telesu. Jaroslavna rano
 plače v Putivlju na
 obzidju rekoč: O veter,
 vetrič! Čemu, gospod,
 silno veješ? Čemu sip-
 lješ hinovske strelice
 na svojih neutrujenih
 perutih na mojega moža vojščake?
 Ali ti je bilo malo veti gori
 pod oblaki, zibajoč
 ladje na sinjem morju?
 Čemu, gospod, si razpihal

веселіе по ковылію развѣя?
 Ярославна рано плачетъ
 20 Путивлю городу на заборо-
 ролѣ, аркучи: о Днепре
 39 1 словутицю! ти пробилъ
 еси каменныя горы скво-
 зѣ землю Половецкую.
 Ты летѣялъ еси на себѣ
 5 Святославлѣ посады до
 плѣку Кобякова: възлетѣи,
 господине мою ладу къ
 миѣ, а быхъ несала къ
 нему слезъ на море рано.
 10 Ярославна рано плачетъ
 къ Путивлѣ на забралѣ,
 аркучи: свѣтлое и тресвѣт-
 лое слѣнце! всѣмъ теп-
 ло и красно еси: чему
 15 господине простре горя-
 чюю свою лучю на ладѣ
 вои? въ полѣ безводнѣ жа-
 ждею имъ лучи съприя-
 же тугою имъ тули
 20 затче.
 Прысну море полунощи;
 идутъ сморци мѣглами;
 Игоревѣ Князю Богъ путь
 кажетъ изъ земли Поло-
 25 вецкой на землю Рускую,
 40 1 къ огню злату столу.

... ..

43 3 а не сорокы втрес-
 коташа. На слѣду Иго-
 5 ревь ѣздитъ Гзакъ съ Кон-
 чакомъ. Тогда врани не
 грахуть, галици помль-
 коша, сорокы не треско-
 таша, полозию ползоша

веселие по ковылію развѣя?
 Ярославна рано плачетъ
 Путивлю городу на заборо-
 ролѣ ркучи: О Днѣбуре
 Словутицю! Ты пробилъ
 еси каменныя горы скво-
 зѣ землю Половчъску.
 Ты летѣялъ еси на собѣ
 Святославлѣ насады до
 плѣку Кобякова. Възлетѣи,
 господине, мою ладу къ
 мнѣ, абыхъ не съсала къ
 нему слезъ на море рано.
 Ярославна рано плачетъ
 Путивли на заборолаѣ
 ркучи: Свѣтлое и тресвѣт-
 лое слѣнце! Всѣмъ теп-
 ло и красно еси. Чему,
 господине, простре горя-
 чюю свою лучю на ладѣ
 воѣ, въ поли безводнѣ жа-
 жею имъ лучы съприя-
 же, тугою имъ тулы
 затче?

Прысну море полуночи;
 идутъ смѣрци мѣглами.
 Игоревѣ князю богъ путь
 кажетъ и-землѣ Поло-
 вчъскы на землю Русьску
 къ огню золоту столу.

... ..

А не сорокы вѣстро-
 скоташа, на слѣду Иго-
 ревь ѣздитъ Къза съ Конь-
 чякъмъ. Тѣгда ворони не
 грахуть, галицѣ помль-
 коша, сорокы не треско-
 таша, по лозию пълзоша

veselije po kovylju rozvěja?
 Jarosla'vna ra'no plačet
 Puti'vl'u gorodu na zabo-
 roľe r'kuči': O D'něpre
 Slovu'tiču! Ty' probi'ľ
 jesi' ka'mjanyjě gory skvo-
 zě'-zemu' Polovčěsku.
 Ty' lelě'jal' jesi' na sobě'
 Sv'atosla'vl'i nasa'dy do
 r'ľku' Kob'akova. Vzlele'ji,
 gospod'i'ne, moju' la'du k
 m'ně', a'byh' ne s'la'la k
 ěmu' s'zě' na'moře ra'no.
 Jarosla'vna ra'no plačet
 Puti'vl'i na zaboroľe
 r'kuči': Svě't'loje i t'řsvě't-
 loje s'ľ'ně! Vě'sě'm' te-
 plo' i k'rasno' jesi'. Čemu',
 gospod'i'ne, pr'o'stre go'a'-
 čuju svoju' lu'ču na la'dě
 vo'jě, v' pol'i' bezvodně ža'
 žeju ji'm' lu'ky s'p'ra-
 že, tu'goju ji'm' tu'ly
 za't'čě.

Pry'snu mo'ře polu'noči;
 i'd'utě sm'ľ'ci m'ľgla'mi.
 I'gořevi k'ňa'žu bog' put'
 ka'žetě i-zeml'ě' Polov-
 čěsky na'-zemu' Ru's'ku
 k' o't'ňu zo'lotu stolu'.

A ne soro'ky v'ľstro-
 skota'ša, na slědu' I'go-
 řevě jě'zditě k'za' s' Kon-
 čak'm'. T'g'đa' vo'roni ne
 gra'jahutě, ga'ličě pom'ľ-
 koša, soro'ky ne trosko-
 ta'ša, po lo'z'ju r'ľzo'ša

moje veselje po kovilju?
 Jaroslavna rano plače
 na obzidju mesta Putivlja
 rekoč: O Dnjeper
 Slovutič! Ti si prebil
 kamnite gore skozi
 zemljo polovško.
 Ti si zibal na sebi
 Svjatoslavove ladje do
 Kobjakove vojske. Priziblji,
 gospod, mojega moža k
 meni, da ne bi pošiljala k
 njemu solz na morje rano.
 Jaroslavna rano plače
 v Putivlju na obzidju
 rekoč: Svetlo in presvet-
 lo sonce! Vsem si top-
 lo in krasno. Čemu,
 gospod, si prostrlo vroče
 svoje žarke na moževe
 vojščake, na brezvodnem polju
 si jim z žejo loke skrivilo,
 si jim z gorjem tulce
 zataknilo.

Zapljuskalo je morje opolnoči;
 gibljeje se megleni smrki.
 Igorju knezu bog pot
 kaže iz zemlje polov-
 ške na zemljo rusko
 k očetovemu zlatemu prestolu.

A niso srake zarege-
 tale, po sledu Igor-
 jevem jezdi Gza s Kon-
 čakom. Tedaj vrani niso
 krakali, kavke so umolk-
 nile, srake niso rege-
 tale, po trstju so samo

- 10 только, дятлове тек-
томъ путь къ рѣцѣ ка-
жутъ, соловѣи веселыми
пѣсьми свѣтъ повѣдаютъ.
Млѣвить Гзакъ Кончако-
15 ви: аже соколъ къ гнѣзду
летитъ, соколича рострѣ-
ляевѣ своими злачеными
стрѣлами. Рече Кончакъ
ко Гзѣ: аже соколъ къ
20 гнѣзду летитъ, а вѣ со-
колца опутаевѣ красною
дѣвицею. И рече
44 1 Гзакъ къ Кончакови: аще
его опутаевѣ красною дѣ-
вицею, ни нама будетъ
сокольца, ни нама красны
5 дѣвице, то почнуть наю
птици бити въ полѣ По-
ловецкомъ.

- Рекъ Боянъ и ходы
на Святъславля пѣствор-
10 ца стараго времени Яро-
славля Ольгова Коганя
хоти: тяжко ти го-
ловы, кромѣ плечю; зло
ти тѣду, кромѣ головы:
15 Руской земли безъ Игоря.
Солнце свѣтитъ на небе-
сѣ, Игорь Князь въ Рус-
кой земли. Дѣвици поютъ
45 1 на Дунаи. Вьютъя голоси
черезъ море до Кіева.
Игорь ѣдетъ по Боричеву
къ Святѣи Богороди-
ци Пирогощей. Страны
46 1 ради, гради весели, пѣвше
пѣснь старымъ Княземъ,
а по томъ молодымъ.

- только, дятлове тѣкь-
тѣмъ путь къ рѣцѣ ка-
жють, соловѣи веселыми
пѣсьными свѣтъ подѣдаютъ.
Млѣвить Къза къ Конъчяко-
ви: Аже соколъ къ гнѣзду
летитъ, соколича рострѣ-
ляевѣ своими золочеными
стрѣлами. Рече Конъчякъ
къ Къзѣ: Аже соколъ къ
гнѣзду летитъ, а вѣ со-
кольца опутаевѣ красною
дѣвицею. И рече
Къза къ Конъчякови: Аче
его опутаевѣ красною дѣ-
вицею, ни нама будетъ
сокольца, ни нама красны
дѣвицѣ, то почнуть наю
пѣтици бити въ поли По-
ловьчѣсѣ.

- Рекъ Боянъ исходы
на Святославлѣ, пѣснотворъ-
ця стараго времени Яро-
славля, Ольгова коганя:
Хоти и тяжко ти го-
ловѣ кромѣ плечю, зло
ти тѣду кромѣ головы, —
Русьсѣ земли безъ Игоря.
Сълнце свѣтитъ ся на небе-
се, Игорь кнѣзь въ Русь-
сѣ земли. Дѣвицѣ поютъ
на Дунаи, вють ся голоси
чересъ море до Кіева.
Игорь ѣдетъ по Боричеву
къ святѣи Богороди-
ци Пирогощи. Страны
рады, города весели. Пѣвше
пѣснь старымъ кнѣземъ,
а по томъ молодымъ

toľko, d'aťlove tьkь-
 тьмь putь kь-gěcě ka-
 žutь, solov'iji' veselymi
 pě'snьmi svě'tь pově'dajutь.
 Mě'vitь Kъza' kь Končako-
 vi: A'že sokolь kь gnězdu'
 leti'tь, sokolič'a rostrě-
 l'a'jevě svojimi' zoloč'nymi
 strela'mi. Reče Končakъ
 kь Kъzě': A'že sokolь kь
 gnězdu' leti'tь, a vě' so-
 kolьč'a' opu'tajevě kra'sьnoju
 dě'vičeu. I reče
 Kъza' kь Končako'vi: A'če
 jego' opu'tajevě kra'sьnoju dě-
 vičeu, ni' na'ma bu'detь
 sokolьč'a', ni' na'ma kra'sьny'
 dě'vičě, to' ročьn'utь na'ju
 pьtici' bi'ti vь pol'i' Po-
 lovčьscě.

Reklь Boja'nь ishody
 na Sv'atosla'vl'ě, pě'snotvoгь-
 č'a sta'rogo vremen'e Jarо-
 sla'vl'a, Olьgo'va koga'nia:
 Ho'ra' t'ažьko' ti go-
 lovčь kromě' pleču', z'blo-
 ti tě'lu kromě' golovy', —
 Ru'sьscě zeml'i bez I'go'fa.
 Sьl'nьcě svě'titь s'a na nebe-
 se, I'go'fь kь'na'z'ь vь Ru'sь-
 scě zeml'i'. Dě'vičě poj'utь
 na Duna'ji, v'j'utь s'a go'losi
 čer'esь mo're do Ky'jeva.
 I'go'fь jě'detь po Boričevu
 kь sv'atě'ji Bogorodi-
 ci Pirogošči. Stra'ny
 ra'dy, go'rodi veseli. Pě'v'ьše
 pě'snь sta'гymь kь'na'z'emь,
 a po tomь molody'mь

plezale, detli s trkom
 pot k reki kažejo,
 slavci z veselimi
 pesmimi svit napovedujejo.
 Reče Gza Končaku:
 Ako sokol h gnezdu
 leti, bova sokoliča ustre-
 lila s svojimi pozlačenimi
 strelkami. Rekel je Končak
 Gzi: Ako sokol h
 gnezdu leti, bova pa midva
 sokoliča omrežila s krasno
 devico. In rekel je
 Gza Končaku: Če
 ga omreživa s krasno de-
 vico, ne bova imela
 ni sokoliča, ni krasne
 device in začeli bodo naju
 ptiči biti na polju po-
 lovškem.

Rekel je Bojan ob preminotju
 Svjatoslavovem, pesmotvorec
 starega časa Jarо-
 slavovega, Olegovega kanovega:
 Dasitudi ti je glavi težko
 brez pleč, zlo
 ti je telesu brez glave, —
 ruski zemlji brez Igorja.
 Sonce se sveti na nebe-
 su, Igor knez je v rus-
 ki zemlji. Device pojo
 na Donavi, vijejo se glasovi
 čez morje do Kijeva.
 Igor jezdi po Boričevu
 k sveti Bogorodici
 Pirogošči. Krajine
 se radujejo, mesta se vesele.
 Peli smo pesem starim knezom,
 a potem je peti mladim.

Пѣти слава Игорю Святъ-
 5 славлича. Буй туру Все-
 володѣ, Владиміру Иго-
 ревичу. Здрави Князи и
 дружина, побарая за
 христьяны на поганыя
 10 плѣки. Княземъ слава,
 а дружинѣ Аминь.

пѣти. Слава, Игорю Свято-
 славличю, буи-туре Все-
 володе, Володимѣре Иго-
 ревичю! Съдорови гънязи и
 дружина, побараюче по
 крѣстьяньхъ на поганыѣ
 плѣкы! Къняземъ слава,
 а дружинѣ чѣсть!

PRIPOMBE IN KOMENTAR

I. Editio princeps 1800

. O prvi izdaji, ki ima poleg kopije za carico Katarino II., kakor je bilo v uvodu obrazloženo, kot edini ohranjeni tekst poeme pomen originala, glej v splošnem tam, o arhaičnih sledovih starorusčine XII. stoletja pa v sledečem odstavku o rekonstrukciji. Ohranjeni tekst v pravopisnem in jezikovnem pogledu predstavlja že zvečine poznejšo skoro novodobno sliko. Za ponazoritev tega naj je navedeno nekaj primerov. Pri redukcijskih vokalih vlada vobče že sedanje stanje, ojačenja v o - e ali onemenja: 3₅ орломъ за орьлѣмъ, 15₂ мечемъ за мечѣмъ, 3₉₋₁₀, 4₅ лебедѣй за лебедии, 7₅ вѣщѣй за вѣщии; 7₆ внуче за вѣнуче, 44₅ почнутъ за почьнутъ i. pod. Znak ъ je pogosto zamenjan z ъ: 2₁ былинамъ за -амъ, 3₉, 4₄ соколовъ за -овъ, 5₅ умъ за -ъ, 7₅ Велесовъ за -овъ itd. Prim. celo 15₁ Святъславлича за 1₅ Святъ- in to za Свято- i. pod. Refleksi za jezičniška sonanta se pišejo navadno pod poznejšim južnoslovenskoslovanskim vplivom z лъ - рѣ ali tudi po poznejšem ruskem izgovoru z ол in ор - ер: 39₁₂ слънце poleg 44₁₆ солнце за сълньце (kot dokaz poznejšega izpreminjanja prim. izven odlomka celo 35₁₅ въ плѣночи за въ полу ноци - полночи), 4₆ прѣсты за пѣрсты poleg 5₆ сердца за сѣрдья i. dr. Poznejšemu južnemu vplivu je pripisati pisavo 39₁₇₋₁₈ жаждею за жяжею ali 17₁ Даждъ-Божка за Дажьбожя. Asimilacije soglasniških skupin po onemenuju redukcijskih vokalov so tudi poznejše: n. pr. 5₁₆ Половѣцькую за Половѣцьску, 8₁₂ i. dr. чти за чѣсти i. pod. Ako se južno-slovanskim fonetičnim oblikam z pa - ла, рѣ (ре) - лѣ за rusko, »polnoglasje« in začetno pa- za rusko po- daje prednost, more to biti takisto poznejši pojav. V oblikoslovju so oblike v veliki množini nadomeščene z novejšimi, n. pr. 38₁₆₋₁₇ на синѣ морѣ за на сини мори, 39₁₇, 44₆ въ полѣ за въ поли, 17₁₈ копѣ харалужныя за копия харалужная, 2₁, 6₁₇ сего времени за вереме (вре-). Ruski končaj -ѣ je po večini nadomeščen s ckslov. -я: n. pr. 38₁₋₅ кровавыя раны за крѣвавыѣ раны i. pod. Pri glagolu se piše končaj 3. osebe že navadno s trdim t: 1₁, 38₁₄ бяшетъ за бшеть, 43₁₆, 20 летитъ за летить. Povratni zaimek ся se veže pogosto z glagolsko obliko: 32₋₃ растѣкшетея за растѣкашеть ся, 44₁₆ свѣтитя in celo v reducirani obliki 17₃₋₄ скратишася за съкоротиши ся itd. Pri sufiksu -ьск- so redoma sestavljene oblike, dasi so se v stari ruščini, kjer ni šlo za kakovost, rabile še proste nominalne. Prim. 5₁₆₋₁₁ за землю Руськую proti mestu v listini vel. kn. Mstislava Volodiměroviča in njegovega sina iz l. 1128—1132 дѣржа роуською землю. Tudi grafika ni več staroruska: je le y in ne ou, ъ in ne ъ1, я in ne и - ѡ, е in ne izmenoma и - е i. dr. Dialektične, severnovelikoruske, novgorodsko-pskovske črte se vidijo v zamenj c s ѣ in s s s ѣ in narobe: 14₄ вѣчи proti 17₃ вѣци, 39₁ словутицю за -ичю, 3₅ шизымъ за сизымъ i. dr. Očitne rokopisne ali tiskovne pomote so:

přeti'. Sla'va, I'gořu Sv'ato-
sla'vl'iču, bu'ji-tu're V's'e-
volode, Volodi'měre I'go-
feviču! S'bdoro'vi k'ňna'z'i i
družična, poba'rajuče po
k'rstija'něh' na poga'nyjě
p'lyky'! K'ňna'z'em' sla'va,
a družičně č'bst'!

Slava, Igor Svjato-
slavič, smeli tur Vse-
volod, Volodiměr Igor-
jevič! Zdravi knezi in
družina, boreči se za
kristjane proti poganskim
vojskam! Knezom slava,
a družini čast!

31 хотяще, v kopiji prav -ше; 37 речъ за рече okrajšano z nadpisanim ч nad ре,
311, 620 п'сѣъ за okrajš. п'сѣнь, to je p'č z nadpisanim с (prim. še 4312 п'сѣсьми za
п'сѣсьми in 440-10 п'сѣтворца za п'сѣнотворьца); 312 Ярослову за -слав- (v kopiji
-а-), 1712-13 сице и рати за сицеѣ рати, 191 стугою за ся тугою, 388 о вѣтрѣ за
вос. о вѣтре, 395 посады за на-, 3911 къ Путивлѣ за въ Путивли ali brez въ,
3918 лучи за луки, 433-4 втроскоташа за въс- z nadpisanim с, 4314 Гзакъ Кон-
чакови за Къза къ Кончякови v primeri s 4318-19 Кончакъ ко Гзѣ i. dr.

II. Rekonstrukcija

Pri rekonstrukciji iz tehničnih tiskarskih razlogov, pa tudi zaradi bolj razum-
ljivega primerjanja s prvo izdajo ni uporabljena stara cerkvenoslovanska pisava,
ampak sedanja ruska in zato grafično **ы** za **ы**, **у** za **у**, **я** in **е**, kakor je bilo že
gori pod I. omenjeno; uveden je sedanji način interpunkcije; upoštevana ni končno
seveda tudi ne kakšna okrajšava besed pod »titli«. Vse to je za razumevanje teksta,
za kar pri rekonstrukciji v prvi vrsti gre, brez pomena. Naloga rekonstrukcije je le
jezikovna in tekstna, prva za določitev stare prvotne oblike jezika, druga za pri-
dobitev smisla in poetične oblike originala poeme.

1. Splošne pripombe o jeziku

V jezikovnem pogledu prihajajo v poštev splošna dognanja o zgodovinskem
razvoju ruskega jezika, zlasti pa še arhaizmi spomenika samega. V fonetičnem po-
gledu sta se redukcijska vokala **ъ** - **ь**, kakor je pokazal A. Šahmatov, Очеркъ дре-
внѣйшаго періода исторіи русскаго языка отд. V, гл. III in zlasti § 343, str. 207,
v staroruščini ohranila najmanj do sredine XII. stoletja. Primeri v drugem delu
prvega novgorodskega letopisa o dogodkih iz l. 1200—1234 dokazujejo nahajanje
vokalov **ъ** - **ь** celo za prvo polovico XIII. stol. (ib. § 348, str. 213). V izdaji »Slova«
so tako isto sledovi tega, ne glede na to, da je računati tudi s tradicijo, saj se avtor
na več mestih sklicuje na svojega prednika Bojana, ki je zlagal pesmi za časa dedov
v drugi polovici XI. in v začetku XII. stoletja. Jasno je seveda, da sta se šibka **ъ** - **ь**
izgovarjala že zelo reducirano. V pričujočem odlomku spomenika se nahaja n. pr.
3811 Хиновъскыя poleg 174 Руской, 3922 мѣглами poleg 313 Мстиславу, 444 сокольца
poleg 4320-21 соколца, 4411 in v naslovu Ольгова, 151 Ольга poleg 146 Олговѣ,
1610 Олъѣ, 151 Олегъ i. dr. Napeti **ь** pred **ј** je skoro vseskozi izražen z **і** (**ѣ**): 11 братіе
itd. Iz celotnega spomenika bi se zlasti za prvo, za **ъ** - **ь** dalo navesti precej več
primerov (prim. С. П. Обнорский, Очерки по истории русскаго литературнаго языка
старшаго періода, Москва-Ленинград 1946, стр. 138 v poglavju o »Slovu« str. 132 sl.).
V zvezi z izgovorom redukcijskih vokalov **ъ** - **ь** stoji tudi veljavnost starega fonetič-

nega zakona odprtih zlogov. Za reflekse jezičniških sonantov se je v začetku spomenika ohranila staroruska pisava ъл - ър (ѡр) poleg navadne pisave лѣ - рѣ (glej gori pod I.): 1₁ пѣлку, 4₁ пѣлки poleg 5₉ i. dr. лѣлкѣ, 3₁ вѣлкомѣ poleg 11₁₈ i. dr. (izven odlomka) вѣлкомѣ, 3₇ пѣрвухѣ за пѣрвухѣ poleg 37₁₀ пѣрвухѣ (izven odlomka). »Polnoglasne« oblike stoje poleg ksl. ла - ра, рѣ (ре) - лѣ (ле): 28₁ Володимирѣ (izven odlomka) poleg navadnega 5₃ i. dr. Владимера, 46₅₋₆ in sicer le Всеволодѣ, 6₁₁ соловію poleg 6₁₃₋₁₄ славію, 45₁ голоси poleg 37₂₀ гласѣ, 38₂₀ городу poleg sicer 46₁ гради, 11₁₂ хороброе poleg običajnega 3₁₃ i. dr. храброму, 11₁₆ воронѣ poleg 17₆ i. dr. врани, v citatu iz »Slova« v pskovskem apostolu iz leta 1307 скоротишася poleg 17₃₋₄ скратишася, 10₁₆, 13₅₋₆ прегородиша poleg 13₇ преградиша; 17₁₇ i. dr. le шеломы; 42₁₆ березѣ (izven odlomka) poleg 18₁₃ брезѣ, 7₁₉ переди poleg 3₁₁ преди. Pri knjižnih izrazih in izrazih z bolj abstraktnim pomenom je verjetno bila v rabi cerkvenoslovska oblika. Enako kakor pri »polnoglasju« so dublete pri začetnem раз- — раз-: 43₁₆₋₁₇ рострѣлявѣвѣ poleg 3₇₋₈ растѣкашется i. dr. Na starorusko mehkost produkta progresivne palatalizacije afrikate џ kaže pisava 38₁₂₋₁₃ крилцю ali 39₁ словутицю за voc. словутичю, kakor je pisano še sedaj mehko ч: 38₁ полечю, 38₂ омочю, 39₁₆ лучю, 44₁₃ плечю, 1₂ начяти. Pri drugih dveh šumevcih se sled mehkości ni več tako ohranil. Izven odlomka je enkrat 10₁₄ рассушася за росушя ся. Starorusko у- за ю- je najti izven odlomka 42₁₄ уношу in 42₁₇ уноши. Prehod velarnih к - г - х pred ѡ v postpalatale se je po primerih v spomenikih vršil v južnoruskih narečjih že od začetka XII. stoletja, v pisavi pa izražal še na obojen način, z ѡ in и (prim. А. И. Соболевскій, Лекціи по исторіи русскаго языка, изд. четвертое, Москва 1907, str. 130 sl.). V »Slovu« je seveda obojna pisava. Iz nje sklepa Obnorskij, da je v originalu bila pisava z и (o. c. str. 146). Ravno tako pa je mogoče na podlagi pisave n. pr. take ruskonarodne besede kakor 37₂₂ кычеть (tudi z glagolskim končajem -тъ) trditi nasprotno in nahajati v pisavi 17₅₋₆ кикахуть izpremembo po izgovoru. Pojav se je razvijal polagoma, a pisava se ni tako hitro ustalila. Ako je avtor »Slova« stal še kolikor toliko pod vplivom tradicije, tedaj je bolje, odločiti se v rekonstrukciji za ѡ. Tako se je odločil tudi n. pr. A. Potebnja v svoji izdaji (Воронежъ 1878) in v novejšem času R. Jakobson (New York 1948). Iz oblikoslovja je bil dual še v polni moči: 18₁₂₋₁₃ Ты ся брата разлучиша, 44₁₃ кромѣ плечю, 38₁₂₋₁₃ на своєю не трудною крилцю, 43₂₀₋₂₁ вѣ опутаевѣ, 44₅ наю, 44_{3, 4} нама. Isto je reči o vokativu: 6₁₁, 7₅ О Бояне, 38₈ о вѣтрѣ, 38_{9, 17}, 39_{7, 15} господине, 38₂₁ о Днепре, 7₆ внуче, 6₁₁ соловію, 39₁ словутицю i. dr. Staroruski deklinacijski končaj -ѣ proti jslov. -е, v ruski ckslov. redakciji -я, je viden 3₇₋₈ gen. sing. fem. усобицѣ, 44₅ дѣвице. Produkti druge regresivne palatalizacije so ohranjeni 14₆ nom. plur. плѣци, 18₁₁ стязи, 16₁₆ loc. sing. при Олзѣ, 18₁₃ на брезѣ i. dr. Stare oblike so: 45₁ nom. plur. masc. голоси, 44₁₆₋₁₇ loc. sing. neutr. на небесѣ за -се, 1₂₋₃ instr. plur. словесы i. dr. Primerov pridevniške nominalne sklanje je še mnogo v spomeniku, kakor 7₁₁ gen. sing. мила брата itd. Pri sestavljeni deklinaciji so poleg oblik že po analogiji zaimkov (gen. sing. masc.-neutr. -ого itd.) tudi še starejše, kakor n. pr. 38₅ loc. sing. neutr. жестоцѣмѣ, 45₄ dat. sing. fem. святѣи i. dr. Pri osebnih zaimkih so še enklitične oblike: 18_{3, 4} ми (izven odlomka), 38₁₄ ти, 1₁ dat. plur. ны. Pri glagolu je mnogo ostankov pisave končaja 3. osebe -тъ: 7₆ ржуть, 7₇ звенить, 7₈ трубятъ, 7₉ стоятъ; 16₁₁ растяшеть, 16₁₂ поибашеть itd. Imperfekt in aorist sta seveda še v moči. Pri imperativu so stare oblike, kakor n. pr. 5₁ почнемъ за почыѣмъ i. dr. Kondicional se sprega v aoristni obliki: 39₅ абы неслала, 6₁₂₋₁₃ абы ты ущекоталъ. Pomožni glagol je še v rabi: 39₁₃₋₁₄ тепло и красно еси, v perfektu 39₁₋₂ ты пробилъ еси, 39₄ ты делѣялъ еси. Participi v ruski obliki se sklanjajo: 17₈ nom. plur. masc. дѣляче, 46₁ пѣвше. Iz vsega pregleda jasno pronica slika staroruskega jezika originala XII. stoletja. To pa nas tudi upravičuje v tej smeri rekonstruirati ves ohranjeni tekst.

2. Komentar k tekstu in druge pripombe k posameznim mestom

V splošnem je pripomniti, da se rekonstrukcija v tekstnem pogledu po možnosti ne oddaljuje od prve izdaje in da so pomenske izpremembe besed in dodatki označeni z razprtimi tiskom.

11-2 братие voc. sing. k fem. coll. братия.

14 пълку loc. sing. po osnovah na -ѹ-, ki se je uveljavljal pri izrazih za neživo, tu tudi zaradi velara pred končajem.

15 Святославличя patron. je izveden od posesivnega pridevnika Святославль (prim. v naslovu) kakor je 46⁶⁻⁷ Игоревичю pri drugem takem sufiksu.

21 време*n*e i. dr. je puščeno v cerkvenoslovanski obliki in ne ruski веремене zbog bolj abstraktnega pomena.

31 аче rus. za ckslov. аще.

33 бѣлоу вѣверицею je vstavljeno (tega v doli navedenih izdajah ni), ker to zahteva smisel prispodobe, imenovanje še tretje živali, kakor tako trojno navajanje avtor »Slova« tudi sicer rad uporablja, n. pr. 427-9 (izven odlomka) гоголемъ - чайцами - чрънядьми. Prim. tudi 613, 15, 17 скача - летая - рищя. Po slovarju A. Dalja I 177 je naziv бѣлая вѣверица starinski: виру (to je denarno kazen za uboj) платили по бѣлѣй вѣверицѣ. V »Slovu« samem je 213-6 поганіи... емляху дань по бѣлѣ отъ двора. Veza misli najprej s šviganjem veverice kaže, kakor to priča celo »Slovo«, avtorjevo veliko poznanje prirode. Fr. Erjavec, Domače in tuje živali v podobah II 53 (v Celovcu 1869), pravi o veverici: »kakor misel hitro šine po smrekvi v gosto krošnjo«. Od Pleteršnika tega ni mogel prevzeti, ker ta pravi »kakor slavec po drevesu«. Opuščenje veverice v tekstu se dá razložiti. V prepisovanem rokopisu je bilo мыслию napisano vsekakor okrajšano мыю z nadpisanim е, kakor je to storil tudi V. Peretc v izdaji »Slova« (Kijev, 1926, str. 93). To okrajšavo pa je mogel brati prepisovalec XV.—XVI. stoletja in sicer v Pskovu kot мысью, kar pomeni tam po Dalju II 373: »мысь ж. пск. бѣлка, векша« (to je veverica). Мысь je pa v pskovskem narečju za мышь, kar se medsebojno podpira s 3⁵ пизьемъ po zamenjavanju s - š v tem narečju. Da je neki rokopis »Slova« res bil v Pskovu, dokazuje citat v pripisu k apostolu iz leta 1307, ki je bil last Pantelejmonovega samostana v Pskovu: »...при сихъ князехъ сѣяшется и растяше усобицами - гыняше жизнь наша, въ князѣхъ которы и вѣци скоротышася чловѣкомъ« (Описание слав. рукописей москов. синод. библ. I 293, Москва 1855). V »Slovu« je to 16⁶—174: »Тогда при Олзѣ Гориславличи сѣяшется и растяшеть усобицами; погибашеть жизнь Даждъ-Божа внука, въ Княжихъ крамолахъ вѣци чловѣкомъ скратишася.« Котора v apostolu je sinonim h крамола »Slova«. Obnorskij o. c. str. 134—5 odklanja vsak pskovski vpliv in podpira to celo s tem, da je сизый etimološki neznanega porekla, dasi je starorusko. Od mene navedeno pa, mislim, naravno in podprto govori za zadnji prepis XV.—XVI. stoletja v Pskovu.

36 помняшеть i. pod., kakor gori 1¹ бяшеть, 3²⁻³ растѣашется, so primeri imperfekta z dodanim osebilom 3. osebe -тъ.

37 речь je paračno brana okrajšava ре z nadpisanim ч.

38 Тѣгда je starejša oblika v primeri z rus. тогда.

37-8 О усобицѣ, knežjih medsebojnih bojih glej prip. k 15².

39 gen. plur. соколъ je v kvantitativnem razmerju verjetno starejši (prim. še danes сто человек, десять раз i. pod.). Prispodoba je vzeta iz sokoljega lova, kar se v »Slovu« nahaja na mnogih mestih (glej n. pr. 44⁵⁻⁷).

310 который se nanaša na лебедѣй in ne na соколовъ, zato stoji pač za acc. plur fem. которыѣ.

311 пѣсь нам, пѣснь po okrajšavi пѣ z nadpisanim с.

312—43 Jarosláv († 1054), znameniti veliki knez kijevski, sin sv. Vladimira (Vodiměra, † 1015); Mьstisláv Tmutorakanski (gl. str. 370, † 1032), brat Jaroslavov, je v dvoboju ubil kasoškega kneza Rededja (Kasogi so bili Čerkesi); Román Svjatoslávlič († 1079, ubit od Polóvcev), brat Olégov. Oče Svjatosláv († 1076) je bil sin Jaroslavov.

42 Романови s končajem -ови od osnov na -ü- zlasti pri lastnih imenih, imenih oseb.

46—7 живая (струны) je najbrž po analogiji mehkega tipa ckslov. redakcije (M. Woltner, Zeitschrift für slav. Philol. 1935, XII 103—5).

52—3 Pod отъ старого Владимира je mišljen Володимѣръ s priimkom Мономахъ († 1125), bratranec Olégov. Povod priimka (iz gr. μονομάχος »samoborec«) ni povsem jasen.

59—10 на землю Половѣцькую (za polóvčesku, glej str. 384). Polóvci so bili turško pleme, Kumani, XI.—XIII. stol. Podjarmili so Pečenege. O njih glej str. 370.

616—17 свивая славы оба поля сего времени v smislu slave starih in avtorju sodobnih knezov.

614 По »Slovu o Zadonščině« piše Jakobson вышкочоталь (prim. I. I. Sreznevskij, Материалы для словаря древнерусск. языка I 459).

617—18 въ тропу Трояню je našlo zelo številne razlagalce. Tu ni mesta govoriti o njih. Na najenostavnejšo stvar je opozoril že Karamzin v prip. 69 k II. poglavju I. dela, str. 23: »Извѣстная via Traiani изображ. на Сульцеровой картѣ Валахін... простирается отъ береговъ Дуная до Прута, и далѣе на Востокъ по южной Россіи (См. Кантемиръ, Описание Молдавіи и Бисинг, Erdbeschreibung II 770).« Zadnji je A. F. Büsching (1724—1793), ki je izdal Neue Erdbeschreibung v 11 knjigah (Hamburg 1754—92). Slavni rimski cesar Trajan, s priimkom »divinus«, ki je podjarmil Dake in zavaroval mejo z nasipi, je prešel celo v slovansko mitologijo (prim. L. Niederle, Slovanské starožitnosti, oddíl kulturní II 125). Ti nasipi so mogli biti znani. Vélki knez Svjatosláv, oče sv. Vladimira, je izvršil leta 967 bojni pohod proti Bolgarom, Igorjeva žena, Jaroslavna epa (prim. 3710 sl.), je bila hči mogočnega gališkega kneza Jaroslava Osmomysla, ki je vladal do Karpatov in do Donave (303 sl.). 3010—11 je rečeno o njem: »завтори въ Дунаю ворота« in 3012—13 »судья рѣдя до Дуная«. Razen tega pa so v poemi po tradiciji take reminiscence v zvezi s pogansko dobo, kakor pridevek Bojanu 75—8 Велесовъ внуче, za ruski narod 169—171 жизнь Даждь-Божа внука, za vetrove 1216—17 вѣтри, Стрибожи внуци, a 2517 sl. se pripoveduje, da gotске deve (na Krimu) pojo o Busovem času, kar more biti le knez Antov, prednikov Rusov, v IV. stoletju. Tako se 617—18 рица въ тропу Трояню чресь поля на горы lepo sklada s poetično dikcijo celotnega tega mesta. A za primer, kako dolgo se v narodu obdrži po tradiciji spomin na davne dni in ljudi, naj navedem srb.-hrv. rek »Od Kulina bana i dobrieh dana« kot spomin na dobro vladanje bosenskega bana Kulina 1180—1204 (Narodna enciklopedija II 568). Bosnjaki so še v novejšem času imenovali dobre čase »vremena Kulinova« (prim. Letopis Matice slovenske za leto 1877, stran 191). Omembe je tudi vredno, da prvotni staroruski letopis podobno v raznih rokopisih, n. pr. Ipatjevskem in Lavrentjevskem, torej v originalu, pripoveduje, da so »Voloхи« (to je Latinci, Rimljani za časa Trajana) napali »Дунайскыя Словѣны«, se naselili med njimi in jih nasilovali (Ipat. rokop. izd. 1871, str. 3). Na drugem mestu (l. c. str. 6) pa stoji, da so Ogri »nasledili Slověnsko zemljo« in pregnali »Volohe«, in na tretjem (str. 14), da so ob Ogrskih gorah (to je Karpatih) prej prebivali »Slověne«, njih zemljo pa prevzeli »Voloehove«, ki so jih pa potem pregnali Ogri. Avtor pesnitve, izobražen človek, je to gotovo vse poznal.

620—21 V oklepajih se nahajajoče (Олга) je od izdajateljcev dodano. Nekateri razlagalci razumejo pod внуку avtorja pesnitve, kot Bojanovega vnuka.

71 »Sokoli« so Rusi, »kavke« Polóvci.

75 Велесъ je bil bog čred (скотий бог), to je blagostanja in bogastva, pokrovitelj pesnikov (prim. L. Niederle o. c. str. 112 sl.). Naglas je nedoločen.

76 Комони je še danes mrus. komón, v ckslov. spomenikih se ne nahaja (Sreznevskij, Материалы I 1266). Prim. češ. komoň.

77 Сула, levi pritok Днепра med Čerkasi in Kremenčugom, mejna reka tedanje ruske zemlje.

78, 9, 10 Predlog въ je v rekonstrukciji opuščen. Za tak lokal brez predloga je v starorusčini, zlasti v letopisih polno primerov (prim. Fr. Miklošič, Vergleichende Syntax der slav. Sprachen, 2. izd., str. 637 sl.). O mestih Novgorod-Sěversk in Putilj glej v uvodu str. 370.

144 вѣчи s ѣ za c kaže na sevelrus. narečje Novgoroda enega iz prepisovalcev. Karamzin je bral сѣчи, kar je povzel Jakobson сѣчѣ, toda sledeče лѣта se bolje strinja z вѣци. Pod Трояни je umeti davne prve čase, za katerimi se omenjajo že historična Jaroslavova leta († 1054) in pohodi njegovega vnuka Olega († 1115), s svoje strani deda Igorjevega.

152 Olégu, ki je kneževal v Černígovu, je njegov stric Vsěvolod Jaroslávič leta 1077 odvzel mesto in kneževino. To je sprožilo dolgotrajne medsebojne boje knezov, ki jih je povzročal nepomirljivi Olég (prim. pridevek 1610 Гориславличъ) in v katere so se vmešavali tudi Polóvci, kar je prineslo ruski zemlji veliko gorja in bede in kar opisuje pesnitev 169—1710.

152-а крамолу, strus. коромола, je iz srlat. carmula »upor«; mrus. še sedaj коромблы plur. fem. »spletke« (E. Berneker, Slav. etymol. Wtb. I 573).

1610 Tvorbi Гориславличъ je podstava горе (glej prip. k 152).

1612 жизнь more pomeniti tudi podobno mestom v letopisih »имущество« (Sreznevskij, Материалы I 873).

171 Даждь-Божа внука, to je ruskega naroda. Rus. Даждьбогъ je bil bog sonca (Niederle o. c. str. 190 sl.).

175-6 кихахуть pojasnjuje N. Tihonravov v izdaji (Москва 1866, str. 32) z »издавать кликъ«, v rabi o tičih, predvsem labodih, »кричать«. 3722 je кычеть o kukavici. Jakobson je izpremenil glagol v кликаху. V izdaji »Academiae« (Москва-Ленинград 1934, str. 80) in v hrestomatiji stare ruske literature XI.—XVII. stoletja N. Gudzija (Москва 1947, str. 112) se to prevaja »перекликались«, A. S. Orlov pa ima v drugi izdaji (Москва-Ленинград 1946, str. 81) »покрикивали«. Smisel je dobesedno, da so bili redki, ki so še »kukali«, »jadikovali«, »javkali«, ker jih je zvečine doletela smrt. G. Iljinskij (Slavia 1929/30, VIII 654) pa veže izraz z mrus. кичувати »krčiti« in rus. кичка »izkrčeni panji« in bi bil pomen toliko kot »orati«, toda vsa ta izvedba je seveda le hipotetična.

1712 сице и за сицев in to za strus. сицеѣ.

1716 гримлють od гримати, iter. k гръмѣти.

1718 харалужный od харалугъ »jeklo« iz turkotatarščine (prim. Sreznevskij, Материалы IV 1361).

1813-14 на брезѣ быстрой Каялы, rač pritoka Dona, toda katera reka naj bi to bila, je neznano in stvar ugibanja. Beseda *kajaly* pomeni turkotatarsko »skalnata« (Orlov o. c. str. 104). Naglas ni ugotovljen (Ka'jala?).

1816 Tvorba Русичи spominja na vrsto imen na -ič- staroruskih plemen, kakor Kriviči, Dregoviči, Uliči (z raznimi variantami), Vjatiči, Radimiči.

191 стугою ne more biti съ тугою v pomenu »od gorja« s sociativnim instrumentalom.

3717-18 на Дунаи ne spada, ker bi bilo brez smisla, k prejšnjemu, temveč kot star začetek in običajna označba mesta v narodni pesmi k sledečemu »плачу« Igorjeve žene Jaroslavne. Prim. dalje 382 Дунаеви in 4418—451 Дѣвници поють на Дунаи.

Ime Donava je v slovanskem narodnem pesništvu splošno ime za reko sploh (glej o tem V. Jagić, »Dunav - Dunaj in der slav. Volkspoesie«, Archiv für slav. Philol. 1876, I 299 sl.).

37¹⁹ V kopiji stoji Ярославнымъ: ъ bi kazalo na genitiv, и izdaje na posesivni adjektiv, м kopije pa na enklitični pronomem ми. Zato bere Jakobson »Ярославнымъ ми ся гласъ (голосъ) слышеть«, kar se more primerjati z 18³⁻⁵ Что ми шумить, что ми звенить давеча рано предъ зорями? Ker je težko umeti pojav м v kopiji, a laže delno izpremembo v adjektiv, je verjetnejše branje z ми. Mogel je pa biti tudi adjektiv in pozneje izprememba z gen. -ы.

37¹⁹⁻²⁰ Povratni zaimек je očitvidno izpuščen.

37²⁰⁻²¹ К зегзицею »kukavica« prim. mrus. зегзиця, češ. žezhule, stprus. žeguze (A. Preobraženskij, Этимол. словарь русск. яз. str. 248).

37²¹ незнаемъ se more nanašati na гласъ, Orlov str. 74 незнаема веže z Jaroslavna, drugi predpostavljajo adverb, n. pr. Jakobson незнаемъ.

37²¹⁻²² рано je v poemi v slovenskem pomenu na več mestih, prim. tudi 17¹³⁻¹⁴ съ заранѣа. A. Vaillant (Revue des études slaves 1949, XXV 106 sl.) pa primerjaje »Zadonščino« (glej na koncu) razlaga to tu v »plaču« iz strus. рамяно »fort, violent«, »сильно« (Sreznevskij, Материалы I 66). Pomen bi se ne upiral, ali z asimilacijo мn je teže. V gradivu Sreznevskega ni o njej sledu.

37²² Н кычетъ kot glasu kukavice je primerjati, kar piše Fr. Erjavec o. c. III 1, str. 174: »Samec kuka, samica odgovarja ,kik, kik«.

38¹⁻² по Дунаеву Jakobson nepotrebno izpreminja по Донову.

38³ въ Каялѣ рѣцѣхъ izpreminja Jakobson v въ Каялы рѣцѣхъ v skladu z Ipatjevskim rokopisom letopisa na рѣцѣхъ Каялы (izdaja arheogr. komisije leta 1871, str. 433).

38⁴ аркучи je nastalo iz ръкучи z reduciranim е po nastanku sonantnega r na začetku, kar se je moglo zgoditi še pred onemenjem redukcijskega vokala (prim. A. Šahmatov, Очеркъ древнѣйшаго періода § 371, str. 233 sl.).

38⁵ вѣтрило je hipokoristična tvorba.

38¹¹ Хиновскыя - хъновскыя je izvedeno od хынтъ, kar je star splošen naziv za Turko-Tatare, tu Polóvce. Posplošilo se je ime Hunov (prim. A. Sobolevskij, Archiv für slav. Philol. 1909, XXX 474).

38¹⁴ горѣ je slabo brano za горѣ adv.

38¹⁵⁻¹⁶ лелѣючи kot gerundij (деепричастие, glagolski adverb) je izpremeniti v лелѣючию, ker se v »Slovu« rabijo še sklanjajni participi (glej gori str. 386).

38²⁰ Путивлю городу je adnominalni dativ za genitiv pripadanja. Jakobson piše tu loc. Путивли городѣ.

39¹ V словутицю je dialektično с za ѣ (glej gori str. 384 in prip. 14₃).

39¹⁻² Mišljeni so dnjeprski slapovi (пороги), kjer naredi Dnjeper veliko koleno proti vzhodu (južno od Dnjepropetrovska) in kjer so bili že pridnjeprovski Polóvci. Prim. K. V. Кудряшов, О местоположении половецких веж в северном Причерноморье в XII в. (Труды института этнографии руске академие зnanosti 1947, T. I 98 sl. z dodanim črtežem).

39⁵⁻⁶ Tu je mišljen zmagoslavni pohod kijevskega velikega kneza Svjatoslava leta 1184, o čemer je v »Slovu« govor 21^{8-22a}. Ujetega polovskega kana Kobjaka so v Kijevu usmrtili. Prim. tudi str. 275.

39⁹ К на море prim. 45¹ чрезъ море.

39¹¹ къ je paračno za въ, ki se v rekonstrukciji opušča (glej prip. k 7³, 9, 10).

39¹²⁻¹³ V трѣсвѣтлос, ed. тре-, je osnova prvega dela od števnikа »три«, to je »trikrat« s pomenom superlativa »пресвѣтлый«.

39¹⁸ лучи je, kakor smisel kaže, pomotoma namesto луки, rač povzročeno po 39¹⁶ лучю.

39²⁰ затче - затъче je aorist k затъкнути »zapreti« kakor 39¹⁸⁻¹⁹ съпряже k съпряхи.

39²² Nekateri, kakor Jakobson, vežejo мѣлами s sledečim tekstom, toda brez potrebe, kakor se tudi zvečine smatra.

39²¹ и-землѣ je nastalo iz и-з-; и-зъ v izdaji je sekundarno.

40¹ Ker je злату bolj epitheton ornans, bi moglo biti v originalu tudi tako v ckslov. obliki.

43³⁻⁴ Smisel zahteva вѣс-; v rokopisu je moral biti nadpisan.

43⁵ Za Гзакъ bi moralo stati Гза, prim. 43¹⁰ ко Гзѣ. Zadnje pa kaže tudi na izpad ъ med Г in з. V Ipatjevskem letopisu se bere Коза за Къза (v izd. 1871 str. 364, 432). Къза in Конъчякъ sta bila polovska kana. Ime zadnjega se v letopisu piše Концакъ.

43¹⁰ половію je deliti v по in л-.

43⁹⁻¹⁰ Tu se v raznih izdajah različno vežejo besede. Orlov n. pr. v prevodu (str. 87) priteguje только k дятлове, a Jakobson tudi По лозію пълзоша. Po mojem je najboljši smisel, kakor je v izdaji.

43¹⁴ Гзакъ izdaje je deliti v Гза къ, ker je v »Slovu« po glagolih dicendi praviloma къ. Prim. prip. k 43⁵.

43¹⁷ О значеніи je isto reči kakor gori v prip. k 40¹.

44¹ K obliki Кончакови prim. prip. k 4².

44¹ О аще - аче glej prip. k 3¹.

44⁵ V дѣвице se krije še stara oblika gen. sing. fem. na -ѣ.

44⁶ Jakobson po nepotrebnem izpreminja птици v fem. пѣтиць (nejasno je, kaj je mišljeno z »ali пѣтиць«). Prim. Sreznevskij, Матеріалы II 1757 пѣтиць = птица in v »Slovu« samem dat. masc. 317 in 37⁶ птицю. Prispodoba je vzeta iz s- koljega lova. Prim. prip. k 3⁹.

44⁸⁻¹² Ta odstavek se smatra za eno izmed najbolj »temnih« mest v »Slovu«. N. Gudzij pravi v hrestomatiji (Москва 1947, str. 120, prip. a): »Zelo temno in očitno pokvarjeno mesto. Številni poskusi komentatorjev pojasniti ga s pomočjo različnih konjunktur se morajo priznati za malo utemeljene.« Njih pregled s kritičnimi pripombami je najti n. pr. pri akademiku V. Pertcu v izdaji ukrajinske akademije znanosti (Kijev 1926, str. 326 sl.) ali akademiku A. Orlovu (v izdaji ruske akademije znanosti, v drugi izdaji 1946, str. 133 sl.). Peretc sam prevaja (str. 327): »Rekla sta Bojan in Hodyna (to naj bi bil drugi pesnik kakor Bojan), Svjatoslavova pevca davnega Jaroslavovega časa: Ljuba gospodarja Olega.« Orlov pa prevaja: »Сказал Боян и конец для (меня) песнотворца Святославова, песнотворец Ярославова старого времени, Олегова княжеского: Хоть и...« Jasno je že samo po sebi, da ne eno ne drugo ne ustreza. Isto pa je reči tudi n. pr. o prevodu S. Sambinaga in V. Ržiga (v izd. 1934, str. 85): »Говорил Боян о походах Святославовых...« ali konjunkturi R. Jakobsona (v izd. 1948, str. 218): »Реклѣ Боянѣ и до сына Святославлѣ...« Na kaj naj se to naslanja? Moje pojmovanje je sledeče. Za Рекъ prve izdaje je vsekakor brati s predpostavljanjem nadpisane črke Реклѣ »je rekel«. Bojanov izrek (припѣвѣка v »Slovu« 37³⁻⁴) se v »Slovu« še na drugem mestu 37⁵⁻⁷ navaja. Gornji izrek se pa more nanašati ne samo na odsotnost glavne odločujoče osebnosti, temveč tudi na smrtni primer: и ходы je najlaže popraviti v исходы, kar pomeni, tu kot plur. t., kot sing. исходъ »кончина, ѣзбодъ, obitus«. Ta izraz je bil v rabi v staroruskih spomenikih, n. pr. pri škofu Kirillu Turovskem († ok. 1182). Glej Sreznevskij, Матеріалы I 1163. Svjatoslav bi bil na tem mestu iz Bojanove dobe oče Olegov († 1076). Izraz пѣтворца je tvorba iz glagola s sufiksom -ѣца za moške osebe (nomina agentis), prim. strus. челоуѣкоубица, češ. tvůrce i. pod. Jarosláv († 1054) se omenja 3¹² (старому Ярославу) in 14⁵ (лѣта Ярославля). Na

zadnjem mestu sledi tudi pľѣци Олгови. Gornje Олгова Коганя spada kakor Ярославля k времени. Kagane so imenovali tudi ruske kneze, sv. Vladimira in Jaroslava (Sreznevskij, Матеріалы I 1171). Dodano хоти pa je, kakor so to storili tudi že drugi, oddeliti in zvezati z Bojanovim izrekom kot konjunkcijo, in sicer starejše »Хотѣ и...«, pozneje »Хотѣ и...«. V staroruščini se хотѣ nahaja n. pr. v rokopisu Jaroslavove Ruske pravde iz leta 1280, kar dá sklepati na še starejši čas (Sreznevskij, Матеріалы III 1393).

44₁₂₋₁₃ За dativ mora biti pač головѣ, gori pomotoma -ы.

44₁₆₋₁₇ на небесѣ je kontaminacija stare oblike небесе s končajem osnov na -о.

44₁₈₋₄₅₁ К Дунаи prim. prip. k 37₁₇₋₁₈.

45₁ К чрезѣ море prim. 39_а на море.

45₃ по Боричеву взвоз, klanec od pobrežja Dnjepra, Podola, navzgor. Nehote prihaja na misel Beričevo ob Savi pri Ljubljani.

45₅ Ikona Pirogošča je bila prinesena iz Konstantinoplja in dobila ime po gr. πυρογοσσι »stolpna« (Gudzij o. c. str. 120 prip. в), a napominja na izvedbo iz slovanskega imena Pirogostъ. Omenja se tudi v Ipatjevskem rokopisu letopisa (str. 331).

46₄ Пѣти je očitno, kakor se tudi splošno dela, vezati s prejšnjim.

46₄₋₇ Ро Слава nima slediti dativ, ampak z boljšim smislom vokativ, česar sled je še v Всеволодѣ in seveda so vokativi lahko tudi oblike mehkega tipa na -ю in -ю, ki pa so povzročile zmedo in izzvale delno dative kakor туру in Владиміру. Святъславлича je pomota.

46₇ Pozdrav se je mogel glasiti tudi s ekslov. obliko Съдрави. Prim. v pripisu historične vsebine v Ostromirovem evangelistarju 1057—57: съдравъствоуйте in še današnje здравствуйте! ter да здравствует!

46₈ побарая bi se nanašalo le na дружина, gerundij pa ne velja za original s sklanjavnimi participi (glej str. 386), ako so zapopadani tudi knezi, kar se samo po sebi razume. Poleg tega je predlog за napačen, ker se za glagoli побарати in побороти rabi по (Sreznevskij, Матеріалы II 983, 987).

46₁₁ Амнѣ prve izdaje ne more biti seveda zaključek pesnitve, dodano je po primeru cerkvenih tekstov. Iz »Slova« samega, kar je tudi storil Jakobson, se dá izvesti druga zaključna beseda, in sicer чѣсть. V »Slovu« 8₁₂ in 10₁₁ je o bojni družini rečeno »ишучи себѣ чти (to je чѣсти), а Князю славы«.

III. Transkripcija

Glavno vodilo pri transkripciji je bilo čim večja enostavnost za tisk brez škode za znanstveno natančnost.

A. Glasovni znaki. Transkribirano je: ѣ z ě, ъ z y, napeti redukcijski vokal ъ pred in po j (cir. izražen z ĭ - и) z ĭ, napeti ѣ z y (cir. ъ), e po šumevcih z ö (n. pr. сѣломѣ), i z j, ģ s h. Sonorni soglasniki l' - ř - ŋ označujejo produkte že stare, praslovanske palatalizacije, so to torej palatalizirani sonorniki. Znaki ě - s' - z' pomenijo produkte praslovanske progresivne palatalizacije, znaki c - s - z pa srednjepalatalne glasove pred ě - i iz druge regresivne palatalizacije (n. pr. оѣць proti рѣци). Palatalizirani izgovor soglasnikov pred palatalnimi samoglasniki, ki je bil, četudi ne v sedanji izrazitosti že v XII. stoletju, vendar ne še li = l' i itd., ni posebej označen, ker ga napoveduje že tako sledeči palatalnovokalni znak. Ravno tako ni posebej označen velarni izgovor sonornega l (polj. l) pred velarnimi vokali in v refleksu za sonantni l pred konzonanti (n. pr. slovo - рѣлкѣ), ker ga tako isto določa položaj. Šumevci so bili v XII. stoletju še vsi mehki, pa je ě - ř - ž brati tedaj palatalizirano. Pisava i - zeml'ě za iz - zeml'ě je na podlagi zakona odprtih zlogov (gl. str. 385—6).

B. Naglasni znaki. Kakor je za XII. stoletje predpostavljati še izgovor redukcijskih vokalov **ъ-ь** (glej str. 385), tako tudi muzikalno in ne današnje ekspiratorno naglašanje. Kar se tiče mesta besednega naglasa, je sicer še danes v ruščini v mnogem ohranjeno staro mesto, vendar pa le že tudi precej izpremenjeno zbog onemenja šibkih redukcijskih vokalov in po vplivu najrazličnejših analogij. Razen tega so v »Slovu« svojevrstne besede in stare oblike, za katere je treba določiti naglas po raznih kombinacijah. Označba akcenta je tedaj arhaična in v nekaterih primerih seveda hipotetična, dasi po možnosti sloni na izsledkih primerjalne slovanske akcentologije. Tako n. pr. kaže slovenski naglas 3. os. množ. pojó - stojé na naglas na koncu pojótъ - stojétъ, ali pa je to bilo še v staroruruščini XII. stoletja in ni se li mesto naglasa premaknilo za zlog nazaj, kakor je danes поют - стоят, je vprašanje. V posameznih primerih se je zateči k različnim zaključkom. N. pr. strus. Олѣгъ je nastalo iz stnord. Helgi in se naglašuje dandanes Олѣг - Олѣга. Malo je verjetno, da bi bil zbog zakona odprtih zlogov vrinjeni sekundarni redukcijski vokal **ь** zadobil naglas. Verjetneje je, da je Олѣг nastalo iz Олѣгъ', potem se pa posplošilo. O sicer pričakovanem naglasu na začetnem o- ni sledu. V »Slovu« rabljeni izraz комонь »konj« kaže z ozirom na mrus. комонь in rus. конь - коня' na nakončno naglašanje. Beseda пѣтиць »ptič« (prim. Sreznevskij, Матеріалы II 1757) nima nič opraviti z deminitivnim stkslov. in ruskslov. пѣтиць s stalnim naglasom na **і** zaradi prvotne rastoče intonacije (sufiks je bil -ітj-). V пѣтиць je -іць izvajati iz -ік-, pa je po primeru tvorb kakor мужик - мужика misliti tako isto na nakončno naglaševanje. Ime naroda Половць, ki ga Rusi naglašajo na prvem zlogu, je bilo v stari dobi najbrž drugače naglašeno. Izvedeno je ime iz adj. полов- »plāv« (prim. plavolas), ki ima po slovarju D. Ušakova (1939, III 534) naglas полóвѣй poleg dial. половѣй. V slovarju V. Dalja (2. izd., III 271) je le zadnje, razen tega pa glagol полóвѣтъ s pristavkom, da je voroneško, kursko, torej nekako na zemlji junaka »Slova«. S tem pa se strinja mrus. полóвѣй in tudi ime Полóвчин, plur. Полóвци (E. Zelechowski v mrus.-nem. slovarju Lvov 1886, str. 691). Toda tudi slov. plāv s svojim skrajšanim à dokazuje nekdanjo rastočo intonacijo korena *póliv-, za ruščino pa naglas na drugem zlogu »polnoglasne« oblike, torej Полóвци. Sedanji naglas Пóловцы napominja zvezo s полóвѣй s tako isto padajočo intonacijo korena, kar je moglo biti dialektična dubleta. Dalj IV 452 туга je v skladu s shrv. túga, toda južno in zah. je túga, Tu in tam je verjetno do neke mere kažipot tudi ritem teksta, ki je v pesnitvi še po prvi izdaji opazljiv (n. pr. Војáne, Velésovъ вѣнѹче ali morda 3» deš'atъ' sokolъ'; prim. 4»). Toda v ugibanja o tem se tu ne morem spuščati, ravno tako pa tudi ne v utemeljevanje akcentuacije posameznih besed v podanih odlomkih.

Označevanje naglasa se vrši po Škrabčevem primeru zaradi lažjega tiskanja z ločilnimi znaki na desni strani zgoraj ob vokalu, in sicer na dolgih vokalih padajoča intonacija z običajno vejico (n. pr. du'ha), rastoča pa z navzgor obrnjeno (n. pr. vьnu'ka); naglas na kratkih vokalih (o - e - ъ - ь - і - у) je označen z enako postavljeno piko (n. pr. slovo, re'če, sego', nъ', putъ', povéstij', drugy'ji). Metatonijske in okrajšave dolgih vokalov, n. pr. končnih rastoče intoniranih, niso upoštevane (n. pr. žena'). Zaradi primerjanja in večje ponazoritve pa je upoštevano tudi sedanje mesto naglasa, saj je v gotovih primerih lahko že staro, a označuje se vsekoli ob kratkih in dolgih vokalih s piko na levi strani zgoraj (n. pr. nač'atí', povést'ijí', Ol'go'va). Proklitike in enklitike, predlogi v prepozicionalnih konstrukcijah (z izjemo padajoče intonacije oblike besede), praviloma nimajo naglasa in je zadnje treba tudi tako brati skupno z naslonitvijo na besedno obliko, h kateri pripadajo. Pri oblikah s padajočo intonacijo preide naglas na začetek, na predlog (n. pr. na' zeml'ú). Določitev govornih taktov z glavnim in stranskimi naglasi ali stavčni naglas izpadata že iz okvira naloge te transkripcije in sta odvisna od vsebinskega pojmovanja.

IV. Prevod

Prevod se tesno drži teksta pesnitve; namen mu je podati po možnosti smisel njenega besedila. Literarno-umetniška prepesnitev bodi naloga umetnika pisatelja ali pesnika, v prozi ali verzih, kakor je takih zlasti v ruščini precej. Nadaljnje pripombe se tičejo prevoda nekaterih izrazov, vse drugo za razumevanje potrebno je zapopadeno v komentarju pri rekonstrukciji.

Izraz »Slovo« v naslovu se prevaja s »pësem«, kakor se v tekstu 1₆ imenuje. 1₁ лѣпо nima tu slovenskega pomena, Sreznevskij, Материалы I 74 prevaja na podlagi mnogih mest v spomenikih strus. лѣпо есть »прилично, годится, слѣдуетъ«, tako tudi Orlov (str. 78) »не следовало ли нам«, Gudzij (str. 108) »не следует ли нам« itd. 2₁ былина ne pomeni kakor sedaj rusko narodno epično pesem, ampak kakor быть »bivši resnični dogodek«, pri Orlovu »по (действительным) событиям« i. dr. 6₁₉₋₂₃ пѣльгы pomeni tu čete (Orlov эти полки). Strus. пѣльгъ ima več različnih pomenov. Prim. Sreznevskij, Материалы II 1747—9: войско, воинство; битва, сраженіе; война, поход; стан i. dr. Smisel konteksta odloča. 38₁₀₋₁₁ Glagol мыкати prevaja Sreznevskij o. c. II 215 трепать, метать. Nahaja se še sedaj v ruščini in slovenščini v sorodnem pomenu: rus. мыкать по Ušakovu II 287, »чесать лен, пеньку«, slov. mikati predivo. Od tod je vzeta prisposoba v »Slovu«. V prevodu seveda ne ustreza prav glagol izvirnika. Zato ga tudi Sreznevskij i. dr. na različne načine opisujejo (Orlov мчишь, Šambinago-Ržiga несешь itd.). 38₁₈ kovilje od ковель »stepna trava«, »stipa pennata« je najbolje pustiti, ker se tudi v srbohrvaščini nahaja, slovenski dialektični izrazi, kakor bodalica, balovina (prim. pri Pleteršniku), pa malo povejo in so nekam neizraziti za gornji tekst. 39₁₈₋₁₉ съпряже od съпрячи pomeni po Sreznevskem III 809 »стянуть, согнуть«; Orlov (str. 86) ima »согнуло«, Šambinago-Ržiga (str. 84) »свело« i. pod. Slov. spreči bi ne pomenilo isto. 39₂₀ затьче v pomenu rus. заткнуть »zamašiti« (заткнуло tudi v ruskih prevodih) more biti tudi slov. zataknilo v istem pomenu. 43₃₋₄ Izraz »regetati« o srakah ima Erjavec (o. c. 151). 45₅ Namesto »krajine« bi se moglo reči tudi »dežele«.

Bibliografski podatki

Literatura o »Slovu« je ogromna. Tukaj seveda ni mesto za podrobnejše navajanje. Od časa do časa so izšli bibliografski pregledi. Zadnji najpopolnejši je izšel pri ruski akademiji znanosti pred desetimi leti »Слово о полку Игореве. Библиография изданий, переводов и исследований. Составила В. П. Адрианова-Перетц« (Москва-Ленинград 1940), k temu pa še »Библиографический указатель. Составили О. В. Данилова, Е. Д. Поплавская, И. С. Романченко, под редакцией и со вступительной статьей проф. С. К. Шамбинаго (Москва 1940). Znanstvenokritične izdaje z raznimi komentarji se pričenjajo s šestdesetimi leti prejšnjega stoletja. Pred tem je omembe vredna predvsem obširna izdaja D. Dubenskega iz leta 1844. Pri poznejših so udeleženi v veliki meri najboljši ruski filologi: F. I. Buslajev (1861), N. Tihonravov (1866, 1868), O. Ogonovskij (1876, 1881), Vs. Miller (študija 1877), A. Smirnov (študiji 1877, 1879), A. Potebnja (1878, 1914), M. A. Maksimovič (ponatis starejših študij 1880), E. V. Barsov (I—III 1887—1889). Nekako zaključno obširno delo na podlagi vsega prejšnjega je akademika V. Pertca izdaja pri ukrajinski akademiji znanosti (Kijev 1926). Po njej se je pričela nova serija velikih knjižnih izdaj, V. A. Keltujala (1930 in prej), v založbi »Academia« (Moskva-Leningrad 1934) izdaja S. Šambinaga in V. Ržiga, pri »Slovanskem ústavu« v Pragi E. Ljackega (1934, pozneje še v »Slavia« 1938). Posebno pa so narasle izdaje in se je počivil študij o »Slovu« v Rusiji, ko so leta 1938 praznovali 750-letnico nastanka »Slova«; pri akademiji znanosti izdaja akademika A. S. Orlova (1938, v drugi izdaji 1946),

v založbi »Советский писатель« N. K. Gudzija (1938, pozneje v »Hrestomatiji« (1947), A. Jugov (1945) i. dr. Kot posebno odlično izdajo je omeniti končno R. Jakobsona (New York 1948). Da se je »Slovo« obravnavalo v vsaki krestomatiji staroruske literature, se razume samo po sebi. Naj omenim zlasti dve: v državni založbi Moskva-Petrograd (1923) in od P. M. Bicillija (Sofija 1931). Nepregledna je literatura monografij, tičočih se teh ali onih vprašanj »Slova«. So seveda tudi v mnogem nedostopne. Čudno je, da je bila ruska akademija po naši 9. septembra 1948 naprošena za svojo izdajo bibliografije o »Slovu«, pa ni do danes odgovorila. Je pa le v Ljubljani vse važnejše iz najnovejše in starejše dobe, to zadnje po zaslugi graškega slavista G. Kreka, pisca za svojo dobo znamenite knjige »Einleitung in die slavische Literaturgeschichte« (druga izdaja, Graz 1887). Da je o »Slovu« govor v vseh zgodovinah stare ruske literature in tudi zgodovinah, je umevno. Od ruskih umetniških presnitev sta omeniti predvsem pesnikov V. A. Žukovskega iz l. 1817—19, a izdano v tisku pozneje, ter A. N. Majkova iz l. 1870.

Od Nerusov so se bavili s »Slovom« predvsem Čehi. Izdaje so od V. Hanke (1821), M. Hattale (1858) in K. J. Erbenja (1869), pa že tudi J. Jungmanna (1810), a izdano šele od V. A. Franceva (1932). Neki prevod je od P. Papáčka (1926). Pri Slovakah je v najnovejšem času izšel prevod s pripombami pod uredništvom prof. A. Isačenka; dodana je razprava o »Slovu« pri zapadnih Slovanih. Pri Nemcih je imenovati manjše izdaje R. Abichta (1895), K. H. Meyerja (1933) in metrično predelavo E. Sieversa (1926), ki pa operira z nemogočimi naglasi in jezikovnimi oblikami. Poskus je bil tudi odklonjen (prim. M. Grunskýj, Форма та композиция »Слова о полку Игоревім«, Kijev 1928, v izdaji ukrajinske akademije znanosti). Več je nemških prevodov, celo že kmalu po prvi ruski izdaji. O prevodih na našem jugu je pisal I. Esih »Hrvatsko-srpski i slovenski prijevodi« (Napredak, Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1930, Sarajevo 1929). O Pleteršnikovem slovenskem prevodu sem govoril že v »Uvodu«, Pleteršnik je bil po vsej verjetnosti opozorjen na »Slovo« že po svojem učitelju Miklošiču, ki se je s slušatelji v početku petdesetih let bavil z njim, kakor pripoveduje Trdina, Spomini II 15. Izrazil se je: »Pripomniti moram, da je ta pesnitev najbolj čudovita, kar sem jih kedaj bral.« Tudi Trdino je pesem, kakor pravi, tako navdušila, da se je naučil dober del na pamet. Pri Srbih je objavil prevod še J. Šajković (Novi Sad 1930).

Poseben oddelek pri študijah o »Slovu« tvorijo trditve nekdanje ruske skeptične šole in v novejšem času zlasti Francoza A. Mazona o avtentičnosti »Slova«, ki naj bi bil falzifikat. Te trditve je lahko spoznati za popolnoma neosnovane. So pa tudi v posebnih študijah zavržene in ovržene. Naj omenim le dve: A. Brücknerja »Die Echtheit des Igorliedes« (Zeitschr. für slav. Philol. 1937, XIV 46 sl.) in obširno R. Jakobsona »L'authenticité du Slovo« (v izdaji 1948, str. 234 sl.). Trditev, da bi »Slovo« bilo nastalo pod vplivom tako imenovanega literaturnega spomenika »Zadonščine«, ki ima slična mesta s »Slovom« (opeva Kulikovo bitko leta 1380, a starejši rokopis je iz leta 1470), se izkaže že z enim mestom kot smešna, ako se primerja iz »Slova« 10₁₁₋₁₆ in 12₁₄₋₁₅ »О Руская земле! уже за Шеломынемъ еси« z Zadonšč. л. 126 такъ земля еси русская, какъ еси была доселева за црёмъ за соломоном Т. С. № 2, Петроград 1922, str. 27). Шеломя, Srezn, гряда холмов, je naše »sleme« (prim. polj. szlemię). Prim. tudi vrh gorskega hrbta severno od Zagreba Sleme.

V Ipatskem rokopisu letopisa pod letnico 1184, str. 429 (gl. gori str. 370) stoji ввйдоша на шоломя Т. Torbiörnssona, Die gemeinslav. Liquidametathese I 100 (Upsala 1902), zveza z izposojenko iz germanščine *selmъ »helm« (pač po Miklošičevem etimol. slovarju) in ločitev od slovan. *selmę »balken« (ib. str. 97—8) ni potrebna. O prehodu pomena gl. pri Pleteršniku. Mesto v Zadonščini bi moglo pričati za starejše s-; š- pa je najbrž po kontaminaciji s шеломя.

Ljubljana, 22. avgusta 1950.

Résumé

L'étude présente un fragment de la rédaction slovène de l'édition du poème *»Slovo o polku Igoŕevě«* en ancien russe. L'introduction explique l'histoire du texte du poème, le fond historique du sujet et la présentation de l'édition. Dans ce fragment, l'auteur a publié sept passages choisis, ce qui représente presque le tiers de l'épopée (243 des 787 vers de la première édition, d'après le fac-similé). Le texte du fragment est présenté en quatre colonnes correspondantes: la première donne le texte selon le fac-similé de la première édition (editio princeps) avec l'indication de la pagination et du nombre des vers, la deuxième le texte reconstruit, la troisième la transcription du texte avec des signes d'accentuation, et la quatrième, sa traduction slovène.

Le texte du poème est suivi du commentaire relatif aux quatre rédactions précédentes du texte choisi. Le premier paragraphe caractérise la première édition publiée en 1800. Le deuxième explique la reconstruction et donne des remarques générales sur la langue et le commentaire du texte avec des notes explicatives relatives aux divers passages. Naturellement, ce commentaire n'est pas une simple compilation des constatations admises jusqu'à présent, mais représente le fruit des recherches personnelles et apporte certains éclaircissements nouveaux sur les «passages difficiles». Le troisième paragraphe qui traite la transcription, analyse les signes phonétiques et les signes d'accentuation, non seulement quant à la place d'accent, mais aussi quant à l'intonation. Pour des raisons typographiques et aussi par désir de la plus grande simplicité possible, l'accent est indiqué par des signes de ponctuation à droite et au-dessus de la voyelle. Les voyelles longues à intonation descendante sont marquées d'une virgule (p. ex. *du'ha*), et celles à intonation ascendante d'une virgule mise à l'envers (p. ex. *vъnu'ka*). L'accent des voyelles brèves est marqué par un point à la même place (p. ex. *slo'vo*). Les changements d'intonation (métatonies) et les abréviations des voyelles originellement longues ne sont pas pris en considération, tandis que la place d'accent actuelle, où celle-ci diffère de l'ancienne, est indiquée de manière que toutes les voyelles, longues et brèves, sont marquées d'un point précédant la voyelle (p. ex. *nač'ali'*). Le quatrième paragraphe traite le sens et la traduction slovène de certains passages. L'auteur termine par une courte bibliographie des éditions, études et traductions du poème, et par une réfutation de la thèse non fondée de l'ancienne école russe sceptique, récemment reprise par des slavissants hors de Russie qui met en doute l'authenticité de l'épopée.

Milko Kos

PUSTOTA

Priprava in izdelava etimološkega slovarja slovenskega jezika je eno glavnih znanstvenih podjetij Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Delo je zasnoval in vodi naš slavljencec Fr. Ramovš, ki je vsebino in namen takega slovarja sam opredelil: »Pretežno bodi zgodovinski in naj ugotavlja to, kar so besede na tleh slovenskega razvoja doživljale, kako so se oblikovno in pomensko razvijale, od kod so prihajale, zakaj so postale last našega jezika, kdaj so se udomačile, kje so se širile, skratka, kako so besede v slovenski sredini živele« (Letopis AZU I, 354). Pri odgovorih na nekatera teh vprašanj more jezikoslovcu pri etimološkem slovarju biti v pomoč tudi zgodovinar, zlasti z odkrivanjem in s kritičnim objavljanim virov, v katerih so zapisani stari slovenski teksti in besede pa tudi s stvarno razlago nekaterih takih besed. Ena takih besed je n. pr. *pustota*. Historika zanima kot pojem in termin agrarno-gospodarskega življenja Slovencev in Furlanov, udomačen pri obeh narodih že od srednjega veka sem.

Pleteršnikov slovar navaja po času najstarejši zapis besede *pustota* pri Janezu Svetokriškem (1691—1707). J. Kelemina-J. Mal imata zanjo podatek iz listine, datirane 1667.¹ Nekaj starejših navedb za *pustoto*, zlasti na Tolminskem, je zbranih v moji objavi urbarjev Slovenskega Primorja.²

V virih, napisanih v latinščini, ponajveč iz zahodnega slovenskega ozemlja in iz Furlanije, nahajamo v razdobju od 13. do 15. stoletja besedo *pustota* blizu 50-krat (gl. seznam na koncu). Po geografski razprostranjenosti segajo ti viri ali omembe *pustote* na zahodu še čez reko Tilment, na severu v Karnijo, na vzhodu pa na Tolminsko in posamič še v okolico Gorice, na Notranjsko (Pivka, dolina Reke) in v Istro (Milje). Izjemna je omemba *pustote* v Tiffenu svzh. od Beljaka na Koroškem, kar pa je razložljivo z oglejsko diplomatično in stvarno provenienco zadevne listine (12).³

Če pregledamo geografsko razširjenost v rabi besede *pustota* po listinah, moramo ugotoviti, da se je kot poseben termin uporabljala predvsem na ozemlju svetne

¹ Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 14 (1933), 80.

² Viri za zgodovino Slovencev II. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 2, 22.

³ Številke v oklepajih se nanašajo na seznam listin na koncu.

oblasti nekdanjega oglejskega patriarhata, in sicer v stvarih agrarno-gospodarskega značaja, ali pa na ozemlju, ki je v soseščini in je bilo z njim politično ali gospodarsko povezano. Zunaj tega območja ne vem, da bi se uporabljala *pustota* kot zapisan termin pravnega in agrarno-gospodarskega življenja.

Dokaz za navedeno stvarno in geografsko omejeno uporabo termina *pustota* je njena uradna raba v listinah oglejske in goriške provenience, predvsem pa v dveh pravnih knjigah: 1. v pravni kodifikaciji za Furlanijo *Constitutiones patriae Fori Julii*, izdani od patriarha Markvarda leta 1366 (z dodatki 1368—1380); v tej se govori o pustoti v treh členih (143, 144, 145);⁴ 2. v tako imenovanem *goriškem statutu*, za nekdanje ozemlje goriških grofov (izumrlih 1500) in za goriško grofijo prilagojenem in prirejenem, nekaj skrajšanem, nekaj pa tudi razširjenem pravnem tekstu, naslanjajočem se na furlanske *Constitutiones*.⁵ *Pustote* imenuje ta nemško pisani statut »öde«, »öde huebe«.

Kot kaj in kako se nam predstavljajo *pustote* v teh virih med 13. in 15. stoletjem? Beseda je zapisana kot *pustota* (*pustotta*), izjemno *postata*; pogrešnemu čitanju ali zapisu pripisujem *pestata* (32). *Pustote* se imenujejo v prvi vrsti neoddane (v najem), neobdelane, opuščene kmetije (1, 2, 5, 6, 8, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 33, 34, 39, 40, 42). Kot opuščene kmetije jih označuje včasih tudi latinsko pojasnilo *mansi desolati* (16, 17) ali neoddane (v najem) *mansi non locati* (1). *Pustote* so lahko tudi selišča (*sedimen* 12, 31, 37, 39, 40), še ne pozidana ali opustošena, ki naj se pozidajo (24, 29), dalje brajde (36), vinogradi (37), gozd (39) in grajski stolp (12). Če je kmetija opuščena, je rečeno, da je *v pustoti* (*in pustota*).

Pustote spadajo k ozemlju, so pritikline določene vasi (3), a morejo biti tudi cele vasi in okoliši; nekaterih takih, nekdanj kot *pustote* označenih vasi, danes ni več (9, 10, 16). Pri *pustotah* navadno ni naveden obdelovalec (6, 10, 17, 34, 40, 43). Lahko pa je *pustoto* obdeloval tudi najemnik sosedne kmetije (42). Včasih je naveden obdelovalec iz časov, ko kmetija še ni bila *pustota* (13, 14, 39). Zemljo je bilo mogoče oddajati (v najem) tudi kot *pustoto*; v tem primeru so se dajatve pač ločile od dajatev kmetij (18, 20, 21). Svet, ki je bil kdaj *pustota*, je lahko postal spet redna kmetija (40).

Tudi od *pustot* je bilo treba plačevati; včasih toliko kakor od kmetij (8, 13), celo več (14), ali pa manj (20, 38). Za vas Gabrije pri Tolminu kaže tolminski urbar

⁴ Novejše objave: V. Joppijeva, *Constitutiones Patrie Fori Julii* (1900), 79, 80, 113. — P. S. Leichtova, *Parlamento friulano I/2*, 254, 255, 327 (*Atti delle assemblee costituzionali italiane, serie prima, sezione sesta*, 1925).

⁵ *Das Görzer Statutbuch. Eine deutsche Ausgabe der Friauler Constitutiones des Patriarchen Marquard als Görzer Stadtrecht seit dem 15. Jahrh.* Herausgegeben von Dr. Anton Gnirs, Wien 1916.

iz 1377, da so njene kmetije plačevale leta 1294, ko so bile pustote, prav toliko kakor kasneje, ko so bile obdelane kot kmetije.⁶

Ko je patriarh dajal Tolminsko kot upravno celoto v zakup, je pri tem nekajkrat izrecno povedano, naj zakupnik tam dotedanje oglejske pustote prizna (*assentare*). Tako je leta 1339 dobil Tolminsko v zakup Simon de Cucagna in leta 1342 Castrone de Bardis iz Florence (25, 26, 28). Izraz »priznati« razumem tako, da je zakupnik imel dolžnost, da opuščene kmetije in neoddan svet prizna kot kategorijo pustote in jih kot take oddaja. Glagol *assentare* nahajam v zvezi z *locare* (oddajati v najem), ko je šlo 1310 za zopetno poselitev vasi in oddajo pustot okoli Plužen v cerkljanskih hribih (n. pr. 16: *asentavit et locavit villas, mansos; villa... locata erat et assentata*). Zakupnika Tolminskega sta torej 1339 in 1342 imela obvezo, da svet priznata in oddajata kot pustoto.

Nasprotno pa je 1351, ko patriarh zastavi v nekaterih naštetih tolminskih vaseh 19 kmetij in pol, povedano o pustotah, da prevzemniki nimajo nikake pravice do njih (32: *nihil agere hinc debeant*). Ko je 1342 opat iz Beligne pri Ogleju dal v zakup dohodke svojega samostana, je to storil z izjemo pustot okoli Beligne in v Medani v goriških Brdih (27).

Kaže se, da je bila pustotam (opuščenim kmetijam) najbolj nevarna vaška srenja. Furlanska zakonodaja brani pred vaško srenjo nedotakljivost in integriteto ter s tem gospodarsko korist patriarha kot deželnega kneza pri pustotah. Zakaj bati se je bilo — nedvomno se je to tudi dogajalo — da bi si srenja prisvajala, to je srenjski zemlji priključevala neobdelana ali neoddana zemljišča; tako bi izločala pustote iz kompleksa zemljišč, ki jih je zemljiški gospod oddajal posameznim kmetom, in zmanjševala koristi, ki jih je od svoje zemlje imel, želel ali mogel imeti zemljiški gospod. Značaj pustote kot nesrenjske zemlje ima v mislih S. Rutar, ko jih v svoji Zgodovini Tolminskega (str. 78) označuje: »Pustote so imenovali neobdelana zemljišča, ki neso bila razdeljena med občanarje, nego so po fevdalnem pravu spadala deželnemu knezu.«

Iz tega značaja in položaja pustot je razumeti določbo furlanskega zakonika iz leta 1366 (člen 145), ki pravi, da ne sme iz nobenega vzroka nobena srenja po kmetijah pustotah rušiti in pustošiti hiš, trtnih nasadov ali drevja ter latnikov, na katerih sloné trte. Tudi ne sme srenja izdati nobene odredbe, ki bi šla za tem, da bi koga plašila, da bi si ne upal vzeti v najem kmetije pustote; še v tem ga ne sme ovirati, da bi jo vzel v najem za stalno najemščino ali celo višjo od navadne. Če bi katerakoli srenja videla, da kdo iz tiste vasi ruši ali pustoši hiše, drevje ali trte na kmetijah pustotah, je dolžna storilca ali storilce škode naznaniti in izročiti. Če srenja

⁶ Thesaurus ecclesiae Aquileiensis. Ed. Bianchi, 284, n. 841; Monumenta patriae Fori Julii, fol. 60, rkp. v Državnem arhivu v Trstu; moji Urbarji Slov. Primorja, 53.

to napravi, je prosta vsake kazni, naznanjene pa zadene kazen 50 liber; namesto te kazni jih more gosposka prijeti in pridržati tudi osebno. Če bi pa srenja takega škodljivca ne naznanila, mora kazen 50 liber plačati sama. V nekoliko skrajšani in spremenjeni obliki prinaša te določbe goriški statut, ki pa pustot v tej zvezi izrecno ne omenja. (Gnirs, 86).

Določba, ki vaški srenji prepoveduje kogarkoli ovirati pri najemanju pustot, je v posebnem členu 144 furlanskega in za njim goriškega zakonika (Gnirs, 87) razširjena tudi na posameznike. Če bi kdo sam ali po kom drugem prepovedoval ali grozil komu, ki bi hotel vzeti kmetijo v najem (naj bo pustota ali ne) in bi pri tem napravil škodo prizadetemu osebno, na njegovem imetju ali na imenovani kmetiji in, če se vse to dá dokazati z dvema pričama (lahko sta tudi ženskega spola), zadene prekršitelja kazen 50 liber, ki se plačajo patriarhovi kuriji (v goriškem statutu: geen hoff, t. j. na dvor goriškega grofa). Če bi pa grozil tistemu, ki je prevzel kmetijo, in ga še osebno oškodoval tako, da bi tekla kri ali ga drugače znatno oškodoval, zadene oškodovalca kazen 100 liber, ki se plačajo kakor zgoraj. Če bi ga pa oškodoval na imetju ali na kmetiji, mu mora vzeto vrniti v dvojni vrednosti in še plačati kazen 50 liber. Če pa mu napravi škodo s tem, da mu v hišo podtakne ogenj, naj ga, če ga ujamejo, v ognju zažgó. Če ga pa ne morejo prijeti, naj bo za večno izobčen (furl. zakon: perpetuo sit bannitus; gor. statut: sol man in ewigkhlich aus dem land sprechen und also in das achtpuech schreiben) in nihče naj ga ne sprejme, pod kaznijo, da izgubi patriarhovo milost (gor. st.: milost goriškega grofa).

Razlogi, da je kmetija postala pustota, so bili navadno gospodarskega značaja. Za zemljiškega gospoda je pustota pomenila negativno postavko zaradi zmanjšane ali izostale produkcijske možnosti in zato zmanjšanih ali celo odpadlih dohodkov. Da bi prišel vsaj nekoliko do svoje gospodarske koristi in dobička, je zemljiški gospod rubil. O tem govori člen 143 furlanskega zakonika. V nekoliko spremenjeni obliki ga je prevzel tudi goriški statut, ki spopolnjujoč pojasnjuje nekoliko nejasno in pomanjkljivo formulacijo furlanskega zakonika (Gnirs, 85). Povedano je, da sme zemljiški gospod na pustoti (opuščeni kmetiji) rubiti kmetovo in drugo imetje, ki ga najde tam, da si poplača neporavnane dajatve. Ne sme pa zemljiški gospod kmetovega imetja na pustoti pridržati ali jemati samo zato, ker je kmet zemljo opustil (in tako povzročil, da je kmetija postala pustota).

Iz virov je razvidno, da je pustota posebna kategorija zemljišč (še ne oddanih ali opuščenih) in termin iz agrarno-gospodarskega življenja na ozemlju nekdanjega oglejskega patriarhata v Furlaniji, na Tolminskem in v Beneški Sloveniji ter na ozemlju sosedne goriške grofije.

Na tem ozemlju so prebivali in prebivajo danes Slovenci in Furlani. Zanima nas predvsem, kako, kdaj in zakaj je prešla slovenska beseda *pustota* v agrarno-gospodarsko življenje in terminologijo Furlanov.

Znano je, da so deli ravne Furlanije po madžarskih navalih, to je najpoprej v drugi polovici 10. stoletja, postali kolonizacijsko ozemlje slovenskega ruralnega življa, ki je ustanovil številne vasi in kraje v pokrajini med Sočo in Tilmentom pa tudi še na zahodu od reke Tilmenta.⁷ O tem nam pričajo: kraji s pridevkom »slovenski«, »Slovenec« ali kar »Slovenici«; kraji, ki imajo v virih zapisano in deloma še danes ohranjeno ime s slovensko jezikovno osnovo; slovenska osebna imena in priimki prebivalcev; podatki raznih virov o Slovencih v furlanski ravnini in končno še do danes ohranjene slovenske besede v furlanščini. Mednje spada tudi naša *pustota*.⁸ *Pustòt* in *postòt* kot moški samostalnik, *pustòte* pa kot ženski ima novi Pironov slovar furlanskega jezika; Quarina pa navaja še *pustòs*, *pustòtes*, *pustòtis*, *pustèr*. *Pustòt*, *pustòte* in podobno je pomenilo in pomeni v furlanščini »neobdelano, zapuščeno zemljišče; nerodovitno zemljišče, ki je izgubilo plodno moč«.⁹

Mnenja sem, da so besedo *pustota* Furlani prevzeli od nekdanjih slovenskih ruralnih naseljencev, ki so prebivali med njimi in poleg njih v ravni Furlaniji. Za to imam naslednje razloge. V zapisanih tekstih se *pustote* omenjajo v 45 krajih; od teh je 26 krajev na danes furlanskem, 19 pa na danes slovenskem jezikovnem ozemlju. *Pustota* je kot agrarno-gospodarski termin in pojem prevzet v že omenjeno pravno knjigo, namenjeno »furlanski domovini« (Patria Fori Julii), h kateri slovenskega ozemlja niso šteli. *Pustòs*, *pustòt*, *pustòte*, *pustòtis*, *postòta* je razširjen toponomastičen naziv, predvsem ledinsko ime v srednji in spodnji Furlaniji.¹⁰ Še onstran Tilmenta navaja zemljevid *Casale Pustotti* pri Fossalti di Portogruaro. Furlani so od slovenskih poljedelcev prevzeli mimo *pustote* še druge agrarne termine in nazive, ki pomenjajo dele obdelane pa tudi neobdelane zemlje. V toponomastiki zadevnih ledinskih in krajevnih imen najdemo v Furlanski ravnini: *njiva* (*gnive*), *ledina*, *ladina*, *poljana* (*pojane*, *pojanis*, *pojans*, *pujana*, *pujane*), *polje* (*polie*, *puoglie*, *puje*, *pulie*), *travnik* (*traunic*).¹¹ Podoba je, da je bil vpliv slovenskih agrarnih priseljencev na furlansko okolico sorazmerno močan.

⁷ O slovenski naselitvi v ravni Furlaniji: M. Kos, K postanku slovenske zapadne meje. Razprave ZDHV V—VI (1930), pos. str. 365 sl. in Beneška Slovenija — zgodovinsko ime. Trinkov zbor. 1946, 92 sl. Pri obeh razpravah tudi starejša literatura.

⁸ Kot izposojenko iz slovenščine v furlanščino je besedo *pustota* pred 100 leti zabeležil G. D. della Bona (Calendario per l'anno 1849, pubblicato della Soc. agraria di Gorizia), za njim jo kot tako navaja Pirona v 1. izd. furl. besednjaka (1871) in drugi, ki jih omenja K. Štrekelj, Zur Kenntnis der slav. Elemente im friaulischen Wortschatze, Archiv f. slav. Phil. 12 (1890), 474 sl. in Slawisches im friaulischen Wortschatze, ib. 31 (1910), 203 sl.

⁹ Il nuovo Pirona, Vocabolario friulano (1935), 829. — L. Quarina, Toponomastica slava nella pianura friulana. Bolletino della Soc. filologica friulana. Ce fastu? 10 (1934), 250. — V Pironovem slovarju navedeno delo Giov. Batt. de Gasperi, Termini geografici del dialetto friulano (Firenze 1922) mi ni bilo dostopno.

¹⁰ Il nuovo Pirona, 1509.

Kdaj je bila *pustota* prevzeta v furlanščino? Ne pred agrarno kolonizacijo Slovencev v Furlanski ravnini, torej ne pred 2. polovico 10. stoletja in ne po 2. polovici 13. stoletja, ko naletimo na termin *pustota* prvič v zapisanem tekstu (1286). V tem časovnem razdobju je bilo slovenstvo v ravni Furlaniji vsekakor še živo. V sledečih stoletjih (14. in 15.) je upadalo, dokler ni končno izumrlo. Furlansko okolje je bilo številčno premočno, da bi se bile v njem mogle slovenske naselbine trajno obdržati. Pridevkov *slovenski*, *Slovencev*, *Slovinci* pri krajevnih imenih je zmeraj manj. Slovenska osebna imena prebivalcev v vaseh izginjajo; nadomeščajo jih imena furlanskega, krščanskega in drugega izvora. Le v obrobju Furlanske ravnine, bliže strnjnemu slovenskemu ozemlju, naletimo na slovenska osebna imena še v 13. in 14. stoletju. Množi se pa pri osebnih imenih pridevek *Slovenec* (*Sclavus*, *Sclaf*, *Sclavon*), kar kaže, da je bil prizadeti že izjema v sicer furlanskem okolju.¹²

Vendar so se še do danes ohranili sledovi nekdanjega slovenskega življa v Furlanski ravnini. Mednje sodijo toponomastična imena in slovenske izposojenke v furlanščini. V vrsto enih kakor drugih spada slovenska *pustota*, nekdanj agrarnogospodarski termin v Furlaniji in na zahodnem slovenskem ozemlju.

1. 1286, maj 27. — Neoddane kmetije pustote (de mansis non locatis qui dicuntur pustote) v vaseh Pantianico, Beano, Chiasiellis, Zompicchia in Bicinicio (južno in jugozap. od Vidma). — Arch. Triest., 12, 68.

2. 1287. — Kmetija »in pustotta« v kraju Spinetum, ki ga je iskati blizu Meduna onstran Tilmenta. — Thes. eccl. Aquil., 196.

3. 1289, maj 28. — Vas Rutarji (Rutars) sev. od Krmina s pritiklinami, med katerimi so tudi pustote (cum pustotis). — Prepis v Collezione Bianchi, št. 541, Biblioteca comunale, Videm.

4. 1291. — Pustota v kraju Amaro (jugovzh. od Tolmezza v Karniji). — Mem. stor. For., 5, 1909, 82.

5. 1292. — Tri kmetije v Kosezah (in villa Zadlinge) pri Ilirski Bistrici, ki so bile pustote (qui fuerunt pustote). — Kod. B 139, fol. 5'.

6. 1292, febr. 26. — Deset kmetij v Rakitniku pri Postojni; pri dveh sta obdelovalca navedena, ostale so »pustotta«. — Kandler, Codice dipl. Istriano.

7. 1293, junij 21. — Omenja se »una pustotta« v kraju Basalgella (verjetno pri Vidmu, furl. Basandièle). — Mem. stor. For., 5, 1909, 168.

8. 1294, dec. 10. — Štiri kmetije pustote v vasi Gabrije pri Tolminu. — Mem. stor. For., 9, 1913, 385. — Regest te listine v Thes. eccl. Aquil., 284, pustot ne navaja.

9. 1297, april 6. — Vasi Necoriach, Machiez Rasella in Biliach, ki so vse pustote (que omnes sunt pustote). Prvi dve vasi, ki danes ne obstojita več, je iskati na Pivki. Bilje je pri Prestranku blizu Postojne, kjer navaja zemljevid konjarno Bilje. V Natariacho so bile 1300 štiri, v Bilach (Bilje) pa je bilo osem kmetij. — Mon. patr. For., f. 102. — Thes. eccl. Aquil., 147.

10. 1298. — Štiri kmetije v vasi Saccozani (mogoče pri Tricesimu), ki so »in pustotta«. — Thes. eccl. Aquil., 193.

¹¹ Il nuovo Pirona, 1463 dalje.

¹² Podrobne utemeljitve s podatki za navedeno bi segali preko okvira tega članka.

11. 1299, dec. 18. — Pustota v vasi Gonars (pri Palmanovi). — Mem. stor. for., 9, 1913, 385.

12. 1300. — Zemljišče stolpa, ki je pustota (sedimen turris pustotte) v zgornjem gradu v Tiffenu (sevvzh. od Beljaka na Koroškem). — Mon. patr. For., f. 27; Thes. eccl. Aquil., 148.

13. 1305, apr. 5. — Pustota (de una pustotta) v vasi Srednje (Sorenga) v Benški Sloveniji. — Thes. eccl. Aquil., 335.

14. 1306. — Kmetija pustota (de uno manso pustotta) v vasi Plazas, kraju Sauras (iskati blizu Fagagne v srednji Furlaniji). — Thes. eccl. Aquil., 338.

15. 1306 dec. 12. — Polovična kmetija, ki je »pustotta« v Žabčah pri Tolminu. — Thes. eccl. Aquil., 330.

16. 1310, avgust 8. — Plužne (Plusina) in okoliš ter tamošnja vas Jazna (Jasim) na Cerkljanskem, kar je bilo oziroma je pustota (pustota seu desolata). — Arch. Triest., 13, 1887, 66, 67, 68.

17. 1313, januar 6. — Dve polovični kmetiji v vasi Mariano pri Versi (juž. od Krmina), ki sta pustota (pustota seu desolatus). — Original v Drž. arh. na Dunaju.

18. 1319, sept. — Kmetija, ki se obdeluje kot pustota. — Leicht v Memorie storiche Forogiuliesi, 4, 1908, 137.

19. 1320, marec 3. — Dve kmetiji pustoti (de duobus mansis pustottis) v vasi Marciliana pri Trziču (Monfalcone). — Mon. patr. For., f. 82.

20. 1321, februar 21. — Kmetije v vasi Svina pri Kobaridu, oddane v najem »pro pustota« (kot pustota). — G. Bianchi, Docum. per la storia del Friuli, I, 452.

21. 1321, marec 24. — Polovična kmetija v vasi Villesse, jugozap. od Gradiške, ki se obdeluje kot pustota (pro pustota). — Kod. B 139, f. 4.

22. 1321, julij 30. — Najemščina za pustote (pro censu pustotarum) v Mlinskem pri Kobaridu. — Mon. patr. For., f. 82.

23. 1330, marec 23. — Pustote (quedam bona pustotta dicta) v Risischis pri Campomolle (furl. Ciamuèl, Campomolle pri Rivignanu). — Mon. patr. For., f. 32.

24. 1336, julij 13. — Zemljišče v Miljah, ki je »in pustotta«, naj se zopet pozida. — Mon. patr. For., f. 84.

25. 1339, dec. 6. — Simon de Cucagna, ki mu je dana v zakup Tolminska gastaldija, mora tamošnje pustote (pustotas) patriarhove in oglejske cerkve priznati (assentabit). — Arch. Triest., 14, 1888, 293.

26. 1340, febr. 2. — Kakor pri št. 25. — Arch. Triest., 14, 1888, 295.

27. 1342, marec 3. — Zakup posestev samostana v Beligni, z izjemo pustot okoli Beligne in v Medani (v goriških Brdih). — Mon. patr. For., f. 16.

28. 1342, junij 19. — Castronus de Bardis iz Florence, ki mu je dana v zakup Tolminska gastaldija, mora tamošnje pustote (pustotas) oglejske cerkve priznati. — Arch. Triest., 15, 1889, 63.

29. 1345, oktober 30. — Obzidano zemljišče na trgu v Trziču (Monfalcone), ki je pustota. — Mon. patr. For., f. 86.

30. 1345, november 25. — Prazno zemljišče pred vrati gradu v Trziču (Monfalcone), ki je pustota. — Mon. patr. For., f. 86.

31. 1349, avgust 14. — Selišče na pustoti (sedimen de pustota) in njiva v Moši pri Gorici. — Benetke, bibl. Marciana, zbirka Fontanini, mss. lat., cl. 14, n. 101, f. 47.

32. 1351. — Zastavljenih 19 kmetij in pol v naštetih vaseh na Tolminskem; z zemljišči, ki so pustote (que sunt pestata) prevzemniki zastavljenega nimajo razpolagati. — Kod. B 139, f. 23.

33. 1352, december 2. — Kmetija v kraju Palasio (iskati ga je okoli Čedada), ki je pustota (qui est pustota). — A. Sacchetti v Mem. stor. Cividalesi, 1, 1905, 85.

34. 1361, januar 2. — Pet zemljišč v Prvačini pri Gorici, od katerih sta dve pustoti (duo sunt pustoti). — Listina kot pri št. 31, fol. 149.

35. 1366. — Pustote v Constitutiones patriae Fori Julii. — Glej zgoraj str. 398.

36. 1367, oktober 14. — Brajda pustota (una brayda pustotta) v okolici San Vito (pri Tilmentu). — Thes. eccl. Aquil., 361.

37. 1370, junij 13. — Vinograd z zemljiščem, ki je »v pustoti« = leži neobdelano (jacentem in pustotta) v okolici Humina, v kraju, ki se imenuje Arivyves, v smeri proti Pušji vesi (Venzone). — Thes. eccl. Aquil., 379.

38. 1372. — Tri pustote (pustotta), ena v vasi in pritiklinah Incarojo (furl. Inciaroi, v Karniji), druga prav tam v vasi Riu, tretja v vasi Calle (morda pravilno Valle, ki je vas v dolini Incarojo). — Thes. eccl. Aquil., 368, 369.

39. 1376, februar 16. — Kmetija v kraju Blasiola in zemljišče v kraju Zuchetto, oboje »in pustotta« (kraja je iskati v bližini Meduna onstran Tilmenta, Zuchetto je mogoče Zuculet v občini Clauzetto severovzh. od Meduna). — Thes. eccl. Aquil., 381.

40. 1376, julij 12. — Kmetija ali zemljišče v kraju Tajedo v okolišu San Vito ob Tilmentu, ki je bilo dalj časa pustota = opuščeno (erat diutius in pustotta). — Thes. eccl. Aquil., 383.

41. 1455, junij 2. — Beneški uradniki so v Furlaniji prisiljeni oddajati pustote (pustottas) oglejskega kapitlja. — Benetke, Archivio di stato, Consultori in iure, busta 366, 4, f. 15.

42. 1457, maj 12. — Pustote v Sovodnjah in na Vogrskem pri Gorici. — Fr. Kos v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, 12 (1902), 122.

43. — Omenja se pri kraju Clauiano (furl. Claujàn, pri Palmanovi) neki Toni de la Pustota. — G. Marchetti v Boll. della Soc. filol. friul., Ce fastu? 10 (1934), 90.

Kratice. — *Kod B 139*, rokopis Diplomatar der Grafen von Görz, iz 14. stoletja, v Državnem arhivu v Trstu. — *Mon. patr. For.*, Monumenta patriae Fori Julii, rokopis iz 16.—17. stoletja, nekdanj s signaturo R 80 v Državnem arhivu na Dunaju, danes v Državnem arhivu v Trstu (prva serija, rokopis št. 3). — *Thes. eccl. Aquil.*, Thesaurus ecclesiae Aquilejensis, opus saeculi XIV. Objavil Joseph Bianchi (Udine), 1847. — *Arch. Triest.*, V. Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, nuova serie. — *Mem. stor. For.*, G. Bragato, Regesti di documenti friulani del sec. XIII da un codice de Rubeis, Memorie storiche Forogiuliesi, 5, 9.

Ljubljana.

R é s u m é

Des documents du 13ème au 15ème siècle, il résulte que »pustota« désigne une catégorie particulière de terres (pas encore affermées ou laissées en friche). C'est un terme de la vie agraire et économique sur le territoire de l'ancien patriarcat d'Aquilée en Frioul, dans la région de Tolmin et dans la Slovénie vénitienne, ainsi que sur le territoire du comté voisin de Gorizia. Selon l'opinion de l'auteur, les Friouliens ont emprunté le mot »pustota« aux Slovènes, de même que toute une série d'autres termes agraires (njiva, ledina, poljana, polje, travnik) entre la seconde moitié du 10ème et la seconde moitié du 13ème siècles. A la fin de l'article, l'auteur cite 43 passages des documents où il est question des »pustota« et qui, jusqu'à présent, ont échappé à l'attention des historiens et philologues slovènes.

Cette contribution au dictionnaire étymologique de la langue slovène est un hommage de l'historien au philologue.

Stanko Škerlj

ENUNCIACIJA, STAVEK, PREDIKAT

(K osnovnim vprašanjem sintakse)

Zelo preprosti stavek »To knjigo mi je podaril moj oče« bi formalistična šolska analiza razčlenila takole: subjekt — (*moj*) oče, predikat — *je podaril*; *to knjigo* in *mi* sta zanj objekta (prvo direktni, drugo indirektni objekt). Pri tem uči ta šolska analiza, da je subjekt oseba ali stvar, o kateri se kaj pripoveduje; da je predikat tisti stavkov del, ki o subjektu kaj pripoveduje; itd. — in mi se za prvi trenutek lahko v glavnem zadovoljimo s to razlago subjekta in predikata. Toda če se ob zgornjem stavku vprašamo, kaj je govoreči *pravzaprav hotel povedati* — in nikdar ne bomo dovolj poudarjali, da je funkcija jezika ravno to: ustreči nameri govorečega, da kaj izrazi ali priobči —, bo treba konstatirati, da s tem in takim stavkom, s temi besedami in tem besednim redom, ni nameraval pripovedovati kaj o očetu, temveč je govoril o (*tej*) *knjigi*, in sicer je hotel o njej povedati, da mu jo je podaril oče. Z drugimi besedami: resnični subjekt te izpovedi ni oče, temveč *knjiga* (»stvar, o kateri se kaj pripoveduje«), resnični predikat pa (*je podaril*) oče, z glavnim poudarkom na oče, — to je: bistvena vsebina ali najvažnejši, najinteresantnejši element povedka je oče.

Tisto dogajanje v naši notranjosti — opažanje, čustvo, želja, misel —, ki je vsebina in povod govora, imenujem psihični substrat govora. *Enunciacija* pa imenujem pravi, bistveni smisel psihičnega substrata v danem trenutku, to se pravi: časovno omejenega in smiselno zaokroženega substrata, ki je miselno že toliko oblikovan, da je bolj ali manj goden za izgovor (za fonoakustično izražanje). Enunciacija je torej tisto bistveno, kar resnično hočem v danem trenutku izraziti oziroma priobčiti (»enuncirati«). Tisto najinteresantnejše v enunciaciji, tisto novo ali bistveno važno, kar hočem razodeti, priobčiti, »povedati«, pa je *predikat* (*povedek*) *enunciacije*. Ta ima vsekdar svoj *subjekt*, če razumemo s to besedo *predstavno sfero*, na katero se povedek nanaša.¹ Seveda dominantna osnovna predstava — z drugo besedo: subjekt

¹ Ta previdna označba mislim da precèj pravilno opredeljuje funkcijo subjekta vsaj za večino primerov. Mišljena je tista dominantna ali prevladujoča — cf. Etmayer, *Analytische Syntax d. franz. Sprache*, § 152, c — osnovna predstava, v katere sfere se dogaja ali jè dejanje ali stanje, ki ga povedek izraža.

— ni treba da bi bila vselej z govorom izražena. (Včasih je govoreči ne more natančno opredeliti — na pr. pri atmosferskih pojavih [*grmi* in pod.] —, včasih je iz konteksta tako jasna, da je ni treba izrecno navesti — na pr. v odgovorih na določena vprašanja: »Kaj dela mati? — Kuha.« —; dalje v mnogih jezikih ni posebej izražena ob glagolih, ki s svojimi končnicami dovolj jasno opredeljujejo nosilca dejanja ali stanja; itd.)

Govorni izraz enunciacije pa je *stavek* (ali skupina stavkov). Ta podaja enunciacijo bolj ali manj popolno, ustrežajoče, verno. To je odvisno od večje ali manjše dovršenosti jezikovnih, predvsem sintaktičnih sredstev in od individualne sposobnosti govorečega, da ta sredstva izrabi.

Medtem ko je prava vsebina psihičnega substrata, enunciacija, v danem trenutku vedno samo ena, ima njen govorni izraz, stavek, lahko različne oblike. Jezik je zelo redkokdaj sposoben, da popolnoma natančno izrazi psihično dogajanje z vso njegovo kompleksnostjo, z vsemi miselnimi in čustvenimi odtenki. Govoreči si prizadevajo — največkrat nezavestno, če gre pa za akribičnega znanstvenika in še bolj, če gre za velikega skrbnega umetnika besede, pa tudi zavestno in s tem večjim uspehom —, da bi jim postal izraz čimbolj kos zahtevam psihičnega substrata. Jezik nahaja in izbira prikladne sintaktične obrate, razmeroma redko izumlja nove, pač pa nepričakovano pogosto prilagaja že obstoječe, jih stereotipizira in širi njihovo uporabo. Diakronično, v teku stoletij in tisočletij, pa tudi sinkronično, v okviru iste epohe svojega razvoja, spreminja in množi paralelne izraze za isti osnovni substrat. Posledica je, kakor smo že rekli, da lahko ustreza isti misli (predstavi, čustvu itd.) celó v istem jeziku cela vrsta sintaktičnih obratov raznih oblik. Nekateri odkrivajo psihični substrat natančneje in jasneje kot drugi.

Siromaštvo jezika v primeri z bujnostjo psihičnega dogajanja, pa tudi utemeljeno spoštovanje pred jezikovno tradicijo, ki je podlaga medsebojnemu sporazumevanju in ki zavira neumerjeno ustvarjanje novih oblik, silijo govoreče, da prenesó obrat, ki je bil prvotno skrojen po meri povsem določene enunciacije, pogosto na drugo enunciacijo, kakor koli sorodno ali blizko, a vendar lahko tudi dokaj različno. V novo funkcijo jo prenesó popolnoma ali vsaj v glavnem oblikovno nespremenjeno, stereotipno. Naravno je, da odnos med bistvenimi deli stereotipiziranega sintaktičnega obrata — stavka —, skrojenga za drugačno enunciacijo, pogosto ni isti kot odnos med bistvenimi deli nove enunciacije. Tudi stavek, jezikovna slika psihičnega substrata, ima svoj predikat in svoj subjekt (ki spet ni treba da bi bil vselej izražen), saj je vsekdar slika kake enunciacije, čeprav prvotno ne te nove, aktualne enunciacije. Ker je stereotipno apliciran na novo enunciacijo, zato predikat in subjekt stavka pogosto ne ustrežata direktno predikatu in dominantni sferi enunciacije. — En primer smo dali zgoraj; preden navedemo druge, si oglejmo še nekoliko onega.

Sele analiza psihičnega substrata nam je pojasnila, da je pravi povedek tistega, kar smo hoteli izraziti (torej: enunciacije), *oče*, pravi subjekt (dominantna sfera, o kateri nekaj pripovedujemo) pa *knjiga*. Kar pa nam je omogočilo, da smo prav razumeli serijo besed: *oče* v nominativu, *je podaril* v kongruenci z *oče*, *to knjigo* v akuzativu — serijo, ki bi v drugem primeru lahko pomenila (in je najbrž ravno prvotno to res pomenila), da se o *očetu* (sedaj dominantni sferi, subjektu) pripoveduje, da *je podaril knjigo* (predikat) — kar je torej omogočilo pravilno tolmačenje sintaktičnih funkcij, je besedni red. (V glasnem govoru bi to lahko opravil melodični in intenzitetni akcent; v tisku eventualno kurziva ali spacioniranje ali pod.) Zanimivo je, kako dosegajo v takem primeru jasnost drugi jeziki. Nemščina spremeni podobno kot slovenščina besedni red: »Dieses Buch hat mir mein Vater geschenkt«. Posebno instruktivna je perifriza v francoščini: »C'est mon père qui m'a donné ce livre«, kajti ona dokaj jasno obeležuje predikativno funkcijo pojma *mon père* v tej enunciaciji. Italijanščina pa ima na razpolago i inverzijo (»Questo libro me l'ha regalato mio padre«) i elativno perifrazo (»È il padre che mi ha regalato questo libro«). Mnogi jeziki se poslužujejo tudi pasivne konstrukcije v svrhu, da naglašeno besedo (predikat enunciacije ali njegov bistveni del) premestijo iz nenaglašene situacije subjekta v naglašeno, t. j. v predikat: »Questo libro mi è stato regalato da mio padre«. In spet nam bo smiselna analiza enunciacije dala nauk: *da mio padre* ni kako akcidentalno dopolnilo predikata, temveč je njegov bistveni del. (Prim. niže, str. 408 sl.) — Enunciacija je éna in v vseh jezikih ista, sintaktični obrati pa so različni.

Drug primer: »[Imatrikulacija se kolkuje z din 20, osebni izkaz pa z din 10.] Imatrikulirati se mora novinec« (*Seznam predavanj na univ. v Ljublj.* — zimski sem. 1946/47). Za formalno stavčno analizo bo spet *novinec* subjekt, *se mora imatrikulirati* pa predikat. Toda resnična enunciacija ni »Novinec se mora imatrikulirati«, redaktorju tega predpisa namreč ni bilo tukaj do tega, da pove kaj o novincu. Temveč govor je o *imatrikulaciji*, ki je torej pravi subjekt (dominantna sfera) enunciacije, o njej »se pripoveduje«; pojem *novinec* pa pripada predikatu, on je njegov bistveni del; resnična enunciacija je namreč: »Imatrikulacija se tiče novincev«, ali »Imatrikulacija je predpisana za novincev«. In faktično bi tá oblika stavka še jasneje podala pravi smisel misli (psihičnega substrata) nego citirani, v *Seznamu* natisnjeni stavek, ki se zadovoljuje z najstereotipnejšim, najpreprostejšim nizom besed, ki ugotavlja odnos nujnosti med pojmom »novinec« in »imatrikuliranje«: »Novinec se mora imatrikulirati«; samo besedni red je izpremenjen — to seveda ni majhna izprememba, kljub temu pa bi, kot rečeno, naša formulacija stavka še neposredneje izrazila pravi smisel.²

² Spet bi francoščina, ki ji zaradi strogosti njenega besednega reda v stavku ni lahko postaviti formalnega subjekta na bolj naglašeno mesto, uporabila perifrazo: »C'est celui qui présente la demande à l'inscription, qui doit s'immatriculer« — če ne bi, logična in jasna kakor je, rekla kar: »L'immatriculation est obligatoire pour...«

Da pomeni kombinacija »substantiv *mati* v nominativu, glagol *kuhati* v 3. osebi sing. sed. časa (*kuha*), *kosilo* v akuzativu«, če stoji v besednem redu »Kosilo kuha mati«, kaj drugega kot v besednem redu »Mati kuha kosilo«, je pač vsakomur jasno. S formalno analizo: »Kdo kuha kosilo?«, »Kaj dela mati?«, ne pridemo daleč. Sintaktična analiza psihičnega substrata pa nam brž pojasni, da se v drugem primeru o materi (dominantna predstava) pripoveduje, da kuha kosilo, v prvem pa, da je kuhanje kosila (dominantna predstava) prepuščeno materi, t. j. da je mati tista, ki kuha kosilo: tukaj je torej *mati* jedro predikata (»C'est la mère qui. .«). — Nekoliko teže je priti do živega takile zvezi dveh stavkov: »Mati kuha kosilo, hči pa večerjo«: ali je bolj naglašeno (torej: pravi predikat) *mati* (*hči*), ali *kosilo* (*večerjo*)? Po vsej priliki je v tem besednem redu naglas na *kosilo* in *večerjo*, kajti drugo, namreč poseben naglas na *mati* in *hči*, bi se doseglo z besednim redom »Kosilo kuha mati, večerjo pa hči«. V prvi obliki stavka je torej jedro predikatov enunciacije v besedah *kosilo* in *večerja*; relativni poudarek na besedah *mati* in *hči* izvira iz anti-tetične zveze obeh stavkov. —

Pravkar smo rekli: »jedro predikata«. Celotni predikat je »kuha kosilo«, »kuha večerjo«. S tem se dotikamo — na tem mestu res samo mimogredé dotikamo — vprašanja, kako naj gleda sintaksa, ki se bavi z jezikovno stvarnostjo, ne formalistična sintaksa, na razne dele stavka, ki jih tradicionalna gramatika zbira v dveh prepolno natrpanih, pisanih skupinah »predmetov« (objektov) in »prislovnih določil« (adverbialov), kot dveh od petih tradicionalnih stavčnih členov. Zavest, da marsikatero dopolnilo in prislovno določilo spada neposredno v predikat — na podoben način, kakor spada povedno določilo h glagolskemu predikatu (»je mlad«, »je učitelj«, »zdi se bolan«, »dela ga srečnega« i. pod.) — si že precej časa utira pot v znanstveni gramatiki; zlasti na pr. direktni objekti ob tranzitivnih glagolih, pa določeni prislovi v določenih glagolskih kombinacijah, ki izražajo enotne predstave (na pr. *dol vreči* [cf. nem. *hinunterwerfen*], ital. *metter su [casa]*, »postaviti [si hišo]« itd.), so morali mnogim odpreti oči, da je tu težko govoriti o posebnih stavčnih delih, ki naj bi nekako samostojno stali ob samostojnih glagolskih predikatih (*vreči*, *mettere*). Toda od pravilnega občutka do jasnega spoznanja in natančnejše opredelitve je znaten korak. Analiza psihičnega substrata more tudi tukaj dsvetliti stvarnost in določiti resnične sintaktične vrednosti, resnične funkcije. »Obril se je zjutraj« pomeni kaj drugega kot »Zjutraj se je obril« (— pri človeku seveda, ki pametno in skrbno govori ali piše svoje stavke; pri tako številnih ljudeh, ki površno in ohlapno govoré in pišejo, se ne moremo zanesti na take distinkcije). Včasih bo taka beseda — adverb ali substantiv ali kar koli — del predikata in celo njegov bistveni del, drugič bo res samo dopolnilo ali dodatek. Z dognanjem, da take besede lahko izražajo jedro predikata, nismo abolirali obstanka resničnih dopolnil v starem smislu »objektov« in adverbialnih določil; enako kot s spoznanjem, da je v zvezi »pošten človek« adjektiv

lahko bistveni del subjekta ali predikata ali objekta itd. — saj je lahko celo semantično sinonim za ‚poštenjak‘ —, nismo abolirali funkcije atributa. Toda znanstvena sintaksa bo imela še mnogo posla z vsemi temi vprašanji, preden bo do kraja določila resnično veljavo vseh komponent stavka, in marsikje ne bo mogla postaviti čistih mej. Ali vedela bo vsaj, kje in zakaj se ne dá postaviti. Vsekakor se do jasnosti ne bo dokopala brez analiziranja psihičnega substrata govorenja in brez stalnega upoštevanja razlike med enunciacijo in stavkom.

Še kak enostaven primer. Kaj je subjekt v stavku »Tukaj ni nikogar«? Ne mislimo zdaj na specifično slovansko konstrukcijo z genitivom — naše vprašanje ne bi bilo nič manj potrebno, če bi tudi pri nas stal nominativ, kakor na pr. v italijanskem »Non c'è nessuno«; saj ravno nas res ne bi motilo, ko bi bila ideja subjekta zapopadena v genitivu. In vprašanje ostane v bistvu isto tudi, če ga postavimo glede na stavek »Tukaj nihče ne leži«. *Nihče*, enako kot *nikogar*, ni resničen subjekt enunciacije, saj v nobenem od teh stavkov ne nameravam pripovedovati o »nikomer« in tudi ne o »kom« ali »komer koli«. Temveč *nihče* in *nikogar* spadata v povedek: če stopim v sobo in konstatiram: »Tukaj ni nikogar«, je to eventualno toliko, kot da sem rekel: »Soba je prazna«. Ta perifraza nas tudi potrди v spoznanju, da izpolnjuje funkcijo subjekta — osnovne sfere, na katero se povedek nanaša — adverb *tukaj*.

Drugi, nekoliko kompleksnejši primeri naj služijo obenem za osvetlitev enega najvažnejših, najbolj razširjenih fenomenov sintakse — stereotipizacije.

»Mislim, da je zelo bolan« je za tradicionalno gramatiko perioda, sestojča iz glavnega stavka *mislim* s subjektom *jaz* in iz odvisnega stavka *da je zelo bolan* s subjektom *on*; ta odvisni stavek je formalno objekt glagola v glavnem stavku *mislim*, torej objektni stavek. Kaj pa je v tem primeru pravi smisel enunciacije, tisto, kar nameravam izraziti ali priobčiti? — Danes ta »perioda« pač pomeni približno³: ‚Po mojem mnenju je zelo bolan‘. Potemtakem je subjekt cele enunciacije *on*, predikat pa seveda *je zelo bolan*. Ni pa dvoma, da je glagol *mislim* tudi v taki konstrukciji imel prvotno svoj polni smisel, podobno kot ga ima še na pr. v stavku: »Mislim, kako trpite«. Postopoma pa je njegova izrazitost v novih situacijah bledela in končno lahko postala sinonim za ‚po mojem mnenju‘, ‚po vsej priliki‘, ‚verjetno‘ in pod. Toda *oblika* obrata se ni izpremenila, ostala je stereotipno ista, medtem ko se je stvarni sintaktični odnos med posameznimi elementi periode izdatno izpremenil. Drugi jeziki se poslužujejo še drugih fraz za v bistvu isto idejo: srhrv. »*Biće da je jako bolestan*«; ital. »*Sarà gravemente malato*«; itd. Ravno ta raznoličnost perifraz

³ Enkrat za vselej bi omenil, da nikakor nisem slep za razlike v smislu, včasih znatne, včasih težko opazne, med temi in podobnimi manj ali bolj sinonimnimi frazami. Toda prav tako se ne dá zanikati, da je v tistih, ki jih porabljam, osnovni smisel v tolikšni meri istoveten, da jim je res skupno tisto, o čemer se »pravzaprav« govori, kakor tudi tisto, kar se o le-tém pripoveduje. In za to gre.

za v bistvu isto misel kaže, kako je človeški govor iskal potov, da čim jasneje in učinkoviteje izrazi psihični substrat, in kako pri tem ni vselej sproti ustvarjal novih sintaktičnih obratov, temveč je porabljal različne že obstoječe, ki so prvotno služili za izraz drugih substratov in imeli sintaktično obliko, ki se je prilagala le-tém. Oblika je v teh procesih puščena v glavnem neizpremenjena — to imenujem *stereotipizacijo*. Posledica tega pojava pa je diskrepanca med sintaktično strukturo enunciacije in sintaktično strukturo stavka.

Stavka »Nemogoče mi je odbiti to vabilo« in »Ne morem odbiti tega vabila« izražata v bistvu isto misel, samo da jo prvi izraža malo afektneje. Drugi predstavlja najpreprostejši, najneposrednejši govorni izraz enunciacije; subjekt stavka (*jaz*) se ujema s subjektom (dominantno sfero) enunciacije, prav tako predikat stavka (*ne morem odbiti [tega vabila]*) s predikatom enunciacije. Prvi stavek predstavlja perifrazo, izbrano zaradi njene večje afektne izrazitosti ali učinkovitosti. Subjekt enunciacije (*jaz*) je obeležen v tem stavku z dativom *mi*, predikat je *nemogoče je odbiti [to vabilo]*. Formalna analiza tega stavka označuje infinitiv *odbiti [vabilo]* kot subjekt, *nemogoče je* pa kot predikat. Ta odnos očitno tudi res vlada v nekoliko drugačni enunciaciji: »Odbiti to vabilo je nemogoče«, za katero je stavčna konstrukcija prvotno tudi stvorjena. Tu je predstava »odbiti to vabilo« dominantna predstava (subjekt), o kateri se pripoveduje, da »je nemogoča« (predikat). Ko se ta konstrukcija aplicira — zaradi svoje afektne vrednosti, kakor rečeno — na sorodno enunciacijo »Ne morem odbiti tega vabila«, se sintaktična oblika stavka ne izpremeni; in tako nastane diskrepanca med sintaktičnima strukturama stavka in enunciacije — diskrepanca, ki v tem primeru ne moti lahkega umevanja pravega smisla, temveč kvečjemu povzroča težave tradicionalni sintaksi. — Taki primeri stereotipizacije bi se lahko naštevati v nedogled.

Tudi lingvist, ne samo psiholog in sociolog, mora imeti pri svojih raziskavanjih stalno pred očmi, da je izvor govora psihično dogajanje in da mu je smisel in cilj izražanje in priobčevanje psihičnega dogajanja. Celó fonetika mora računati s tem ciljem, s to osnovno funkcijo govorjenja; tem večjega pomena je to spoznanje za semantiko, a največjega za sintakso. Ono nam omogoča realno sliko o bití, pomenu, karakterju, nalogah govora (jezika), o njegovih sposobnostih in njihovih mejah, o njegovem dejanskem razvijanju. Brez tega spoznanja, ali natančneje: brez razlikovanja in študija razmerja med psihičnim substratom in njegovim govornim izrazom, in povsem konkretno: med enunciacijo in stavkom — bo sintaksa vedno v nevarnosti, da ostane v formalističnih zablodah, mehničnem rubriciranju in ostalih zmotah, ki se po pravici očitajo tradicionalni sintaksi. — Morda ne bo odveč poudariti, da današnja sintaksa ne uganja psihologije zaradi nje in kot luksuz; nasprotno: bavi se z njo strogo v mejah jezikovne stvarnosti. Toda biti mora tudi jasno, da je brez

dognanja realnega psihičnega substrata nemogoče določiti resnične funkcije sintaktičnih tvorb, njihovo današnjo vrednost, pa tudi njih nastanek in razvoj.

Razume se, da je naša naloga, da ob študiju psihičnega substrata govorjenja ne pozabimo in ne omalovažujemo *jezikovne* slike substrata, da zaradi pažnje, ki jo poklanjamo enunciaciji, ne zanemarimo in ne podcenjujemo stavka. Saj nam prav s primerjanjem enunciacije in stavka stopa plastično pred oči *avtonomija govora (jezika)* nasproti psihičnemu substratu: stavek je svojevrstna realnost nasproti realnosti enunciacije, čeprav je od nje izzvan in ji služi. Ugotavljajoč in raziskujoč diskrepance med enunciacijo in stavkom, smo prisiljeni iskati vzroke diskrepanc: odkrivajo se nam predvsem v pomanjkljivostih jezikovnih sredstev, v omejenosti naše pazljivosti, našega spomina, asociativne moči, gibčnosti, kreativnosti, — po drugi strani pa tudi v gibčnosti, brzini in obsegu naše duševne receptivnosti, ki ravno omogočajo, da tisti, ki posluša, kljub pomanjkljivosti jezikovnega orodja dokaj lahko in pravilno razbira iz drugače konstruiranega stavka resnično enunciacijo. Ravno razlikovanje med enunciacijo in stavkom nas vodi k pravilnemu spoznavanju silnic, ki delujejo v jezikovnem izrazu in ga delajo avtonomnega. Njegove avtonomne oblike je treba študirati; njih zakonitost se v dobri meri razlikuje od zakonitosti psihologije; toda brez poznanja psihičnega substrata ne moremo določiti resničnega pomena sintaktičnih oblik govora.

In še v enem pogledu nam bo analiza psihičnega dogajanja, ki je vsebina govora, lahko bistveno pomogla: pri silno težkem, a važnem problemu razporeda sintaktične materije. Tega si ni tako predstavljati, da bi vzeli za podlago razporeda neskončno bogastvo in raznoličnost psihičnih pojavov in po kriterijih psihologije razvrstili sintaktične pojave: to bi vodilo v brezbrežnost, a premnogo predalov bi ostalo praznih. Temveč izhajati je treba od jezikovne stvarnosti, od inventarja danih izraznih sredstev — sintaktičnih obratov. A razpored tega materiala bo po vsej priliki kazalo vskladiti z naravnim potekom psihičnih postopkov pri nastanku in razvijanju sintaktičnih obratov. (Eden najpreprostejših primerov aplikacije tega načela je prikazovanje prehoda paratakse v hipotakso in razvoja hipotakse v smeri vedno intenzivnejše povezave med deli periode, t. j. vedno intenzivnejšega podrejanja enega dela periode drugemu.) Kakor smo gori nakazali, more šele povezava analize psihičnega substrata in analize stavka pravilno predočiti sintaktične funkcije elementov jezikovnega izražanja. Prav te funkcije pa utegnejo biti v bodoče osnovne točke razporeda sintakse.

Kar posebno govori v prid tistemu razporedu sintaktičnega gradiva, ki se vzklaja s psihičnimi postopki pri govorjenju, je obča veljavnost in nujnost le-téh, ki daje mnogo trdnejšo, realnejšo podlago kot razni formalni kriteriji, ki so večkrat popolnoma akcidentalni in nebistveni.

Résumé

Terminologie. Nous appelons *substrat psychique* tout ce qui se passe dans notre esprit et doit être exprimé par le langage, ou en d'autres termes: le contenu et la raison de toute communication par les mots. — Le véritable sens du substrat psychique d'un moment donné — c'est-à-dire d'un substrat circonscrit dans sa durée et dans son sens et, en outre, arrivé dans sa structure à un développement tel qu'il peut être exprimé immédiatement — nous l'appelons *énonciation*: c'est ce que nous désirons, dans un moment donné, réellement exprimer, communiquer, «énoncer». — La partie essentielle de l'énonciation, le nouveau, le plus intéressant en elle, c'est le *prédicat* (verbal ou nominal) *de l'énonciation*. Il a toujours son *sujet*, si l'on entend par ce mot la *sphère dominante* ou *l'idée dominante* à laquelle le prédicat se rapporte. (Ce qui ne veut pas dire que cette idée soit toujours exprimée.)

La *proposition* est l'expression phonoacoustique de l'énonciation. Le plus souvent elle a, elle aussi, son sujet et son prédicat.

L'analyse comparée de l'énonciation et de la proposition correspondante montre — 1° que la même énonciation — qui dans un moment donné ne peut être qu'unique — peut être reproduite par plusieurs propositions concurrentes qui, tout en reproduisant le même contenu psychique, diffèrent dans leur forme. Cela vaut si bien pour la reproduction en différentes langues, que pour la reproduction dans différentes phases d'une même langue, et même dans une seule et même époque d'une langue. La phrase française «Je regrette qu'il soit mort» rend exactement le même substrat psychique que l'italien «Mi rincresce che sia morto», les deux phrases cependant diffèrent sensiblement quant à la structure syntactique. Il en est de même pour «Je ne peux pas refuser l'invitation» et «Il m'est impossible de refuser l'invitation»;

2° que souvent la structure de l'énonciation et celle de la proposition correspondante ne sont pas identiques: le terme que la traditionnelle analyse grammaticale qualifie de sujet (après la question: «Qui est-ce qui fait cela?»), ne désigne pas toujours la «sphère dominante» à laquelle le prédicat se rapporte; de même ce que l'analyse grammaticale détermine comme prédicat (ou attribut), n'est pas toujours la partie essentielle de l'énoncé, ce trait nouveau, important ou autrement intéressant, de la communication que nous avons désigné comme prédicat de l'énonciation: dans la tournure «Vont être cités X, Y, Z», la traditionnelle analyse grammaticale verrait dans «vont être cités» le prédicat de la proposition, et dans «X, Y, Z» les sujets. Si, cependant, nous cherchons le véritable sens de ce que le sujet parlant a voulu dire, nous constatons que l'essentiel, l'«intéressant» de l'énonciation est contenu dans «X, Y, Z», que ces trois noms forment la partie essentielle du prédicat; tandis que la «sphère dominante» qui est au fond de l'énonciation et dont on part (le sujet), est représentée par les mots «vont être cités»: en effet, on ne parle pas de X, Y, Z, pour dire qu'ils seront cités, mais on veut dire: «La citation concernera X, Y, Z».

(Une petite digression du présent essai attire l'attention sur le fait que le soi-disant «objet direct» des verbes transitifs (dans l'exemple donné: X, Y, Z), de même que d'autres «objets» et des «compléments circonstanciels» souvent ne sont pas de simples compléments, mais appartiennent au prédicat même, bien plus: en forment la partie essentielle.)

Beaucoup de langues — les langues slaves, p. ex., mais aussi l'italien, l'allemand, et en général: les langues où l'ordre des mots dans la proposition est moins rigoureux qu'en français — sont capables de marquer par la place d'un nom qu'il n'est pas le véritable sujet, mais qu'il appartient au prédicat de l'énonciation. Dans «Dieses Buch hat mir mein Vater geschenkt», l'analyse grammaticale déclarerait *mein Vater* comme sujet; cependant, l'analyse du substrat psychique démontre qu'on

n'y parle pas du père pour raconter ce qu'il a fait, mais qu'on parle du livre (sphère dominante, sujet), pour en énoncer que c'est le père qui l'a donné. (La périphrase française: «c'est mon père...» laisse entrevoir le caractère d'attribut que possède le terme *mon père*.) Un autre expédient dont disposent les différentes langues, la mise à la forme passive, rend particulièrement clair le rapport réel entre les parties de la proposition: «Ce livre (sujet) m'a été donné *par mon père* (partie essentielle de l'énonciation, son prédicat réel)».

L'analyse de l'énonciation nous aide à déterminer le prédicat et le sujet réels dans une proposition comme «Ici il n'y a personne»: prédicat — *n'y a personne*, tandis que la sphère dominante à laquelle le prédicat se rapporte, est représentée par l'adverbe *ici*. — Il n'est qu'un terme d'appui, exigé par le schéma du type le plus répandu de proposition française. Mais son existence est extrêmement instructive, car elle nous prouve, une fois de plus, le fait sur lequel nous insistons particulièrement dans notre essai: *l'autonomie du langage* envers le substrat psychique. La proposition est une réalité *sui generis* par rapport à la réalité de l'énonciation, tout en étant provoquée par elle et tout en lui servant d'expression. Les lois du langage ne sont pas celles de la psychologie.

Il est cependant nécessaire au linguiste d'analyser le substrat psychique. C'est en tenant compte de la discordance syntactique entre l'énonciation et la proposition que nous sommes à même d'établir les fonctions réelles des tournures syntactiques, leur valeur actuelle, et même de tracer leur histoire. La discordance entre la structure du substrat et celle de la proposition est causée par l'insuffisance du langage humain à rendre exactement, par des tournures appropriées, toutes les nuances de ce qui se passe dans l'esprit et qu'on désire d'exprimer par des mots. La pauvreté du langage, de ses moyens syntactiques, mais aussi le respect raisonné de la tradition dans une langue — tradition qui est à la base de la compréhension mutuelle et qui empêche la langue de créer à l'infini des formes nouvelles — obligent le langage, au lieu de créer une tournure nouvelle, d'en appliquer une autre déjà existante, faite à la mesure d'une énonciation déterminée, pour exprimer une énonciation nouvelle, apparentée de quelque façon à la première, mais parfois assez différente d'elle. La transplantation se fait en général sans toucher à la forme de la tournure: c'est pourquoi nous appelons ce phénomène — *stéréotypisation syntactique*. — C'est par là que s'explique la fréquente discordance entre la structure du substrat psychique et de la proposition; c'est par là que la syntaxe traditionnelle se heurte si souvent à des difficultés dans ses analyses et ses interprétations. (Voici un exemple. La proposition «Il m'est impossible de refuser l'invitation» avait au commencement fidèlement rendu l'énonciation «(Le) refuser de l'invitation m'est impossible»; mais ensuite cette tournure fut employée, à cause de sa force expressive, pour remplacer le pâle «Je ne peux pas refuser l'invitation». En étendant son emploi à cette énonciation nouvelle, la proposition retient sa forme primitive, de façon que *refuser* paraît le sujet, mais représente désormais une partie essentielle du prédicat.) Il semble donc indispensable de distinguer entre l'énonciation et la proposition et d'étudier l'une et l'autre.

Enfin, l'analyse du substrat psychique peut nous aider à avancer dans la solution d'un problème extrêmement difficile: la disposition de la matière syntactique. Ici encore faut-il partir de la réalité de la langue, d'un inventaire des formes syntactiques. Mais, en suivant dans la disposition de la matière les procès psychiques qui provoquent la naissance et le développement des tournures syntactiques, nous resterons sur un terrain solide, car ces procès ont une valeur générale, ils sont réels et essentiels, tandis que différents critères formels ne sont très souvent qu'accidentels.

Milan Grošelj

ABUNDANTNI REFLEKSIVNI ZAIMEK IN MEDIJ

V Slovenskih goricah sem slišal reči preprosto ženo nasproti drugi: »*To si ti sama je!*« Da se glagol *jesti* more tudi v slovenščini vezati z refl. zaimkom, je bilo zame dobrodošlo dopolnilo k paraleli med latinščino in hetitsčino.

Glagol *jesti* rabimo v slov. knjižnem jeziku brez refl. zaimka, v gornjem stavku je navidezno popolnoma odveč, zato ga v primerjalni sintaksi imenujemo *abundantni* reflektiv, gl. Havers, Handbuch der erklärenden Syntax (Heidelberg 1931), 36. Romanisti so ga že zdavnaj opazili v romanskih jezikih. Meyer-Lübke, Gramm. der rom. Sprachen III (Leipzig 1899) § 384 pravi na podlagi del predhodnikov, da je v ital. raba prigodno povratnega glagola zelo razširjena. Sem spadajo glagoli premikanja *andarsi, venirsi, fuggirsi, uscirsi*; glagoli, ki izražajo kot stanje, kot *giacersi, sedersi, starsi, essersi, rimanersi, viveri, dormirsi, tacersi*... Iz stare franc. navaja poleg *soi aler, soi venir, soi fuir*, ki so še danes v rabi, med drugimi tudi *soi gesir, soi seoir, soi ester, soi estre, soi remanoir, soi vivre, soi dormir*; *se taire* se še sedaj rabi, enako *s'endormir, se mourir* i. p. Isto je znano za špan. in port. Problem pa je bil in deloma še je, ali tiči za romanskim refl. zaimkom dativ ali akuzativ. V to težavo je posvetil odlični poznavalec pozne latinščine E. Löfstedt ter pokazal, da moramo predhodnike teh rom. glagolov izpričati že za pozno latinščino, kjer se lepo loči dativ *sibi* od akuzativa *se* (seveda pa imajo že tam nekateri glagoli obe konstrukciji), gl. Syntactica II (Lund 1933), 386 ss. Že prej pa se je dotaknil te teme v znamenitem delu Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae (Uppsala-Leipzig 1911), 140 ss. V tem komentarju tolmači jezikovne posebnosti, vulgarizme, ki jih je »zagrešila« sicer izobrazena opatica Aetheria, ko je opisovala svoje potovanje v Sveto deželo (5. stol.). In v tem spisu pravi Aetheria (4, 8): *quia sera erat, gustavimus nobis* »smo jedli«. Tudi tu je glagol *jesti* povezan z reflektivno rabljenim *nobis*, ki je navidezno odveč.

Delbrück navaja po Miklošiču, Vergl. Gramm. IV² (1883), 601 s. v svoji Vergl. Syntax der idg. Sprachen I (Straßburg 1893), 299 analogen primer iz ruščine: *ona kušala sebě*, kar pa je tudi v ruščini nenavadno. Sicer se abundantni reflektiv pogosto rabi pri istih glagolih kakor v romanskih jezikih tudi v slovanskih in germanskih

jezikih ter v litovščini, gl. literaturo pri Haversu 218 § 41. Do sedaj znanim paralelam je treba prišteti še paralele iz hetitščine, kjer je pogosto zvezan z refl. zaimkom glagol *eš-* »biti« in *ad-* »jesti«. Friedrich, Heth, Elementarbuch I (Heidelberg 1940) § 219 navaja za *jesti* vzgled: *nušmaš uzuhrin adanzi* »in si travo jedo« — kakor zgoraj v slov. primeru.

Havers 134 pravi, da gre pri abundantnem refleksivu v bistvu za dat. *commodi* oz. *ethicus* in da je navaden predvsem v ljudskem jeziku, na str. 36 pa, da je »ein echter Dativ der Gemütsbeteiligung«. Za primer »eines gemütvollen Dativs des Reflexivpronomens« navaja (ibid. 134) nem. stavek: *Nach dem Mittagessen, da sitze ich mir gemütlich in meinem Zimmer, lese mir meine Zeitung* itd. Abundantna raba refleksiva je pogojena po razpoloženju, psihološko, ne logično. Tudi stavek: *To si ti sama jej!* je izraz nekega razpoloženja: prezira. Zato ni čudno, da se z refleksivom vežejo določene skupine glagolov. Tu so glagoli, ki označujejo osnovne življenjske funkcije *biti*, *živeti*, *jesti*, *umreti*, *iti*, *stati*, *sedeti*, *ležati*, *misлити* itd. Psihološki odtonek seveda ni vedno isti, Löfstedt, Synt. II 396 povzema svoja izvajanja takole: »Diese Reflexivkonstruktionen, die dativischen sowohl wie die akkusativischen, haben offenbar eine naiv persönliche, interessebetonte oder auf das Subj. selbst gerichtete Nuance, die der volkstümlichen Sprache überhaupt zusagt.« Konstrukcija se je širila tudi analogično ali je dobila druge funkcije: v lat. pomeni dat. včasih tudi »sam od sebe«, v franc. služi vsaj deloma kot nadomestek za glagolski aspekt, gl. Vendryès, *Le Langage* (Paris 1921), 131.

Zgoraj sem omenil, da se glagol *biti* dobi v zvezi z refleksivom v rom. jezikih (ital. *essersi*, str. *soi estre* itd.) in v hetitščini. Slov. pravopis (1950) pravi o *si* tole (str. 726): »členek v nekaterih stalnih zvezah: lej si ga no, glej si groze, gorje si ga človeku, blagor si ga njemu, pojdi si kam, bog si ga vedi, kdor si bodi, koder si bodi, kakor si bodi ipd.; sestavni del besed: bodisi, marsikaj, marsikdo, dasi, dasi-prav, dasiravno, najsi ipd.; razvil se je iz povratno-os. z. si v zvezah, kakor ne ve si mere, kjer ima še nekaj prvotnega pomena ne ve sebi mere«. Če si ogledamo stalne zveze, opazimo: 1. vzklika *gorje*, *blagor* in 2. velelnike glagolov *gledati*, *iti*, *vedeti* in *biti*. Tudi tu so besede in oblike, ki izražajo afekt. Kot sestavni del besed se *si* rabi v zvezi z velelnikom v *bodisi*, z *mar* ter v zvezi z *da* in *naj*. Jasno je, da je *si* v zadnjih dveh zvezah spadal prvotno h glagolu in je le kot enklitika stopil v zvezo z *da* in *naj*. Zanimivo bi bilo pogledati v starih slov. tekstih, pri katerem glagolu se *dasi* i. d. ter *najsi* prvič ali vsaj najpogosteje rabita, če se to sploh vidi iz našega knjižnega izročila. SP navaja s. v. *najsi* primer: *najsi je bil (!) še tako močan* itd., torej v zvezi z glagolom *biti*, kar morda ni slučaj. Potem bi imeli tudi v teh veznikih primere za *biti* v zvezi z refl. zaimkom. Gotovo pa ni slučaj, da sta oba veznika dopustna: tudi dopustni stavki imajo afektiven odtonek (kljub!). *Marsikdo* ima tak odtonek zaradi posploševanja. Slovenščina rabi torej abundantni *si* v afektivnih zvezah.

Ali moremo postaviti ob romanske glagole z abundantnim refl. zaimkom kaj podobnega iz grščine? To so aktivni glagoli, ki imajo medialni futur. Kühner-Blass, Ausführliche Gramm. der griech. Sprache I² 2 (Hannover 1892), 244 jih naštevata 80 v alfabetičnem redu iz klasične grščine, nekaj sinonimov je v epskem jeziku in drugod. V opombi sama povesta, da so to glagoli, ki pomenijo zvok in molk, premikanje i. d. Pri glagolih *zvoka* in *molka* so tisti, ki pomenijo *kričati*, *jadikovati*, *smejati se*, *peti*, *hvaliti* i. d.: ἀλαλάζω, βοάω, κλαίω, κλάζω, κρίζω, κωκίω, οἰμώζω, ὀλολίζω, ὀτοτύζω, γελάω (prim. franc. *se rire*), σκώπτω, τωθάζω, φέω, γηρόω, γρύζω, λάσκω, ἐγκωμιάζω, ἐπαινέω, ὕμνουμι, σφρίττω; σιγῶω, σιωπάω. Cilagoli premikanja obsegajo izraze za *stopati*, *teči*, *bežati*, *preganjati*, *prehitati*, *skakati*, *pasti*, *plavati*, *pluti*, *skloniti se*, *kimati*: βαδίζω, βαίνω, χωρέω, ἀπαιτάω, βλώσκω, διδράσκω, θέω, τρέχω, ῥέω, φεύγω, διώκω, φθάνω, θροήσκω, πηδάω, πίπτω, νέω, πλέω, κύπτω, νέω. Posebej naj omenim glagole bivanja: *biti*, *živeti*, *umreti*, *starati se*, *trpeti*, *spati*: εἰμί, βίωω, θνήσκω, γηράσκω, κάμνω, πάσχω, ἔτηλην, δαρθάνω — toda I 2, 395 pravita, da futur tega glagola ni izpričan. Glagoli mirovanja tu niso naštet, ker so v grščini v vseh časih medialni razen glagola μένω, ki je v vseh aktiven. Posebna skupina so glagoli, ki izražajo telesne funkcije: ἀκούω, βλέπω, δρώω, θιγγάνω, πνέω, τίκτω, οἴρέω, χέζω; κηγάνω, λαγγάνω, λαμβάνω, τρυγγάνω, ἀμαρτάνω, παίζω. Poleg teh so glagoli, ki označujejo funkcije *ust*, *jesti*, *piti* i. p.: ἐσθίω, τρώγω, δάκνω, πίνω, ῥοφέω, ἐμέω, ἐρρυγγάνω, χάσκω, ἀπολαίω. Duševne funkcije, *spoznati*, *učiti se*, *vedeti*, *hrepeneti*, *skrbeti*, *bati se*, *občudovati*: γιγνώσκω, μαρθάνω, οἶδα, ποθίεω, σπονδάζω, δεῖσαι, θαναμάζω, zaključujejo ta seznam. Če se ozremo nazaj na romanske jezike, vidimo, da so njim in grščini skupni glagoli, ki pomenijo *hoditi*, *bežati*, *biti*, *živeti*, *spati*, *molčati*; razni drugi, n. pr. ἀφικνέομαι in zgoraj omenjeni glagoli mirovanja ἵσταμαι, ἕστηκα, κείμει, κάθημαι so pa že tako medialni; le pri ἕστηκα je fut. ex. ἐστήξω in ἐστήξομαι, gl. Kühner-Blass I 2, 111. Glede na slovenščino omenjam, da so tudi v grščini glagoli *gledati*, *iti*, *vedeti*, *biti* in *jesti*, ki ga omenjam v uvodnem zgledu. V hetitsčini sta pogostna *biti* in *jesti*. Zlasti je zanimivo, da je povsod med temi sicer tako brezbarven glagol, kakor je *biti*, in da ima ta v grščini v 3. sg. posebno, atematno obliko ἕσται, ki jo od prezenta loči le medialna končnica, najsi jo razlagamo kakor koli, gl. Schwyzer, Griech. Gramm. I (München 1939), 780, ki jo ima kar za prezent.

Na podlagi soglasja med navedenimi jeziki smemo sklepati, da so glagoli, ki označujejo osnovne življenjske funkcije in ki se v omenjenih jezikih vežejo z refl. zaimkom, če naj izrazijo razpoloženje, čustvo ali afekt, isti kakor v grščini, kjer so sicer aktivni (tako sploh v indoevropskih jezikih), imajo pa medialni futur. Po vsem tem se vsiljuje vprašanje, zakaj je ravno futur medialen in ali ni medij v zvezi z afektom (razpoloženjem, čustvom). Brugmann-Thumb, Griech. Gramm.⁴ (München 1913), 530 poročata o Delbrückovem poskusu razlage (Syntakt. Forschun-

gen IV 74 s.), ki je mehaničen: ko so postali aoristi $\xi\beta\eta\sigma\alpha$, $\xi\sigma\tau\eta\sigma\alpha$, $\xi\varphi\nu\sigma\alpha$ tranzitivni, se futuri $\beta\eta\sigma\omega$, $\sigma\tau\eta\sigma\omega$, $\varphi\upsilon\sigma\omega$ niso mogli več obdržati v intransitivnem pomenu (ki pa seveda ni izpričan za aktivne oblike!); zato so dali glagolom v intransitivnem pomenu medialne oblike. Temu nasproti ugotavlja Schwyzer 781, da je tip z medialnim futuroom star.

Preden preidem na drugo vprašanje, ali ni medij v zvezi z afektom, naj povzamem iz Brugmann-Thumb, Griech. Gramm. 526 ss., da medij izraža, da dejanje kakor koli zadeva subjektovo območje, da se kakor koli na subjekt nanaša, nanj deluje. Posamezne kategorije medija so pa te: refleksivni medij; tisti, ki izražajo območje, recipročnost, kavzativnost in dinamičnost. Enako je pri Stahl, Kritisch-hist. Syntax des griech. Verbuns (Heidelberg 1907), 49 ss. Če poskušamo te kategorije uporabiti za to, da bi razložili, zakaj je $\xi\sigma\sigma\omega\mu\alpha\iota$ v futuru medialen, zaradi brezbarvnosti pomena sploh odrečejo, in vendar Stahl, l. c., poskuša ravno z njim razložiti širjenje medialnega futura (»daneben aber kann auch $\xi\sigma\sigma\theta\omega\mu\alpha\iota$ als zukünftiges Sein an sich bezeichnend darauf eingewirkt haben«); pri vseh teh glagolih pa smemo upravičeno dvomiti, zakaj naj bi subjekt dejanja ravno v prihodnosti jedel, pil, spal, hodil itd. bolj zase, v svojem območju, v svojo korist kakor v sedanosti ali preteklosti — da poudarim dinamični medij, s katerim je še najlažje operirati, kajti z recipročnostjo in kavzativnostjo je tu nemogoče, ker bi glagoli bili potem v vseh časih medialni. Če se pa zavedamo, da besede in slovnične oblike ne označujejo samo pojmov, ampak morejo obenem izražati tudi razpoloženje, čustvo, afekt, s katerim na vsebino gledamo, potem najdemo tudi razlago za medialni futur pri navedenih glagolih. Srbski in hrvatski jezik izražata futur z glagolom *hoteti*, angleščina s *shall* in *will*, torej z glagoloma, ki sta izrazito afektivna; indoevr. formant za futur -s- je isti kakor železni -s- v lat. *viso*, *quaeso*. Če imajo torej navedeni grški glagoli samo v futuru medialno obliko, bo temu vzrok afektivnost, s katero se radi vežejo izrazi za osnovne življenjske funkcije. Dokaz za to so pa ravno isti glagoli v romanskih in drugih jezikih, kjer privzemajo abundantni refl. zaimek, če naj izražajo razpoloženje, čustvo ali afekt.

Ena izmed funkcij medija bi bila torej tudi ta, da izraža afekt. Blizu tej ugotovitvi sta bila že Kühner-Gerth II 1, 103, ko pravita: »Das Futurum, in dem das subjektive Element (tako!) von Haus aus am stärksten ausgeprägt ist, ist für die Medialform am empfänglichsten«. Česa je subjektivni element v človeku bolj poln kakor afekta?! Spričo številnih kategorij medija, ki jih slovničarji naštevajo in subsumirajo pod »udeležbo subjekta pri dejanju« ipd., morda ni več drzno vprašanje: pri katerem dejanju ali dogajanju pa subjekt ni udeležen? Ali ni morda medij prvotno izraz za razpoloženje, čustvo in afekt? Havers 35 navaja: »Je niedriger der Mensch in seiner Kultur steht, um so stärker tritt vor allem die Gefühlsseite in seinen Bewusstseinsvorgängen hervor; je höher seine Bildung steigt, ... um so

mehr wird der Intellekt zur führenden Macht«. Gotovo ni nič bliže človekovi za-vesti kakor osnovne življenjske funkcije in zato je upravičena domneva, 1. da je afekt vzrok medialnega futura v grščini, prav kakor je v drugih jezikih še vedno vzrok, da isti glagoli privzemajo refl. zaimek, in 2. da je osnovni pomen medija afekt. Dosedanje bolj logične kategorije medija bi bile potemtakem samo posebni primeri, ob katerih se afekt najlaže in zato tudi najpogosteje vzbudi.

Če sprejmemo to domnevo, se pojasnijo razna dejstva. Znano je, kako grščina pri mnogih glagolih omahuje med aktivom in medijem — kakor italijanščina itd. med *venire* in *venirsi* ipd. Gremo pa lahko še daleč bolj nazaj. V nasprotju z aktivnimi primarnimi končnicami *-mi*, *-si*, *-ti* itd. imajo medialne diftong *-ai*: *-(m)ai*, *-sai*, *-tai* itd. Stopnja *a* v tem diftongu je pa nekaj izrednega: normalni ide. prevoj je edino *e/o/0*. Toda besede, ki pomenijo telesno ali duševno hibo, imajo zelo pogosto v korenu vokalizem *a*, prim. Meilletove pripombe v Ernout-Meillet, *Dictionnaire étym. de la langue latine* (Paris 1932) s. vv. *caecus*, *laevus*, *scaevus*; *claudus*, *plautus*; *mancus*, *plancus* itd. Meillet pravi, da so to ljudske tvorbe: gotovo so tudi afektivne. Afekt bi bil torej vzrok za vokalizem medialnih primarnih končnic. In če so bile medialne končnice afektivne, postane tudi razumljivo, zakaj imamo poleg primarnih tudi sekundarne: kakor v aktivu *-i* v *-mi* itd. kot dejstveni element ni bil primeren za preteklost, injunktiv, optativ ter — v skr. delno — za konj., ki so bili že drugače označeni, tako afektivni *-ai* ni bil primeren za iste oblike v mediju. Saj če hočemo preteklost *živ o* pripovedovati — in to je v zvezi z afektom —, zaidemo v *p r a e - s e n s* hist. in narobe: če hočemo izraz omiliti, uporabimo preteklost (impf.): *hotel sem reči*, *Vas prositi*; tako nem. *ich wollte*, franc. *je voulais*.

Ljubljana.

Résumé

Les verbes qui dénotent les fonctions fondamentales du corps et de l'âme peuvent être accompagnés, par surcroît, du pronom réfléchi en diverses langues, cf. ital. *essersi* etc. Le pronom réfléchi y ajoute une nuance affective. Au relevé de ces langues, il faut ajouter le hittite, où les verbes *eš-* (= ital. *essersi*) et *ad-* »manger« sont fréquents comme verbes réfléchis; pour ce dernier, cf. lat. *gustavimus nobis* (Peregr. Aetheriae 4, 8). Or les mêmes verbes ont, en grec, un futur moyen, bien qu'ils aient ailleurs les formes actives: *εἶπλ* — *ἑσφαῖ*. Il est difficile d'expliquer ce phénomène par les catégories connues (réflexivité, sphère d'action, réciprocité, causalité, dynamisme). Il vaut mieux reconnaître — tout comme dans le cas de *essersi* etc. — que la voix moyenne exprime aussi l'affectivité dans l'époque historique du grec, et que l'affectivité est à la base de cette voix en indo-européen. Le vocalisme *a* dans les désinences *-(m)ai*, *-sai* etc. trouve par là son explication, cf. lat. *caecus*, *claudus* etc. Le passé, ne se prêtant pas si bien à l'affectivité, a dû recourir à d'autres terminaisons. Sur la signification du moyen, voy. maintenant Schwyzler, Griech. Gramm. II (1950), 223, et note 2.

France Grivec

FRISINGENSIA

V

PRINIZSE OGNI PETSACHV

V prejšnjih člankih pod tem naslovom sem pojasnil nekaj mest, ki so slavistom prizadevala skoraj nepremagljive težave. Ne gre za sporne, temveč za doslej nepojasnjene težke stavke. Iz Fris. II. sem pojasnil dve taki mesti (*Česti jih pijem in odločilno važno Posledine balovanije*).¹ Naposled se mi je posrečilo razvozlati še tretje težko mesto iz istega spomenika, namreč *prinizše ogni pečahq*.

Takó filološko kakor vsebinsko pomenljivo in zapleteno izražanje je *A. Vostokov* pravilno rekonstruiral: *prinъzъše ogni pečahq*. *J. Kopitar* (Glagolita Cloz XXXIX) je to odklonil in predložil napačno: *pri nizčē ognji pečahq* (ad humilem ignem torrebant). *Miklošič* se je v stsl. slovarju (2. izd., str. 675) pridružil Vostokovu, njima tudi *V. Vondrák* (Fris. památky 57 in 74), vendar mesta ni dovolj točno prevedel.

Vozel vprašanja je v redkem glagolu *prinъsti*, *prinъzq*. *Miklošičev* slovar navaja razen Fris. II samo še en primer, namreč iz srbskega prologa samostana Pírg (Pyrg) 16. stoletja; zraven je navedel ustrezní grški glagol *hyp-ereidein* in latinski *suffulcire*. *Vondrák* v slovarju k Fris. spomenikom (str. 74) navaja približno pravilni latinski glagol *admoveo*, zraven pa najbrž samovoljno (brez podlage v rokopisnem gradivu) dodeva grško *epiballein* (vreči); v prevodu str. 57 se je odločil za *admoveo*. Staroruski slovar *I. Sreznevskega* (II, 482 s) ne pozna sestavljenega glagola, ampak le *ъsti*, *ъzq* v pomenu grškega *nyssein*, ruskega *pronzati* — prebsti, raniti.

Predpona *pri-* daje glagolu nekoliko drugačen odtenek, namreč pomen grškega *ereidein* (naveden v *Miklošičevem* stsl. slovarju): *prisoniti*, *pritisniti*, *opreti*. Ta pomen se prilega kontekstu Fris. II.

Takšno filološko rešitev težkega mesta moremo podpreti še z vsebinskim arheološkim razlogom. S tem izražanjem označeno mučeništvo se namreč očitno ujema z mučeniško zgodbo sv. Lavrencija, kakor o njem poroča stara zahodna in vzhodna tradicija (iz 4. in 5. stoletja). Lavrencija so pekli na ražnju. Ker pa se na ta način žgano telo krčevito zvija, so ga z železnimi vilami ali s podobnim orodjem pritiskali

¹ SR III, 110–114; 118–123.

na raženj, da je bilo primerno zleknjeno nad ognjem — t. j. *prinobzŕše ogni*. Stara tradicija iz 4. stoletja izrečno poroča, da so ga pekli, kakor se sicer peče meso za jed. Ta na vzhodu in zahodu znana zgodba Lavrencijevega mučeništva je nadrobno zabeležena tudi v ruski ksl. zbirki svetniških življenjepisov (Četji Mineji) Dimitrija Rostovskega (1. izd. 1690—1705).

Češčenje sv. Lavrencija se je že v 4. stoletju širilo tudi v vzhodni cerkvi. V Carigradu je bila v 5. stoletju sezidana cerkev sv. Lavrencija. Njegovo češčenje med Slovenci v 9. stoletju spričuje Fris. III, zapisan istočasno s Fris. II. Tam je med redkimi svetniki, katerim se spovedujejo grehov, omenjen tudi *šent Lavrenc* (Fris. III, 44); razen njega so našeti le sv. Marija, sv. Mihael in sv. Peter (Fris. III, 13—15 in 43). Lavrencijevo češčenje med vzhodnimi Slovani potrjuje cerkveni koledar Ostromirovega evangelistarja (11. stol.), ki ima 10. avgusta god sv. Lavrencija.

Mučeništvo sv. Lavrencija je tipičen in dobro znan primer za vrsto mučencev, ki so jih žgali in pekli. Opis v Fris. II je stilno in arheološko vzoren. V latinskem liturgičnem tekstu iz zgodnjega srednjega veka se ponavlja: *ad ignem applicatus*, po pomenu dobesedno enako kakor v Fris. II.

Pravilni prevod Fris. II, 99—100 je: *oprli (pritiskali) so jih na ogenj in pekli*.

V zvezi z ostalim krepko nazornim opisom mučeništva v Fris. II, 97—104 (z meči sekali, na les obešali in z železnimi kljukami raztrgavali)² spada *prinobzŕše ogni pečahq* med literarno in vsebinsko najbolj dovršena mesta zgodnje srednjeveške književnosti. V oblikovni dovršenosti in v značilnih redkih steksl. oblikah se razodeva vzročna zveza s književnim delom sv. Cirila in Metoda.

OPOMBA. Ko je bil članek že v tiskarni, mi je prof. R. Nahtigal prijazno sporočil, da je rekonstrukcija *prinobzŕše* še dvomljiva, čeprav je skoraj splošno sprejeta. Glede na neurejeno grafiko Fris. II bi bila enako verjetna lekcija *priniceŕše* (stsl. koren *nicb* — dol sklonjen). S tem ni omajan zgoraj pojasnjeni prevod; le filološko vprašanje deležnika *prinizŕše* bi bilo še odprto. Potem sem po posredovanju profesorja M. Šaruga iz Rima dobil prepis odločilnega mesta rimske legende o sv. Lavrenciju (objavljeno v *Analecta Bolland.* 1933, 92). V tej tudi na vzhodu znani legendi je dvakrat ponovljeno *furcis ferreis comprimebant* (Dimitrij Rost. prevaja natančno dobesedno: z železnimi vilami pritiskali), kar bi morda priporočalo rekonstrukcijo Vostokova i. dr.

Ljubljana.

² To se precej ujema z vzhodnim govorniškimi opisovanjem mučeništva (n. pr. Janez Zlatousti v PG 50, 712 in Gregorij Niški v življenjepisu Gregorija Čudodelca). A o tem pri drugi priliki.

Résumé

L'auteur interprète le passage obscur du document de Freising II, 99—100: *prinizŕše ogni pečahq* = ils les appliquaient au feu et les rôtissaient, ce qui est d'accord avec les rapports grecs et latins sur le martyre de s. Laurent, très vénéré déjà à cette époque ce qui est évident aussi du document de Freising III, 44.

Anton Bajec

O PRIDEVNIŠKIH OBRAZILIH *-IN*, *-OV*

Posesivne pridevnike, ki pomenijo osebno svojino, delamo v slovenščini s formantoma *-in*, *ov*: *materin*, *očetov*. Vendar pa je precej primerov, ki se ne skladajo z osnovnim pravilom, zato se mi zdi umestno nadrobno pregledati slovensko rabo.

PRIPONA *-IN*

Po Brugmannu (Grundriss II, 273) je nastanek ie. formanta *-ino*, *-eino* nejasen. Oba sufiksa *-yna* in *-ēna* še loči baltščina, v slovanskih jezikih (kakor tudi v latinščini) sta se zlila glasoslovno v enoten formant *-ino*, prim. lit. *kriksztynos* (plural tantum): slov. *krstine*, lit. *naujynà* : slov. *novina* in lit. *žvèrēnà* : stsl. *zvèrina* (lat. *ferina*).

Pridevniki z gornjo pripono kažejo na izvor in se zelo radi substantivirajo, prim. lit. *mėnesėna naktis* »mesečna noč«, iz katerega je nastal samostalnik *mėnesėna*, stsl. *měsęčina*. Podobno iz *szeima* »služinčad« substantivirani pridevnik *szeimyna* istega pomena, v stsl. mu ustreza *sěminъ* »kdor sodi k služinčadi, suženj«.

Baltščina uporablja formant tudi za tvorbo ženskih imen iz moških, tako je kupčeva žena lit. *kupczuvėnė*.

Ker se balt. *-yna* rabi izključno, *-ēna* pa često v substantiviranih pridevniki, si je Jagić v obrobni beležkah k drugi izdaji Grundrissa (Archiv XXXI, 228) zastavil vprašanje, kateremu formantu ustreza slovanski *-inъ* (*materinъ*). Navezuje ga na lit. *-iėnas*, ki izraža žensko svojino.

V slovanskih jezikih kažejo pridevniki na *-in* samo pomen osebne svojine, ki ga prav lahko izvajamo iz prvotnega pomena izvora. Iz taistega pa utegne biti tudi pomen, ki ga daje samostalniško obrazilo *-ina* (*pъsina*, *dėdina*, *paqčina*). Tako je izkazana ozka sorodnost, če že ne istost, pridevniškega in samostalniškega formanta *-ino*, tudi če ne upoštevamo številnih substantivacij.

V stsl. se tvorijo pridevniki na *-inъ* iz *a*-jevskih in *i*-jevskih debel brez ozira na spol: *ženinъ*, *mariinъ*, *iliinъ*, *neprijazninъ*, *golqbinъ*, *tatinъ*, *zvėrinъ*; preko tega okvira še: *osvłetinъ*, *otvčinъ*.

Za današnjo rabo v slovanskih jezikih na splošno velja, da ima obrazilo *-in* osebni posesivni pomen, pridevnik kaže na pripadanje singularu osnovnega samostalnika živih stvari na *-a*. Vendar so v posameznih jezikih še določene tančine.

V srbskohrv. jeziku (Maretić, Gr. § 364) se še delajo iz živalskih imen: *kobilin*, *kravin*. Redko od drugih: *daničin*, *ružin*, *poštín*, *trpezin*. Od nekdanje i-jevske: *zvi-
jerin*, od drugih deklinacij *bratin* # *očin*. V nadaljnjem izpeljani pridevniki: *aginski*,
bratinski, *papinski*, *golubinji*, *gujinji*, *kokošinji*, *očinji* nimajo trdnega pomena, ker
jim omahuje med singularnim in pluralnim. Zanimiva je tvorba *prohin* »prosen«,
ker spominja na lit. z *-(i)io* podaljšane pridevnike s snovnim pomenom: *avižáinis*
»ovsen« in na podobno rabo formanta *-ov*.

Ruščina izpeljuje še od živalskih imen: *гусиная кожа* »kurja polt«, *львиная
доля* »levji delež«, *орлиный*, *голубиный*, *соловьиный*, nadalje tudi *мужнин* »možev«.

Maloruščina rabi formant še v starem obsegu: *kozyn*, *holubyn*, *tatyn*.

Iz gor. lužiščine navaja Miklošič (V. G. II, 132) posebnost *chežyny* »hišen«.

Polj. pozna razen tvorbe iz ženskih imen še: *sędzin*, *staroścín*, *ciešlin*, *woje-
wodzin*. W. Taszycki (Znaczenie przyrostków *-ow*, *-in*, Język polski XXII, 101) opo-
zarja na krajevna imena, kakor so: *Podgórzyno*, *Podolino*, *Zaolszyn*, *Zarzeczyno*,
ki kažejo na nekdanji (staropoljski) pridevnik **podgórzyn*, kjer ne moremo izhajati
iz posesivnega pomena. Podobno *Białowieżyno* < *Białowieża*. Menim, da tolmačenje
teh primerov ne more delati težav, če pomislimo, da so v tvorbi analogično naslo-
njeni na krajevna imena, ki so pravilno nastala iz osebnih imen.

Za slovenski knjižni jezik ugotavlja Breznik (Slovn. 170): »Pripona *-in* tvori
svojilne pridevnike iz osebnih ženskih imen, moška imena na *-a* delajo pridevnike
na *-ov*. Od neživih stvari ne delamo pridevnikov s to pripono. Navzlic temu pravilu
so se udomačile tvorbe, kakor: *puškino kopito*, *šivankino uho*, *soseskini odborniki*,
strankino glasilo, *lunin svit*.«

Gornja ugotovitev se premočno naslanja na puriste zadnjih desetletij prejšnjega
stoletja; tudi Pleteršnik je zašel pod njih vpliv in namenoma izpuščal »nepravilne«
tvorbe, čeprav so med ljudstvom v rabi. Resničnemu stanju je dosti bliže SP 1950
in to je takšno:

1. Tvorba posesivnih pridevnikov na *-in* iz osebnih ženskih imen na *-a* je popol-
noma živa: *materina skrb*, *hčerin svet*, *sestrina kamrica*, *Marijini laski*, *Spelina hiša*,
mačehina hudoba, *cesaričin grad*, *rejenkin vrtec*. Zaradi moderne vokalne redukcije
pa je prišlo obrazilo v nevarno območje pripone *-an* < *-anъ*, ki pomeni neko zvezo,
včasí splošno pripadnost. Jezik se je hotel dvoumnosti izogniti, od tod pospešen
vdor germanizmov (*hiša od Spele*).

2. Da so bile v starini navadne tudi tvorbe iz moških i-jevskih debel, kaže
zavuiztliu nepriiazninu v Brižinskih spomenikih, enako tudi nadaljnje izvedenke tipa
golobinji (Murko).

3. Na nekdanjo tvorbo iz zbirnih imen kaže *dečínji* (Caf).

4. Tvorba je danes omejena na ženske samostalnike, moški samostalniki na *-a*
so privzeli formant *-ov*: *Detelov*, *Lukov*, *Mihov*, *slugov*, *vojvodov* itd. Ako SP 1950

dovoljuje *šenoin*, je beseda pač prevzeta iz srbohrv., posebno ker bi bila slovenska tvorba kakofonična. Da smo nekdam na ta imena vezali pripono *-in*, kaže starina *Udin boršt* (iz *vojvodin*) in še danes zlasti na vzhodu *očin* »četov« < *oča*. Podoben prehod opazamo tudi v poljščini: iz osebne imena *Kutrzeba* danes *Kutrzebowa*, v starini *Kutrzebina*.

5. Tudi od živalskih imen na *-a* so se nekdam izpeljevali svojilni pridevniki (*kravino* mleko). Danes so jih večinoma izpodrinili pridevniki na *-ji*: *kravji*, *ovčji*, *kozji*, *kunji*. Obrazilo *-ji* ne kaže na osebno, marveč na splošno svojino. *Kravje* mleko je tisto, ki ga dajejo krave, ne ena sama določena krava. Ker pa je ob živalskih imenih redko mišljena prava singularna svojina, se je pripona lahko zamenjala. Saj se je to zgodilo celo pri osebnih imenih: *ti*, *mati*, *nikar ne poslušaj hčerinih praznih besed!* Tako so prišli nekateri pridevniki na *-ji* do dvojnega pomena, singularnega in pluralnega, n. pr. *hčerji*, *hčerini*. Vendar jezik včasih čuti potrebo, določno izraziti singularno svojino, recimo v prirodropisu. Tako so nastale dublete: *antilopin* in *antilopji*, *gazelin* in *gazelji*, *hijenin* in *hijenji*, *grličin* in *grličji*, *kunin* in *kunji*. Samo oblike z *-in* imajo: *bubin* zapredek, *dropljino* gnezdo, *glitina* jajčeca, *cikini* rogovi, *levinjina* griva, *miničine* pike, zlasti pa imena na *-ka*: *kavkin*, *polenovkin*, *postovkin*, *ščukin*, *mačkine* solze. V teh zadnjih primerih bi obrazilo *-ji* preveč spremenilo glasovno podobo (**kavčji*, **ščučji*). Kadar ni poudarjena singularna svojina, si jezik pomaga drugače. Pravimo *ščukovo meso* (po tipu *lipa*: *lipov*), toda na *ščukino zapoved* (personifikacija v filmu); *vidrovo meso*, toda *vidrin rep*. Pa še tretja možnost se pokaže, to je tvorba z obrazilom *-an*, ki pomeni samo odnos: *vidrno meso*.

6. Pridevnike na *-in* rabimo, kadar gre za presonifikacijo: *Bčelin* urednik, *Matičin* tajnik; sem štejem tudi *lunin* svit in *zorjina* rosa (v narodni pesmi in na vzhodu).

7. Tuje rastline v današnji knjižni slovenščini navadno delajo pridevnike na *-in*: *aloin*, *astrin* cvet, *bananin* sad, *beladonin*, *citronin* sok, *dinjine* pečke, *endivijino* seme, *figino* drevo (Trubar), *fuhsijin*, *georginin*, *geranijin*, *gladiolin* list, *lilijino* steblo, *melonin* sad, *metin* čaj, *mirabelin* okus, *mirtin* venec, *platanin* list, *potonikin* cvet. Od domačih morda *lobodin* list, *marjetičin* cvet. Poleg teh oblik je dosti dublet: *bananov* sad, *begonijev* cvet, *cipresov* in *cipresni* nasad, *citronov* sok, *figovo* drevo, *hiacintov* cvet, *limonove* lupine, *lilijev* in *lilijen* cvet, *mirtov* venec. Večina teh besed danes že prenika v ljudsko govorico, a nastanek jim je knjižen. Jezik se je ob njih znašel v škripcih. Snovni pridevniki se tudi iz ženskih samostalnikov delajo na *-ov* (*rozinova* potica, *smetanova* juha, *lipov* bog, *brezova* metla), od tod dublete na *-ov*. Toda zvečine pomen ni snovni. Sufiks *-an* bi prešibko izražal pripadnost, pripona *-ski* ima presplošen pomen. Ostalo bi še opisano izražanje: *cvet georgine* teži za izenačenjem s tipom *nageljnov cvet*, *seme od endivije* pa premočno poudarja izvor.

8. Razen tega so se udomačile in so sprejete v SP 1950: *barkin* rilec, *dankina* razširina, *juhin* dodatek, *branin* zob, *motikin* ročaj, *puškino* kopito, *soseskin* tajnik,

šivankino uho. Izvedenke iz substantivov, ki se končujejo na *-ka*, *-ha*, niso mogle seči po formantu *-ən*, ker bi se jim bila glasovna podoba preveč oddaljila od simpleksa (**puščno* kopito, **jušni* dodatek; res pa živi *motični* ročaj. Ob formantu *-ən* je palatalizacija izglasnega konzonanta obvezna, ob priponi *-in* ne nastopa razen v primeru *-ica + in > -ičin*). Podobno bi iz *branbni zob* nastalo **branni > brani* zob, tudi težko razumljivo. Primere *bradjina* brada, *dogina* glava (toda: *dožna* širina!), *iglino* vuh (Danjko), *ladjin* rilec lahko mirne duše razlagamo za poosebljenje, saj nastopajo samo ob delih telesa.

Nepotrebne so: *čeladin* jermen (bolje *čeladni*), *kavin* dodatek (bolje *kavni*), *membranina* prožnost (bolje *prožnost membrane*), *polentin* lonec (bolje *lonec za polento*).

Kljub gornjim primerom ima jezik ob pridevnikih na *-in* izraziti občutek osebne singularne svojine, zato je rajši rabi sufiks *-ən*, kadar ne gre za tako svojino in je tvorba mogoča: *čebelni* panj, *cigaretni* ogorek, *čokoladni* bonboni, *cvetačna* juha, *nitni* konec, *kamilični* čaj, *mizna* noga. Dobro loči med *botričinim* darom in nedeljo *botric*, ki je *botrična* (bela) nedelja. Seveda se utegne kdaj pa kdaj znajti v hudih težavah, zlasti ob tujkah: *centralna* kurjava ni *centralina* kurjava, *centralin* tajnik ni *centralni* tajnik. V takih primerih si pač pomagamo z opisom: tajnik *centrale*, tajnik *pri centrali*.

PRIPONA -OV

Pripona *-ov* je podvrsta ie. formanta *-uo-*, omejena prvotno na določeno fleksijo; nastopa v izimenskih adjektivih kot *-euo-*, grš. *πιαλέος* »masten« od *πιάλον* »maščoba«, ali *-ouo-*, lat. *annuus* < *annuos*, stsl. *тръновъ* od *трънъ* (prim. Brugmann, Grundriss II, 199).

Pripona v balto-slov. ni dajala posesivnega pomena, saj so take tvorbe baltščini neznane. Vaillant (Les adjectifs en *-ovъ*, BSL XXIX, 40) je opozoril na dejstvo, da pripona nastopa prvotno ob substantivih, ki utegnejo biti stara *ū*-jevska debla: *dъždєvъ*, *тръновъ*, *медовъ*, *садовъ*, *гроздовъ*, *волонъ*, v ruščini še *домовой*, *половой*, *становой*. Sledovi te neposesivne tvorbe so številni tudi v baltščini. Pa tudi kot posesivna pripona nastopa najprej v takih primerih (ob nomina agentis na *-teljъ*, ki so nekdanji substantivi na *-yu*, in ob tujkah, ki imajo v dativu običajno *ū*-jevsko obrazilo *-ovi*).

Iz tega tipa, kjer je bil *-ov-* samo fleksijski element (Meillet, Études 369), je praslavanščina sekundarno razvila posesivno rabo od samostalnikov, ki pomenijo moška bitja, in tvorbo analogično razširila tudi na substantive *o*-jevske deklinacije.

Tako moramo za prvotno slovanščino prisoditi sufiksu *-ovъ* najprej pomen podobnosti, snovi, pripadnosti (MVG 229): *дъбонъ*, *слононъ*, *буконъ* (tvorba je že v prasl. zajela tudi *a*-jevska debla), pozneje šele se je razvil posesivni pomen, to se pravi, da je pridevnik pri živih stvareh prevzel vlogo gen. sing. Ker je pripona *-ovъ*

postopoma dobivala čedalje več posesivne ekskluzivnosti, so se jele neposesivne tvorbe s tem formantom deloma izgubljati, deloma spreminjati z dodajanjem nadaljnjih pripon (prim. Vondrák, VSG I, 533): *domovъnъ*, *medovъnъ*, *strahovit*, *čudovit(en)*, *sirovat* (prim. *sirotka* < *sirovatka*), *gričevnat*. Iz takih tvorb je jezik povzel samostojne pripone *-oven*, *-ovit*, *-ovat*, *-ovnat* itd. V obojni rabi formanta so tudi krajevna imena: *Brankovo*, *Krakovo*, *Kosovo*, *Kraków*, *Lwów*, *Brezova*, *Trnovo*, *Dobova* itd.

Izven obojnih gornjih tipov postavlja večina slavistov primere *istovъ*, *jalovъ*, *surovъ*, češ da utegne biti njih formant drugačnega izvora. Za *surovъ*: *syръ* misli Vaillant (l. c.) na vokalično alternanco, nekaj vrddhi. Toda poleg *surovъ* nastopa tudi *syrovъ*. Tudi za te primere bi rajši vztrajal na enotnosti pripone in se pridružil Iljinskemu, čigar izvajanja v Južnoslov. filologu V so dokaj tehtna. Odklanjajoč splošno sprejeto mnenje, da je *-ov* v srbohrv. primerih *golov*, *ludov*, *praznov*, *belov*, *lišov*, *šarov* iz madžarščine (kakor v besedi *lopov*), trdi, da se je že v praslov. vsak pridevnik utegnil razširiti z *-ov*: *jalovъ* < *jalъ*, *istovъ* < *istъ*, *syrovъ* < *syръ* »crudus« (*surovъ* je po I. iz dvozložne baze **seuēr*, prim. lat. *sevērus*). Iz drugih slovanskih jezikov navaja češ. *bláhový*, polj. *calový*, rus. белойой, черновой, тепловой, молодой. Iz slovenščine bi mogel dodati *talov*, *zlatov* (Caf), *velikovšen*. Sem šteje tudi iz severnorus. narečij, ki ne poznajo akanja, gen. sing. *dobrova*, *zlova*, *golova* (poleg *dobrovo*), ki da se ne dá razložiti glasoslovno. Ti adjektivi se radi substantivirajo, zato bi utegnili mednje uvrstiti množico priimkov, kakor so Глухов, Теплов, Сухов, Долгов, Гладнов, Зубатов itd. Po njegovem to niso patronimica, marveč individualne oznake oseb. Zaključuje dokaj pogumno: kakor je *bělvъ-ъ* zložen s kazalnim zaimkom **is* > *iv*, tako je *bělo-въ* s kazalnim zaimkom **uo* > *vъ*, ki pomeni lastnost v intenzivni stopnji in tesno odvisnost enega subjekta od drugega (patronimica).

Kar zadeva primere vrste *onogovъ*, *segovъ*, *togovъ*, nastopajo dokaj pozno in kažejo silno posesivno moč formanta *-ovъ*. Taki primeri nastajajo v novi slovenščini tako rekoč pred našimi očmi, saj so se razvili *njegov*, *njihov* itd. šele po 16. stoletju.

Breznik je v Slov.⁴ 169 za slovenski knjižni jezik ugotovil, da pripona *-ov* tvori svojilne pridevnike in pridevnike iz živalskih in rastlinskih imen, ki pomenijo splošno last ali svojstvo kakega plemena oziroma rastline. Od neživih stvari ne tvorimo pridevnikov s to pripono, vendar pripušča nekatere izjeme, udomačene med ljudstvom ali narejene v knjižnem jeziku. Breznikova določila je treba, glede na gori navedeno, deloma popolniti, deloma modificirati.

1. Sufiks *-ov* rabi za tvorbo svojilnih pridevnikov iz moških osebnih imen: *bratov*, *očetov*, *stričev*, *Petrov*, *Nabergojev*, *Kastelčev*, *vojvodov*, *slugov*, *Detelov*, *Trdinov* (toda *Trdinin*, če gre za ženski priimek). Dalje nastopa po substantiviranju v krajevnih imenih (*Krakovo*), v imenih za praznike (*Petrovo*, *Jernejevo*, *Telovo*), izvaja ženska imena iz moških (*Pajkova*, *Kvedrova*); prim. tudi: rus. королева;

malorus. *bratova* »svakinja«; češ. *ševcová*, polj. *synowa, bratowa, opatowa* »abbatissa«, *mysliwcow* »venatrix«, *Piotrowa*; v slov. narodni pesmi: *kam so šli mlada kraljeva* (= kraljica)?

2. Pridevniki iz živalskih imen (stosl. tip *львовъ*): *bikov, bivolov, Gadova peč, jazbečeva mast, jelenov jezik, koštrunovo meso, kozlôva brada, kraguljevi kremplji, krokodilove solze, krtova dežela, levova griva, lososov, losov, medvedove hruške, modrasov rožiček, ovnov rog, petelinovo pero, Polhov Gradec, po polževo lesti, prašičeva pečenka, rakova pot, srakove jezike je snedel* (Caf), *vidrovo meso, vranov »vražji«* (Caf) itd. Samostalnik *pajčevina* kaže na nekdanji **pajčev*. Za življenjsko silo pripone so značilne tvorbe iz ženskih samostalnikov (*srakov, ščukov, vidrov*).

Ob formantu *-ov* se je močno uveljavila pripona *-ji*. Ponekod imamo dublete: *gadji, jazbečji, krokodilji, polšji, prašičji, gadje gnezdo, levji, medvedji*. Pripona *-ji* je skraja pomenila splošno pripadnost, *-ov* pa osebno svojino. Ta pomenska razlika je le še tu pa tam opazna (*levova šapa: levja šapa*), sicer pa se formanta rabita brez razločka (prim. podobno za srbohrv. Maretić, Gr. § 368 f, g). Vsekakor je verjetno, da je pripona *-ji* prišla do nove rabe preko pridevnikov iz ženskih samostalnikov (*kravji, kurji*).

3. Izvedenke iz rastlinskih imen imajo snovni pomen (že od praslov. dobe sem tudi iz *a*-jevskih debel): *ajbišev, ajdov, arnikov, baldrijanov, bambusov, bananov, bekov, belušev, bezgov, bobov, bombažev, borov, borovničev, breskov, brestov, brezov, brinov, bršljanov, bukov, cedikov, cedrov, ciklarnov, cimetov, cipresov, citronov, čajevi nasadi, čebulčkov, čebulov, česnov, češljikov, češminov, češnjev, češpljev, češpov, čremsov, dateljnov, dobov, drenov, drobnjakov, ebenov, encijanov, figov, fižolov, gabrov, gabezov čaj, glogov, gobov, grahov, gumijev, habatov, hijacintov, hmeljev, hojev, hojkov, hrastov, hrenov, hrušev, hruškov, ivov, jablanov, jagnedov, jagodov, janežev, jasminov, javorov, ječmenov, jelov, jelšev, jerebikov, jesenov, jesikov, kakaov, kalinov, kostanjev, krompirjev, kuminov, kutinov, lapuhov, leskov, lesnikov, lešnikov, limonov, lipov, ločkov, lokvanjev, lovorikov, lovorov, lozov, lukov, luštrekov, macesnov, mahov, mahagonijev, majaronov, makov, maklenov, malinov, mandeljnov, mavrahov, mellikov, mirtov, mlečkov, nageljnov, negnojev, ohrovto, palmov, pehtranov, pelinov, pirov, plutov, poprov, praproto, probkov, pušpanov, rakitov, ricinov, rižev, robidov, rožmarinov, sirkov, slezov, slivov, smrekov, svibov, šipkov, tepkov, tisov, tobakov, topolov, trepetljikov, trnov, trstikov, višnjev, vrbov, zelenikov, žafranov.*

Redke so dublete z drugačno pripono: *citronin, cipresen, práproten*.

Enako imajo snovni pomen izvedenke iz tujih imen za blago: *arasov, atlasov, barhantov, baržunov, batistov, damastov, irhov, kalikojev, plavižev, porhantov, rašev, žametov*. Skorajda zmeraj nastopajo z dvojnicami (*batisten, batistast*).

4. Iz snovnih imen so tudi: *aluminijev, ametistov, amonijev, antimonov, antracitov, arzenikov, bakrov, bazaltov, bismutov, boksitov, boraksov, bromov, cinkov,*

dušikov, fosforov, galunov, glinov (a-jevsko deblo!), ilov, jantarjev, jodov, kalcijev, kisikov, kositrov, kremenov, lizolov, manganov, marmorov, mavčev, minijev, naftalinov, natrijev, ogljikov, platinov, porcelanov, premogov, solitrov, vodikov, železov, žveplov.

Da je taka tvorba v snovnem pomenu upravičena v starini, kažeta primera *glinov* in *ilov*. Vsi drugi primeri pa so iz znanstvenega izrazoslovja (tudi *železov*, ker se sicer rabi samo *železen*), nastali so v zadnjem stoletju. Pogostne so dublete, zlasti na -*ən*: *bazalten*, *grafiten*, *bakrn*, *solitrn*, *marmoren*, *kositrn*. Toda te dublete vsebujejo pomensko razliko! Dokler gre za snov, je tvorba zgodovinsko upravičena, ne velja pa to za primere, kakor so *vodikov* dioksid, *kalcijev* karbonat, kjer je raba osebno posesivna.

Podobno je s slovnisko terminologijo. Breznik sicer dopušča *povedkovo* določilo, češ da pri nekaterih besedah ni mogoča drugačna tvorba, toda prav v zadnjem času se uveljavljajo pravilne: *jezični* koren, *povedno* določilo, *stavčni* členi, *nedoločniška* raba, *prilastno* določilo itd.

Tudi po drugih terminologijah nastajajo take izvedenke, n. pr. *krogov* obod, *ulomkova* črta itd. Kakor pravilno poudarja Slov. slovnica 1947 § 97, so bile ustvarjene zaradi krajšega in jasnejšega izražanja in so danes že udomačene, čeprav niso ljudske. Nesmiselno bi bilo preganjati jih, kjer so potrebne, kadar pa imamo zanj ustrezno pravilno tvorbo, zasluži le-ta prednost.

5. Celo v ljudski rabi srečujemo množico primerov, ki se ne dadó stlačiti v tradicionalno slovníčarsko »pravilo«. Ze v stesl. beremo: *jugovъ*, *gromovъ*, *dъždєvъ* (v *obrazě dъždєvě*, Supr.); v rus. солнцев, дождевой, червь, годовой »leten«, моровой »kužen«, городской »stražnik«; v malorus. *domovyj*, *hradovyj*, *časovyj* »zrel«, *ljahovy* < **leg-* »čas spanja«; češ. *březnový*, *lednový*; polj. *gradowy*, *grobowy*; zgornjeluž. *čmovy* »teman« < *tъma*; bolg. *slъnčjov*, *kladенčjov* »vodnjakov«; srbskohrv. *sunčev*, *mrazova* sестrica (rastl.).

Oglejmo si torej slovenske primere, v katerih se raba upira »pravilu«.

a) Na snov kažejo in torej ustrezajo prvotnemu pomenu: *balzamor*, *cukrova* voda, *čreslov*, *jesihov* cvet, *kamenova* krugla (Trubar), *kapusov*, *krhljeva* voda, *jajcove* (gor.) in *jajčeve* (jvzhštaj.) lupine, *kruhov* močnik (in po tem *kruhova* skorja), *lectov*, *lojeva* sveča (dol.), *lubov* košek, *luskovi* žganci (iz drobno zmlete ajde), *mlinčev*, *mozgov*, *ocvirkova* potica (in po tem *ocvirkov* »nepostni« dan), *olove* drožice, *otrobov* kruh, *otreva* srajca (gor.), *psinovo* platno (Caf), *tuljeva* in *tulova* preja (*otre*, *psina*, *tulje* = odpadki pri mikanju lanu), *pozemljikov* les (Caf), *sadjev*, *sajev*, *smetanova* juha, *šiškova* kislina, *špehova* potica, *tropinov*, *vrhnjeva* juha »smetanova« (Caf), *zelenjeva* klaja (in po tem *zelenjev* koš, Levstik), *zeljev* (Caf), *želodova* paša (in po tem *želodova* kapica), *žirovo* leto.

b) Personifikacijo vidim v naslednjih primerih, torej gre za svojilno pripono: *basov*, po *bliskovo*, *dežjev* (*deževa* mavra, Trubar), *jugovo* vreme, *jutrova* dežela, *listov* (*Narodov*, *Zvonov*, *Daničin*) urednik, *mlajeva* luna, *narodov* blagor, *odborova* seja, *oddelkov* predstojnik, *ognjeva* gorkota (tako pravi kmet, Levstik), *popkova* žila, *tepigovi* možje (= m. iz drhali, Trubar).

Nomina instrumenti imajo marsikaj skupnega z nomina agentis, zatorej je tudi ob njih možna personifikacija, posebno, ker je raba navadno omejena na dele telesa: *bičev*, *cepov* in *cepčev* ročnik, *glavnikovi* zobje, *jarmova* kamba (Levstik), *jezikov* hrbet, *ključeva* brada, *kolovratovo* vreteno, *loparjev* in *macljev* ročaj, *malarinovo* uho, *mečeva* nožnica (tako pravi kmet, Levstik), *molkove* jagode, *noževe* oplati, *pokrovov* ročaj, *podjarmova* oslica (Trubar).

Od tod po napodabljanju: *čebrovo*, *čolnovo*, *koševo*, *sodovo*, *vodnjakovo* dno, *čevljeva* kapica, *dežnikova* palica, *dnova* doga, *hlebova* skorja, *mehurjeva* zadruga, *stolova* noga, *uljevo* žrelo (Stritar), *tramova* peta. Precej daleč je šla Trubarjeva tvorba *pogrebova plenica*. Tudi *godov* je težko uvrstiti. Za *križev teden* ugotavlja Breznik, da so »Hren in za njim vsi do l. 1730 še govorili pravilno v *križnem tednu*« (tudi Murko še *križni pot!*), toda s tem ne sme biti rečeno, da je razvoj, ki je pripeljal do današnjega *križevega tedna*, nepravilen. Jezik se pač razvija, zatorej je tudi nepotrebno in brezupno preganjati Cankarjev *narodov blagor*.

Poosebitev in ne morebiti nemožnost drugačne tvorbe vidim tudi pri adjektivih, izpeljanih iz imen za mesece, dneve in prste na roki: *aprilovo* vreme (: *aprilsko* vreme v juniju), *breznov* sneg, *suščev* prah, *grudnove* kvatre; *ponedeljkov*, *torkov*, *petkova* jed; *mezinčev*, *sredinčev*, *prstančev*, *kazalčev*.

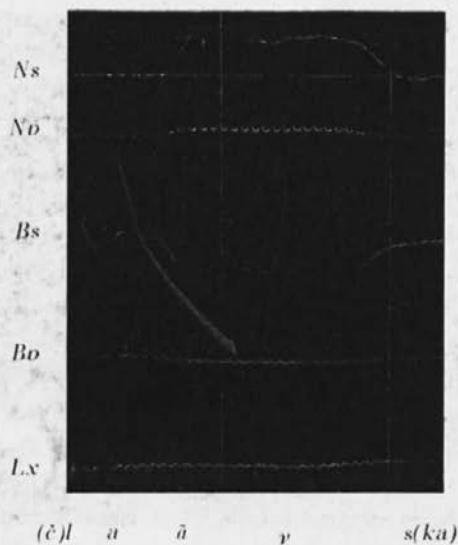
Še besedo o pridevnikih in samostalnikih, ki imajo *-ov* ali *-ev* v nadaljnji izpeljavi, saj jih je silno dosti (*cerkoven*, *pečeven*, *bliskovit*, *bojevit*, *bratovski*, *hlapčevski*, *hribovnat*, *gričevnat*, *volovji*; *vodovje*, *gričevje* itd.). Kakor je gotovo, da je *ilovnat* izpeljanka iz *ilov* (*il-ov-an-at*), tako je tudi res, da *masoven* ni nastal iz adjektiva **masov*, ampak je privzel že narejeno pripono *-oven*. Vendar nam te tvorbe dokazujejo, da je bil nesvojilni formant *-ov* nekoč mnogo pogostnejši, kakor je danes, na drugi strani pa njegovo ozko povezanost z *û*-jevsko-deklinacijo.

Ljubljana.

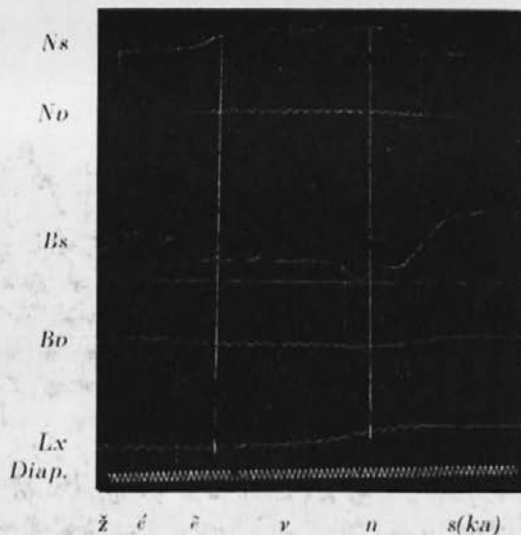
Résumé

En partant de la signification originaire des suffixes *-inъ*, *-ovъ*, l'auteur traite de leur emploi dans les langues slaves, surtout dans le slovène. Tandis que *-inъ* donne, aujourd'hui encore, la signification de propriété personnelle, le suffixe *-ovъ*, originairement un élément flexionnel, n'a assumé celle-là que successivement, ce que prouve encore son emploi dans le slovène moderne.

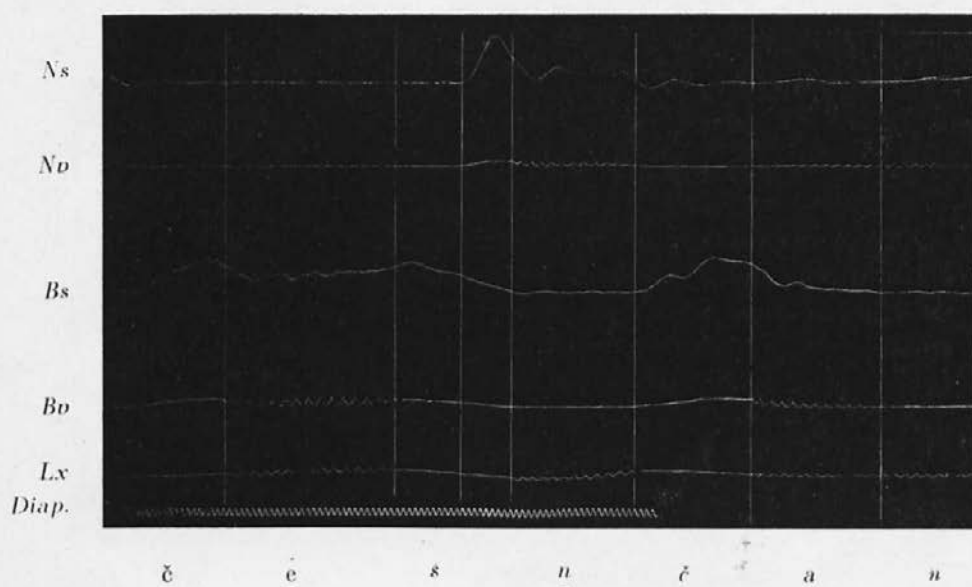

Slika 1

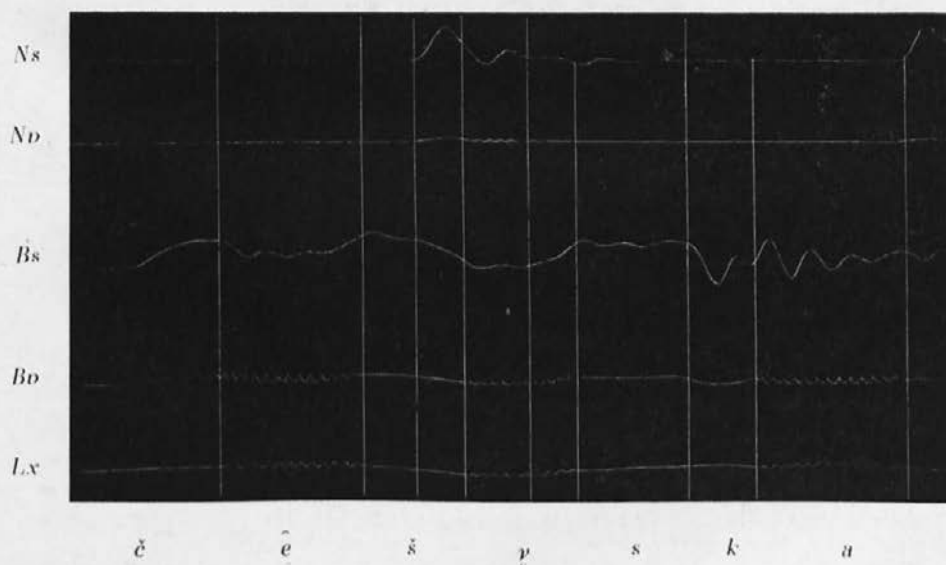

Slika 2

Crte zapisujejo od spodaj navzgor: *Lx* = grlo (larynx), *Bv* = zven v ustih (bouche voix), *Bs* = zračni pritisk v ustih (bouche souffle), *Nv* = zven v nosu (nez voix), *Ns* = zračni pritisk v nosu (nez souffle). Isto velja za sliko 3 in 4. Hitrost za sl. 1 in 2 je na sliki 2, za zapise na sl. 3 in 4 pa na sl. 3: 200 dvojnih vibracij na sekundo (200 vibrations doubles par sec.).

Slika 5

Slika 4

Jakob Šolar

SPIRANTIČNI NOSNIK V SLOVENŠČINI

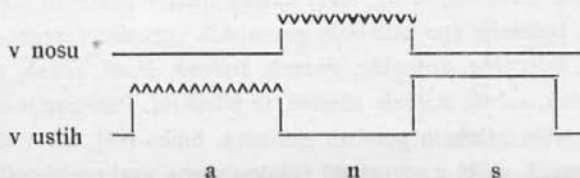
Namen teh vrstic je, da opozorim na artikulacijsko posebnost slovenskih nosnikov pred spiranti (priporniki) in med njimi v primerih, kakor jih srečujemo v knjižnem jeziku: *člānska*, *lānska*, *živinska*, *žēnska*, *svīnska* ali narečno *swānska*, *čānž*, *kānšt*, *srēnšē* (srenjski), *anžē*, *nžic*, *nžicoy* ipd.; v primerih popolne narečne moderne vokalne redukcije (po nekaterih gorenjskih govorih: *čēšnca* — *čēšnčan* — *čēšnska*, *šišnska*, *žēlēznška*, *prāznška*, *prāznh*, *žēlēznh*, *jēznh*, *vēžnē*, *mēsnh*, *kāšnē*, *hīšnē*, *lāčnh*, *srēčnh*, *nāhnh*, *mājhnh*, *pōyhnh*, *ta lōhnh* itd. Penetracija ustne in nosne artikulacije je v takih primerih posebno zanimiva, toliko bolj, ker v drugih jezikih doslej še nisem opazil, da bi *n* prevzemal vokalno vlogo, vsaj preiskoval jih fonetično doslej še ni nobeden v takih zvezah. Prav v ti vokalni vlogi pa postaja te vrste nosnik posebno zanimiv glas, vreden nadrobne obdelave.

Zapise za svoje raziskovanje sem napravil 1924 v laboratoriju na Collège de France v Parizu s fiksnim kimografom na uteži s 5 peresi tedanjega Rousselotovega tipa brez vzvoda na membrani ob precejšnji hitrosti; taki sinkronični zapisi s 5 peresi hkrati so mi omogočili dokaj zanesljivejšo sodbo in tudi revizijo nekaterih dotlej splošno razširjenih mnenj o razlagi nosnika pred spiranti. Za nadrobno in res zanesljivo sodbo bi seveda moral vse to preskusiti doma, kjer so pri roki vseh vrst govori našega jezika, medtem ko sem bil v Parizu v tem pogledu nujno zelo omejen; čeprav se tu omenjeni izsledki opirajo na gradivo 7 poskusnih oseb (domala vseh tedaj v Parizu živelih Slovencev), so vendar le slučajno odbrane in vse izobraženci. Kljub dosti obsežnemu jezikovnemu gradivu, ki sem ga pritegnil v preiskovanje, tedaj še nisem spoznal vsega obsega teh pojavov in so mi šele kasnejše analize zapiskov doma pokazale ob nekaterih primerih, da bi bil moral pritegniti v sistematično obdelavo tudi zveze nosnikov z glasovi *j*, *w*, *v*, *l*, *r*. Vse to bo treba dopolniti. Prav tako bi bilo treba z novejšimi oscilografskimi metodami določiti značaj vokalne kvalitete, zlasti interspirantičnega (medpriporiškega) nosnika. Za vse to bi bil potreben laboratorij doma. Če kljub temu s tem člankom opozarjam na problematiko teh skupin, storim to zato, ker se mi pojav tudi ob teh nepopolnostih zdi dosti pomemben, saj bi nam pomagal razložiti celo vrsto jezikovnih glasoslovnih sprememb, ki nam jih v taki obilici razkazuje Ramovševa *Historična gramatika II*,

84—120; zato, ker se 25 let vprašanja nihče ni lotil z boljšimi in novejšimi metodami; in ne najmanj zato, ker bi za jubilej svojega učitelja Fr. Ramovša rad pokazal vsaj dobro voljo, da poplačam dolg, ki me tišči že 25 let. Tu ne objavljam gradiva, le na problematiko opozarjam ob izbranih zgledih.

I

Teoretično bi v zvezi *vokal + n + spirant* morali imeti takole artikulacijo: do konca vokala popolno zaporo v nosno votlino, potem pa hkrati odpor v nosno votlino in stvoritev popolne zapore za zgornjimi zobmi, to je *n*; potem zopet hkrati popolni zapor v nosno votlino z mehkim nebom in jezičkom ter odpor dentalne ustne zapore in takojšnjo nastavitev artikulacijske lege za naslednji spirant. Shematično si to lahko ponazorimo n. pr. za skupino *-ans-* takole:

Toda v praksi takih primerov skorajda ni. Dejanski izgovor za največ primerov nam kaže n. pr. zapis besed *člānska* na sl. 1 (posnet je samo *-ans-*). Faze izgovora v časovnem poteku nam zaznamujejo kasneje vrisane (na reprodukciji grdo odebeljene) vertikalne črte. Prva faza je pravi ustni vokal *a*, kakor kažejo vibracije v grlu (*Lx*), zven v ustih (*Bv*), zračni pritisk v ustih (*Bs*) je spočetka precej močan zaradi predhodne lateralne eksplozije pri glasu *l*; obe nosni črti (*Nv* in *Ns*) sta čisto mirni, nosna votlina je zaprta in pri artikulaciji ni udeležena (neznatni tresljaji na črti *Nv* so od resonance po vsi glavi, ne od artikulacije). V drugi fazi se v grlu (*Lx*) ne spremeni nič, zven traja dalje; v ustnem zvenu (*Bv*) se vrsta vibracij rahlo nalomi in pade, periode pa dobe nekoliko drugačen značaj (čeprav pri takih zapisih redno ne smemo tega pričakovati in ne soditi po značaju teh period, za to bi bil potreben oscilograf); močno spremembo pa kaže zračni pritisk v ustih (*Bs*), kjer črta nenadno močno pade, torej zračni pritisk v ustih nenadoma in močno oslabi; vzrok nam pokazeta zapisa nosnega izgovora: *Nv* se nekoliko zviša in kaže močne vibracije, zven v nosu; *Ns* pa kaže nenaden in zelo močan, kar eksploziven vdor zračnega toka v nosno votlino. Ni dvoma, to je ustno-nosni izgovor vokala *a*. Prva faza izgovora *a* je trejala 7,5 stotinke sekunde, druga (*ā*) pa 5 stotink sekunde. Tako vplivanje nosnika na obdajajoče vokale je splošen fonetični pojav tudi po drugih jezikih.¹ V na-

¹ J. Šolar, Slovenska medvokalna nosnika *m* in *n*. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino VII (1928), 49 sl.

slednji fazi se v grlu (Lx) tresljaji zmanjšajo, kakor da so stisnjeni, a trajajo naprej; v ustnem zvenu (Bv) se periode znatno spremené v strukturi in se zmanjšujejo v intenzivnosti, a ohranijo izrazito vokalično pravilnost; Bs pa kaže še en upad zračnega pritiska, rahlejšega ko prej, tako da pade pritisk skoraj na nič (kakor pri ustnih zapornikih); v nosu se nič bistveno ne spremeni: Nv kaže naprej močan nosni zven; Ns pa se po začetni eksploziji reaktivno malo upogne, potem pa se umiri v primeroma visoki napetosti, kar pomeni, da je zračni tok zdržno precej močan. Ta faza se zaključuje takole: v grlu se zadnje 4 vibracije vidno zvečajo — glasilki popuščata v svoji zožitvi in napetosti, stisnjenost vsega prostora zaradi zračne tesnobe popušča (détente); tudi Bv kaže okrepitev vibracij prav proti koncu, medtem ko Bs očitno raste: zračni tok se zopet obrača v usta; to je katastaza novega glasu, a je še vsa nosna in vzporedna z metastazo nosnika, kakor nam kaže Ns v zadnjem delu te faze. Ako bi se katastaza sičnika začela šele po končani metastazi nosnika in bi bila ta do konca zvoneča, bi dobili med obema glasovoma rahli polglasnik *-nas-*; če pa bi bila končna metastaza nosnika ob začetku sičniške katastaze nezvoneča, bi se med obema glasovoma ustvarjala trenutna ustna zapora in bi sičnik prešel v afrikato (*s-c*). Tak je n. pr. izgovor nem. *Mensch* — *menč*, ne *menš*. V tem primeru bi pa pred njim ne bilo pripore, marveč zapora kakor v skupinah *vokal + + n + zapornik*. Naslednja faza je tu le začeta in ne kaže nobenih posebnosti: zven v grlu (Lx) in v ustih (Bv) preneha, črti ne kažeta nikakih vibracij, Bs kaže zdržen močan pritisk zračnega toka v ustih; obe nosni črti šta mirni, ker nos ni udeležen pri artikulaciji. To je pravilni spirant *s*.

Ugotovili smo torej z lahkoto v besedi *člānska* glas oralnega *a*, nazalnega *ā* in spiranta *s*. Kje je *n*? Kaj je tisti najdaljši (15 stotink sekunde) glas v tretji fazi artikulacije? Zvoneč je, po vibracijah ves podoben samoglasniku, izrazito nazalen, a tudi nesporno oralen. Dolgo časa sem z Rousselotom imel to fazo za nazalni del vokala; toda ali more tako razločno slišni *n* v tako številnih primerih čisto preiti v nazalni vokal, ne da bi to tudi z ušesom dojeli? Dokler si nisem pomagal s persoma, ki zapisujeta zračni pritisk v ustih (Bs) in v nosu (Ns), si nisem mogel na jasno, vsaka razmejitev med *a* in *n* je bila nemogoča. Tudi pri takem zapisovanju je včasih težko dognati to mejo, vendar se pogosto dosti dobro razloči po upadanju zračnega pritiska. Zaradi premajhne skrbnosti v zapisovanju se je podobno godilo Rousselotu v *Principes de Phonétique expérimentale* I, 546 in Poiroutu pri preiskavi islandskih skupin *-n* in *-ns*.² Vendar je prav gotovo, da imamo tu opraviti z resnič-

² J. Poirot, *Sur l'articulation des nasales islandaises. Mélanges offerts à Ch. Andler* str. 285—290. Strasbourg 1924. Na osnovi zapisov *han hans, man mans* sklepa na vokalizacijo *n* pred *s* in nadomestno daljšavo *a* v gen. Sam sem v istem času na svoj način zapisal isti besedi v izgovarjavi iste osebe in našel enake rezultate kakor v naši skupini *-ans-*.

nim nosniškim spirantom ali spirantičnim nosnikom, ki ga bom zaznamoval z grško črko ν , kakor zaznamuje mednarodni sistem transkripcije take glasove.³

Tako tolmačenje vibracij nosnika ν na račun nazalne vokala pred njim je bilo prav posebno zapeljivo tam, kjer imamo še kak ostanek n -ove dentalne zapore. Tak izgovor je dosti pogosten in nam ga predstavlja slika 2. Tam je zapisana beseda *žénska* (na sliki le *-éns-*). Tu imamo v prvi fazi \acute{e} z istimi značilnostmi kakor zgoraj a ; v drugi fazi je novo samo počasno odpiranje vhoda v nosno votlino, kakor ga kaže Ns (razmejivna črta je slabo vrisana, ker sem jih delal kar na kimografu, preden sem mogel stvar prav preiskati; biti bi morala 5 mm bolj na desno). V tretji fazi vidimo prav počasno upadanje zračnega pritiska v ustih (Bs) in enako rahlo naraščanje pritiska v nosu (Ns); potem pa v ustih (Bs) zračni pritisk nenadoma čisto odneha in dobimo trenutno popolno zaporo (2—3 stotinke sekunde), na moč podobno r -ovim vibracijam; a takoj nato zračni pritisk zaporo spet odpre in se začne skoraj takoj katastrofa naslednjega glasu; v nosu (Ns) pa se zračni pritisk ne zveča znatno niti ne ob trenutni zapori v ustih (smer zr. toka!) in preide v metastazo, ki je hkratna z ustno katastrofo in zveneča z značilnimi pojavi popuščanja v grlu. Ta trenutna dentalna zapora je tako izrazita, da bi sicer mogla zadoščati za akustični vtis zaporniškega nosnika, vendar tako kratka, da bi morali tudi z ušesom to zaznati; uho pa nam jasno pove, da je n daljši. Zato sem mnenja, da moramo tudi tukaj ločiti nekaj podobnega kakor pri glasu r , kjer imamo pred značilnimi hipnimi zaporami polglasnik ∂ . Pri nosniku pa nimamo pred to trenutno zaporo polglasnika, marveč ν , priporniški nosnik. Tak primer je zapeljal Rousselota in Poirota v napačno tolmačenje in sklepanje na nadomestno daljšavo in vokalizacijo, ne pa na spirantizacijo nosnika. Če bi bila ta ustna zapora tisti pogoj, da n res slišimo, potem se moramo vprašati, kako da ga slišimo tudi v vsaj enako pogostnih primerih, ko ustne zapore ni. Včasih se dogodi, da je metaštaza nosnika nezveneča, da torej že nosi znamenja istočasne katastrofe oralnega spiranta; seveda je v takem primeru zračni pritisk v nosu in ustih rastoč, ker nezveneči glasovi zahtevajo veliko več zračne energije in volumna kakor zveneči; taki so n. pr. primeri v artikulaciji *žénska*, *žénsk*, *kójnška*, *račúnska* v izgovoru Ru. ali *srénšé* v izgovoru Pr.; vendar so taki primeri redki in tudi pri istih subjektih le sporadični. Akustično ta katastrofa še ne pomeni spiranta, dokler je nazalnost močna; nazalnost pa se neha navadno tik pred vrhom katastrofe, tako da ustni spirant nastopi koj v vsi moči in ni nevarnosti, da bi se razvijal kak vmesni zapornik.

³ Phonetische Transkription und Transliteration nach den Verhandlungen der Kopenhagener Konferenz im April 1925. Heidelberg. C. Winter 1926. (Jespersen.) — Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten. Berlin 1928 (str. 28). Nobeno teh del ne navaja za spirantični nosnik posebnega znaka.

Vsi ti primeri pa bi bili premalo prepričljivi za dokaz o resnični existenci nazalnega spiranta *ɳ*, ako ne bi imeli še drugih primerov, kjer imamo tak glas med dvema nezvenečima soglasnikoma, torej v čisto izolirani legi, kjer postane celo nosilec zloga. Takih primerov imamo v slovenski narečni govorici veliko. Načini izgovora po moderni vokalni redukciji so tu različni po različnih narečjih; nekateri govori n. pr. skupino *-snis-* okrajšujejo v *-snəs-*, drugi v *-sɳs-* ali pa v *-səns-*. Vsi ti izgovori se dajo že z ušesom dobro kontrolirati. Dokazno moč za existenco nazalnega spiranta v takih skupinah nam morejo dati predvsem tisti govori, kjer ni polglasnika ne spredaj ne zadaj; za gotovejšo kontrolo nam lahko služijo zapisi skupin, kakor *-snic-*; tu je kaj lahko ugotoviti, ali kdo izgovarja *-snəc-*, *-sənc-* ali *-sɳc-*, ker je *n* v takih zvezah zmeraj popoln ustni zapornik. Oglejmo si dva taka izgovora na slikah 3 in 4! Zapisani sta besedi *Češnječan* (prebivalec vasi *Češnje* = *Češnjice*) in pridevnik *češnja*. Zanima nas samo skupina *-šɳč-* in *-šɳs-*. Artikulacija *š* se začne pri drugi vertikalni črti. V grlu (Lx) in v ustih (Bv) zvena ni; na črti Bs zraste zračni pritisk, koj ko utihne zven, v višek, potem pero rahlo upade, a se ustavi razmeroma visoko, ker je zdržni pritisk zračnega curka močan; obe nosni črti (Nv in Ns) sta mirni, ker nosna votlina ni udeležena pri artikulaciji; to je pravi nezveneči šumevec *š*. V naslednji fazi se zven še zmeraj ne pokaže (Lx in Bv), toda zračni pritisk v ustih (Bs) nenadoma pade prav na nič; tudi nos ne kaže zvena (Nv), pač pa Ns kaže nenaden eksploziven vdor zračnega toka v nosno votlino. Prvi del *š* je trajal 5 stotink sekunde, ta artikulacija pa je nezveneča kakor *š* in traja 4,5 stotinke sekunde. Oboje skupaj je nekako normalna dolžina šumnika 9,5 stotinke sekunde. Očitno je ta del metastaza spiranta, a hkrati nezveneča katastaza nosnika. Kaj je ta nezveneča nosna eksplozija za naša ušesa? Nekako to, kar slišimo pred rahlim pokašljevanjem skozi nos, nekak šum ob nasilni odpori mehkega neba in vdoru zraka skozi nos; nekako tak glas, kakor ga govorimo in slišimo n. pr. pri medmetu *hm* pri odprtih ustih, kadar izražamo rahlo, pridržano začudenje, zadrego ali dvom. Ko bi ne imeli hkratnosti obeh artikulacij (ustne katastaze in nosne metastaze) in bi se po končani ustni metastazi nosna artikulacija šele začela, bi pri nezvenečem začetku dobili vtis zaporniškega začetka. Tak nekako je moral biti izgovor *sn* v dobi neposredno po onemitvi polglasnika v tej skupini *-sən-*, kakor nam pričajo nemške substitucije v besedi *lēsənica*, ki jo pišejo kot *Liestnicha* (860), *Liestnich* (1150) ali *kheršten* za kasnejši *Kerschen- ‚Kirsche‘* v imenih *Kerschendorf* ipd.⁴ V naslednji fazi imamo vsa znamenja pravega zapornega *n*: jasen zven (Lx, Nv); obe črti v ustih mirujeta (Bv in Bs), v ustih je popolna zapora; Ns pa kaže zračni pritisk v nosu; na prvo eksplozijo pero močno reagira, a zraste nazaj, ne sicer posebno visoko, vendar je viden zdržni pritisk. Kakor hitro preneha pritisk zračnega

⁴ Fr. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* II, 268.

toka skozi nos (Ns), prenehajo tudi vibracije v nosu (Nv) in v grlu (Lx): začne se nova artikulacija nezvenečega *č* z zapornim elementom v začetku, vse črte kažejo mirno lego; ustna dentalna zapora traja nekaj stotink sekunde, šele potem se zračni pritisk v ustih začne (Bs), a ne eksplozivno, marveč počasi, kar je za afrikate značilno (zaporniška eksplozija in priporiška katastaza se zlijeta, medtem ko bi pri *tš* kot dveh zaporednih glasovih imeli izrazito eksplozijo za *t* in potem prehod v *š*. Za nas je važna zlasti zveza *š* in *n*. Tu ni v ustni artikulaciji nikakega polglasnika ali vokaličnega posrednika, kakor v izgovoru *-šənč-*; enako tudi ne med *n* in *č* (*-šnəč-*). Tu imamo torej čisti nosni zapornik *n*, hkrati nosilec zloga in tako čist nosni vokal, kakor je n. pr. *a* čist ustni vokal.

Poglejmo izgovor *čēšnčan!* Pri *š* imamo isto dvodelnost kakor pri *čēšnčan*. V naslednji fazi pa imamo v grlu (Lx) in v nosu (Nv) jasen zven kakor prej, toda tudi Bv kaže jasne vibracije zvena, medtem ko Bs kaže minimalni zračni pritisk v ustni votlini, Ns pa kaže zračni pritisk v nosu, ki pa tudi ni posebno močan. Periode ustnega zvena so izrazito vokaličnega značaja, ne intenzivne, na moč podobne tistim, ki smo jih videli prej pri *člānska* in *žēnska*. Proti koncu te artikulacije, ki traja 9,5 stotinke sekunde, se pokažejo v grlu (Lx) značilne vibracije za popuščanje, v ustnem zvenu podobno (Bv), zračni pritisk v ustih (Bs) pa se začne večati, medtem ko zračni pritisk v nosu (Ns) pojema; včasih je vsa metastaza nosnika še zveneča kakor tu, včasih pa znaten del že nezveneč, to se pravi, da je katastaza naslednjega spiranta močnejša. Nadaljnji potek spiranta je pravilen.

V teh dveh primerih, ki sta kar tipična za velikansko večino vseh zapisov, je artikulacija osamljenega vokaličnega *n* z ustno zaporo in osamljenega vokaličnega *v* z ustno priporo čisto jasna. Fonološko kajpak dojemamo vse spirantične nosnike zmeraj kot *n*. Ob pazljivem poslušanju bi jih tudi ločili, vsaj toliko kakor mehkonobni *v*. Zanimati nas pa vendar mora, kakšen je akustični razloček med *n* in *v*. Predvsem je *v* nerazločnejši od *n*, kar slišimo zlasti tedaj, če jih poslušamo zavestno drugega za drugim. Po katerem soglasniku se ravna nosnik v takih skupinah, po sprednjem ali naslednjem? To zelo jasno dokazuje skupina *-šnc-*, saj se takoj naredi zapora, kakor jo zahteva *c*, in *š* nima nikakega vpliva na naslednji nosnik. Pri skupinah tipa *-švs-* je tak vpliv sicer težko določiti po teh zapisih, ker oba glasova terjata priporo, a primeri tipa *-tns-* kažejo, da je naslednji glas odločilnejši kakor sprednji, zakaj v teh skupinah sicer traja ustna zapora od *t* na *n* v največ primerih do polovice, a v drugi polovici (včasih pa že prej) izsili naslednji spirant priporo, torej privlačuje že artikulacijo v svoje območje. Vokalno karakteristiko pa bi bilo treba določiti z oscilografskimi zapisi.

Zanimivo je tudi primerjati knjižni govor z narečnim v istih besedah pri istih osebah. Kadar govorimo o glasovni redukciji, si navadno predstavljamo predvsem časovno okrajševanje, ne artikulacijskega olajševanja. A ta predstava je napačna.

Natančno merjenje nas pouči, da zlogi z vokaličnim nosnikom trajajo kar skoraj toliko kakor zlogi z ohranjenim vokalom. Naj to ponazorim na nekaj zgledih! Primerjajmo izgovore *mišnica* — *miṣ̌nca*, *směšnica* — *smẹ̌šnca* v prizadetih delih:

(m)ḷ	7,5	8,5	8,5	7	(m)ḷ	7,5	7	6,5	7
š	9	10	6,5	10	š	9,5	10	9	10
n	3,5	3	3,5	3	ṇ	11,5	10,5	11	11
i(ca)	9	7,5	9,5	7					
(sm)é	14,5	15,5	14		(sm)é	12,5	14	14	
š	8	9	9		š	9,5	10,5	9,5	
n	4,5	3,5	4,5	}	ṇ	11	10,5	10	
i(ca)	7	7	7,5						

Podobno je pri spirantičnem nosniku *v* n. pr. v besedah: *prázniĥ* — *práẓniĥ*, *želežniška* — *želeẓ̌vška*:

(žel)ẹ́	12	11	11		ẹ́	12,5	15	13	14
z	8	7,5	7		z	5,5	6	8	7
n	5,5	6,5	6,5	}	ṿ	12,5	12	13	11,5
i(ška)	9,5	10,5	10						
(pr)á	11,5	15	13	14	á	14,5	14	12,5	
z	7	6,5	9	8	z	7	8	7,5	
n	6	7,5	7	7	ṿ	14,5	13	12	
i(h)	10	9	9	8					

Če seštejemo v nereduciranih skupinah nosnik in vokal, dobimo domala trajanje vokaličnega nosnika, kar je dvakratna vrednost konzonantičnega nosnika in za nepoudarjen vokal nadnormalna dolžina. Tudi ta stran moderne vokalne redukcije bi morala biti na terenu z obilnim gradivom preiskana, a to je mogoče samo v laboratoriju.

II

Do podobnih izsledkov je prišel tudi E. Petrovici,⁵ le po nekoliko drugačni metodi preiskovanja teh glasovnih skupin v romunščini. Tudi on se bojuje proti tistim, ki spirantičnega nazala *v* ne priznajo, marveč vidijo v njem vokalizacijo nosnika, ne spirantizacijo. A. Meillet⁶ je preiskoval skupino *-ns-* in ugotovil teoretično možnost takega glasu, a mu praktično ne dá živeti, ker se po njegovem tak glas koj ob rojstvu spremeni, bodi da izgine (kakor v romanskih jezikih), bodi da

⁵ E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*. Cluj 1930.

⁶ A. Meillet, *A propos du groupe -ns-*. I. F. X.

se denazalizira in tvori diftong s sprednjim vokalom kot *i* ali *y*. V vsem tem je veliko resnice, vendar nam slovenski in romunski primeri dosti jasno dokazujejo tudi samostojno eksistenco. Tudi M. Grammont⁷ ga je prav ocenil in analiziral, toda nima živega gradiva iz sodobnih jezikov, kakor da je danes praktično brez pomena. W. v. Wartburg bi ga bil 1943 po fonetičnih obravnavah moral že poznati, a tudi on govori še zmeraj o vokalizaciji nosnika⁸ v švicarskih nemških narečjih in zgledih, kakor *fiištər* »finster«, *feištər* »Fenster«, *xuušt* »Kunst«, kjer je rinezem tako močan, da je bila mogoča celo napačna rekonstrukcija nosnika v podobnih besedah, kakor *leinse* »leise«; ni dvoma, da imamo tu opraviti z nosniškim spirantom *v* in ne le nazalnim vokalom. Kako malo je ta pojav v jezikoslovju izrabljen, nam pričajo tako nasprotujoče si sodbe, kakor je Leskienova⁹ pri razlagi *-y* < **-ons* v akuz. pl., češ da je *n* pred *-s* odpornejši kakor pred *-t* in se je zato dlje obdržal, proti Behaglovi¹⁰ pravilni trditvi, da nazal pred spiranti nima nikakega trdnega obstanka. Zdi se mi, da je v splošni lingvistiki veliko pojavov, ki bi jih uspešno mogli razložiti le s spirantizacijo nazala in vsem, kar je z njo v zvezi. To so predvsem: 1. izginjanje nosnika pred spiranti (n. pr. v ak. pl. v ide. **-ons*, **-ans*, **-ins*), 2. diftongizacija in daljšava predhodnega vokala (grš. *-ovç* < **-ons*), 3. sprememba vokalne kvalitete v takem procesu (**-ons* > *-y* proti **-ont* > *-ø* v praslov.), 4. najrazličnejše asimilacije konzonantskih skupin. V naslednjem bi opozoril na nekaj razlag v slovenščini.

1. Najbolje je spirantizacija nazala uporabljena v romanski lingvistiki, kjer so lingviste prisilili k obravnavi tega problema tako očitni pojavi, kakor so nosni vokali v francoščini, izginjanje nazala pred spiranti v italijanščini (*istituto* < *institutum*, *isola* < *insula*) in podobno v španščini. V slovenščini doslej tega pojava izpadanja še ni nihče razlagal; kakor so primeri redki, vendar tudi pri nas obstojé, a le tedaj, kadar ni kakršnakoli oblika ali sorodnost besed nosnika v taki poziciji vzdrževala. Zato se je največkrat izgubil nosnik pri prevzemanju tujih imen, kakor *Sconenstein* (*Schönstein*) > *Soštanj*; iz *Konrad* hipokoristično ime *Kunè* (Cerklje na Gor. *Knè*), od tod **Kunšej* > *Kušej*¹¹; po tej poti si lahko tudi razlagamo: *sən-iti* > *sniti*, toda **sənšəl* > *səšəl* že v stari slovenščini; morda je taka konstelacija pospešila pridevniške oblike iz samostalnikov na *-(i)na*, kakor *Skaruč(i)na* > *skaruški*, *Stič(i)na* > *stiški* nam. **skaruč(ə)nški*, **stič(ə)nški*; v rezijanskih narečjih je morda italijanski vpliv pospešil oblike *nīški* < *nēmški* (preko: *nivški*), *mīša* < *mīnša* (bolje: *mivša*)

⁷ M. Grammont, Notes de Phon. générale. VIII. L'assimilation. Bulletin de la Soc. lingu. 24 (1923), 43 sl.

⁸ W. v. Wartburg, Einführung in Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft. Halle 1943 (str. 28).

⁹ Leskien, Grammatik der altbulg. Sprache. Heidelberg, C. Winter 1919 (str. 51).

¹⁰ O. Behagel, Geschichte der deutschen Sprache¹. Straßburg 1916.

¹¹ A. Breznik, Rodbinski priimki iz starih svetniških imen. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1942 (str. 69).

iz *móvša*.¹² Disimilatorični vpliv mora imeti realno oporo v fonetičnem procesu, drugače ne nastopa; tu pa bi po naravnem fonetičnem procesu predhodni *m*, ki nazalizira ves sledeči vokal, nazalizacijo prej zahteval, kakor ustavljal; saj imamo primere, kjer se je nosnik zaradi takih vplivov sekundarno na novo razvil.¹³ Tako si lahko razlagamo tudi primere, kakor *wūs*, *wōs* < *vʌnʌ-iz-*, po *slovejškin*, po *furtajšken* ipd. v terskem narečju preko *-vrz-* in *-vrs-*. Predhodno stopnjo vidim v palatalizaciji nosnika in začetni diftongizaciji prednjega vokala, kakor *lajnski* = *lajvski*. V dobi, ko je *v* pred spiranti izgubljal rinezem in ga je bilo zdaj slišati še kot *n*, zdaj ne več, je nastala pri govorečih negotovost, kje je *n* treba govoriti, kje ne, toliko bolj, ker jim narečja ni podpirala knjižna slovenščina (šola in tisk); v tej negotovosti se je začel *n* vtikati tudi v etimološko neupravičene besede, zlasti pred spirantom sorodnimi afrikatami *c*, *č*, *č*: *nocoj* > *nancuqi*, *tretji* > *tréñfi*, *obrénči*, *obrénčamo*, *tv-čas* > *ténčas* »tedaj«. ¹⁴ V takih pozicijah je bil etimološko neupravičeni *n* fonično dobro oprt na prihodnji zaporniški element in se tako obdržal, medtem ko je etimološko upravičeni, a fonično in akustično šibki *v* pred spiranti onemel. Proces je v psihološkem pogledu podoben gorenjski zamenjavi *w* in *l*, n. pr. *na gwál*, in primerom švicarskih nemških narečij, ki jih omenjata W. v. Wartburg (o. c. 28) in Behagel (o. c. 234 sl.). Po narečjih in domačih imenih bo takih primerov še več, toliko več, kolikor manj opore so ljudje dobivali iz tiska in šole za ohranjanje nosnikov po etimološki povezavi sorodnih besed (*lani* — *lanska*, *žena* — *ženska* ipd.). Tako bi se dala razložiti oblika *Rāqhar* za prebivalce vasi *Ravne* (v Bohinju) preko *Rāvn(i)har* in *Rāvhar*. Tudi *Ar(ə)h* in *Hájdrih* iz *Hajnrh*; če sta se nosna metastaza *n* in ustna katastaza *r* vršili hkrati in je pritegnila nazalna artikulacija v svoje območje *r* prav do značilnih vibracij, potem je *r*-ova sonornost preglasila predhodni nejasni nosnik *v* in smo dobili *Ar(ə)h*; če pa je nosna metastaza nehala pred *r*-ovskimi vibracijami, je prvi zaporni element povzročil akustični vtis *d* in akustično prevladal nad *v*, kar bi dalo *Hajdrh*. V to kategorijo uvrščam tudi dublete v krajevnom imenu *Čemšenik*: *Češenik* (pri Dobu). Verjetno je po spirantizaciji onemel tudi *m* v *črmljen* > *črljen*.

2. Tudi menjavanje v pisavi in včasih tudi v izgovoru med *n* in *m* v istih besedah pred spiranti si razlagam z nedoločnostjo nazala *v* v taki poziciji. Če bremo *kunšt* in *kumšt*, *čimž* in *činž*, *finfar* in *fimfar*, *branva* in *bramva*, si to razlagam tako, da se govori v takih primerih v resnici *v*, kadar pa je treba glas zapisati ali razločno izgovoriti, sežemo po *m* zato, ker je labialna zapora v taki poziciji lažja, saj razbremení jezično konico, ki nima opore za svojo artikulacijo v naslednjem glasu. Kdor je v takem izgovoru iskal načina pisave, je seveda pisal *m*. Enake pojave imamo tudi v nemščini (prim. Behagel o. c. 234 sl.).

¹² Fr. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* II, 98. — ¹³ *Ib.* 104.

¹⁴ Fr. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* VII, 53 sl.

3. Spirantizacija nosnika bi utegnila pojasniti tudi vzrok, zakaj izgubi *n* sonor-
nost v skupinah, kakor so *-snl-*, *-tnl-* ipd. v glagolih *stisn(i)la*, *utihn(i)la*, *trčn(i)la*,
vzdign(i)la, *butn(i)la* itd. Tu je *l* dovoljeval celo takojšnjo središčno zaporo, a zato
postal sam nazalen do končne lateralne zapore (*l* je v slov. največkrat rahlo lateralno
eksploziven) in čez; tako je ob koncu spirantiziranega nosnika *v* in nazaliziranega *l̃*
ob kratki popolni dentalni zapori nastal pravi *n*, ki je bil ob prejšnji pripori toliko
slišen, da je uho fonološko registriralo *n* v drugi polovici tega fonema, prvo pa
imelo za pripornik *l*; tako si lahko pojasnimo prenos sonornosti in metatezo glasov
v teh primerih, kakor jo je opazil že Broch v *Slavische Phonetik* (str. 258).

Spirantični *v* nam s svojo prilagodljivostjo okolici pojasnjuje tudi asimilacijo
preko zloga, kakor jo pogosto srečujemo v primerih, kakor *želežniški* > *želež vški* >
želežvški in od tod tudi *želežniški*, *vřhniški* > *vřhvški* > *vřšvški* — *vřšniški* ipd.
Pri takem razkrajanju nosnika sta seveda tudi *ñ* in *nj* šla podobno pot: *kónska* >
kóivska, *tańšati* > *taivšati*, *zánjo* > *závjo* > *zaino* itd.; ta proces je zlasti razvit v
poljščini, kjer je izgovor skupin tipa *-ańs-* tudi za knjižni jezik sprejet *-aiv-*, kar je
v resnici *-aiv-*: *koński*, *państwo*, *tańszy* se izgovarja *koivski*, *paivstwo*, *taivši*.¹⁵
Podobno je tudi s skupino *-nv-*, n. pr. *pónwi* > *poun*: *ubéne poun* *ñ*; *usè poun* *so*
zanãč; *tèm kâr s pounjo* (Rudno v Selški dolini).

4. V zvezi s temi vprašanji bi opozoril še na učinek favkalne eksplozije ob sre-
čanjih *s*, *š* + *n*. Ta favkalna eksplozija je nezveneča; po vsem soditi gre na račun
spiranta, a vendar vdor zraka v nosno votlino napravlja akustični vtis nosnosti, bolj
subjektivno foničnega kakor objektivno akustičnega. To je tisti posrednik med ne-
zvenečimi spiranti in zvenečimi nazali, da se ne vrši med njimi asimilacija kakor
pri drugih soglasniških zvezah; to je najbrž tista onemelost nazalov, na katero
namiguje Broch v *Slav. Phon.* str. 237 in 244; nezveneča nosnost je, onemelost
nazalov pa ni, je le nazalizacija spiranta. Vendar pa ta favkalna odpora v nosno
votlino v določenih pozicijah zadošča, da nazal res izgine ali pa postane tako ne-
določen, da ga pač čutimo kot nekaj nazal, a pišemo zdaj *n*, zdaj *m*. Taki so pri-
meri pri *resñ* > *res*, *pesñ* — *pesm̃* ipd.

Ta favkalni odpor v nosno votlino pa ne ostaja samo prť preprečevanju zvenske
asimilacije med nezvenečimi ustnimi in zvenečimi nosnimi soglasniki. Dogaja se celo
nasprotno, da pri *zn* in *žn* na meji obeh glasov glasilki včasih za kako stotinko
sekunde onemita. Tako n. pr. v izgovoru iste osebe: v *jézyh* onemi *z* pri trikratnem
zaporednem izgovoru za 2 — 3 — 0 stot. sek.; v *bolézyh* za 2 — 0 — 2,5 st. sek.;
v *korájzyh* 3 — 4,5 — 1,5 st. sek.; v *želézyh* 4,5 — 4 — 3,5 st. sek. A to so le
osamljeni primeri, v večini primerov se to ne dogaja, tudi ne samo pri isti osebi.

¹⁵ Z. Klemensiewicz, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*.⁴
Wrocław-Warszawa 1947. Str. 42 sl.

Meillet je v avesti, perzijsčini in nekaterih drugih jezikih opazil onemitev *z* in *ž* pred nosniki. Iskal je razlage pri Rousselotu za nenavaden pojav onemitve pred zvenečimi soglasniki. Ta je poskusil obnoviti ves proces v laboratoriju. Dal je Francozu, Slovanu in Nemcu ponavljati glasovno skupino *azma azna* v kimograf. Pri Francozu in Slovanu je bil *z* v vseh primerih popolnoma zveneč; pri Nemcu pa le v prvih primerih, dokler je še intenzivno izgovarjal, potem pa ne več. Ker nemška *z* in *ž* tudi sicer nista popolnoma zveneča, je Rousselot iz tega sklepal, da prehod *zn žn > sn šn* dokazuje, da *z* in *ž* v prizadetih jezikih nista popolnoma zveneča.¹⁰ Za naše primere se mi zdi, da ta razlaga ne drži: 1. ker sta *z* in *ž* v drugih zvezah, razen v absolutnem začetku, popolnoma zveneča; 2. ker se pri istih osebah in v istih zvezah ta trenutna onemitev kaže samo sporadično; 3. ker je tako tesno zmeraj zvezana samo s favkalno odporo. Pojav si razlagam čisto fiziološko fizikalno: za jasen in določen zven v grlu z značilnim šumom ob ustni pripori pri *z* in *ž* je treba močnega in zelo strnjenega zračnega curka, ki skozi zveneči glasilki teče naravnost v ustno priporo; dokler je ves goltni prostor tesno zaprt in miren, priteka ta zračni curek enakomerno v usta; ko se pa mehko nebo z jezičkom odluči od goltne stene in odpre prehod skozi nosno votlino, je vsa enakomernost v napetosti in strnjenosti zračnega curka nenadoma zmanjšana, in to včasih lahko tako zelo, da tudi glasilki zaradi te spremembe v zračni napetosti za kako stotinko sekunde izgubita uravnanost in se morata prilagoditi novi artikulacijski uporabi zračnega toka. Zvенеča ali nezvенеča ali samo delno zveneča izgovarjava glasov je pregloboko ukoreninjena v navadi organizma, da bi bila odvisna od večje ali manjše pazljivosti govorečega in bi se kazala samo sporadično v tem ali onem primeru. Kdaj se zven samo zmanjša, kdaj onemi za kako stotinko sekunde, je odvisno pač od večje ali manjše sile, s kakršno favkalna odpora poseže v enakomernost zračnega toka.

Ljubljana.

¹⁰ Prim. Rousselot, Parole 1901, 641. Panconcelli-Calzia, Die experimentale Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachw. Berlin 1924, str. 44.

Résumé

Se basant sur des inscriptions faites à l'inscripteur du Laboratoire phonétique au Collège de France avec 5 tambours de différents diamètres à la fois, l'auteur montre que la nasale devant les spirantes en slovène s'est spirantisée (le signe graphique de ce phonème est *v* grec). C'est évident surtout dans les groupes slovènes où, après la chute de la voyelle non accentuée, la nasale est devenue syllabique et parfaitement isolée, p. ex.: *čēšnca* — *čēšnčan* — *čēšvska* (nom de lieu Češnjica, son habitant et son adj.). Les figures 3 et 4 du tableau montrent l'inscription de *čēšnčan* (3) et de *čēšvska* (4). Les lignes désignent: Lx = larynx, Bv = bouche voix, Bs = bouche souffle, Nv = nez voix, Ns = nez souffle. Dans le groupe *-šnč-* l'explosion nasale est très forte et entièrement sourde; cette partie nasale sourde dure

4,5 centièmes de seconde, tandis que la spirante *š* précédente ne dure que 5 cent. de sec.; comme la durée moyenne d'une spirante sourde est de ca. 10 cent. de sec., on voit que cette partie nasale sourde appartient à la durée de la spirante, que c'est donc la métastase de *š* en même temps que la catastase de la nasale. Cette anticipation de la nasalité par la spirante nous explique pourquoi il n'y a pas d'assimilation entre les spirantes orales et la nasale quant à la sonorité. Mais le plus important c'est que la nasale devant l'affriquée *š* (3) est entièrement occlusive, tandis qu'elle est entièrement spirante devant la spirante *s*, ce qu'on peut voir assez bien aux vibrations très nettes sur la ligne Bv (fig. 4), malgré la reproduction assez mauvaise. Ce cas d'une nasale spirante tout à fait isolée ne permet pas d'interpréter la spirantisation de la nasale comme vocalisation, ce qu'on fait assez souvent surtout dans des groupes *-ans-*. La nasale est voyelle dans les deux groupes, soit occlusive (*-šně-*) ou spirante (*-švs-*). Dans les groupes de type *-ans-* l'étude distingue deux manières de prononciation: l'une, la plus fréquente, ne connaît pas d'occlusion pour la nasale (fig. 1 *ělanska*), l'autre avec une occlusion passagère à la fin de la nasale (fig. 2 *žěnska*). On peut nettement voir que la pression de l'air dans la bouche diminue deux fois: pour la première fois on passe de l'*a* oral à l'*a* nasal (*ā*), pour la deuxième fois, elle diminue presque au zéro, mais quoique le courant d'air soit dirigé presque entièrement par le nez, la bouche reste légèrement ouverte, déjà en position pour l'articulation de la spirante suivante. On doit y donc distinguer les éléments suivants: *-āvs-* ou *-āvns-* et non pas seulement *-āns-*, ce qu'on fait assez souvent et ce qui est arrivé aussi à M. Poirot dans son étude Sur l'articulation des nasales islandaises (Mélanges offerts à Ch. Andler. Strasbourg 1924, 285—290), à cause des inscriptions insuffisantes.

A la fin de l'analyse de l'articulation, l'auteur fait quelques observations sur la durée et la nature de la nasale voyelle en slovène; il montre que les groupes de type *-šnic-* *-šnc-* et *-šniš-* *-švš-* ont à peu près la même durée, avec ou sans voyelle *i*, qu'après la chute de l'*i* la nasale se charge de sa durée; de sorte la durée de la nasale voyelle monte jusqu'à 10—14 cent. de sec. de ca. 5—6 de sa durée normale intervocalique. Dans cette réduction il ne s'agit donc pas d'une abréviation de temps, mais d'une simplification d'articulation.

Dans le chapitre 2, l'auteur fait allusion à l'importance de la nasale spirante qui pourrait expliquer bien des phénomènes linguistiques, mais la connaissance de ce fait de phonétique générale et son application sont trop rares. On ne devrait pas s'arrêter à des faits si évidents que les voyelles nasales en français ou la chute de la nasale en italien, mais faire attention aussi à la diphtongaison et au changement des voyelles, si bien qu'à toutes sortes d'assimilation, provoquées par la nasale spirante, si susceptible de modifications. Puis l'auteur donne quelques exemples de ces changements en slovène. Quant à l'amuissement momentané et sporadique de la spirante dans les groupes *zn* et *žn*, l'auteur l'explique par le relâchement brusque dans la tension d'air, causé par l'ouverture de la cavité nasale.

ZAPISKI IN GRADIVO

FRAN RAMOVŠ

I. ŽIVLJENJE

Ramovšev rod po očetovi strani izvira iz Simnovčeve kmečke hiše v Suhadolah pri Komendi; dá se zasledovati po maticah do začetka 17. stoletja, ko je prvi vpisan Simon Ramuhs¹ ob rojstvu sina Gašperja 1642; njegov potomec Miha se je 1722 priženil k Cundru v Črnuče 20, kjer so potem zdržema gospodarili njegovi potomci Miha, Janez, Gregor, Janez in Janez do 1893, ko je gospodarja ubilo pri podiranju mlajev 30. junija 1893 in se je vdova 1894 poročila z Janezom Babnikom. Najstarejši brat imenovanega Gregorja, Matevž, se je 1837 poročil s Katarino Pavlin in se naselil v Cundrovi kajži v Črnučah 21. Tam se mu je 1841 rodil sin Jernej; bil je delavec in našel slednjič stalno službo kot železniški čuvaj pri novi gorenjski železnici; imel je 1861 sina Franca s Katarino Dolinar iz Zg. Gameljn. Sin se je izučil ključavničarstva, potem pa stopil v službo pri južni železnici, bil najprej kurjač, potem pa strojevodja, kar je bilo pri takrat še mladih železnicah družbeno ugledno mesto. Ko je bil kot kurjač v Ljubljani, se je 1887 poročil z Marijano Tomšič, Bitenčevo iz Tacna pod Smarno goro. Nevesta je bila s posestva, a zelo šibke rasti, zato jo je vzela v Ljubljano za strežnico bogata sorodnica Frančiška Snój iz Gameljn, tedaj kot vdova Mally poročena z nadporočnikom Janezom Velkavrhom. Iz tega zakona se je 14. septembra 1890 (ob 8^h zj.) rodil sin Franc v tedanji Poljski ulici 3 (sedanji Čopovi ulici) v Ljubljani. Bil je tretji izmed 7 otrok, od katerih sta dva umrla še otroka. Leta 1894 se je družina preselila v Borovnico in se tam stalno naselila. Oče in mati sta učkala veliko starost; oče je umrl 19. septembra 1930, mati pa 1. avgusta 1941 s 85 leti.

¹ Priimek pišejo zelo različno. Jubilant je vpisan v matične knjige *Ramovž* (v Črnučah in v Poljanah ga v istem času pišejo celo *Ramoveš*), oče in ded pa sta vpisana v obliki *Ramovš*; predniki se v bohoričici pišejo zdaj *Ramovsh*, zdaj *Ramovsh*; v 18. stoletju večinoma *Romusch* ali *Ramusch*, v 17. stoletju pa *Ramush* in *Romush*, a tudi že *Romoush* ali *Romoufsh*, redko *Romus* ali *Ramus*. V loških urbarjih sledimo enake variante tudi v 16. stoletje: 1568 kmet »Primofti« pri Poljanah nad Škofjo Loko *Andre Ramosch*; 1515 »jager« loškega gospostva *Steffan Ramosch*; najstarejši doslej znani zapis imena pa je ohranjen v knjigi dohodkov in izdatkov gospostva Škofja Loka (München, Staatsarchiv-Freising, Hochstift, 516), kjer se med »passiva« omenja: *Romavsch fluchtig Drasisch* (Romavsch begun iz Stražišča). — Ime je razlagal A. Breznik iz krstnega imena *Romanus* kakor *Rome* ipd., a si ni znal prav pojasniti nenavadne končnice (Koledar Moh. dr. za 1942, 70). Jubilant pa si ga po dosti zanesljivih sledih razlaga po vseh glasoslovno dialektičnih spremembah iz ladinske osnove *romau(n)š*, kakor so imenovali Ladinci v Graubündenu svoj govor (prv. *romanice*). S priselitvijo bi bil torej prinesel tudi priimek po rodovnem izvoru, kar je popolnoma v skladu z načinom dajanja priimkov pri nas. Tudi ni najbrž naključje, da se ime prvič pojavi v gosposčini, kjer je bilo priseljencev od ondi razmeroma veliko (prim. Th. Gärtner, Hdb. d. rätorum. Spr. u. Lit. [1910], 7 in Skokovo op. pri članku v tem zv. str. 351).

Izmed značajskih potez v rodu naj zabeležim vsaj eno: srčno dobroto materinega sorodnika v Gameljnah, ki se je vselej pritalil v kozolcu, kadar je zgodaj zjutraj videl, da siromak prihaja česa iskat na njegovo njivo; ni ga hotel plašiti in mu je sproti voščil, kar je vzel. Bežni pogled v preteklost nam kaže korenine kmečkega rodu, a že tri rodove nazaj je bil rod delavski in v dveh rodovih izrazito železničarski. To delavsko okolje je bilo po materi v zvezi z bogato meščansko družino, v kateri se je likala najprej mati, v dijaških letih pa tudi sin. Oboje je bilo za jubilanta oblikovalno pomembno. Za jezikovno formacijo jezikoslovca so te zunanje okoliščine pomembne, ker je že otrok moral opaziti razloček med gorenjsko govoricco (omiljeno po ljubljanski primesi) v družini in med dolenskim narečjem zunaj hiše v Borovnici; to menjavanje dveh dosti različnih narečij je moralo bistremu otroku zgodaj zostriti posluš za glasovne razločke v istih besedah. V Borovnici je opravil štiri razrede ljudske šole (1897—1901) in se srečal z okoliškim kmečkim življem, ki je bil narečno še izrazitejši.

Leta 1901 je prišel Fr. Ramovš v Ljubljano. Napravil je najprej 1901/2 peti razred ljudske šole, potem se pa vpisal na klasični tip gimnazije in ga dokončal na II. državni gimnaziji (v Beethovnovi ulici in na Poljanah) 1902—10. Bil je šibke rasti in slabotnega zdravja, a živ in bister, vseskozi odličen dijak. Stanoval je po dijaških stanovanjih, hrano pa je imel pri Velkavrhovih. V višjih razredih se je razgledoval po najrazličnejših strokah, vse ga je zanimalo. Veliko je bral, velika dela svetovne literature, velike mislece in znanstvenike. Bil je dovolj močan duh, da ga to ni zmedlo, marveč ga izoblikovalo, mu razgibalo domišljijo in napelo miselno moč. Srečujemo ga v družbi dijakov, ki so se družili z Ivanom Cankarjem; to prijateljstvo mu je ostalo pri srcu (prim. Letopis SAZU III, 97: moj rajni prijatelj Ivan Cankar). Poskusil se je celo v leposlovju in s psevdonimom Julij Dub objavil dve noveli v LZ: Božanstvena ljubezen (1910) in Pripovedka o Mehiti (1912). Tudi ta ugotovitev se nam zdi pomembna, ker nam daje ključ za razumevanje njegove nazornosti v znanstvenem jeziku in jasnosti v podajanju, zlasti pa njegove živahne kombinacijske sposobnosti pri razlagah jezikovnega gradiva. Ta živahnost duha in vsestranska razgledanost iz dijaških let mu je bila močna opora pri njegovem znanstvenem razvoju, ostala mu je lahkotnost in prožnost v sprejemanju in koncipiranju.

V šesti šoli je dobil v roke Fickovo praktično slovnico sanskrta v zbirki Kunst der Polyglottie. Pregledoval jo je in odkrival sorodnosti z latinščino, grščino in slovanščino, posebno v obrazilih. Prepričan, da je odkril veliko novost, je začel iskati slovnice v licejski knjižnici in naletel tudi na Brugmannovo Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen (1904); ta mu je sicer podrla sanje o odkritju, a mu je odprla vrata v študij primerjalnega jezikoslovja. Predelava obsežne (780 str.) in zgoščeno pisane slovnice ni bila le pasivno sprejemanje, marveč kritična osvojitve, ker je vse primerjal s svojimi najdbami. Tako je Ramovš imel ob koncu gimnazije več jezikovnega znanja kakor marsikaj absolvent filologije.

Jeseni 1910 se je vpisal na filozofsko fakulteto na dunajski univerzi. Vpisal je vprek vsa jezikoslovna predavanja romanske, germanske, primerjalne indoevropske in splošne lingvistike, šele kasneje dodatno tudi slavistiko. Tako je poslušal Meyer-Lübkeja (romansko slovnico), Eliso Richter (staro francoščino), anglista K. Luicka (splošno fonetiko), germaniste Seemüllerja (gotško slovnico), Junka (staronordijske runske napise) in Jellineka (srednjevisokoneško slovnico), Kretschmerja (indoevropsko primerjalno slovnico) in Muchovo interpretacijo Tacitove Germanije (germanska plemenska imena). V slavistiki je leto prej nehal predavati V. Jagić; za njim je prevzel staro cerkveno slovanščino in primerjalno slovnico slovanskih jezikov V. Vondrák; Jagićev zet M. Rešetar je tisto leto pregledoval stare hrvatske slovnice, K. Jireček pa zgodovino Dubrovnika. Ti vpisi kažejo, da niso bili usmerjeni na praktično pripravo za srednješolskega profesorja, marveč so stregli samo znanstveni

vedoželnosti prebujenega duha. Ob prvih srečanjih s profesorji je bil nekako razočaran, profesorji pa so bili presenečeni ob znanju in zrelosti novega slušatelja. Tako je razumljivo, da ga je prof. Rešetar že prvo leto seznanil z Jagićem in da ga je tudi Vondrák kmalu opazil in upošteval. V tem letu na Dunaju je tudi ekscerpiral Trubarjeva dela v tamkajšnji knjižnici, to se pravi, da je že tedaj moral imeti načrt za historično slovnico, ker bi sicer ne bil mogel dobro opraviti dela za vsa poglavja slovnice hkrati.

Naslednje leto se je zaradi slabotnega zdravja preselil z Dunaja v Gradec in ostal tam vsa leta do konca univerzitetnih študij (1911—14). Tudi tu je vpisal vsa jezikoslovna predavanja, ki pa jih je bilo seveda manj kakor na Dunaju. Osrednji predmet mu je bila primerjalna slovnica indoevropskih jezikov pri prof. R. Meringerju; pri njem je bil koj prvo leto pomožni asistent. Poslušal je v treh letih po vrsti grščino, gotščino in latinščino, litovščino pa je dodatno predelal sam. Poslušal je A. Zaunerja (romansko slovnico), Zwierzino (srednjevisoko nemščino), Eichlerja (staroangleško slovnico), pri Stalzerju interpretacijo srednjelatinskih spomenikov (Ordo s. Benedicti), pri W. Schmidtu pa prazgodovino. Slavistika mu tedaj v Gradcu ni mogla nuditi nič zanimivega: prof. Murko je bil predvsem literarni zgodovinar, K. Strekelj je bil ob Ramovševem prihodu že bolan in je 1912 umrl, R. Nahtigal pa nastopil šele nekaj mesecev pred zaključkom Ramovševih študij 1914. Tako je bil še bolj navezan sam nase in je imel več časa za samostojno delo. Največ je delal pri prof. Meringerju in z njim tudi osebno veliko občeval; ta ga je tudi seznanil s slavnim, tedaj že upokojenim romanistom Hugom Schuchardtom, ki je živel v Gradcu. Kmalu po prihodu v Gradec si je izbral témo za doktorsko disertacijo o praslovanskih reduciranih vokalih Ъ in Ь v slovenščini; obdelal jo je že v letu 1912, torej v glavnem v 2. letu univerzitetnega študija. Tretje leto je Ramovš hotel oditi v Krakov k znanemu slavistu K. Nitschu in komparativnemu lingvistu J. Rozwadowskemu, a ga je Meringer pregovoril, češ da mu bo pomagal pri habilitiranju za akademski poklic. Tako je bil odslej ves študij obrnjen v to smer. Ker disertacije ni mogel oddati pred 8. semestrom, je ta čas uporabil za pripravo na habilitacijo in svoje učiteljsko delo na univerzi. Za habilitacijsko delo si je izbral snov o moderni slovenski vokalni redukciji v vseh njenih oblikah. Zbiral je o počitnicah narečno gradivo, med šolskim letom pa ekscerpiral iz starih tekstov in se seznanjal s strokovno literaturo. O počitnicah 1913 je potoval po Nemškem in Danskem ter tam po knjižnicah (v Dresdenu, Berlinu, Kopenhagenu, Hamburgu, Göttingenu, Frankfurtu, Tübingenu in Münchenu) ekscerpiral slovenske protestantske unikate. Tudi praktično se je uvajal v delo akademskega učitelja: v tretjem in četrtem letu je namesto Meringerja vodil seminar in spraševal pri kolokviju iz primerjalne slovnice klasične filologije, germaniste in slaviste. V 8. semestru je 22. maja 1914 vložil disertacijo, odlično opravil rigorozo in bil 11. julija promoviran za doktorja filozofije. Se isto leto je dokončal tudi habilitacijsko delo; konec 1914 je bil rokopis oddan v tisk za zbirko Slavica pri C. Winterju v Heidelbergu. Pod skupnim naslovom »Slovenische Studien« je hotel monografično obdelati in objaviti najvažnejša poglavja slov. historične slovnice, preden jih strne v enoto. Leta 1917 je imel za natis pripravljene druge zvezek v enakem obsegu o prvotnih polglasnikih v slovenščini.

Tedaj pa je vojna nemilo posegla v usodo mladega znanstvenika. Kljub šibkosti in slabemu zdravju je bil mobiliziran in je prišel 27. oktobra 1915 na italijansko fronto v planinski sektor pri Krnu, kjer je v prvih vrstah opravljal vojno službo in bil udeležen v treh bitkah; 21. januarja 1916 zvečer je onemogel in so nezavestnega odnesli v bolnico. Celo leto se je zdravil po bolnicah in sanatorijih, nazadnje še zmeraj ves hrom na polikliniki na Dunaju. Tam so se zavzeli zanj njegovi prijatelji, zlasti V. Jagić, in poiskali najboljše zdravnike, da so živčno hudo prizadetega bolnika, ki je shujšal na 47 kg teže, zopet pozdravili; 15. januarja 1917 je bil zaradi

nasledkov bolezni odpuščen iz vojne službe in kot invalid dodeljen črnovojni službi v Ljubljani. Daljši dopust je prebil doma in se tedaj 12. junija 1917 tudi poročil z Albino Zalar, profesorico na liceju; za pričo sta mu bila slovničar dr. A. Breznik in prof. dr. P. Brežnik. Potem je bil kot črnovojniki dodeljen okrajnemu glavarstvu v Kamniku, kjer je ostal skoraj do konca vojne.

Ker je zbirka Slavica pri Winterju zastala zaradi vojske, je V. Jagić prevzel rokopis za svoj Archiv f. slav. Philologie in ga najprej v 15 izvodih natisnil kot posebni odtis, potem pa v dveh delih objavil tudi v časopisu (1918 in 1920). Tako je Ramovšu omogočil, da je mogel nastopiti habilitacijski izpit. Delo so ocenili in odobrili Nahtigal, Meringer in Zwierzina. V decembru 1917 je dobil Ramovš 14 dni dopusta, da se habilitira na univerzi v Gradcu. Opravil je habilitacijski kolokvij (2 uri) pred fakultetnim svetom z interpretacijo tekstov iz litovščine, gotščine, sanskrta in slovanščine. Habilitacijsko predavanje pa je opravil 5. januarja 1918 o krajevnih imenih v Furlaniji (obrazložitev zapovrstnih jezikovnih substratov od ilirščine preko romanščine, slovanščine in germanščine), potem pa je moral spet k vojakom. Njegovo habilitacijo je potrdilo ministrstvo 24. marca 1918 in je Ramovš dobil naslov privatnega docenta. Na priporočilo V. Jagića je bil junija 1918 predložen za izrednega profesorja slavistike na univerzi v Črnovicah po smrti Kalužniackega; julija je na povabilo dekana Reichelta vložil dokumente, toda preden je bila nastavitev izvršena, je graška univerza prosila za njegovo oprostitev od vojaške službe, da nastopi na univerzi v Gradcu, kjer je tedaj zbolel edini slavist Nahtigal (prof. Murko je 1917 odšel v Leipzig), in da bi vodil tečaj za slaviste, ki so zaradi vojne izgubili semestre, in jih pripravi za izpite v skrajšanem roku. Tako je dosegel oprostitev za tri mesece ter imel 28. oktobra 1918 s prof. Nahtigalom prvo seminarško vajo, a bila je tudi zadnja, ker je 29. oktobra prišel zlom avstro-ogrske monarhije in se je Ramovš z zadnjim vlakom odpeljal v Ljubljano.

Doma se je tedaj začelo mrzlično pripravljanje slovenske univerze. Ramovš je bil od prvega začetka pri vseh posvetih in je spretno pomagal pri delu; 5. decembra 1918 je bil izbran za tajnika vseučiliške komisije in pokazal nenavadne organizacijske zmožnosti. Po ustanovitvi univerze v Ljubljani je bil 31. avgusta 1919 imenovan med prvimi štirimi rednimi profesorji modroslovnih fakultete za predavatelja slovenskega jezika. Na prvi seji univerzitetnega sveta 18. septembra 1919 je bil izvoljen za poslovodjo in vnovič 12. novembra istega leta; to funkcijo je obdržal prvi dve šolski leti, ko je bilo treba univerzo v vsem šele natančno zorganizirati.

Ramovš je začel svoje učiteljsko delo na ljubljanski univerzi prav med prvimi predavatelji v zimskem semestru 1919 z uvodnimi poglavji v slov. historično gramatiko in ga opravljal do zadnjega z enako vnemo in vztrajnostjo po 6—8 ur na teden; prvi dve šolski leti je do prihoda prof. K. Oštirja predaval tudi primerjalno indoevropsko slovnico. Glavno predavanje mu je bila zmeraj historična slovnica slovenskega jezika, ki jo je obdeloval v ciklih po 6—5 let; dopolnjeval jo je z uvodnimi poglavji, z akcentologijo in splošno fonetiko v stranskih predavanjih, včasih pa dodal še kako posebno témo, n. pr. postanek individualnosti slovenskega jezika, karakteristika praslovenščine ipd. Ramovš predava, ne bere. Ima sicer skripta z gradivom pred seboj, a to obravnava med predavanjem neposredno pred slušatelji in mu misel deluje tako intenzivno, da se mu mnogokrat utrne srečna formulacija šele med predavanjem. Kljub temu je v predavanjih tako zgoščen in dosledno miselno povezan kakor v pisanju, a ob živi, različni in temperamentni besedi še nazornejši.

Njegovo znanstveno delo, ki ga je ustvaril v tem času, je označeno v članku spredaj in razvidno iz naslednje bibliografije, zato ga tu ne navajam. Na zunaj se njegovo življenje ni veliko spremenilo. Dvakrat je bil povabljen na slavistične stolice v tujino: prvič na Dunaj, ko si je V. Vondrák ob odhodu na Masarykovo univerzo v Brno iskal naslednika; Ramovš je povabilo odklonil, mesto je dobil potem

knez Trubeckoj. Drugič so ga še resneje vabili v Prago po umiku Pastrnka in bili zatrdno prepričani, da tako častnega povabila ne bo odklonil. Toda Ramovš je odklonil tudi to povabilo in ostal zvest slovenski univerzi. V domovini je opravil veliko organizacijsko delo v znanstvenem življenju in tisku. Bil je v uredništvu Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino; bil med ustanovitelji Znanstvenega društva za humanistične vede in njega prvi tajnik in urednik Razprav; bil je 1926 član komisije za izenačenje srbske in hrvatske terminologije in pravopisa, bil je 1926/27 dekan filozofske fakultete, 1934—35 pa rektor univerze in že tedaj na revolucionaren način poskušal v svoji funkciji ustvariti Slovincem najvišji znanstveni zavod — akademijo, a pripravil je in 2. januarja 1935 (gl. Letopis AZU I, 12) predložil ministrstvu za prosveto definitivno izdelan zakonski načrt za ustanovitev akademije z obširno utemeljitvijo. Ker tudi s to vlogo ni uspel, je iz protesta odstopil kot rektor. Vendar dela za akademijo ni opustil, marveč jo v letih 1937—38 do navedenosti izdelal in kot opolnomočeni zastopnik vodil pogajanja pri ministrstvu za prosveto v Beogradu. Bil je med prvimi 18 rednimi člani (7. oktobra 1938). Bil je prvi načelnik filozofsko-filološko-historičnega razreda, od 1942 dalje pa glavni tajnik SAZU, ki ji je izdelal novim potrebam primerne pravilnike, statute in jo preuredil po inštitutih. Sam je prevzel vodstvo Inštituta za slovenski jezik in organiziral velikansko delo, ki ga z vsemi razpoložljivimi močmi uresničuje. Namen mu je: zbrati vse jezikovno gradivo na slovenskem ozemlju, narečno in pisano, in ga uporabiti za izdelavo standardnih del: 1. pravopisni in pravorečni slovar (v prvi obliki je bilo delo opravljeno v zadnjih letih in je Ramovš vodil nad 100 sej pravopisne komisije in vodil delo v pripravi rokopisa in tiska); 2. slovar knjižnega jezika (Ramovš je izdelal načrt za ekscerpiranje novejšje literature za slovar in se po njem nabira gradivo že nad tri leta; nabranih je doslej nad 700.000 listkov in predelanih nad 2000 del); 3. opisna slovnica knjižnega jezika; 4. historična gramatika (v pripravi nadaljnji zvezek, vokalizem; izdeluje jo Ramovš sam); 5. historični in etimološki slovar (se nabira gradivo za oba; za etimološki slovar so predelane že vse domače in vse v Ljubljani dostopne tuje revije; za historični slovar se zbira gradivo iz starih tekstov: Trubar, Megiser, Alasia, Gutsman v delu); 6. historični onomastični slovar (se pripravlja vzporedno s sodobnimi priimki in je zbrana že večina po ljudskem štetju 1931); 7. historični topografski slovar; 8. lingvistični atlas (Ramovš je izdelal krajevno mrežo s 312 glavnimi vozli po vsem slovenskem ozemlju in vprašalnico z 870 besedami, glasovnimi in oblikovnimi posebnostmi; na ti osnovi že preiskuje eksplorator slovenska narečja in gradivo ureja v kartoteko; doslej je tako preiskanih ok. 25 krajev); 9. zbornik dialektičnih tekstov; 10. zbornik historičnih tekstov; 11. fonografski arhiv dialektov.

Za svojo delavnost je dobival priznanja in časti tudi drugod: bil je izvoljen za dopisnega člana pri School of Slawonic and East European Studies na univerzi v Londonu (1925), za dopisnega člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu (1926), Srpske akademije nauka v Beogradu (1929), Slovanskega Ustava v Pragi (1929), Královské české společnosti nauk v Pragi (1935), Poljske akademije znanosti v Krakovu (1935). Domače zvezno ministrstvo za prosveto ga je odlikovalo z redom dela I. stopnje; njegovi tovariši v Akademiji pa so ga 19. maja 1950 izvolili za predsednika najvišje slovenske znanstvene ustanove. Njegov ugled, organizacijska zmožnost, veliko delo v Inštitutu za slovenski jezik mu dajejo legitimacijo za to mesto in želja vseh Slovencev je le ena: da bi čim več tako obsežnega delovnega programa videl uresničena.

J. Solar

II. DELO

1. — Slovarski doneski iz Trubarjevih del. ČZN X (1913) 144—151.
L. Pintar, LZ XXXIV (1914) 245—247. — J. Slebinger, RSI VII (1914—15) 280.
2. — Ocena. Anton Breznik, Izreka v poeziji. VII. izvestje knezoškof. privatne gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1911/12, str. 3—26. — NV XXI (1913) 227—229.
3. — Ocena. Fran Ilešič, Izgovor slovenskega knjižnega jezika. Letopis Matice Slovenske za leto 1912, str. 50—67. — NV XXI (1913) 766—771.
4. — Donesek k boju »l« ali »u«. Sn XII (1914) 126—128.
5. — Neuroi. ČMF IV (1914/15) 212—215.
K. Nitsch, RSI VII (1914—15) 197—198. — A. Belić, JF III (1922—23) 220.
6. — Zur slovenischen Dialektforschung. AslPh XXV (1914) 329—337.
K. Nitsch, RSI VII (1914—15) 221.
7. — Ocena. Anton Breznik, Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. IX. izvestje knezoškofijske gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano. 1914. Str. 3—32. — Sn XIII (1915) 94—95.
8. — Sprachliche Miscellen aus dem Slovenischen. AslPh XXXVI (1916) 445—460.
O. Hujer, IJ V (1917) 269—270. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220.
9. — Ocena. R. Merkh, Deutsche Ortsnamen in Friaul. Wien 1916. — LZ XXXVII (1917) 668—670.
O. Hujer, IJ VII (1919) 125—126.
10. — Ocena. P. Stanislav Skrabec, Jezikoslovni spisi, I. zvezek, 1. snopič; izdala in založila »Leonova družba« v Ljubljani. Ljubljana 1916. — LZ XXXVII (1917) 501—503.
11. — Ocena. R. Nahtigal, Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache. Gedruckt als Manuskript bei »Leykam«, Graz 1917. — LZ XXXVIII (1918) 77—79.
12. — Ocena. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 1. in 2. snopič I. letnika. Urejajo prof. A. Kaspret, dr. Kidrič, vseuč. prof. dr. R. Nahtigal l. 1918. Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. LZ XXXVIII (1918) 368—370.
13. — Slovenische Studien. AslPh XXXVII (1918, 1920) 123—174, 289—330.
A. Breznik, DS XXXI (1918) 103. — O. Hujer, IJ IX (1922/23) 226. — JF III (1922—23) 224.
14. — Spisi V. Jagića v zadnjih desetih letih (kot nadaljevanje Fr. Pastrnekovega »Bibliografski soupis literárni činnosti« prof. Jagiće v »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića«, str. 1—29, sestavila vseuč. prof. M. Rešetar in doc. Ramovš). ČJKZ I (1918) V—XI.
15. — Delo revizije za Dalmatinovo biblijo. ČJKZ I (1918) 113—147.
Slavia V (1926—27) 727. — JF III (1922—23) 228.
16. — Slovenistika v Jagićevem »Archiv-u für slavische Philologie«. ČJKZ I (1918) 227—233.
17. — † O. Stanislav Skrabec. LZ XXXIX (1919) 81—88.

18. — Ocena. Franz Stroh, Die altslawische Besiedlung des Oberen Mühlviertels. 72. Jahresbericht des Museum Francisco-Carolinum. Linz 1914. Str. 63—107. — LZ XXXIX (1919) 124—128.

19. — Grosoplje. LZ XXXIX (1919) 176—182.

O. Hujer, IJ IX (1922/23) 230. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220.

20. — Odkod rodbinsko ime slovenskih Kraigherjev? LZ XXXIX (1919) 190—191.

O. Hujer, IJ IX (1922/23) 230. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220.

21. — Ocena. Die Südgrenze der deutschen Steiermark. Denkschrift des akademischen Senats der Universität Graz. Mit 2 Kartenbeilagen. Graz 1919. 8°, 58 str. — LZ XXXIX (1919) 379—381.

Fr. Kovačič, Mariborsko vprašanje. CZN XVI (1920/21) 14. — O. Hujer, IJ IX (1922/23) 225.

22. — Ocena. Monumenta Sclavenica. Petit choix tiré de la collection des documents recueillis et annotés par Miroslav Premrou, notaire à Kobarid (Caporetto) et Bovec (Plezzo) avec six cartes géographiques photographiées et prouvant que les soi-disant terre-irredente sont slovènes. Lioubliana 1919. 4°, VIII + 110 str. in R. Nahtigal, Južnoslovansko-italijansko sporno vprašanje v luči nekih znanstvenih podatkov. Izdala in založila »Omladina«. Ljubljana 1919. 8°, 19 str. (Izšlo tudi v francoskem jeziku.) — LZ XXXIX (1919) 439—442.

23. — Ocena. Fr. Kidrič, Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert. Eine literarisch-philologische Untersuchung. Heidelberg 1919. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. 8°, XVIII + 158 str. LZ XXXIX (1919) 500—503.

24. — Ocena. Joža Glonar, Naš jezik. V Ljubljani 1919. Založba »Omladine«. 16°, 66 str. — LZ XXXIX (1919) 568—569.

25. — *Historična gramatika slovenskega jezika. I.—III. Vokalizem* (razen *a, l, r*). Izdalo »Društvo slušateljev filozofske fakultete« v Ljubljani MCMXX—XXI. 8°, 312 str. (Rokopisna opalografsko razmnožena izdaja. Naslovno stran s Trubarjevo podobo narisal Ivan J. Kolar.)

26. — Sorodstvo staroindijskega *sámâ* »Halbjahr«. (V pojasnitev briž.-slov. v *uzmazi*.) ČJKZ II (1920) 63—71.

O. Hujer, IJ IX (1922/23) 202. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220.

27. — Donesek k slovenskim starožitnostim. ČJKZ II (1920) 98—109.

Milko Kos, ČJKZ II (1920) 312. — JF III (1922—23) 203. — O. Hujer, IJ IX (1922/23) 204. — R. Kolarič, Slavia VI (1927—28) 487.

28. — K zgodovini slovanske konjugacije. ČJKZ II (1920) 128—130.

O. Hujer, IJ IX (1922/23) 197. — JF III (1922—23) 203. — N. van Wijk, Neophilologus I (1920) 116.

29. — Zanimiv primer razvoja prehodnega *y* (*i*) v slovenščini. ČJKZ II (1920) 130—132.

O. Hujer, IJ IX (1922/23) 226. — JF III (1922—23) 203.

30. — Opazke k slovanskim tvorbam pronominalnega debla **qwo-*. ČJKZ II (1920) 274—276.

O. Hujer, IJ IX (1922/23) 197. — JF III (1922—23) 204.

31. — Zanimiv koroško-slovenski rokopis. ČJKZ II (1920) 282—295.

JF III (1922—23) 204.

32. — Izvor slovenske besede »kazen«. SP XXXIV (1920) 230—232.

J. Slebinger, JF III (1922—23) 220.

33. — Die Geschichte des vokalischen *l* im Slovenischen. Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay. 1921, 44—60.
M. Weingart, ČMF VIII (1922) 253—254. — O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227. — JF III (1922—23) 294.
34. — Opazke k nenaglašenemu *ê* s posebnim ozirom na praslovansko **ěstěja* v slovenskih narečjih. Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću, 1921, 17—23.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227.
35. — Razvoj skupin *r + ə* in *ə + r* v slovenskem jeziku. JF II (1921) 40—49.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227. — Slavia I (1922—23) 195.
36. — O slovenskem novoakutiranem *ò > ó, ô, õ*. JF II (1921) 227—239.
Josef Kurz, Slavia III (1924—25) 793.
37. — Výjimečné *u* místo pravidelného *o* za *ρ* v slovinštině. ČMF VIII (1921) 1—8.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 226. — Josef Kurz, Slavia I (1922—23) 639. — JF III (1922—23) 295.
38. — Slov. *Celje*. ČJKZ III (1921—22) 33—34.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 221. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 221, 295.
39. — Csl. *destъ*: slov. *děstǎn*. ČJKZ III (1921—22) 43—45.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 221; 295.
40. — Slov. *rěs* »verum«. ČJKZ III (1921—22) 46—48.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227—228. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 221; 295.
41. — Stysl. *nejěvěrbъ*: slov. *nejovérǎn*. ČJKZ III (1921—22) 49.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 221; 295.
42. — Slov. *jěž, jězero*. ČJKZ III (1921—22) 50—51.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 227. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 221; 295.
43. — Psl. **něsmъ*: slov. *něsam, nísam*. ČJKZ III (1921—22) 52—54.
J. Slebinger, JF III (1922—23) 220; 295.
44. — Slov. *tědǎn* »hebdomas«. ČJKZ III (1921—22) 55—57, 153.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 228. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220; 295.
45. — Slov. *vĕrij, vĕrij* »piscina«. ČJKZ III (1921—22) 58—59.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 230. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220; 295.
46. — Slov. *Kobarid* — furl. *Čavorèd* — ital. *Caporetto* — nem. *Karfreit*. ČJKZ III (1921—22) 60—62.
O. Hujer, IJ IX (1922/23) 230—231. — J. Slebinger, JF III (1922—23) 220—221; 296.
47. — Jan Baudouin de Courtenay. ČJKZ III (1921—22) 150—151.
48. — Izreka trdega »l«-a v slovenščini pri šolskem pouku (kot razglas pokrajinske uprave za Slovenijo št. 1208/1922). SU XXIII (1922) 118.
49. — Drobnosti iz slovenske gramatike. 1. Opazke k *y*-ju. 2. Konzonantične asimilacije pred sufiksoma *-sko* in *-stvo*. 3. Refleksi za prvotni skupini *zdi* in *zgi*. Slavia I (1922—23) 27—37, 228—241.
A. Belić, JF III (1922—23) 293. — O. Hujer, IJ X (1924/25) 361.
50. — Slovenački jezik [Letni bibliografsko-kritični pregled]. JF III (1922—23) 288—297.
51. — Une isoglosse čakavo-kajkavienne. RES III (1923) 48—58.
A. Belić, JF III (1922—23) 270; 296. — Josef Kurz, Slavia III (1924—25) 790. — O. Hujer, IJ X (1924/25) 347. — Slavia XVIII (1939—40) 69.
52. — Deklinacija slovenskega imena *očā* — *ōče* < *otčē*. RZDHV I (1923) 392—400.

53. — V pojasnilo g. prof. Ilešiču! Orjuna 8. 12. 1923, št. 57.
54. — Ocena, P. Stanislav Škrabec: Jezikovni spisi, I. zvezek (1.—4. snopič). [S 4. snopičem pričel objavljati A. Breznik.] Izdala in založila »Leonova družba« v Ljubljani. Ljubljana 1916—19. Str. 606, 8°. — Slavia II (1923—24) 115—123.
55. — K poznavanju praslovske metatonije. (Slov. *á*, shr. *â* — *á* iz novoakutiranih *ъ* — *ь*.) Slavia II (1923—24) 205—231.
O. Hujer, IJ X (1924—25) 333.
56. — Razvoj imperfekta v rezijanščini. ČJKZ IV (1924) 117—119.
P. Poucha, Slavia VI (1927—28) 638 — JF VII (1928—29) 299.
57. — Izvor slov. svetniških imen *Ilj*, *Tilj*, *Tilen* in *Tilih* za lat. Aegidius. ČJKZ IV (1924) 120—121.
O. Hujer, IJ XI (1926/27) 488. — Avtoreferat, JF VII (1928—29) 262—263.
58. — *Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konzonantizem*. V Ljubljani 1924. Založila »Učiteljska tiskarna«. (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Dela I.) Vel. 8°, str. X + 336.
Joža Glonar, S 1924, št. 228. — P 1924, 234. — A. Bellič, JF IV (1924) 239—244. — O. Hujer, Slavia III (1924—25) 563. — A. Breznik-J. Solar, ZslPh II (1925) 555—563. — B. Havránek, ČMF XI (1925) 159—160. — N. B. Jopson, The Slavonic review IV 523. — L. Tesnière, RES V (1925) 151—152; Slavia IX (1930—31) 353—358. — R. Kolarič, SPF XVIII (1926) 394. — A. Vaillant, Slavia XI (1932) 40.
59. — Eine slovenische Form des Instr. sing. fem. ZslPh I (1924) 65—73.
O. Hujer, IJ XI (1926/27) 487. — JF VII (1928—29) 299.
60. — Praslovensko *kasęgъ* »Edling«. RZDHFV II (1925) 303—326.
J. Kelemina, ČZN XX (1925) 150. — O. Hujer, IJ XI (1926/27) 488. — Avtoreferat, JF VII (1928—29) 263.
61. — Ocena. Štrekelj Karl †: Historična slovnica slovenskega jezika. Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru, Marburg a. d. Drau 1922, II + 139 S. (in 3 Heften), 8°. — ZslPh II (1925) 310—317.
62. — Baudouin Jan de Courtenay. NE I (1925) 151.
63. — Baudouin de Courtenay Jan Ignacy Niccislaw. SBL I (1925) 27 [pomotoma šifrirano »NI«].
64. — Ocena, A. Musić, Moči i morati u slovenskom jeziku. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 227 (I. 1923), str. 1—58. — Slavia IV (1925—26) 142—149.
Avtoreferat, JF VII (1928—29) 262.
65. — Ocena, Slavischer Grundriss. ČJKZ V (1926) 156—157.
66. — O prvotnih južsl. substitucijah za balk.-lat. *k*, *g* pred *e*, *i*. JF VI (1926—27) 153—165.
A. Vaillant, RES VIII (1928) 301. — N. Jokl, IJ XIV (1930) 124. — O. Hujer, IJ XIV (1930) 280—281.
67. — Razvoj psl. *ě* v slovenskih dolgih zlogih. ČJKZ VI (1927) 8—21.
P. Poucha, Slavia VI (1927—28) 639. — JF VII (1928—29) 299.
68. — O naravi psl. *tort-* in *tert-* v praslovensščini. ČJKZ VI (1927) 22—26.
P. Poucha, Slavia VI (1927—28) 639. — N. Jokl, IJ XIII (1929) 179. — O. Hujer, IJ XIII (1929) 329.
69. — O kajk.-čak. prehodu *d* v *j*. ČJKZ VI (1927) 86—90.
P. Poucha, Slavia VI (1927) 639. — O. Hujer, IJ XIII (1929) 317. — JF VII (1928—29) 299—300.

70. — Prof. Rajko Nahtigal, 1877—1927. ČJKZ VI (1927) 242—245.
71. — Dudlěbi - Teindles. ČJKZ VI (1927) 252—253.
P. Poucha, Slavia VI (1927—28) 640. — O. Hujer, IJ XIII (1929) 348. — Avto-
referat, JF VII (1928—29) 262.
72. — Opomba k škofjeloškemu refleksu za *ž*. ČJKZ VI (1927) 253—254.
Avtoreferat, JF VII (1928—29) 300.
73. — O postanku slovenskega dialektičnega *sunce*. ČJKZ VI (1927) 258—260.
Avtoreferat, JF VII (1928—29) 300.
74. — K razlagam o postanku glagola *morati*. ČJKZ VI (1927) 265—267.
O. Hujer, IJ XIII (1929) 329. — Avtoreferat, JF VII (1928—29) 262.
75. — Ocena. Pirchegger Simon, Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet. Veröffentlichungen des slavischen Instituts der F.-W.-Universität Berlin, herausgegeben von M. Vasmer ... Leipzig 1927, 8°. XXXII + 239 str. s karto v prilogi. — Slavia VI (1927—28) 774—786.
76. — Karakteristika slovenskega narečja v Režiji. ČJKZ VII (1928) 107—121.
P. Poucha, Slavia VIII (1929—30) 440. — JF IX (1930) 382.
77. — Nov rezijanski katekizem. ČJKZ VII (1928) 157—159.
P. Poucha, Slavia VIII (1929—30) 441. — JF IX (1930) 383.
78. — O jeziku v brižinskih spomenikih [Recenzija knjige Eduard Sievers, Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising (im Verein mit Georg Gerullis und Max Vasmer herausgegeben von E. S.; Berichte über die Verh. der sächs. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Kl. 76, 2; Leipzig 1925; str. 1—59)]. ČJKZ VII (1928) 160—168.
JF IX (1930) 383. — O. Hujer, IJ XIV (1930) 290.
79. — Cirminah - Rotenmann. ČJKZ VII (1928) 168—169.
JF IX (1930) 382—383.
80. — Slov. dial. Varožl za Varaždin. ČJKZ VII (1928) 169.
O. Hujer, IJ XIV (1930) 292. — JF IX (1930) 383.
81. — Osoběnik >inquilinus, advena<. ČJKZ VII (1928) 170—171.
O. Hujer, IJ XIV (1930) 291. — JF IX (1930) 383.
82. — Slovenački jezik. [Letni bibliografsko-kritični pregled.] JF VII (1928—29) 293—304.
83. — Ocena. Schwarz E., Zur Chronologie von asl. *a > o*. JArch 41 (1927) 124—136. — JF VII (1928—29) 246—247.
84. — Ocena. Bulahovskij L. A., Akcentologičeskiye etjudy. JF IV (1924) 114 do 150; V (1925—26) 83—92. — JF VII (1928—29) 250—251.
85. — Ocena. Bulahovskij L. A., Die Akzentzurückziehung im Slovenischen. ZslPh II (1926) 300—415. — JF VII (1928—29) 251—252.
86. — Ocena. Grubor Gjuro, *Morati*. JF V(1925—26) 150—161. — JF VII (1928—29) 252.
87. — Ocena. Koštiál Ivan, Etimološke beležke. JF IV (1924) 182—184. — JF VII (1928—29) 258.
88. — Ocena. Pirchegger Simon, Die slavischen Orstnamen im Mürzgebiet. Veröffentl. d. slav. Inst. a. d. F. W. Universität in Berlin, 1., 1927. JF VII (1928—29) 261—262.

89. — Ocena. Skok Petar, Tri etimologije. ČJKZ IV (1924) 38—46. — JF VII (1928—29) 263.
90. — Ocena. Skok Petar, Toponomastički prilozi. ČJKZ V (1926) 1—14. — JF VII (1928—29) 263—264.
91. — Ocena. Skok Petar, O zamjeni vlat. \bar{u} > sl. y . ČJKZ VI (1927) 1—7. — JF VII (1928—29) 264.
92. — Ocena. Skok Petar, Kupljenik = Курѣльникъ. ČJKZ VI (1927) 251—252. — JF VII (1928—29) 264.
93. — Ocena. Skok Petar, Država-dežela. ČJKZ VI (1927) 248—251. — JF VII (1928—29) 264.
94. — Ocena. Schwarz E., Slov. p (> b , w). ZslPh II (1925) 471—473. — JF VII (1928—29) 268.
95. — Ocena. Schwarz E., Die Übernahme des asl. *-ika* in den Flussnamen Österreichs. JArch 40 (1926) 315—317. — JF VII (1928—29) 268.
96. — Ocena. Schnetz J., Die *-(bn)ika*-Flussnamen. JArch 39 (1925) 153—184. — JF VII (1928—29) 268—269.
97. — Ocena. Šturm Franc, Refleksi romanskih palataliziranih konzontanov v slovenskih izposojenkah. ČJKZ VI 45—85 in 260. — JF VII (1928—29) 269.
98. — Ocena. Breznik Anton, Slovenski slovarji. RZDHV III (1926) 110—174. — JF VII (1928—29) 293.
99. — Ocena. Ilešič Franc, »Moči« i »morali« u slovenačkom jeziku. JF V 162—170. — JF VII (1928—29) 294.
100. — Ocena. Kelemina Jakob, Nekaj o Dulebih na Slovenskem. ČZN (1925) 144—154. — JF VII (1928—29) 294.
101. — Ocena. Kelemina Jakob, Nove dulebske studije. ČZN (1926) 57—75. — JF VII (1928—29) 294—295.
102. — Ocena. Kelemina Jakob, Krajevna imena iz spodnjepanonske marke. ČJKZ VI (1927) 41—44. — JF VII (1928—29) 295.
103. — Ocena. Kniely Konrad, Der Name *Schöckel*. »Tagespost« (Graz) 15. 1. 1928. — JF VII (1928—29) 296.
104. — Ocena. Kolarič Rudolf, Nosni vokali v prvotni slovenščini. ČJKZ VI (1927) 27—40. — JF VII (1928—29) 296—297.
105. — Ocena. Kos Milko, Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. ČJKZ IV (1924) 1—37. — JF VII (1928—29) 297.
106. — Ocena. Koštiál Ivan, K zloženkam z *-d-* korena *dhē-*. ČJKZ IV (1924) 120. — JF VII (1928—29) 297—298.
107. — Ocena. Musič Avgust, Slovensko *le*. Rad 231 (1925) 1—37. — JF VII (1928—29) 298.
108. — Ocena. Nahtigal Rajko, Programatične in druge opazke h Kosovi razpravi o freisinški spomenikih. ČJKZ IV (1924) 171—184. — JF VII (1928—29) 298.
109. — Ocena. Prijatelj Ivan, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857. ČJKZ IV (1924) 47—75; V (1925) 15—67. — JF VII (1928—29) 299.

110. — Ocena. Rešetar Milan, Završetak *-u* u gen. sing. muških imenica u slovenskom jeziku. JF III (1922—23) 1—6. — JF VII (1928—29) 300.
111. — Ocena. Sievers Eduard, Die altslavischen Verstexte von Kiew und Freising. Leipzig 1925, str.1—59. BSA 76. B., 2. Heft. — JF VII (1928—29) 301.
112. — Ocena. Tesnière Lucien, Du traitement *i de ê* en Styrien. MBoy (1925) 246—251. — JF VII (1928—29) 302.
113. — Ocena. Tesnière Lucien, Sur le système casuel en slovène. MVen (1925) 347—361. — JF VII (1928—29) 302.
114. — Ocena. Ušeničnik Franc, Slovenska »očitna izpoved« v liturgiji. BV VI 265—301. — JF VII (1928—29) 303.
115. — Ocena. Schnetz J., Zur Entwicklung der Gruppe *-sk-* vor Palatalen im älteren Slovenischen. JArch XXXIX (1924) 141—2. — JF VII (1928—29) 303—304.
116. — Ocena. Kelemina Jakob, O staroslovenskem nosnem vokalu *ę*. ČZN XX (1925) 166. — JF VII (1928—29) 307.
117. — Ocena. Mikkola J., Ein altslowenisches Wort in Fredegars Chronik. JArch XLI (1927/28) 160. — JF VII (1928—29) 309.
118. — Nahtigal Rajko. NE III (1928) 5.
119. — Oblak Vatroslav. NE III (1928) 196—197.
120. — Pleteršnik Maks. NE III (1928) 492.
121. — Slovenački jezik. NE IV (1929) 192—208.
122. — Slovenački književni jezik. NE IV (1929) 208—209.
123. — Slovenački pravopis. NE IV (1929) 209.
124. — Škrabec Stanislav. NE IV (1929) 697.
125. — Štrekelj Karl. NE IV (1929) 748.
126. — O premiku akcenta v tipih *zvêzdà, ženà in mąglà* v slovenskem jeziku. Lud slowiański I A (1929) 48—61.
M. Małecki, RSI X (1931) 251.
127. — Slovenački jezik. [Letni bibliografsko-kritični pregled.] JF IX (1930) 381—384.
128. — Slovensko *o* iz *ъ, ѵ*, posebno še dial. *dones* za *dъnъsv*. Slavia IX (1930—31) 48—56.
Bibliografie čsl. prací lingvist. a filolog. 1930, čís. 92.
129. — Ocena. M. Małecki, Cakawizm z uwzględnieniem zjawisk podobnych (z mapą). Prace komisji językowej № 14, w Krakowie 1929, str.1—98. — Slavia IX (1930—31) 151—154.
130. — Slovenački jezik. [Letni bibliografsko-kritični pregled.] JF X (1931) 282—283.
131. — Slovenački jezik. [Letni bibliografsko-kritični pregled.] JF XI (1931) 315—320.
132. — Ocena. Grafenauer Ivan, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, I. Celovski rokopis: A. Očenaš Celovškega rokopisa (z 2 fotograf. posnetkoma); B. Zdravamarija Celovškega rokopisa; C. Vera v Celovškem rokopisu. II. So li Frei-

sinški spomeniki osamljen slučaj? III. Očitna izpoved Stiškega rokopisa. ČJKZ VIII 68—117. — JF XI (1931) 316—317.

133. — Ocena. Kos Milko, Nove študije k freisinškim spomenikom (z 2 foto-grafskima posnetkoma). ČJKZ VIII 126—146. — JF XI (1931) 318.

134. — Ocena. Skok Petar, Iz slovenačke toponomastike. ČJKZ VIII 118—125. — JF XI (1931) 319—320.

135. — *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Ljubljana 1931. Založila Rektorat univerze kralja Aleksandra I. in J. Blaznika nasl. Univerzitetna tiskarna, Ljubljana 1931. Folio, str. 72 + 1 karta in 7 črtežev.

J. Solar, S 8. 11. 1931. — R. Kolarič, J 17. 11. 1931. — Z. Bizjak, Glej — rodna zemlja... Jšn 22. 11. 1931. — Mgr. (= A. St. Mágr), Slovenische Dialektologie. Prager Presse 15. 11. 1931. — A. Breznik, GMD S XII (1931) 54—55. — L. Tesnière, RES XI (1931) 271—272. — I. Dornik, CZN XXVII (1932) 113—114. — A. Vaillant, BSL 1932, 152—153. — N. B. Jopson, The Slavonic Review XI, 482. — Iv. Tominec, LZ LIII (1933) 52—59. — R. Kolarič, Slavia XI (1932) 351 do 356. — J. Stanislav, ČMF XVIII (1932) 194—195. — V. Novak, SPř XXIV (1932) 561. — N. van Wijk, Slavia XI (1932) 432—433.

136. — Razvoj skupin *vž*, *vb* v slovenskem jeziku. Rad 243 (1932) 1—12.

137. — Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen. Mélanges de Philologie offerts à M. J. J. Mikkola. Helsinki 1931. (= Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Ser. B, Tom. XXVII — 1932), pg. 218—238.

A. Pogodin, Slavia XII (1933—34) 601. — E. Nieminen, RSI XII (1936) 141. — R. Aleksić, JF XV (1937) 32—37.

138. — Kratka karakteristika slovenskega narečja na Dolenjskem. Sbornik v čest' na prof. L. Miletič za sedemdesetgodišnjina ot' roždenieto mu (1863—1933). Sofija 1933, str. 153—163.

Jos. P., Slavia XIV (1936—37) 305.

139. — Zur Entwicklung der Lautgruppen *vž*, *vb* im Slovenischen. Bulletin internat. de l'Acad. Yougosl. 5 (1933) 94—96.

140. — Slovenački jezik. [Letni bibliografsko-kritični pregled.] JF XII (1933) 316—317.

141. — Poznámka k slovenským a juhoslovanským jazykovým stykom. Říša Vel'komoravská 1935, 441—452.

M. Kořinek, Bibliografie čsl. prací lingvist. a filolog. 1933, I, čís. 107. — Fr. Pastrnek, Slavia XIV (1936—37) 192. — F. Kovačić, ČZN XXX (1935) 118.

142. — *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji*. Akademsko založba v Ljubljani, 1935. M. 8°, str. 16 + 1 karta.

J 26. 3. 1935. — M. R. (= Mirko Rupel), Znanstveni vestnik Akademsko založbe I (1934—35) 41.

143. — *Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialektii*. V Ljubljani 1935. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Dela I. Natisnila Učiteljska tiskarna. Vel. 8°, str. XXXII + 204, karta + tabelaričen pregled dialektičnih baz.

J XVI, 27. 6. 1935. — M. R. (= Mirko Rupel), Znanstveni vestnik Akademsko založbe I (1934—35) 39—41. — Vilko Novak, ČZN XXXI (1936) 43—45. — LF LXII (1932) 371.

144. — *Slovenski pravopis*. Izdalo in založilo Znanstveno društvo. Ljubljana 1935. Po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, sta izdajo priredila A. Breznik in F. Ramovš.

Naklada pri Jugoslovanski knjigarni r. z. z. o. z. v Ljubljani. Natisnila Učiteljska tiskarna. M. 8°, str. XXIV + 300 (+ 3 lističi popravkov).

J 28. 3. 1935; 8. 11. 1935. — td (= Tine Debeljak), S 20. 11. 1935. — B. Borke, Po izidu »Slovenskega pravopisa«, J 23. 11. 1935. — Slovenščina po novem pravopisu. SN 23. 11. 1935. — Prvi sneg in prvi pravopis. SN 26. 11. 1935. — fjo (= Filip Omladič), Bingola Aleš in fuflja Adelajda. Napisano v senci novega »Slovenskega pravopisa«. J 1. 12. 1935. Z. Bizjak, Nova pisarija. J 5. 12. 1935. — Pomenki o novem Pravopisu. S 24. 12. 1935, božična priloga str. 6 s prispevki A. Breznika, R. Kolarica, J. Pogačnika in korektorja lista. — I. Koštičič, O našem novem jezikovnem zakoniku. ZIS XVIII (1935) 296—297, 306—307; XIX (1936) 28. — Trnovčan (= Pavel Karlin), Novoletna (po novem slovenskem pravopisu). J 1. 1. 1936. — Niko Pirnat, Novoletni list Martina Letopisca. J 1. 1. 1936. — fjo (= Filip Omladič), Okoli »Bingole Aleša« in »Slovenskega pravopisa«. Pon. J 17. 2. 1936. — Vl. Levstik, Okoli »Slovenskega pravopisa«. LZ LVI (1936) 113—116. — Anton Debeljak, LZ LV (1935) 670; LVI (1936) 205 do 208; MID I (1935) 179—180. — Josip Tomišek, Antibarbarus, PV XXXVI (1936) 326—328, 407—408. — Maks Kremžar, ZV VIII (1936) 123—129. — Joža Glonar, »Slovenski pravopis«. V Ljubljani 1936. (Ponatisk uvoda v »Slovarju slovenskega jezika«.) — Anton Breznik, Ocenjevalec Slovenskega pravopisa. S 13., 14., 17., 18., 19., 21. in 25. novembra 1936. — Inko (= Ivan J. Kolar), MID II (1936) 85—87. — Mirko Černič, »Slovar slovenskega jezika« in naše vsakdanje zdravniške potrebe. ZV IX (1937) 74—76, 215—221.

145. — Hrvatskosrpski jezik. Leksikon Minerva. Zagreb 1936, 558—560.

146. — Slovenski jezik. Leksikon Minerva. Zagreb 1936, 1295—1297.

147. — *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, I. V Ljubljani pri Akademski založbi 1936. Akademski biblioteka, 3. M. 8°, str. VII + 246 in 14 črtežev v besedilu.

L. Tesnière, RES XVII (1937) 289—290. — Anton Bajec, SJ I (1938) 185—187. — Pavel A'goston, Vasí Szemle V (1938) 267. — N. van Wijk, ZslPh XVI (1939) 418—425. — A. Belič, JF XVIII (1950) 245—252. — Kot primer Odlomki iz »Kratke zgodovine slovenskega jezika«. Obzornik V (1950) 325—333 z Dialekto-loško karto slovenskega ozemlja.

148. — *Narodno blago iz Roža*. Zbral J. Šašel. Priredil F. Ramovš. AZN II (1936—37) 1—124.

149. — *Slovenski pravopis*. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1937. Natisnila Zadrúžna tiskarna v Ljubljani. M. 8°, str. 234.

S 20. 11. 1937. — R. Kolarič, S 11. 1. 1938. — Ur (= Jože Pogačnik) M XIX (1938) 112. — P LIX (1937—38) 144. — Mentor XXV (1937—38) 173. — Fran Tomišek, Antibarbarus. PV XXXVII 292; Planinci o enotnem pravopisu. MID III (1937) 267.

150. — K razvoju ž in ɛ v slovenskem jeziku. Beličev zbornik 1937, 339—346.

151. — *Brižinski spomeniki*. Izdala Fran Ramovš in Milko Kos. Uvod. Paleografski in fonetični prepis. Prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. V Ljubljani pri Akademski založbi. 1937. Akademski biblioteka, 9. Fotografije pergamentov: Arthur Schneider, München. Klišeji: St. Deu, Ljubljana. Tisk: Veit in drug, d. z. o. z., Vir, p. Domžale (P. Veit). Folio, str. 31 + 9 prilog.

J 9. 7. 1937; 18. 1. 1938; 29. 1. 1938. — Ivan Grafenauer, Č XXXII (1937—38) 249—252. — Tine Logar, Dejanje I (1938) 71—72. — Ivan Dornik, Oja. I (1938) 63. — A. V. Isačenko, SJ I (1938) 188—189. — Pavel A'goston, Vasí Szemle V (1938) 267—268. — A. Belič, JF XVIII (1950) 315—317.

152. — *Slovenski pravopis*. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Drugi, neizpremenjeni natis. Založila Jugoslovanska knjigarna r. z. z. o. z. Ljubljana 1938. Natisnila Zadrúžna tiskarna v Ljubljani. M. 8°, str. 234.

153. — Kako bi se mogla epoha praslovenskog jezika vremenski odrediti. III. kongres slav. I (1939) 15—17.

154. — Da li etimološki rečnik praslovenskog jezika treba da obuhvati semantičku stranu reči u istoriskom razvitku? Le dictionnaire étymologique du slave

commun doit-il embrasser les faits sémantiques présentés dans l'ordre historique? III. kongres slav. I (1939) 23.

155. — Občji momenti iz razvoja slovenskega jezika. III. kongres slav. IV (1939) 37—44.

156. — Vejaljšče za naše strokovno izrazje in besedje. ZV XII (1940) 62—64.

157. — K naglaševanju slovenskih pridevnikov. SJ III (1940) 45—51.

158. — Iz soglasniške sklanje. SJ IV (1941) 26—32.

159. — K zgodovini ustanovitve Akademije v Ljubljani. Letopis AZU I (1943) 7—15.

160. — Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika. Letopis AZU I (1943) 352—359.

161. — Fonetična vrednost psl. *ě*. Razprave AZU II (1944) 111—124.

162. — *The national frontier between Slovenia and Italy*. Linguistic and social features. Tiskali J. Blaznika nasl. d. d. v Ljubljani. 1945. M. 8°, str. 18 + mapa.

163. — *Cadastre national de l'Istrie* d'après le Recensement du 1er Octobre 1945. Edition de l'Institut Adriatique. Sušak 1946, VII—XII: Critères adoptés pour la différenciation des noms de famille en Istrie (skupaj s P. Skokom in M. Deanovičem).

JF XVIII (1949—50) 369.

164. — *Index patronymique*. Supplément au Cadastre national de l'Istrie. Sušak 1946, 1—4: Observations préliminaires (skupaj s P. Skokom in M. Deanovičem).

165. — O pomembnosti nekaterih pojavov v slovenskih narečjih na Koroškem. Koroški zbornik 1946, 276—283.

166. — Anton Breznik [Nekrolog; bibliografijo Breznikovih spisov sestavila VI. Novak in J. Solar]. Letopis AZU II (1947) 61—74.

167. — Poročilo, podano na svečani seji glavne skupščine [AZU] dne 8. februarja 1946. Letopis AZU II (1943—47) 136—143.

168. — Poročilo, podano na seji glavne skupščine [AZU] dne 21. decembra 1946. Letopis AZU II (1943—47) 144—151.

169. — Poročilo generalnega sekretarja o delu Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani v letu 1947. Letopis AZU II (1943—47) 152—166.

170. — Julijska Krajina — The Julian March, 1946, 7—10: rus.-angl. predgovor (skupaj s F. Kidričem).

171. — Slavistični sestanek v Leningradu. LdP 23. 7. 1946, št. 169.

172. — Končnici dat. in lok. pl. *i*-jevske sklanje v slovenščini. SR II (1949) 177—183.

173. — Csl. *osl'nqli* »esurire«, slov. *sla* »fames; cupido, libido« in *snagolten* »avidus«. SR II (1949) 301—302.

174. — Trubarjevo *od mladiu* »a puero«. SR II (1949) 305.

175. — Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. SR III (1950) 16—23.

176. — O imenu *Admont*. SR III (1950) 137—139.

177. — Trubarjevo *hpomozhian* »na pomoč«. SR III (1950) 139—140.

178. — *Slovenski pravopis*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Novo izdajo sta priredila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji Breznik-Ramovš: Slovenski pravopis 1935. Uredniški odbor: F. Ramovš, O. Zupančič, A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, M. Šmalc, J. Šolar. Pri odtiskih je sodeloval tudi J. Moder. Rokopis za tiskarno sta izdelala P. Ramovš in N. Jesse. Založila Državna založba Slovenije. Ljubljana 1950. 8°, str. 934.

179. — Kratko poročilo o delovanju in načrtih Slovenske akademije znanosti in umetnosti v dobi njenega desetletnega obstoja. (Govor na skupščini 16. novembra 1948.) Letopis SAZU III (1948—49) 96—101.

180. — Poročilo glavnega tajnika o delu Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani za l. 1948 in 1949. Letopis SAZU III (1948—49) 269—279.

Uredniško delo

1. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino I—VIII (1917—1928): glavni urednik.

2. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani I—VI (1923—1930): urednik.

3. Južnoslovenski filolog II—XVIII (1921—1950): sourednik.

4. Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani prvega razreda (filozofija, filologija in zgodovina) I—II (1943—1944): urednik.

5. Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani drugega razreda (filološke in literarne vede) I (1950): urednik.

6. Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani I—III (1938 do 1950): urednik.

7. Slavistična revija. Časopis za literarno zgodovino in jezik. Izdajajo Slavistično društvo v Ljubljani, Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji, Inštitut za literature pri Slovenski akademiji. Od III (1950): sourednik.

Biografije in bibliografije

1. Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1910/1911, 61.

2. A. Musič, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. 40 (1925/26, 26/27) 141—143 (z bibliografijo).

3. Godišnjak Srpske kr. akademije u Beogradu XXXVII (1928) 128—135 (z bibliografijo).

4. Milko Kos, Stanojevićeva NE III (1928) 805—806.

4. a. Janko Štebinger, Album slovenskih književnikov. 1928, XX (s sliko).

5. Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani. 1929, 524—525 (z bibliografijo).

6. Zvonko Bizjak, Pomen dela prof. F. Ramovša. Jsln 14. 9. 1930.

7. Zvonko Bizjak, Ob 40 letnici rojstva. S 16. 9. 1930.

8. Joža Glonar, Poučni slovar II (1933) 255.

9. Ivan Esih, Novi rektor ljubljanskega sveučilišta. Ličnost i rad dra. Frana Ramovša. Jutarnji list, Zagreb 1. 7. 1934, str. 16.

10. Rector Magnificus Almae Matris Alexandrinae, Akademski glas II (24. 11. 1934, s sliko).
11. Leksikon Minerva. Zagreb 1936, 1168.
12. P. M. Petrović, »Sveznanje«, Beograd 1937, 1902—1903.
13. Član nove slovenske akademije znanosti in umetnosti. J 29. 10. 1938.
14. Božidar Borko, Ob petdesetletnici. J 14. 9. 1940 (s sliko).
15. Tine Debeljak, Univ. prof. dr. Franc Ramovš — petdesetletnik. S 14. 9. 1940.
16. Franc Bezljaj, Franc Ramovš (Ob petdesetletnici). LZ LX (1940) 454—459.
17. N., Sodobnost (1940) 479—480.
18. Letopis AZU I (1938—42) (s celostransko sliko in bibliografijo).
19. World Biography Institut for Research in Biography, New York 1948. II L—Z, 3898—3899.
20. Mirko Rupel, Ob šestdesetletnici dr. Frana Ramovša, Slovenski poročevalec 13. 9. 1950 (s sliko) in Novi svet (1950) 880—885.
21. r., Ob šestdesetletnici prof. dr. Franca Ramovša, predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljud. pravica 14. 9. 1950 (s sliko).
22. Znanstvenik in organizator. Ob šestdesetletnici prof. dr. Frana Ramovša, predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tovariš VI (št. 32, 14. 9. 1950) 505, 515 (slike iz življenja in dela).
23. 60-letnica jezikoslovca prof. dr. Fr. Ramovša, predsednika Slovenske akademije znanosti. Primorski dnevnik 15. in 17. 9. 1950 (s sliko).
24. Predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Fran Ramovš — šestdesetletnik. Ljudski tednik 22. 9. 1950.
25. Poslanica predsedniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr.-ju Franu Ramovšu ob šestdesetletnici 14. septembra 1950. Bibliofilska izdaja v izvorniku s svojeročnimi podpisi članov SAZU. 10 izvodov na izvornem papirju in 200 izvodov na brezlesnem papirju. Folio, str. I—XVI. Ročni stavek na eni strani z natisnjenimi podpisi.
26. France Bezljaj, Dr. Fran Ramovš (Ob šestdesetletnici). Obzornik V (1950) 321—325.
27. Kratak življenjepis kot rednega člana II. razreda za filološke in literarne vede SAZU. Letopis SAZU III (1948—49) 70, 280.
28. Štefan Barbarič, France Ramovš. Nova Oja. III (1950) 545—547.
29. Anton Ocvirk, Franu Ramovšu za šestdesetletnico. SR III (1950) 223—224.
30. Franc Bezljaj, Fran Ramovš. (Pogled na njegovo delo.) SR (1950) 225—236.
31. Jakob Šolar, Fran Ramovš. (Življenje.) SR III (1950) 441—445.
32. Zvonko Bizjak, Delo (bibliografija spisov in ocen v kronološkem redu). SR III (1950) 446—458.

*

Kratice. AslPh: Archiv für slavische Philologie, Berlin. — AZN: Arhiv za zgodovino in narodopisje, Maribor. — AZU: Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. — BSL: Bulletin de la Société de linguistique de Paris. — BV: Bogoslovni vestnik, Ljubljana. — Č: Čas, Ljubljana. — ČJKZ: Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, Ljubljana. — ČMF: Časopis pro moderní filologii a literaturu, Praha. — ČZN: Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor. — GMDS: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana. — JArch: glej AslPh. —

IJ: Indogermanisches Jahrbuch, Berlin. — J: Jutro, Ljubljana. — JF: Južnoslovenski filolog, Beograd. — Jsln: Jugoslovan, Ljubljana. — LdP: Ljudska pravica, Ljubljana. — LF: Listy filologické, Praha. — LZ: Ljubljanski zvon, Ljubljana. — M: Mladika, Celje. — MiD: Misel in delo, Ljubljana. — MBoY: Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer, Paris 1925. — MVen: Mélanges linguistiques offerts à J. Vendryes par ses amis et ses élèves, Paris 1925. — NE: Stanojević, Narodna enciklopedija SHS, Beograd. — NV: Nastavni vjesnik, Zagreb. — Oja: Obzorja, Maribor. — P: Popotnik, Ljubljana. — PV: Planinski vestnik, Ljubljana. — Rad: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb. — RES: Revue des Études slaves, Paris. — RSl: Rocznik slawistyczny, Kraków. — RZDHV: Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. — S: Slovenec, Ljubljana. — SAZU: Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. — SBL: Slovenski biografski leksikon, Ljubljana. — SJ: Slovenski jezik, Ljubljana. — Sn: Slovan, Ljubljana. — SN: Slovenski narod, Ljubljana. — SP: Slovenski pravnik, Ljubljana. — SPř: Slovanský přehled, Praha. — SR: Slavistična revija, Ljubljana. — SU: Slovenski učitelj, Ljubljana. — ZslPh: Zeitschrift für slavische Philologie, Leipzig. — ZV: Zdravniški vestnik, Ljubljana. — ŽiS: Življenje in svet, Ljubljana.

Zvonko A. Bizjak

CULTURA SLOVENA IN ITALIA

(Appunti bibliografici)

La conoscenza che si ha in Italia del popolo sloveno, della sua storia, della sua cultura, dei suoi valori spirituali è pur troppo ancora assai limitata, manchevole, spesso erronea. La stessa difficoltà e scarsa diffusione della lingua, il cui apprendimento rimane, per ovvie ragioni, fatalmente circoscritto — salvo rare eccezioni — ad anguste cerchie di studiosi, è un grave ostacolo per gli Italiani (e per gli stranieri in genere) a quei contatti di pensiero che la vicinanza geografica — e direi anche psicologica — dei due popoli potrebbe rendere particolarmente fecondi e desiderabili.

È anche vero che la stessa conoscenza della cultura italiana, che ha pur avuto ed ha tuttora insigni rappresentanti fra gli Sloveni (basti ricordare i nomi di taluni fra i maggiori scrittori e poeti da Valentin Vodnik, Matija Čop, Stanko Vraz, J. Debevec a O. Zupančič ed A. Gradnik) è fra gli Sloveni tuttora meno diffusa di quanto non sia presso altri popoli, geograficamente ed anche spiritualmente più lontani di essi da noi.

Ma non è qui mio compito indagare le cause di questa situazione di fatto. Amico sincero di ormai vecchia data del popolo sloveno e della sua cultura, io non voglio oggi che rilevare, come, ad onta di tutto questo, non siano mancati e non manchino in Italia dimostrazioni concrete di buona volontà e nobili sforzi intesi ad avvicinare, a traverso pubblicazioni d'ogni specie (da semplici scritti informativi a lavori scientifici) il lettore italiano alla cultura e civiltà slovena e come anzi tali sforzi abbiano palesato una tendenza ad accrescersi e perfezionarsi proprio negli ultimi lustri, al di fuori e al di sopra di ogni tendenza o tendenziosità politica.

Ho per questo voluto raccogliere e raggruppare qui i principali lavori di Italiani o in italiano che sono venuti alla luce nell'ultimo trentennio (cioè, a un di presso, dopo la prima guerra mondiale) su argomenti culturali sloveni. E questa modesta bibliografia, che pur non pretende di esser completa, m'è particolarmente caro inserire, quale omaggio di affettuosa memore amicizia e ammirazione al buon amico Prof. Fr. Ramovš nel tributo di stima che studiosi, letterati e filologi d'ogni paese gli offrono oggi in occasione del suo sessantesimo genetliaco.

Bibliografia di scritti italiani (dell'ultimo trentennio)
su argomenti di cultura slovena

Grammatiche e manuali di conversazione:

Gregorič Maria. Grammatica slovena. Corso elementare teorico di lingua slovena ad uso degli Italiani. (Trieste, Tip. Consorziale, 1936.)

Guyon Bruno. Grammatica teorico-pratica della lingua slovena. 2.^a ed. (Milano, Hoepli, 1918.)

Kacin A. Esercizi per la grammatica slovena di G. Trinko. (Gorizia, Tipografia Cattolica, 1941.)

Kleinmeyr F. Grammatica della lingua slovena, con numerosi esercizi, dialoghi, lettere e letture. 4.^a ed. (Trieste, Stoka, 1941.)

Migliorini Mario. Lo sloveno. Grammatica, avviamento pratico, antologia, dialoghi, proverbi. Manuale pratico per commercianti, militari, studiosi. (Milano, Trevisini, s. d.)

Missoni Attilio. Compendio di lingua slovena. (Napoli, 1943.)

Nemi Giuseppe. Grammatica della lingua slovena. (Gorizia, Lucchesi, 2.^a edizione, 1942.)

Nemi Giuseppe. Quattro chiacchiere in sloveno. Pronuncia. Fraseologia. Grammatica elementare. Dizionario. (Trieste, Zigiotti, 1945.)

Nemec J. Grammatica della lingua slovena. 3.^a ed. (Gorizia, Lucchesi, 1947.)

Pavich Giuseppe. Un po' di sloveno. Manuale pratico di nomenclatura e di fraseologia, con pronuncia figurata. (Novi Ligure, Ed. »Guide Turistiche«, 1941.)

Prezzolini G. e Skarlovnik F. Manualetto italo-sloveno ad uso degli ufficiali, soldati, commercianti, funzionari e di ogni persona che voglia rapidamente imparare la lingua slovena. (Firenze, Bemporad, 1915.)

Sablich G. L'interprete sloveno. Unico metodo pratico per imparare la lingua slovena. (Milano, Vallardi, 1916.)

Trinko G. Grammatica della lingua slovena ad uso delle scuole. (Gorizia, Tipografia Cattolica, 1930.)

Vouk Ivan. Parliamo sloveno. Manuale di conversazione. (Milano, »Le lingue Estere«, 1942.)

Frasario italo-croato-sloveno. Pubbl. dello Stato Maggiore del R. Esercito, Ufficio Propaganda. (Roma, Ed. di »Novissima«, 1941.)

Guida linguistica delle più comuni frasi della vita pratica. Presto sloveno per Italiani (Trieste, Quidde, 1919.)

Dizionari:

Androvič G. Dizionario della lingua italiana-slovena. (Milano, Vallardi, 1936.)

Bajec Antonio e Kalan Paolo. Dizionario italiano-sloveno. (Lubiana, Libreria Popolare, 1941.)

Grad Anton. Slovensko-italijanski slovarček. Dizionario sloveno-italiano. (Lubiana, Libreria Popolare, 1941.)

Iskravec. Vocabolario tascabile sloveno-italiano. (Gorizia, Paternolli, 1914.)

Kleinmayr F. Vocabolario tascabile sloveno-italiano. Italijansko-slovenski slovar. (Ljubljana, »Umetniška Propaganda, 1941.)

Tavzes Janko. Dizionario italiano-sloveno. (Lubiana, Turk, 1941.)

Valjavec Giuseppe. Dizionario italiano-sloveno e sloveno-italiano. (Ljubljana, »Naša založba«, 1924.)

Dizionario italiano-sloveno e sloveno-italiano. (Novi Ligure, Ed. »Guide Turistiche«, 1941.)

Dizionario italiano-sloveno. (Milano, Bietti, 1942; formato liliput.)

Dizionario sloveno-italiano. Id. id.

Traduzioni letterarie:

Aškerc Anton. Un foglio di cronaca dal chiostro di San Giorgio. Leggenda slovena. Versione di Umberto Urbani. (Nel »Meridiano di Roma«, 12 Settembre 1943.)

- Aškerc Anton*. La pietra divisoria. La ballata di Marko Kraljević. Trad. di Umberto Urbani. Nel vol. »Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani«. A cura di Vincenzo Errante e Emilio Mariano (Firenze, Sansoni, 1949.)
- Bevk Francè*. I fuochi di San Giovanni. Versione e prefazione di Umberto Urbani. (Milano, »Le Lingue Estere«, 1937.)
- Cankar Ivan*. La bella Vida. Trad. con una notizia di Giovanni Lorenzoni. (Udine, Libreria Editrice Torinese, 1926.)
- Cankar Ivan*. Il racconto di Simen Sirotnik. Trad. e intr. di Wolfgango Giusti. (Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1926.)
- Cankar Ivan*. Racconti: Peter Klepec. La fine. Trad. dallo sloveno di W. Giusti. (Nella »Rivista di Letterature Slave«, I, 1926, Roma.)
- Cankar Ivan*. Il servo Bartolo e il suo diritto. Trad. di I. Regent e G. Susek. (Trieste, »Parnaso«, 1927.)
- Cankar Ivan*. Il re di Betainova. Drama. Trad. e studio critico di Bartolomeo Calvi (Torino, Società Editrice Internazionale, 1929.)
- Cankar Ivan*. La mia vita. Trad., studio critico e note di Bartolomeo Calvi. (Mantova, »Mussolinia«, 1930.)
- Cankar Ivan*. La casa di Maria Ausiliatrice. Trad. e intr. di Wolfgango Giusti. (Lanciano, R. Carabba, 1931.)
- Cankar Ivan*. La IV stazione. Cristo incontra la Madre sua addolorata. Trad. di Enrico Damiani. (Nel giornale: »Il Settimanale per la Donna«, Roma, Anno I, No. 18. 10 Dicembre 1945.)
- Cankar Ivan*. Scienza straniera. Trad. di Enrico Damiani. (Nel vol.: »Novellieri slavi« a cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani, Roma, De Carlo, 1946.)
- Cankar Ivan*. Via Crucis. Trad. di Enrico Damiani. (Ibidem.)
- Cankar Ivan*. La mamma. Pagine d'amor filiale scelte e raccolte dall'originale sloveno da Enrico Damiani e Janko Jež. (Roma, Del Romano, 1946.)
- Erjavec Fran*. Non è tutto oro quello che luccica. Trad. di Enrico Damiani. (Nel vol.: »Novellieri slavi« a cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani, Roma, De Carlo, 1946.)
- Finžgar Fran S*. Il nostro pane quotidiano. Trad. di Enrico Damiani. (Ibidem.)
- Gradnik Alojz*. Il falco e la quercia. Il soldato morto in terra straniera. Il verme (liriche). Interpretazione poetica di Enrico Damiani. (Nel »Meridiano di Roma«, 19-26 Settembre 1943.)
- Gradnik Alojz*. Il soldato morto in terra straniera. Trad. di Enrico Damiani. (Nel vol.: »Scrittori stranieri. Antologia con notizie introduttive sulle varie letterature«, di Pietro La Cute. Milano, Trevisini, 1947; e nel vol.: »Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani«. A cura di Vincenzo Errante e E. Mariano. Firenze, Sansoni, 1949.)
- Gradnik Alojz*. Il contadino parla a Dio. Trad. di Luigi Salvini. (Ibidem.)
- Gradnik Alojz*. Scale d'oro. Trad. di Umberto Urbani. (Nel vol.: »Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani.« A cura di Vincenzo Errante e Emilio Mariano. Firenze, Sansoni, 1949.)
- Gregorčič Simon*. Egli non viene. Versate il sangue mio... L'amico e l'ombra. Rimproveri. Spiriti alcoolici. Ma l'uomo non crear!... Non a voi! Ombre. Sulla costiera. (Nel vol.: »Poeti jugoslavi del Risorgimento«, a cura di I. Kušar, P. III: Sloveni. Trieste, Casa Ed. »Tomaseo«, s. d.)
- Gregorčič Simon*. Il testamento del hajduk. Interpretazione poetica di Enrico Damiani. (Nella riv.: »Bulgaria. Rivista di Cultura«, Roma, V, 1943.)
- Jenko Simon*. Inno sloveno (Musica di Davorin Jenko). Trad. di Fortunata Ciocolanti. (Nella »Riv. di Letterature Slave«, IV, 1929, Roma.)
- Jurčič Josip*. Il figlio del vicino. Romanzo. Intr. e trad. di Enrico Damiani e Janko Jež. (Nel vol.: »Romanticismo«, Roma, De Carlo, 1944.)
- Jurčič Josip*. L'arrosto di vitello. Trad. di Enrico Damiani. (Nel vol.: »Novellieri slavi« a cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani, Roma, De Carlo, 1946.)
- Kette Dragotin*. Tu parti... Altri tempi. Passò per la foresta. Le sue finestre sono chiuse. Io ti ringrazio! Allor che il sole tramonta... Forse in eterno! (Nel vol.:

»Poeti jugoslavi del Risorgimento« a cura di I. Kušar, P. III: Sloveni. Trieste, Casa Ed. »Tommaseo«, s. d.)

Kette Dragotin. Camminava per la selva. Pensieri d'un vegliardo. Trad. di Luigi Salvini. (Nel vol.: »Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani.« A cura di Vincenzo Errante e Emilio Mariano. Firenze, Sansoni, 1949.)

Levstik Fran. Martin Krpan. Trad. di Giovanni Maver. (Nel vol.: »Novellieri slavi« a cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani. Roma, De Carlo, 1946.)

Murn Aleksandrov Josip. Zampognari. Trad. di Luigi Salvini. (Nel vol.: »Scrittori stranieri. Antologia con notizie introduttive sulle varie letterature« di Pietro La Cute. Milano, Trevisini, 1947.)

Murn Aleksandrov Josip. Zampognari. Un corvo nero. Trad. di Luigi Salvini. (Nel vol.: »Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani.« A cura di Vincenzo Errante e Emilio Mariano. Firenze, Sansoni, 1949.)

Pregelj Ivan. Il vaiuolo. Trad. di Enrico Damiani. (Nel vol.: »Novellieri slavi« a cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani. Roma, De Carlo, 1946.)

Prešeren Francè. Sotto il verone. Dove? Tu m'hai detto... Al poeta. I consigli della figlia. La medicina dell'amore. (Nel vol.: »Poeti jugoslavi del Risorgimento«, a cura di I. Kušar, P. III: Sloveni. Trieste, Casa Ed. »Tommaseo«, s. d.)

Prešeren Francè. L'addio alla giovinezza. Trad. di Enrico Damiani. (Nel vol.: »Scrittori stranieri. Antologia con notizie introduttive sulle varie letterature« di Pietro La Cute. Milano, Trevisini, 1947.)

Prešeren Francè. Alle corde della mia lira. La fede perduta. Trad. di Luigi Salvini. (Nel vol.: »Orfeo. Il tesoro della lirica universale in versi italiani.« A cura di Vincenzo Errante e Emilio Mariano. Firenze, Sansoni, 1949.)

Pagliaruzzi (Krılan) Josip. La morte dello zar Samuele. Interpretazione poetica di Enrico Damiani. (Nella riv.: »Bulgaria. Rivista di Cultura.« Roma, V, 1943.)

Tavčar Ivan. Streghe e demoni (Cronaca di Visoko). Trad. e intr. di Umberto Urbani. (Trieste, Treves, 1929.)

Tavčar Ivan. Mio figlio (Fra i monti). Trad. di N. N. (Nel vol.: »Novellieri slavi« a cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani. Roma, De Carlo, 1946.)

Zupančič Ottone. Duma. Saggio di poesia e letteratura jugoslava-slovena. Versione di Italo Maffei e Fany Šinkovec-Mayer. (Modena, Tip. »Immacolata Concezione«, 1924.)

Zupančič O. La barchetta. Marica. Dolce e quieta. Malinconia. Il vecchio Kiš. Di sera. Trad. di Luigi Salvini. (Nel vol.: »Orfeo. Il tesoro della lirica universale in versi italiani. A cura di Vincenzo Errante e Emilio Mariano. Firenze, Sansoni, 1949.)

Antologie:

Kušar I. Poeti jugoslavi del Rinascimento. Vol. II°: Croati, Sloveni. (Trieste, Casa Ed. »N. Tommaseo«, s. d.)

(Contiene traduzioni dai poeti sloveni: Prešeren, Gregorčič, Kette.)

Salvini Luigi. Le candide vile. Roma, Edizioni della Cometa, 1941.

(Contiene, tra altro, traduzioni dai poeti sloveni: Zupančič, Murn-Aleksandrov, Gradnik, Golia, A. Vodnik, Fr. Vodnik.)

Urbani Umberto. Piccolo mondo sloveno. Mali slovenski svet. (Lubiana, Stamperia Popolare Lubiana, 1941.)

(Versioni, con testo a fronte sloveno, da Tavčar, Prešeren, Gregorčič, Aškerc, Zupančič, Gradnik, Sardenko, Jarc, Golar, Taufer.)

Liriche slovene moderne. Scelte e tradotte da Luigi Salvini. (Ljubljana, Akademski založba — Napoli, Istituto Superiore Orientale, 1938.)

(Contiene traduzioni da Kette, Murn-Aleksandrov, Cankar Iv., Zupančič O., Sardenko, Gradnik, Molè, Golia, Debeljak A., Majcen, Albrecht, Lovrenčič, Glaser, Gruden, Seliškar, Jarc, Vodnik A., Pogačnik Jos., Vodnik Fr., Taufer V., Kosovel Sr., Vodušek B., Klopčič M., Fatur.)

Narratori slavi. A cura di Ettore Lo Gatto ed Enrico Damiani. (Roma, De Carlo, 1946.)

(Contiene racconti dei seguenti narratori sloveni: Cankar, Erjavec, Finžgar, Jurčič, Pregelj, Tavčar; tradotti da Enrico Damiani; Levstik, tradotto da Giovanni Maver.)

Scritti di carattere storico, geografico, filologico, letterario e culturale vario su argomenti sloveni:

Bonnars Umberto. L'attività sociale del partito popolare sloveno. (Nella riv.: »Europa Orientale«, IV, 1924.)

Calvi Bartolomeo. Il crisantemo bianco, ossia: Ivan Cankar e la critica. (Mantova, Tip. Mussoliniana, 1930-31.)

Calvi Bartolomeo. Riflessi della cultura italiana fra gli Sloveni. (Nella riv.: »Convivium«, 1931.)

Calvi Bartolomeo. Il canto V dell'Inferno nelle versioni slovene. (Torino, Società Editrice Internazionale [1932].)

Cronia Arturo. Ottone Zupančič. (Roma, Ist. per l'Europa Orientale, 1928.)

Damiani Enrico. Anton Breznik, Stavčna negacija v slovenščini (»La negazione nella proposizione slovena«). Lubiana, 1943 (Recensione). (Nella »Rivista di Letterature Moderne«, Firenze, I, No. 1 [1946].)

Erjavec Fr. Rapporti di cultura tra Italia e Slovenia. (Nella riv.: »La Cultura nel mondo«, Roma, I, 1945.)

Giusti Wolfgang. Un poeta sloveno contemporaneo: Ottone Zupančič. »I nostri quaderni«, I, Lanciano, 1° Novembre 1924.

Glonar J. Il libro italiano nella Biblioteca Universitaria di Lubiana. In »Accademie e Biblioteche d'Italia«, XV, 1940.

Grafenauer Ivan. La nuova letteratura slovena. (Nella riv.: »L'Europa Orientale«, IV, 1924.)

Jež Janko. Il più antico monumento letterario sloveno: i monumenti di Frisinga (Ibidem).

Mal Giuseppe. Contributi alla mitologia slovena. (In »Studi e materiali di storia delle religioni«, Bologna, Zanichelli, 1943, vol. XVIII.)

Maver Giovanni. Gli Sloveni e la cultura italiana. (Nella »Nuova Antologia«, Maggio 1941.)

Migliorini Elio. La provincia di Lubiana. (Roma, Cremonese, 1943.)

Monaci Piero. Panorama delle lingue meno note. Una lingua chiave: lo sloveno. (Nella riv.: »Le Lingue Estere«, IX, 1942, No. 2.)

Musoni Fr. La nazione slovena e l'attuale momento politico. (Milano, Soc. Ed. »Dante Alighieri«, 1916.)

Musoni Fr. Gli Sloveni (jugoslavi occidentali). (Novara, De Agostini, 1919.)

Podrecca Carlo. Slavia italiana. (Cividale, Fulvio G. ed., 1884.)

Podrecca Carlo. Slavia italiana. Polemica. (Id. id., 1885.)

Pivec-Stelè Melitta. Le biblioteche di Lubiana. (In »Accademie e Biblioteche d'Italia«, XV, 1940.)

Puntar J. Dante e Prešeren. (Nel vol.: »Dante. Raccolta di studi a cura di A. Res«, Gorizia, Paternolli, 1921.)

Raymond Ettore. L'università di Lubiana. (Negli »Annali delle Università d'Italia«, III, 1942.)

Steccati Renata. Canti popolari sloveni in Friuli. (Nella »Rivista di Letterature Slave«, VII, 1932.)

Toniolo Antonio R., Giusti Ugo, Morandini Giuseppe. La provincia di Lubiana. Bologna, Zanichelli, 1942. (Pubblicazione del Consiglio Nazionale delle Ricerche. Comitato per la Geografia.)

Urbani Umberto. Ivan Cankar. (Nella »Riv. di Letterature Slave«, IV, 1929.)

Slovenia (Scritti di *Elio Migliorini, Giuseppe Praga, Pier Gabriele Gojdanich e Alojzij Res.* Nell'»Enciclopedia Italiana«, vol. XXXI).

L'Istituto per la protezione dei manoscritti in Slovenia. (Nel »Bollettino di Legislazione Scolastica Comparata« a cura del Ministero della P. I. Roma, IV, 1, 1946.)

Opere di carattere generale su argomenti slavi e slavistici con riferimento anche a temi sloveni

A) Opere bibliografiche:

- Cronia Arturo*. Per la storia della slavistica in Italia. Note bio-bibliografiche. (Zara, Schönfeld, 1933.)
- Damiani Enrico*. Avviamento agli studi slavistici in Italia. (Milano, Mondadori, 1940.)
- Damiani Enrico*. Gli studi di lingue e letterature slave in Italia. (Nell'«Archivum Neophilologicum» di Cracovia, I, 1929—30.)
- Damiani Enrico*. Piccola guida bibliografica agli studi di lingue e letterature slave in Italia. (Roma, Libreria del Littorio, 1932.)
- Damiani Enrico*. Lingue e letterature slave. In: «Biblioteca dei maestri italiani. Guida bibliografica». (Milano, Federazione Italiana Biblioteche Popolari e Gruppo d'azione per le Scuole del Popolo. 4.^a ed., 1936.)
- Damiani Enrico*. Slavistica e popoli slavi in generale. (In: «Bibliografie del ventennio. Letterature straniere», Roma, I. R. C. E., 1941.)
- Lo Gatto Ettore*. Il contributo italiano agli studi nel campo della filologia slava negli ultimi cento anni. (In: «Un secolo di progresso scientifico italiano: 1839—1939. Roma, Società Italiana per il Progresso delle Scienze, 1939.)

B) Scritti di carattere storico, filologico, letterario, culturale:

- Anzilotti A.* Italiani e Jugoslavi nel Risorgimento. Roma, 1933.
- Calvi Bartolomeo*. Giosuè Carducci presso gli Slavi meridionali. (Torino, Lattes, 1931.)
- Chersi Livio*. La formazione dello Stato jugoslavo. (Trieste, Tip. Giuliana, 1935.)
- Cronia Arturo*. La fortuna del Petrarca fra gli Slavi meridionali. (Arezzo, 1933.)
- Damiani Enrico*. Su l'organizzazione e i compiti degli studi slavistici in Italia. (in: «Atti della Società italiana per il Progresso delle Scienze», 1938; e nella «Rivista: «L'Europa Orientale», XVIII, 1938.)
- Damiani Enrico*. Elementi di slavistica. Le lingue slave. (Nella riv.: «Le Lingue estere», anno XII, No. 4. Firenze, 1947.)
- Damiani Enrico*. La scrittura degli Slavi. (Ibidem, No. 7.)
- Damiani Enrico*. Capisaldi grammaticali e lessicali delle lingue dei popoli slavi. (Ibidem, anno XIII, No. 7. Firenze, 1948.)
- Deanović Mirko*. Sui rapporti culturali fra gli Italiani e gli Slavi meridionali a traverso i secoli. (Nella riv.: «L'Europa Orientale», XX, 1940.)
- Delavec*. Dante nelle traduzioni slave. (In: «Dante. Raccolta di studi a cura di A. Res.», Gorizia, Paternolli, 1921.)
- Giusti Wolfgang*. Il panslavismo. (Milano, I. S. P. I., 1941.)
- Giusti Wolfgang*. Mazzini e gli Slavi. (Milano, I. S. P. I., 1941.)
- Maver Giovanni*. Le letterature slave. (Nel vol.: «L'Europa nel secolo XIX». Pubblicazione diretta dal Prof. D. Donati e dal Prof. F. Carli. Vol. II°. Padova, C. E. D. A. M., 1927.)
- Maver Giovanni*. La slavistica italiana nel decennio passato e i suoi compiti futuri. (Nella «Rivista di Letterature slave», VI, 1931.)
- Maver Giovanni*. Italia e paesi di lingue slave. Jugoslavia. (In: «Un cinquantennio di studi sulla letteratura italiana: 1886—1936. Saggi raccolti a cura della Società Filologica Romana e dedicati a Vittorio Rossi», vol. II°. Firenze, Sansoni, 1937.)
- Mazzini Giuseppe*. Lettere slave. Con pref. di F. Canfora. (Bari, Laterza, 1939.)
- Momigliano F.* I popoli slavi nell'apostolato di Giuseppe Mazzini. (Nella «Nuova Antologia», Giugno 1915.)
- Musoni Francesco*. La Jugoslavia. Profilo etnico, linguistico, economico. (Firenze, Le Monnier, 1923.)
- Prampolini Giacomo*. Storia universale della letteratura. Vol. III°. (Torino, U. T. E. T., 1938.)

- Randi Oscar. La Jugoslavia. (Roma, Ist. per l'Europa Orientale, 1925.)
 Randi Oscar. I popoli balcanici. (Roma, Cremonese, 1929.)
 Sforza Carlo. La Jugoslavia. Storia e ricordi. (Milano, Rizzoli, 1948.)
 Solari Bozzi G. La Jugoslavia sotto la dittatura. (Roma, Ist. per l'Europa Orientale, 1933.)
 Tamaro Attilio. La lotta delle razze nell'Europa danubiana (Cecoslovacchia, Austria, Ungheria, Jugoslavia, Romania, Polonia). (Bologna, Zanichelli, 1923.)
 Trinko G. Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia. (Udine, Istituto delle Edizioni Accademiche, 1940.)
 Visconti Prasca Sebastiano. La Jugoslavia e gli Jugoslavi. (Milano, Treves, 1939.)
 Volta Sandro. Ritratto delle cose di Serbia e della Croazia e Slovenia. (Nella riv.: »Civiltà Fascista«, 1934.)

Enrico Damiani

KAZAZ, KOSEZ

O besedi je pred leti napisal Fr. Ramovš lepo monografijo: Praslovensko *kašęę* »Edling« (Razprave II, 303 sl.). Po vsestranskem in korenitem pretresu obstoječih oblik nastavi kot osnovno psl. **košęę* ter jo izvaja iz langobardskega rodovnega imena *Gausingo*, ohranjenega v krajevnih imenih. V Kratki zgodovini slovenskega jezika (1936) se na kratko dotakne tega predmeta (str. 10, 82); tudi tukaj misli na germanski izvor besede, opozarjajoč na Vasmerjev članek v Sborniku Miletiča 164 (1933): *Edlinge — Kazaze*. Za germansko podlago naši besedi ima Vasmer rodovinsko ime **Kasing*, ohranjeno v staronordijskem in staroangleškem jeziku. Menim, da je vodil Ramovša pravilni čut, ko je iskal domovino te besede v langobardskem okolju, saj imamo od tod tudi obilico drugih pravnih izrazov, vzetih iz langobardskega ali srlat. jezika; vendar imam vprašanje o izvoru kazaza etc. še za nerešeno. V naslednjem podam razlago, ki je tesno povezana s pravnim položajem kazazov v srednjeveški fevdalni družbi.

Beseda *kazaz* etc. se dandanes ne rabi več kot apelativ, marveč je ohranjena v raznih inačicah kot priimek. Nadalje imamo nekaj krajev Kaseze in slično, katerih nemško ime je *Edling*, t. j. *ze den edlingen*, n. pr. 1453 *Edling bey sannd Margareten*, slov. *Koseze* pri Ljubljani (MMVK 1891, 71). Omeniti je treba, da se pokaže v krajevnih imenih samo *Edling*, ne pa *Edlinger*. Besedi se tudi po pomenu ne krijeta. Stvn. in srvn. *edelinc* pomeni plemenitnika, *Edling(e)* je torej bivališče ali občina plemičev. Pri tej priliki se moramo spomniti, da je *edelinc* v nemškem pravnem jeziku ekvivalent za langobardski *arimann*. Ko je prodiralo nemško pravo v Furlanijo in langobardsko ozemlje, je mogel nastati znani zapis: *arimanni qui appellatur edelinge*. Patriarhove pisarne so sprva uvajale za svoja posestva po Kraunjskem langobardske nazive: *gastaldio*, *massaritia*, *arimanni*. Zadnji dve sta se umaknili nemškemu nazivom, *arimann* torej *edlingu*. Verjetno je tudi *kazaze* stár langobardski naziv, ki so ga ohranili Slovenci, Nemci pa prevedli z *Edling(e)*.

Beseda *edlinger*, ki je sicer v rabi samo v uradnem nemškem jeziku po slovenskih deželah, kaže pripono *-er*, to je germansko *-warja* ali *-árja*; prvo pomeni stanovalca kakega kraja (*Rómári* = Rimljan), drugo pa posel (*snidári* = krojač). V *edlinger* je v osnovi pač prva pripona in beseda pomeni človeka, ki stanuje pri edlingih. Ni pa treba, da je sam plemič. Zgodovinski viri nam to tudi jasno dokazujejo. *Kazaz — Edlinger* opravlja na tem in onem gradu stražo, je sodni sluga, postavlja vislice, vodi hudodelce na morišče — sama opravila, ki so za plemiča nemogoča. Beseda je od 16. stoletja že ostarela. V žužemberškem urbarju, ki ga navaja Hauptmann (Kar. Hrvatska, Zbornik kralja Tom. 298—9), da se oče še piše *Kazaz*, sin je pa rajši *Edlinger*. V nekaterih primerih je *Kazaz* postal priimek, a *Edlinger* označuje pravni položaj.

Geografsko razširjenost besede *kazaz* je očrtal Ramovš; naj omenim še za kajkavski svet potok *Kosežina* pri Oškovcu (Zborn. za nar. život 28, 2, 191). A tudi na ozemlju, kjer je beseda doma, imamo posamezne postojanke edlingerjev, kjer ustrežna slovenska beseda ni poznana, n. pr. Teharje (teharski plemiči!), Gamberg, Križe pri Kranju. Verjetno so to mlajše ustanove nemških gosposk.

Domovino apelativa, ki leži v osnovi priimka in krajevnih imen, iščem — kakor Ramovš — pri Langobardih, toda ne v njihovem germanskem besedišču, temveč v latinski pravni terminologiji tega naroda, ki je — kakor znano — postala vplivna daleč naokrog v sosednih deželah, zlasti tudi pri Hrvatih in Slovencih. Ni mi znano, kdo je prvi opozoril na možnost zveze slov. *Kazaze* i. sl. z romanskim *casa* in njegovimi izvedenkami. Ta migljaj je vsekakor ostal neizkoriščen.

Rom. *casa* »hiša« je sprejet v slovenščino kot *kajža*, torej v pejorativnem pomenu. Sicer je pri germanistih in slavistih splošno sprejeta razlaga, ki jo je o razmerju besed **chyša*: *khaische*: *kajša* podal Lessiak (German.-roman. Mon. II, 1910) in jo je še natančneje formuliral W. Steinhauser (Anz. der phil.-hist. Klasse der Akad. der Wiss. Wien 12. III. 1924). O tem vprašanju piše tudi Ramovš (Kratka zgodovina 37) in prispeva k vprašanju še kor. slov. *kaušlar*. Ta beseda in kor. slov. *kajša* sta povratni izposojenki iz nemščine. Toda slov. *kajža* (z ž!), ki je razširjena na zahodu, ne more izvirati iz nemščine, ampak je novejša izposojenka iz furlansko-beneškega narečja; o prehodu medvokalnega roman. *z* > slov. *ž* prim. Šturm ČJKZ VII, 27 (it. *pisello*, slov. *pažek*). Slov. *kajža* je bilo sprejeto v bav. kot *g(g)aische*, -n (Steinhauser). Ista beseda je mogoče v osnovi nemških oblik za *Šiško*: *Geys*, *Keys*, *Kheis*, *Gheis* (leta 1453), *Keissach* (leta 1370) (Ramovš, Slavia VI, 32).

Kajža je pač sprejeta v naš jezik kot pravni naziv za posestva s hišo, ki so jo dobili uslužbenci; zato torej *Kajžice* — *Edling* na Koroškem, v Furlaniji pa *Ciasàs* (Pirona); prim. Ramovševo mišljenje v Razpravah II, 308. — Nadaljnje tako ime s Koroškega *Kazde* — *Edling* bi primerjal s furl. krajevnim imenom *Ciasàtis* (Pirona) k deležniku *casatus*. Vendar je za *Kazde* sporočena tudi normalna oblika *Kasisah* (Ramovš I. c.).

Mnogo prej kakor *casa* je prešla v slovenščino neka njena izvedenka, to je srednjelat. *casagium* »domnicatum, domus principalis« (Ducange s. v.), po listini leta 969 (Muratori Ant. It. I, col. 829). Samo en zapis te besede, in to iz kraja »in Flexo« je poznan. Meyer-Lübke je ne beleži, kar pomeni, da se ni udomačila. *Casagium* je dalo slov. *kasaz* (*kazaz*) ali pa *kasaza* (*kazaza*) kakor *palazzo* : *palàč* in *paláča* (Šturm, ČJKZ VI, 61). Podlago za oblike *s-s-* je dala beneško-ilatijanska oblika, za oblike *z-z-* pa stara furlanščina. Končni *-z* < rom. *gi* je beneško-furlanski (Šturm ib. 69). Oblike *kázaze* (s premaknjenim naglasom) najdemo na Štajerskem. Kar se tiče nadaljnjih oblik *kaseg* in *kaseze*, jih je mogoče imeti za slov. in hrvaško preoblikovanje teh besed po obrazilu *-egъ*.

Toliko je, mislim, gotovo, da je apelativ *kazaz(a)* romanskega izvora in je torej beseda prišla med nas iz furlanskih, posebno še patriarhovih pisarn; pomeni pa grad kot središče uprave. Grajska straža (Burghut) je poverjena posadki, ki jo sestavljajo plemiči, langobardsko imenovani *arimanni*, nemško pa *edlinge*. Njim so pridelnjeni kot stražarji še *libertini* (oglejski viri), v nemških pa *edlinger*; drugod najdemo tudi naziv *knechte*, t. j. oprode, *clientes* (Lichnowski, Reg. II, št. 594). Plemiči imajo, tako n. pr. v Tolminu ali Slovenjem Gradcu na gradu samem »feudum habitantiae«, *libertini* pa posestva v okolici s pripadajočimi »kajžami«. Kako so plemenite stražarje imenovali Slovenci, ni znano; niže stoječi so *kasezniki*, kar je priimek v Logarski dolini (Ramovš, Kratka zgodovina 10); krajša oblika *kazaz* etc. je pač nastala iz okrajšave *N. de Cassesio* (IMD XII, 125), *N. zem Kasses*.

Jakob Kelemina

ŠTEKANJE

Pojav štekanja v podjunskega narečju omenjajo vsi naši dialektologi, ki so pisali o koroških narečjih. Gutschmannova slovnica iz l. 1777, ki hoče spraviti slovensko govorico na Koroškem v nekak okvir tedaj obstoječih slovnice knjižnega jezika, štekanja ne omenja. Pač pa označuje *Urban Jarnik*¹ v svoji študiji o koroških narečjih kot posebnost podjunskega narečja štekanje takole:

»Zaime *taj, ta, to* tako isto i svi od toga (*taj, ta, to*) sestavljeni prilozhi n. pr. *tu, teka, tod* itd. primaju pred *t* još š. Govori se dakle *štu, šteka, štod* itd.«

*Janez Scheinigg*² pa začenja svojo dialektološko razpravo »Obraz rožanskega razrečja na Koroškem« s tole karakterizacijo:

»Koroška slovenščina se cepi v tri razrečja: junsko, rožansko, ziljsko. Prvo razrečje, ki se je najčistejše ohranilo v planinah koroško-kranjsko-štajerske meje, govori se po dekanijah Pliberk, Doberlavas, Velikovec in v nekaterih župnijah dravberške dekanije. Po izgovarjanju zaimka *ta, to* in prirečij *tu, teka* (tukaj), ki se glase *šta, što, štu, šteka*, zovejo se prebivalci imenovanih pokrajin pri ostalih koroških Slovencih »štekarji«, katerih je okoli 54.000.« Dr. *Jos. Tomižšek*³ pripominja v svoji jezikovni razpravi »Narečje v Bočni in njega sklanjatev«, da je slišal štekanje v celem obsegu Solčavskih planin (v ožjem pomenu), n. pr. že onstran Ljubnega: *štale = ta-le, štale gor = tjale gor*; okrog Bočne pa da pozna to posebnost le teoretiški kot znak »žocparskega« govora. Prof. *Fr. Ramovš*⁴ omenja štekanje na področju podjunskega in mežiškega dialekta, hkrati pa pristavlja, da severni govor Podjune (t. j. Grebinj, Krčanje, Kneža, Djekše) štekanja ne pozna. Končno specificira in omejuje najnovejši raziskovalec koroških narečij *A. Isačenko*⁵ štekanje takole: »L'un des traits distinctifs des parlers carinthiens orientaux se trouvant être la forme spéciale du pronom démonstratif *šati, šta, što*, les habitants de ces contrées portent le nom de »štekarji«. L'isoglosse du štekanje passe bien plus au nord de la Drave et en conséquence, ne concorde guère avec les limites du Podjunje proprement dit.«

Po zgoraj navedenih opredelitvah in po svojih osebnih ugotovitvah poteka meja štekanja nekako takole:

južno od Drave vzhodno od Šmarjete v spodnjem Rožu ob potoku Borovnici, nato ob severnem pobočju Obirja v smeri Žitarevesi pod Peco, kjer preko Koprivne in Olšave sega v Savinjsko dolino do Luč, nadalje od Črne ob Črnem potoku preko Javorij in Razbora v dolino Mislinje ter ob zapadnih obronkih Pohorja do Trbonj na Kimprški vrh, nato ob državni meji čez Libeliče, Žvabek do Lipice, kjer se sporadično javlja tudi severno od Drave; med Velikovcem in Gline, zlasti v bližini Drave, pa je ta pojav zopet trdneje sklenjen. Štekanje se torej razteza na vse območje mežiškega in podjunskega narečja ter se javlja tudi še nekoliko v obmejnih pasovih obirskega in savinjskega dialekta.

Štekanje je dobilo svoje ime od krajevnega prislova *šteka*, t. j. *teka* namesto knjižnega *tukaj*. Razen tega pa se podkrepljujejo s š tudi ostali kazalni zaimki in prislovi, izvedeni iz korena *to*, torej: *ta, ta, to — šta, šta, štoa; tėti, tēta, tēta* (tale) — *štati, štata, štata* ali z disimilacijo prvega *t štati, štata, štata; tāk, tāka, tāko — štāk, štāka, štāk; tākšen, tākšna, tākšno — štākšən, štākšna, štākšna; toliko >*

¹ Vrazovo Kolo I. 1842. Obraz slovenskega narečja u Koruškoj od Urbana Jarnika.

² Kres I. 1881.

³ Jahresbericht kranjske gimnazije 1902/3.

⁴ Historična gramatika slovenskega jezika, VII. str. 23, 24 in 26.

⁵ Revue des Études slaves XV. 1935, str. 53 in 54.

tějkə — štějkə; takó — štək; tàm — štàm; tu — štu; todi — štódi; tóta (tja) — štóta; nàtre (notri) — šnàtre; tàntre (tam notri) — štàntre; tãntr (tam noter) — štãntr.⁹

Od kod ta š pred imenovanimi zaimki in prislovi? Štreklj⁷ ga razlaga iz besede *vidiš*, kar je potem v proklizi dalo *viš* > *vš* > *š*, in se opira na *le-ta*, *le-to* iz *glej ta*, *glej to* in slične tvorbe z na koncu pritakujenim *le*, n. pr. *tale*, *onile* etc. Sklicuje se pri tem tudi na latinski *eccum* iz *ecce hum* (*hunc*). Ramovš⁸ pa ob štekanju pripominja, da dobe pronomina in adverbja, izvedena iz korena *to-*, spredaj še adverb *še-še-*, š-reducirano, ako hočejo dati prvotnemu pomenu še kako posebno oznako ali določbo.

Zaradi pomanjkanja vmesnih in prehodnih oblik v starejši dobi je danes težko določiti pravi izvor tega š. Leški rokopis, ki je najstarejša priča žive govornice iz Mežiške doline, ima že obliko *štu* za *to*. Da je prav pri kazalnih zaimkih in prislovi, izvedenih iz istega korena, potrebna točna označba in vrhu tega še podkrepitev s kako drugo besedo, je razumljivo. Zato se mi zdi Štrekljeva razlaga dokaj posrečena in otipljiva. Poleg njegovega *eccum* iz *ecce hum* (*hunc*)) bi opozoril na celo kopico analognih oblik v francoščini in drugih romanskih jezikih. Francoski *ici* se razlaga kot *ecce + hic*, torej *viš tu* < *štu*; *celui* je nastal iz *ecce + illui*, *ce*, starofr. *ço*, iz *ecce + hoc*, *cel*, *cette*, starofr. *cest*, *ceste*, iz *ecce + iste*, *ecce + ista*, ital. *questu* iz *eccu + istu*, *quello* iz *eccu + illu* itd.

A tudi pomensko v stavčni zvezi je Štrekljeva razlaga smiselna. Če v Mežiški dolini vprašajo koga »Kje je to?« pa vprašani odgovori brezbrizno »tam«, tako da mora vprašujoči vprašanje ponoviti, bo pokazal z roko in s poudarkom odvrnil: »Maj, štam!« S tem hoče pač reči: »No, vidiš tam, viš tam!« Morda je bil ta izrecni poudarek kazalnega zaimka potreben tudi zaradi obmejnega tujerodnega prebivalstva, ki mu je bilo treba spočetka marsikaj dopovedati s kretnjami in s posebno podkrepitvijo z drugo, že znano besedo. Ali niso morebiti podobne zunanje okoliščine vplivale tudi na tvorbo in nastanek romanskih oblik kazalnih zaimkov in prislovov?

Janko Kotnik

⁹ Navedeni primeri so vzeti iz mežiškega narečja.

⁷ Archiv für slawische Philologie XXVIII, str. 502.

⁸ Historična gramatika slovenskega jezika VII, str. 23, 24.

KNJIZNA POROCILA IN OCENE

Stefan Hrabec: NAZWY GEOGRAFICZNE HUCULSCYNY. Prace Onomastyczne Nr. 2. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1950.

Die polnische Sprachwissenschaft weist einen beachtenswerten Anteil an der slavischen geographischen Nomenklatur auf und sie beschränkt sich dabei keineswegs auf die engere Heimat. Neulich hat die Polnische Akademie in Krakau sogar eine eigene namenkundliche Serie, die *Prace Onomastyczne*, ins Leben gerufen. Als deren I. Band erschienen die aus dem Nachlaß herausgegebenen *Studia nad nazwami wó słowiańskich* von Jan Rozwadowski (1948). Rozwadowski ist ein ebenso vorzüglicher Linguist wie Namenkennner. Auf breiter Basis sucht er mit der ihm eigenen Weite und Gründlichkeit die Vorgeschichte Osteuropas aufzuhellen und die slavische Urheimat zu bestimmen.¹ Ihm gegenüber stellt sich der Verfasser des II. Bandes, Jan Hrabec, ein wesentlich bescheideneres Ziel. Er beabsichtigt in erster Linie ein möglichst vollständiges Inventar des geographischen Namenschatzes des Huculenlandes (*Huculščyna*) vorzulegen.

H. behandelt einleitend die Vorarbeiten zur Huculenfrage und kommt zum Schluß, daß auch heute noch eine strenge ethnographische und sprachliche Abgrenzung auf nicht unwesentliche Schwierigkeiten stößt (S. 1—10). Den Namen *Hucul* will er auf ein rumän. *hoțul* (zu *hot* »Räuber, Dieb, Gauner«) zurückzuführen. Dem Namen *Hucul* haftet mindestens heute im Huculenland nach Verf. ein pejorativer Beigeschmack an und er soll von den Huculen selbst nicht gebraucht, ja vermieden werden² (S. 10—17). Anschließend (17—26) gibt Verf. Auskunft über das von ihm zusammengetragene Material. Er hat den *Słownik geograficzny* (15 Bde.) sowie die einschlägigen Karten des *Polnischen Militärgeographischen Institutes* benutzt, vor allem aber die Gegend bereist und den huculischen Namenschatz an Ort und Stelle, aus dem Munde des Volkes, aufgenommen. Die so entstandene Sammlung hat er durch Heranziehung der maßgebenden Quellen und vor allem durch die Auswertung zweier bedeutender noch ungedruckter Güterverzeichnisse wesentlich erweitert und historisch unterbaut.³ Da sich im Bereich des kulturellen Lebens und namentlich der Verwaltung starker polnischer Einfluß geltend macht, muß aus den kanzleimäßig überlieferten Namensformen oft deren ursprüngliche Gestalt erst herausgeschält werden. Nicht selten kommen Normalisierungen oder Übersetzungen von Namen vor, die dergestalt im Volksmund nie existiert haben. Volksetymologische Umgestaltung von Namen ist häufig und darum die Heranziehung historischen Quellenmaterials

¹ Vgl. meine Besprechung in *Beiträge zur Namenforschung* I (1950) 85—98.

² Ich kenne immerhin Huculen im Ausland, die sich selbst als solche bezeichnen, wobei dem Namen keineswegs irgendwie etwas Negatives anhaftet.

³ Es handelt sich um die *Metryka Józefińska* (ein im Anschluß an einen Erlaß Josefs II. vom Jahre 1785 entstandenes, sehr ausführliches Grundbuch, das für die Steuererhebung von ganz Galizien angelegt ist) und die unter dem Titel *Tabula Prowincjonalna* bekannten, im Staatsarchiv in Lemberg befindlichen Grundbücher des östlichen Huculengebietes. Die Berücksichtigung dieser Archivalia gereicht dem Verf. zu besonderem Verdienst.

unumgänglich. Zufolge der geographischen Nähe des Huculenlandes zu Rumänien und wegen der rumänischen Wanderhirten spiegelt sich auch im Bereich der Namensgebung öfter rumänischer Einfluß. Dankbar ist man auch für die gelegentlich angegebene Lokalisierung von geographischen Objekten, die eine sehr mühsame Arbeit bedeutet.

Nach der Einleitung bietet Verf. zuerst einen Überblick über den *geographischen Wortschatz* der Huculen (27—55), wobei er sich mehr auf die historisch-lexikologische Seite beschränkt. Die linguistische Behandlung des Materials liegt ihm ferner; auch werden nirgends Parallelen angeführt, sodaß man gerade bei selteneren Namen oft im Ungewissen bleibt, ob sie sonst im Ukrainischen, z. B. in Galizien auch vorkommen oder einzig dem Huculengebiet eigen sind.

Anschließend folgt die Gruppierung des Namenschatzes:

1. *Huculische Gewässernamen* (55—121),
2. *Huc. Bergnamen* (121—184),
3. *Huc. Siedlungsnamen* (185—224).

Wasserreichtum und Geländebeschaffenheit machen es verständlich, daß *Gewässer-* (bes. Bachnamen) und *Bergnamen* recht häufig sind.

Hier hätte m. E. eine Kartenbeilage die Übersicht über das gebotene Material wesentlich erleichtert, vor allem, weil dasselbe nicht in einer der beiden üblichen Weisen gruppiert ist. Ich hätte einer Anordnung der Namen nach Flußläufen, d. h. also nach siedlungsgeschichtlichem Prinzip⁴ oder einfach einer alphabetischen Aufreihung, mit anschließender Betrachtung des Materials vom formalen und semantischen Gesichtspunkt, entschieden den Vorzug gegeben. Bei dem engen Zusammenhang von Flur- und Gewässernamen scheint mir die vom Verf. geübte Trennung jedenfalls nicht gerechtfertigt. Die Wechselbeziehungen zwischen diesen beiden Typen werden so nicht recht sichtbar und etymologisch zusammengehörendes wird unnötig auseinandergerissen. Auch ist der Einbau des huculischen Namensmaterials in den gesamt-slavischen Namenschatz nur unter Zuhilfenahme des Umweges über den Index möglich.

Während in der toponomastischen Forschung im Etymologisieren noch öfter zu weit gegangen wird, ist H. eher zu zurückhaltend. Namen wie *Ladiazsku*, *Stefczuk* (S. 120), *Klementa* (183) können doch unbedenklich mit entsprechenden Personennamen in Verbindung gebracht werden. Ebenso ist *Pantyr* (183), rein sprachlich gesehen, durchsichtig. *Opatny* (121) ist doch einfach Ableitung von *opat* »Abt«, bzw. von einem gleichlautenden Personennamen, vgl. deutsch *Abt*, das auch als PN auftreten kann. Auch weitere, vom Verf. als »dunkel« bezeichnete Namen ließen sich — bei Heranziehung von Parallelen — eindeutig erklären. Hier wäre es von großem Nutzen gewesen, wenn Verf. auch die *Personennamen* aus den Quellen gesammelt hätte. Die Deutung mancher geogr. Namen wäre so ermöglicht, die Erklärung anderer gesichert worden. Auf diese Weise hätte sich wohl gezeigt, daß es außer den vermittels den üblichen Suffixen von PN abgeleiteten Siedlungsnamen (vgl. S. 217 ff.) auch noch manche interessante Einzelgänger gibt, unter ihnen z. B. PN, die unmittelbar ohne suffixale Erweiterung, d. h. auch als Flurnamen verwendet werden, eine Bildungsweise, die — wenigstens bei Berücksichtigung eines großen Materials — auch auf slavischem Boden zahlreiche Beispiele aufweist, im Ungarischen hingegen »de règle« ist.

Die aus dem Material sich ergebenden Folgerungen sind S. 224—230 zusammengefaßt. Außer der historischen Forschung bezeugt auch die Namenkunde, daß das Huculenland relativ spät besiedelt worden ist. Ethnica und Patronymica fehlen nach Verf. gänzlich. Es dürfte hier auch darauf hingewiesen werden, daß manche typisch

⁴ Vgl. etwa Šmilauer: *Vodopis starého Slovenska* (Bratislava 1932), den H. überhaupt nicht erwähnt.

altslavische Flußnamen, wie sie z. B. für das Gebiet östlich der Karpaten nachgewiesen sind,⁵ ebenfalls fehlen. Selten sind auch hypokoristische Bildungen (H. kennt nur *Bitovčyk*). Sehr verbreitet ist die Verwendung bloßer Appellativa als Eigennamen, zur Bezeichnung von Gewässern, Bergen (wobei die Grenze zwischen appellativer Bezeichnung und Nomen proprium oft fließend ist). Berge und Weiden bieten häufig Namen, denen ein PN zugrunde liegt (Besitzer, Pächter).

Zum Ende tritt H. nochmals näher auf den *polnischen* und *rumänischen* Einfluß in der huculischen geogr. Nomenklatur ein (230—234). Der starke rumänische Einfluß wird nicht nur durch zahlreiche rumänische Namen bezeugt, sondern besonders auch durch den Umstand, daß mehrfach slavische Etyma typisch rumänische Suffixe wie *-el*, *-isor* u. a. angenommen haben. Wahrscheinlich war ein Teil der Huculen früher zweisprachig.

Verf. interessiert sich zwar in seiner reichhaltigen und gewissenhaften Studie vor allem für die *lexikologische* Seite des Problems (das linguistische Element tritt stark und das komparative gänzlich in den Hintergrund). Dennoch bedeutet seine sorgfältig nach den Quellen gearbeitete Darbietung des huculischen Namenschatzes einen beachtenswerten Beitrag zur slavischen Namenkunde. Die volle Auswertung des Materials zu Vergleichszwecken wird durch einen ausführlichen Index (235—261) ermöglicht.

Zur *Bibliographie* wäre an Neuerscheinungen jetzt noch nachzutragen die vorzügliche Monographie von J. Stanislav: *Slovenský juh v stredoveku* (2 Bde. und Kartenband), Turč. Sv. Martin (s. a., Vorwort 1943 datiert); ferner A. Jánosič und E. Jóna: *Slovník spisovného jazyka slovenského* (ibid. 1946 ff.). Man vermißt I. Paňkevič: *Ukraїнські говори Підкарпатської Русь і суміжних областей* I. (Prag 1938).

Frauenfeld / Schweiz

Ernst Dickenmann

⁵ Vgl. M. Vasmer bei Volz: *Der ostdeutsche Volksboden* (Breslau 1926), 136 f.

Povzetek

Dickenmann poroča o 2. zvezku poljske onomastične zbirke, o knjigi Stefana Hrabca, ki obravnava huculska geografska imena. Ime Hucul izvaja Hrabec od rumunske besede *hotul* (od *hot* »ropar, tat, potepuh«), a pravi, da ima to ime pejorativni pomen, o čemer pa ocenjevalec malo dvomi, po lastnem stiku s Huculi. Poročevalec obžaluje, da delu manjka zemljevid, a šteje delu v veliko zaslugo, da je uporabljen material iz jožefinskih posestnih bukev. Delo ni bilo lahko, ker je bilo treba imena izluščiti iz poljskega (upravno pisarniškega) kalupa ali pa iz rumunske oblike (bližina meje). Imena so razvrščena v tri skupine: vode, gore, naselja. Ocenjevalcu bi bila razvrstitev po naselitvenem principu (po teku glavnih rek) ali pa čisto abecedna bolj všeč, ker bi tako dobila istovrstna imena več povezave. Zelo koristno bi bilo, ako bi bil avtor pobral iz virov tudi osebna imena, ker bi bil dobil ključ ali potrdilo za marsikako razlago. Iz imen je razvidno, da je bila huculska pokrajina naseljena razmeroma pozno, da etničnih in patronimičnih imen ni, da manjkajo tudi stara slovanska rečna imena, kakršna so dokazana vzhodno od Karpatov, tudi hipokoristik ni. Zelo pogostna pa so imena za gore in ledine po osebni (posestnikih in najemnikih). Delo je obdelano predvsem po leksikalni strani, manj po jezikoslovni in skoraj nič po primerjalni. Kljub temu je vestno zbrano gradivo pomemben prispevek k poznavanju huculskega imenoslovja.

NOMINA AGENTIS V KNJIŽNI SLOVENŠČINI

(Opombe ob Slovenskem pravopisu 1950)

Imena delujočih oseb na *-alec*, *-alka*, *-ilec*, *-ilka* in *-avec*, *-avka*, *-ivec*, *-ivka* pomenijo za knjižno slovenščino tako pravopisni kakor tudi pravorečni problem. Bili so časi, ko ni bilo dvoma, kako naj se taka imena izgovarjajo, zakaj izreka pri njih je postala problem šele v modernem knjižnem jeziku od druge polovice prejšnjega stoletja dalje. Do Levstika se namreč končnica *-lec* pri imenih za delujoče osebe ni pisala tako pogosto kakor danes. Sprva je bila upravičena samo pri tistih imenih, ki so bila izpeljana iz samostalnikov na *-lo* (*thalec*, *vrelec* iz *thalo*, *vrelo*), in pri samostalnikih, ki so nastali iz opisnih deležnikov nekaterih dovršnih glagolov (*pogorelec*, *umrlec*, *prišlec*). Pisali so seveda *-lec* tudi povsod tam, kjer je bil *-l* del glagolske ali imenske osnove (*strelec*, *selec*; *belec*, *celec*, *debelec*; *kolec*, *stolec*). Povsod drugod se je rabila končnica *-vec*; njen *-v-* je bil sprva končnik glagolskih pridevnikov (*bahav*, *jecav*, *svetovav*). Ker so to obrzalo občutili kot zelo tvorno, se je že zgodaj razširilo k vsem nominom agentis, ki so bila izpeljana neposredno iz osnov nedovršnih glagolov. Takšno je bilo stanje še v 16. stoletju. Kakor hitro pa je *l* prešel v *u*, so se v pisavi takoj pojavile analogije. Ker se je na pr. *palca* enako izgovarjalo kakor *bravca* (*pauca* — *brauca*), se je v pisavi lahko *palca* uravnalo po *bravca* ali pa narobe *bravca* po *palca* (*pavca* — *bralca*), izreka sama pa s tem ni bila prizadeta. O tem gl. Ramovš, HG II, §§ 26—29. Do Levstikovih časov se je pisava ustalila tako, da so pri nominih agentis pretežno pisali *-vec*.

Levstik je bil, kakor že pred njim L. Svetec, mnenja, da so ta imena izpeljana iz opisnih deležnikov in da se morajo zato pisati z *-lec*. Podobno pisavo je videl tudi v srbohrvaščini in jo je imel za prvotno, ker v nji ni prepoznal analogije. Levstikove nove oblike so po letu 1866 zmagale, čeprav ne vse. Leta 1880 se je tem oblikam uprl Škrabec in zaradi Škrabca ter Miklošiča se je Pleteršnik v svojem slovarju povrnil k stari oblikam, pa čeprav so bile tedaj v knjižnem jeziku dejansko že bolj ali manj zastarele. Pleteršnikovo pisavo je v Slovenskem pravopisu 1899 prevzel tudi Levce in s tem povzročil pravopisni vihar, ki je v prvi vrsti veljal pravemu avtorju Levčeve pisave — Škrabcu. Škrabec je sicer dokazal etimološko pravilnost starih oblik, pisava pa je šla svojo pot. Pleteršnik in Levce pišeta dosledno Škrabčeve oblike, Janežič-Sketova šolska slovnica pa ima na pr. v 8. in 9. izdaji sicer še vedno *brivec*, *pevec*, *pivec*, *plevec*, hkrati pa že *igralec*, *morilec*, *pisalec*, *plesalec*, *poslušalec*, *svetovalec*. Breznik se je v Slovenskem pravopisu 1920 odločil za kompromis. Rad bi bil ustregel Škrabcu kakor tudi splošni rabi: ugotovil je, da se prvotna končnica hrani še v mnogih primerih, in jih je precej tudi naštel, dostavil pa je, da se v drugih primerih razen prvotnih končnic *-avec*, *-avka*, *-ivec*, *-ivka* piše tudi *-alec*, *-alka*, *-ilec*, *-ilka*, torej *šivavec* in *šivalec*, *poslušavec* in *poslušalec*, *molivec* in *molilec*. Tako uči tudi še v obeh zadnjih izdajah svoje slovnice (1924, 1934). Vendar Breznik razvoja ni mogel zaustaviti, zmagala je končnica *-lec*, *-lka*. Zato Slovenski pravopis 1935 ne pozna več dvojnih oblik pri isti besedi; končnico *-vec* pripušča samo v tistih primerih, v katerih je pridevnik na *-v*, iz katerih so izpeljani, še živ (*báhav*: *báhavec*, *drémav*: *drémavec*, *délav*: *délavec*, *hírav*: *híracev*). V dostavku in popravkih leta 1937 in tudi v mali izdaji SP istega leta so ta določila dopolnjena še s tem, da se piše *-vec* tudi tedaj, če je v zlogu pred to končnico *l* ali *lj*, n. pr. *volivec*, *ponavljavec*. Da je bil vpliv Škrabčevih oblik tudi tedaj še vedno dosti močan, se vidi iz tega, da se jih je nekaj vtihotapilo v SP 1935 in še celo 1937. Zanimivo je, da so bile v popravkih leta 1937 oblike *kazavec*, *klepavec*, *plesavec* popravljene v *kazalec*, *klepalec*, *plesalec*, nedotaknjene pa so ostale *likavec*, *sesavka*, *ščipavec*, *vezavec*, *vezo-*

vavec, ki jih SP 1950 piše vse z *-l-*, in še *brisavka*, *potikavec*, *lérvavec*, *vérvavec* in *vóhavec*, ki jih v tej obliki pozna tudi še SP 1950.

Razen naštetih so v SP 1950 še nekateri primeri, pri katerih po veljavnih pravopisnih pravilih ne bi pričakovali *-v-* v obrazilu. Besed kakor *menjavec*, *mešavec*, *mikavec*, *rotivec*, *tajivec* ni mogoče spravljati v zvezo z živimi glagolskimi pridevniki na *-v*. Pridevnik *menjav*, če bi ga jezik imel, bi pomenil nekaj, kar se menja ali se dá menjati, in bi bila od tod nemogoča samostalniška tvorba, ki bi pomenila delujočo osebo; zato imata SP 1935 in 1937 samo obliko *menjalec*. Če bi besedo *mikavec* vezali s pridevnikom *mikav* (= popadljiv, mikav pes), bi pomenila popadljivo žival, ne pa tistega, ki opravlja mikanje; tudi poudarek kaže na to, da je beseda v tej obliki za knjižni jezik zastarela (Pleteršnik ima še ta naglas: *mikavec*) in je glede na splošno razvojno črto pri takih imenih že nemogoča, čeprav je v narečjih s tem poudarkom še živa. Ponekod se z obraziloma *-vec* in *-lec* pomeni diferencira: tako pomeni *ostrivec*, *krativec* poudarno znamenje, *ostrilec*, *kratilec* pa osebo; *drobivec* = drobec, *drobivka* = neka vrsta jabolk, *drobilec* = kdor drobi; *obiravka* je solata, *obiralka* je oseba, ki obira; podobno pomeni *openjavka* rastlino, ki se openja, *openjalka* pa osebo; *plézavec* je ime za neko žival, *plézavka* je rastlina, *plézalec*, *plézálka* pa pomeni osebo. Vendar si jezik v takih primerih pomaga tudi na drugačen način, piše namreč stvarno in oseбно ime enako, razlika je samo v izreki: *sesalka* (SP 1935 ima še *sesavka*) je priprava, oseba je *sesauka*, enako *slušalka* in *slušauka*, *ščipalka* in *ščipauka*, *vezalka* in *vezauka*, *svetilka* in *svetiuka*. V nekih primerih pa je izreka v obeh pomenih ista: *plezalka* pomeni osebo in plezalni čevlji, *varovalka* osebo in pripravo.

Zamenjava obrazila *-vec* z obrazilom *-lec* je imela seveda za posledico, da je *-l-* tudi v izreki začel v odvisnih sklonih izpodrivati dotedanji *u*. Nove, sprva samo knjižne besede imajo skoraj dosledno *-l-* v pisavi in izreki in se je *-l-* od tod začel širiti tudi k nekaterim domačim besedam. Vendar je bila to samo ena od posledic. Druga, daljnosežnejša je zadel naglas. Nova pisava je zbujala predstavo, da se nomina agentis delajo iz opisnih deležnikov; s tem je pospešila proces, ki je že dotlej znatno napredoval. Sprva so imeli poudarek na obrazilu samo tisti samostalniki, ki so izpeljani iz glagolov s poudarjeno vrstno pripono (*jemáti*: *jemávec*, *prošítí*: *prošívvec*). Glagoli z rastočim poudarkom na osnovi obdrže sprva ta poudarek tudi v nominah agentis (*glédáti*: *glédávec*, *sékáti*: *sékávec*). Mnogi glagoli, zlasti iterativa V/I, so sekundarno premaknili poudarek na osnovo, nekateri kot rastočega, drugi tudi kot padajočega. Samostalniki iz takih glagolov so ali obdržali prvotno akcentsko mesto (*prihájati*: *prihajávec*, *zmágati*: *zmagávec*, *mánjšati*: *manjšávec*) ali pa so se uravnali po glagolih s starim rastočim poudarkom na osnovi, obdržali pa so intonacijo sekundarno poudarjene osnove, če je bila ta padajoča (*dirjáti*: *dirjavec*, *pokúšáti*: *pokúšávec*, *napájati*: *napájavec*, *jáháti*: *jáhávec*, *plézáti*: *plézávec*). Zaradi take akcentske dvojnosti so lahko nastale analogične oblike tudi pri primarno korensko poudarjenih glagolih (*klicáti*: *klicávec*, *méríti*: *merívec*, *pláváti*: *plávávec*). To je stanje, kakor ga je registriral Pleteršnik. Glagoli s starim akutom na osnovi in glagoli s poudarkom na obrazilu v nedoločniku in korenskim poudarkom v sedanjiku (*míslíti*: *míslím*, *pázíti*: *pázím*, *ločíti*: *ločím*, *dremáti*: *dremám*) se glede akcentskega mesta v več oblikah ujemajo (v sedanjiku, 2. sg. velelnika, nom. sg. m. opisnega deležnika, v deležniku sedanjega časa in v trpnem deležniku). Prišteti je treba k temu še to, da je v narečjih, ki poznajo kratki infinitiv, prešel poudarek z obrazila na koren (*mlátít* > *mláit*, *gíbat* > *gíbat*). Vzrokov za medsebojno vplivanje je bilo torej dovolj. Te analogije se kažejo včasih v infinitivu, imperativu in opisnem deležniku (*pázíti* in *pázíti*, *pázi*, *-íte*, *pázil*, *-íla*; *skákáti* in *skákáti*, *skákájte* in *skákájte*, *skákála* in *skákála*), ponekod pa so vidne zlasti v opisnem deležniku (*tláčíti*, *tláčíl*, *-íla*; *čákáti*, *čákál*, *-a* in *-ála*; *vprášáti*, *vprášál*, *-ála*). To prepletanje kaže, da do-

bivajo premoč oblike s poudarkom na obrazilu, in, ker je to najvidnejše ravno v opisnem deležniku, je razumljivo, da imajo samostalniki na *-alec, -alka, -ilec, -ilka* v knjižni slovenščini danes dosledno vsi poudarek na obrazilu. Številni primeri, ki jih Pleteršnik navaja in ki so pred 50 leti morali biti še živi (n. pr. *kídavec, nabíra-vec, obíravec, očitavec, pítavec, sfkavec, dírjavec, máhavec, píhavec, kópavec, strá-davec* itd.), so do danes iz knjižnega jezika popolnoma izginili. Nekatere od njih SP 1950 še navaja: *térjavec, véjavec, vóhavec, míkavec* (gl. spredaj). Proces sam na sebi je brez dvoma starejši kakor pravopisna reforma *bravec — bralec*, dobil pa je ravno s to reformo odločilni pospešek.

Nekako na pol pota je tako akcentsko izenačevanje ostalo pri nominih agentis, ki so izpeljana iz pridevnikov na *-v*. Večina izpeljank iz korensko poudarjenih glagolov je obdržala svoje staro akcentsko mesto (*boléhavec, híravec, jécavec, kújavec, lájavec, líšpavec, méžkavec, kímavec, obétavec, kréhavec, obétavec, odlášavec, oponášavec, smřkavec, štántavec, štépavec* itd.). Vendar tudi pri samostalnikih te vrste polagoma napreduje proces, ki je izenačil poudarek pri samostalnikih na *-alec, -ilec*. Pleteršnik je zapisal še *glódavec, razdíravec, zaplétavec, žvížgavec* (povsod je zaznamovano samo akcentsko mesto), v SP 1950 pa so že oblike *glodávec, razdíravec, zapletávec, žvížgávec*. SP 1950 se ujema s Pleteršnikom v primerih *podjédavec, ujédavec, snédavec* ter *objédavec* in *objédávec*, pozna pa samo obliko *zajédávec* (Pl. *zajédávec*). Ravno ti zgledi kažejo, da se premakne akcent samo pri tistih samostalnikih, ki so se odmaknili pridevniku na *-v* in prišli neposredno pod vpliv glagolov samih. SP 1950 navaja v slovarskem delu precejšnje število samostalnikov na *-vec*, ki so izpeljani iz pridevnikov na *-v*, vendar je med njimi tudi nekaj takih, ki so semkaj zašli od drugod in ki se morajo pisati z *-lec*. Tako n. pr. *májavec* ni tisti, ki je *májäv* (= ki se maje), ampak ki maje; kar se dá mazati, je *mázavo*, kdor pa maže, je *mázálec*, po starem *mázavec*; *gúgav* je stol, ki se guglje, kdor ga guglje, je *gugálec*, nekdanj *gúgavec*. Isto velja za razmerje *zíbav* in *zíbavec*, *zapletäv* (= ki se zapleta) in *zapletávec* (Pl. *zaplétavec*), *vonjäv* in *vonjávec*; pisati je treba torej *zíbalec, zaplétavec, vonjalec*. K pridevniku *vrtäv* (Pl. »kdor se rad vrta«) spada samostalnik *vrtávka* (igrača); zato ni prav, da SP predpisuje obliko *vřtavec, vřtavka* (oseba), ker sta to besedi, ki sta izpeljani neposredno iz osnove glagola *vrtati* in se morata zato po sedanjih pravilih pisati kot *vrtálec, vrtálka*. Če pa, recimo, le kje živi pridevnik *vřtav* (Pl. ga ne pozna), pomeni tistega, ki rad vrta, torej bi bil *vřtavec* človek, ki rad vrta ali ki zmeraj vrta, ne pa človek, ki sploh vrta.

Taka razlaga besed *vřtavec* in *vrtálec* postavlja že sama po sebi vprašanje, ali so poleg samostalnikov na *-avec, -ivec* iz iste osnove mogoči tudi samostalniki na *-alec, -ilec*. SP 1950 ima na nekaj mestih take dvojnice, ne da bi posebej razložil, kaj pomeni ena in kaj druga oblika. Tu gre za oblike *híravec, híravka* poleg *hírálec, hírálka* in *odlášavec, odlášavka* in *odlášálec, odlášálka*. Prvi primer bi se dal razložiti tako, da pomeni *híravec* človeka, ki hira, *hírálec* pa stanovalca v hiralnici. Za drugi zgled bi mogli reči, da je *odlášavec* tisti, ki rad ali ki zmeraj odlaša, *odlášálec* pa tisti, ki sicer odlaša, ni pa splošno znan po svoji odlašavosti. Ni izključeno seveda, da je SP registriral obliko *odlášavec* samo z ozirom na Prešerna, ki jo rabi (al gorje odlášovcam, Šmarna gora), poleg nje pa postavil danes običajno obliko. V enem primeru pa SP loči med obojima oblikama: pri glagolu *stískati* navaja *stískálec* in *stískávec*, vendar postavlja drugo obliko v očitno zvezo s pridevnikom *stískäv*. *Stískávec* pomeni torej stisnjenca, skopuha (= stiskavega človeka), *stískálec* pa je tisti, ki stiska (v neprenesenem pomenu). S tem SP dejansko priznava, da pri glagolih, ki so iz njih izpeljani še danes živi pridevniki na *-v*, niso absolutno mogoči samo samostalniki na *-vec*, ampak poleg njih tudi samostalniki na *-lec*. Kdaj se rabi eno, kdaj drugo obrazilo, o tem odloča pomen. Dopustni so samostalniki na *-vec* samo takrat, kadar imajo isti osnovni pomen kakor pridevnik na *-v*, iz katerega

so izpeljani, n. pr. *blebetavec* = blebetav človek, *kujavec* = kujav človek, *smrkavec* = smrkav človek. Zato pomeni tudi *mečkavec* mečkavega človeka, kdor pa n. pr. blago, papir, grozdje mečka, je *mečkálec*. Enako je *piškavec* tisti, ki je *piškav* (= ki ima piškav glas), kdor pa piska na piščalko, je *piškálec*. Tistemu, ki se drugim liže, pravimo, da je *lizav*, zato je v pomenu priliznjeneč pravilna oblika *lizavec*; kdor pa n. pr. skledo liže, je *lizálec*. Zato bi v vseh teh primerih SP moral poleg oblik na *-vec* postaviti tudi oblike na *-lec* ter hkrati opredeliti njihov pomen.

SP 1950 je v § 44, 2 ponovil pravilo iz prejšnjega pravopisa, da se nomina agentis na *-vec* delajo iz še živih pridevnikov na *-v*. Prejšnji pravopis je takih samostalnikov navajal razmeroma malo, v sedanjem pa jili je veliko število, zdi se mi, da celo preveliko. Preden so avtorji pravopisa začeli od primera do primera določati pisavo takih samostalnikov, bi bili morali odločiti, kateri od pridevnikov na *-v* je v knjižni slovenščini res še živ: ali tisti, ki ga povprečen izobraženeč nejezikoslovec iz žive, splošne rabe pozna, ali pa tisti, ki je v narečjih ali tu in tam v individualnem govoru še znan, za knjižni jezik pa je bolj ali manj mrtev. Kakor kaže precej zgledov, so se odločili za drugo možnost (prim. *draživ*, *dušiv*, *hotiv*, *glodav*, *ponujav*, *razdirav*, *tajiv*, *tarnav*, *upirav*), čeprav je pravilna prva. Naloga pravopisa je namreč, da pisavo, kjer gre to brez sile, poenostavi, opre na podlago, ki je izobražencu nejezikoslovcu znana in razumljiva. Če tega ne napravi, ustvari v pisalcu občutek negotovosti in s tem zmedo v pisanju. Predstavljajmo si, kako bo tak človek gledal na to, da se na pr. piše *razdiravec*, toda *podiralec*, *grajalec* (dasi SP navaja tudi pridevnik *grajāv*), pa *razgrajavec*. Ali kako si bo razlagal pisavo *mikavec* (= tisti, ki mika lan) v zvezi s pridevnikom *mikav* (= popadljiv). Nejasna mu bo prav tako zveza med pridevnikom *upirav* (= uporen) in samostalnikom *upiravec* (Pl. »kdor se za čim upira« = kdor se za kaj poteguje).

Kljub vsemu je pravopisna plat problema pri nominih agentis na *-alec*, *-alka* in *-ilec*, *-ilka* razmeroma preprosta v primeri s pravorečno. Po splošnem pravilu bi se skupini *-lc-* in *-lk-* morali izgovarjati kot *-uc-*, *-uk-*. Imamo pa prav veliko primerov, da se govori *-lc-*, *-lk-*, v mnogih pa izgovor omahuje med *-uc-*, *-uk-* in *-lc-*, *-lk-*, tako da za vsak primer praktično res uporabnega pravila sploh ni mogoče postaviti. Slovenske slovnice se tega pravorečnega vprašanja niso dotikale in so med izjemami pri izgovoru trdega i ta imena delujočih oseb prešle z molkom. Breznik⁴, § 43, 3 navaja med izjemami samo take samostalnike, pri katerih spada *-l-* k osnovi, ne pa k obrazilu (*bulec*, *gulec*, *samohvalec*, *krulec*, *molec*, *pilec*, *selec*, *strelec*, *tulec*, *žulec*, *prišlec*). Breznikov SP 1920 se na pravorečje ne ozira. SP 1935 določa (s. v. bralec), da pri novih in zvečine le knjižno rabljenih tvorbah izgovarjamo *-l-*, pri starih, domačih pa *-u-* (*brajúca*, *prebivájúca* : *metálca*); v slovarju je pri vsakem takem samostalniku navedena tudi izreka. Isto pravilo je ponovljeno v SP 1937, § 21, 1. Novi pravopis pa kratko ugotavlja, da se izgovarjata *-lc-* in *-lk-* kot *-uc-*, *-uk-* v ljudskih, kot *-lc-*, *-lk-* pa v knjižnih besedah, pri mnogih besedah pa da je obojni izgovor, kakor je komu beseda domača ali umetna (§ 44, 1). To pravilo je v teoriji prav lepo, v praksi pa se pokažejo velike težave, ker se natančna meja med ljudskimi in knjižnimi besedami ne dá zmeraj potegniti in ker pravilo sloni na preveč subjektivni podlagi.

Ker so avtorji SP izreko določali od primera do primera in niso imeli pred očmi celotnega materiala, je ta subjektivni moment še prav posebno poudarjen. Navedel bom primere, kako je izgovor različno podan celo pri zloženkah iz iste glagolske osnove (zaradi preglednosti so zaznamovani primeri tipa *brauca*, *brauha* z A. tipa *letalca*, *letalca* z B): *morilec* A: *detomorilec*, *očetomorilec* B; *pokončevalec* A: *dokončevalec* B; *kupovalec*, *na-*, *pod-*, *po-*, *prekupovalec* A: *dokupovalec* B; *nalivalec* A: *dolivalec* B; *iz-*, *odločevalec* A: *do-*, *razločevalec* B; *iz-*, *na-*, *popolnje-*

valec A: dopolnjevalec B; plačevalec, iz-, po-, davkoplačevalec A: doplačevalec B; iz-, na-, pre-, pri-, zapovedovalec A: dopovedovalec B; od-, pre- poraznašalec A, raznašalec, -učal-lca: doprinašalec B; naseljevalec A: do-, poseljevalec B; na-, poskakovalec A: doskakovalec B; iz-, pred-, prevajalec A: dovajalec B; izvrševalec A: dovrševalec B; dajalec, iz-, po-, pro-, pre-, raz-, razpro-, zavdajalec, račun-, stano-, zakupodajalec A: hrano-, najemodajalec B; jemalec, na-, od-, pre-, zajemalec, službo-, stano-, zajmo-, zakupojemalec A: pozajemalec, hrano-, najemojemalec B; na-, o-, po-, raz-, zbiralec A, prebiralec, -lca|uča: iz-, odbiralec B; ob-, predelovalec A: izdelovalec B; na-, po-, s-, prekladalec A: iz-, od-, zakladalec B; preizkuševalec A: izkuševalec B; pod-, po-, pri-, se-, zažigalec A: izžigalec B; lomilec, vlomilec, -učal-lca: ledolomilec B; premetalec A: metalec B; iz-, po-, pre-, zapisovalec A: na-, o-, raz-, vpisovalec B; pre-, za-, zvijalec A: na-, od-, ovijalec B; nadlegovalec A: oblegovalec B; razčiščevalec A: očiščevalec B; razkazovalec A: odkazovalec B; primerjalec, -učal-lca: odmerjalec B; prevažalec A: odvažalec B; vračevalec, po-, prevračevalec A: odvráčevalec B; raz-, uglaševalec A: oglaševalec B; izžemalec A: ožemalec B; napadalec A: padalec B; iz-, po-, pre-, zaganjalec A: podganjalec B; razhlajevalec, -učal-lca: pohlajevalec B; prikrajševalec, -učal-lca: pokrajševalec B; iz-, na-, pod-, pred-, raz-, za-, zlagalec A: polagalec B; vlagalec, -učal-lca: olepševalec A: polepševalec B; prilizovalec A: polizovalec B; zatajevalec A: potajevalec B; pre-, stresovalec A: potresovalec B; uživalec, -učal-lca: použivalec B; tekmovalc, -učal-lca: predtekmovalec B; o-, pod-, po-, prekopovalec A: razkopovalec B; iz-, premišljevalec A: razmišljevalec B; pomnoževalec A: razmnoževalec B; porazdeljevalec A, razdeljevalec, -učal-lca: razpredeljevalec B; bojevalec A: sobojevalec B; prosilec, -učal-lca: soprošilec B; ustvarjalec A: soustvarjalec B; zavarovalec A: varovalec B. Manj občutne so razlike v primerih, kakor svetovalec, odsvetovalec A: posvetovalec, -učal-lca; preskrbovalec A: oskrbovalec, -učal-lca; izsiljevalec A: posiljevalec, -učal-lca; naznanjevalec A: oznanjevalec, -učal-lca; prepričevalec A: pričevalec, -učal-lca; skrivalec, zakrivalec A: prikrivalec, -učal-lca; od-, poraz-, pre-, pri-, priza-, v-, znašalec A: raznašalec, -učal-lca; posojevalec, izposojevalec A: razposojevalec, -učal-lca; rezovalec, ob-, pod-, po-, vrezovalec A: razrezovalec, -učal-lca; zaukazovalec A: ukazovalec, -učal-lca; izpraševalec, povpraševalec A: vpraševalec, -učal-lca.

Očitno je, da so te razlike zašle v SP bolj ali manj mimogrede ali nehote, ker avtorji niso najpoprej zbrali celotnega gradiva s tega področja in ga obdelali. Razlike je treba odpraviti na ta način, da se za vse te primere predpiše enak izgovor z *-u-*, ker tudi sicer pri nominih agentis na *-alec*, *-alka* in *-ilec*, *-ilka* prevladuje *-u-* nad *-l-*. S tem bi bilo to poglavje znatno poenostavljeno. Nadalje bi bilo treba pri takih samostalnikih pokazati več liberalnosti, da se izognemo enostranosti, v katero nas subjektivni moment lahko prav hitro zapelje. Ni dobro, da se striktno predpisuje *-lc-*, *-lk-* za primere, kjer izgovor vsaj nekoliko omahuje, bolje bi bilo, da se zanje dopuščajo obojne oblike. Naštejmo samo nekaj takih primerov: *drsalec*, *grajalec*, *jadralec*, *jahalec*, *kopalec*, *krotilec*, *načrtovalec*, *nakazovalec*, *osvajalec*, *plavalec*, *letalec*, *snažilec*, *točilec* itd. Mislim, da bi vsi samostalniki na *-ovalec*, *-evalec* prenesli obojni izgovor, in takih je precejšnje število. Če bi na ta način preresetali vsa nomina agentis, ki pravopis sedaj zanje predpisuje v izgovoru *-l-*, bi se njih število zelo zmanjšalo in pravorečni problem bi pri njih postal občutno manj zamotan. S tem bi se odstotek primerov z *-u-* močno dvignil, kar bi bilo v skladu s tendenco, ki se kaže v narečjih in ki ji konec koncev tudi SP 1950 ni nenaklonjen. To nam pokaže primerjava s SP 1935. Za samostalnike: *kljubovalec*, *točilec*, *napadalec*, *obdelovalec*, *ponarejevalec*, *slušalec*, *spoznavalec*, *tekmovalc* določa SP 1950 *-uc-*, *-uk-*, SP 1935 po *-lc-*, *-lk-*. Nekaj jih je tudi takih, za katere sedanji Pravopis dopušča obojni izgovor, SP 1935 pa samo *-l-*: *iskalec*, *plesalec*, *posredovalec*, *prelec* in *cedilec*.

Prav redki so zgledi, da SP 1950 dopušča obojni izgovor, SP 1935 pa samo -*u*- (*gasilec, kadilec, maščevalec*). V nekaj primerih pa se je novi pravopis odločil za -*l*- v nasprotju s SP 1935, in sicer *hranilec, plezalec* (1935: *hraniuca, plezauca*) ter *borilec, poveličevalec, tožilec* in *vršilec* (1935 povsod na prvem mestu -*lca* in šele na drugem -*uca*). Posredno bi prišla tu v poštev še samostalnika *malikovalstvo* in *prebivalstvo* (kot izpeljanki iz imen za delujoče osebe); zanju je sedaj predpisan -*l*-, poprej pa -*u*-. Vprašanje zase, vendar manj zamotano, je izgovor pri pridevnikih na -*lski, -lni* ter pri samostalnikih na -*lnik* ter -*lnica*.

Fr. Tomšič

OBVESTILO

Za slavnostno številko je uredništvo prejelo še naslednje prispevke:

1. Marja Boršnik: Fragment o Kersnikovem mladostnem delu.
2. Stanko Bunc: Pogled v slovensko onomastiko.
3. Ivan Grafenauer: »Turki pred Dunajem«.
4. Ivan Grafenauer: Kako se je natisnila prva slovenska knjiga?
5. Alfonz Gspan: Grün-Prešernova Benečanska trojka.
6. Franc K. Lukman: Ob Slovenskem biografskem leksikonu.
7. Mirko Rupel: Reformacija in naša literarna zgodovina.
8. Mirko Rupel: Novo Trubarjevo pismo.
9. Anton Slodnjak: Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe.
III. Problem Gazel.
10. Janko Šlebinger: Župančič kandidat za tajništvo »Slovenske Matice«.

Ker je bila za letnik določena količina papirja do zadnjega porabljena, nismo mogli objaviti teh prispevkov že v tej številki; objavljeni bodo v novem letniku. Z napovedjo na tem mestu jih vključujemo v jubilejni zbornik, avtorje pa prosimo, da nam ta izhod iz neprijetne zadrege oprostite.

Uredništvo

Milan Grošelj (Ljubljana): <i>Abundantni refleksivni zaimek in medij. — Le pronom réfléchi abondant et la voix moyenne</i>	414
Franč Grivec (Ljubljana): <i>Frisingensia V</i>	419
Anton Bajec (Ljubljana): <i>O pridevniških obrazilih -in in -ov. — Les suffixes d'adjectif -in et -ov en slovène</i>	421
Jakob Šolar (Ljubljana): <i>Spirantični nosnik v slovenščini. — La nasale spirante en slovène (2 tableaux)</i>	429

ZAPISKI IN GRADIVO — NOTES ET DOCUMENTS

Jakob Šolar (Ljubljana): <i>Fran Ramovš. I. Življenje. — Biographie</i>	441
Zvonko A. Bizjak (Ljubljana): <i>Fran Ramovš. II. Delo. — Bibliographie</i>	446
Enrico Damiani (Roma-Napoli): <i>Cultura slovena in Italia. Appunti bibliografici</i>	458
Jakob Kelemina (Ljubljana): <i>Kazaz, kosez. — Explication étymologique</i>	464
Janko Kotnik (Ljubljana): <i>Stekanje. — Une particularité dialectale</i>	466

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE — COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

Ernst Dickenmann (Bern): <i>Stefan Hrabec, Nazwy geograficzne Huculščyny. Kraków 1950</i>	468
Franč Tomšič (Ljubljana): <i>Nomina agentis v knjižni slovenščini. Opombe ob Slovenskem pravopisu 1950. — Nomina agentis en slovène littéraire. En marge du Slovenski pravopis 1950</i>	471
<i>Sporočilo</i>	476

SLAVISTIČNA REVIJA

Izdajajo

*Slavistično društvo v Ljubljani, Inštitut za slovenski jezik
in Inštitut za literature pri Slovenski akademiji*

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publie par

*la Société de Slavistique de Ljubljana, l'Institut de la langue slovène
et l'Institut des littératures de l'Académie slovène*

Urejajo — Rédacteurs:

ANTON OCVRK, FRAN RAMOVŠ, JOSIP VIDMAR

Pri urejanju tega zvezka je Frana Ramovša nadomeščal Jakob Šolar

Pour la rédaction de ces Mélanges M. Fr. Ramovš a été suppléé par M. Šolar

Rokopisi naj se pošiljajo na naslov — Prière d'adresser les manuscrits à:

ANTON OCVRK, LJUBLJANA, Murnikova 24

Naročila in reklamacije sprejema — Les abonnements sont reçus par:

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE, LJUBLJANA

Tiska — Imprimé par:

TRIGLAVSKA TISKARNA, LJUBLJANA

Celoletna naročnina 300 din — Abonnement par an 300 Dinars

